

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
ESKİ TÜRK DİLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUVACA KİJİ-BÜRÜS ADLI HİKAYENİN YAZI
ÇEVİRİMİ, TÜRKÇE ÇEVİRİSİ VE SÖZLÜĞÜ

AYŞE ŞEYMA FINDIK
14718005

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MEHMET ÖLMEZ

İSTANBUL
2016

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİMDALİ
ESKİ TÜRK DİLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUVACA KİJİ-BÜRÜS ADLI HİKAYENİN YAZI
ÇEVİRİMİ, TÜRKÇE ÇEVİRİSİ VE SÖZLÜĞÜ

AYŞE ŞEYMA FINDIK
14718005

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:.....

Tezin Savunulduğu Tarih: ..20.06.2016

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyad

İmza

Tez Danışmanı :

Jüri Üyeleri :

Prof. Dr. Mehmet Ölmez

Prof. Dr. Zühal Ölmez

Doç. Dr. Tülay Gulha

İSTANBUL
HAZİRAN 2016

ÖZ

TUVACA KİJİ-BÜRÜS ADLI HİKAYENİN YAZI ÇEVİRİMİ, TÜRKÇE ÇEVİRİSİ VE SÖZLÜĞÜ

Ayşe Şeyma Fındık

Haziran, 2016

Tuva'nın çocuk edebiyatını oluşturmaları 1930'lu yıllara denk gelir. Sosyo-politik değişimler, Tuva'nın Sovyetler Birliği'ne katılması, basın ve yayın organlarının katkısı Tuva çocuk edebiyatının gelişiminde önemli rol oynamıştır.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada, Şaŋgır-ool Suvaŋ'ın yazmış olduğu Kiji-Bürüs adlı hikaye incelenmiştir. Türkçesi "Kocaayak" olan eser 2010 yılında basılmış olup Sibiryâ dillerinden olan Tuvacaya ait bir çocuk hikayesidir.

Bu çalışma; Giriş, Metin, Çeviri, Sözlük-Dizin olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Tuva Cumhuriyeti, Tuva edebiyatı ve Tuva çocuk edebiyatı hakkında bilgi verilmiştir. Metin ve Çeviri bölümünde hikayenin Kiril alfabesinden Latin alfabesine yazı çevirimi yapılmış ve hikaye Türkçeye çevrilmiştir. Sözlük ve Dizin bölümünde ise hikayede geçen kelimelerin anlamları verilmiştir. Ayrıca kelimelerin birçoğunun etimolojisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tuvaca, Kiji-Bürüs, Çocuk Edebiyatı, Hikaye

ABSTRACT

A TUVAN STORY “KİJİ-BÜRÜS” - TRANSCRIPTION, TURKISH TRANSLATION, DICTIONARY

Ayşe Şeyma Fındık
June, 2016

Creating Tuva children’s literature corresponds to the 1930s. Socio-political changes, participating in Soviet Union, aids of press and publication has played an important role in the development of Tuva children’s literature.

In this thesis preparing for master, it has been investigated Kiji Bürüs story which is written by Şaŋgır-ool Suvaŋ. The book “Big Foot” was published in 2010 in Tuvan language.

This work consists four parts “Introduction, Text, Translation, Glossary-Index” It has been informed Tuvan Republic, Tuvan Literature and Tuvan children’s literature in first part. The text has been transcribed from Cyrillic alphabet to Latin alphabet and translated to Turkish in second and third part. In Glossary-Index part, it has been given meaning of words of the story, also focused etymology of the words.

Key Words: Tuvan, Kiji-Bürüs, Children’s Literature, Story

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber ülkemizde çağdaş Türk dillerine olan ilgi oldukça artmıştır. Ne var ki, Sibiry grubunda yer alan Türk dilleri bu ilgiden pek de nasibini alamamıştır. Kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Ölmez'in bu alanda yapmış olduğu eşsiz çalışmalar, bu alanla ilgili başvurulabilecek nadir kaynaklardandır. Bu çalışma, hem Tuva dili alanında hem de Tuva çocuk edebiyatı alanında araştırma yapan kişilere yardımcı olabilecek nitelikte hazırlanmıştır. Yüksek lisans öğrenimim sonunda yapmış olduğum bu tez için bana gerekli eğitimi veren ve üzerimde emeği olan hocalarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Beni bu alana yönlendirerek Tuva dili ve kültürüyle tanışmamı sağlayan hocam Prof. Dr. Mehmet Ölmez'e en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Lisans hayatım boyunca verdiği burslarla bana destek olan TDK'ya en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Yüksek lisansım sırasında verdiği burslarla beni destekleyen TÜBİTAK'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak benden desteklerini esirgemeyen sevgili aileme ve eşime sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İstanbul; Haziran, 2016

Ayşe Şeyma FINDIK

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	
ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	vii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	viii
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmada İzlenilen Yöntem	2
2. METİN	5
3. ÇEVİRİ	65
4. SÖZLÜK	121
5. SONUÇ.....	225
KAYNAKÇA	226
ÖZGEÇMİŞ.....	227

KISALTMALAR

Bury. = Buryatça

Çağ. = Çağatayca

Çin. = Çince

DLT = Dankoff/Kelly

ET = Eski Türkçe

ET(MK) = Eski Türkçe (Mahmud el-Kaşgari'ye göre)

ET (Tuny) = Eski Türkçe (Tunyukuk Yazıtına göre)

GT = Genel Türkçe

Hak. = Hakasça

Hal. = Halha Moğolcası

Kzk. = Kazakça

L = Lessing

Leb. = Lebedce

MK = Mahmud el-Kaşgari, → Dankoff/Kelly

Mo. = Moğolca

OMo. = Orta Moğolca

Orh. = Orhon Türkçesi

Osm. = Osmanlıca

Oyr. = Oyrotça, Altayca

Rus. = Rusça

Skr. = Sanskrit

Tel. = Teleütçe

Tof. = Tofaca

TuvW = Tuwinischer Wortschatz

Tü. = Türkçe, Türkiye Türkçesi

Uyg. = Uygurca (Eski Uygurca)

Yak. = Yakutça

TUV A ALFABESİ-YAZIÇEVİRİMİ

A a	Б б	В в	Г г	Д д	Е е Е е Ye ye	Ё ё Yo yo	Ж ж J j
З з	И и	Й й	К к	Л л	М м	Н н	Ң ң
Z z	I i	Y y	K k	L l	M m	N n	Ŋ ŋ
О о	Ө ө	П п	Р р	С с	Т т	У у	Ү ү
O o	Ö ö	P p	R r	S s	T t	U u	Ü ü
Ф ф	Х х	Ц ц	Ч ч	Ш ш	Щ щ	Ъ ъ (kalın) "	Ы ы I i
F f	H h	TS ts	Ç ç	Ş ş	ŞÇ şç		
Ь ь	Э э	Ю ю	Я я				
'	E e	Yu yu	Ya ya				

1. GİRİŞ

“Tuva Cumhuriyeti bugün Güney Sibirya’da doğuda Buryat Özerk Cumhuriyeti, güneyde Moğolistan, batıda Altay Özerk Cumhuriyeti, kuzey doğuda İrkutsk oblasti ve kuzeyde Krasnoyarsk oblasti ve Hakas Özerk Cumhuriyeti ile komşu olan, Rusya Federasyonu’na bağlı özerk bir cumhuriyettir. Cumhuriyet 170.500 km²’lik yüzölçümüne sahiptir ve ülke nüfusu 2009 yılı sayımına göre 313.940’tır. Ülkede başka halklardan topluluklar da bulunmaktadır ancak nüfusun % 77’sini Tuvalar oluşturmaktadır. Bu durum Tuva Cumhuriyetini diğer Sibirya Türk halklarından ayırmaktadır. Bir diğer önemli nokta da şudur ki; Tuva Türkleri arasında dil bilinci oldukça yüksektir.” (Koçoğlu Gündoğdu, 2012, 331-337)

“Çağdaş Tuva edebiyatı yüzyıldan daha kısa bir geçmişe sahiptir. Edebiyatın bu kısa geçmişi; 1. Teşekkül Dönemi (1930-1945), 2. İnkişaf Dönemi (1945-1970), 3. Son Dönem (1970-1990) olmak üzere üç safhada incelenebilir.

Tuvalar 1930’lu yıllardan itibaren Moğol dili ve alfabesiyle bazı eserler yayımlamışlardır. Ancak çağdaş Tuva edebiyatının oluşması 1930’lu yıllardan sonradır. Her ne kadar Orhun abideleri gibi edebiyat açısından muazzam bir yapıta sahip olsalar da çağdaş Tuva edebiyatının teşekkülünde fazla ilgi görmemiştir. M. Gorki’nin “Ana” adlı romanından etkilenecek yazılmış S. Toka’nın “Arattın Sözü” ve S. Sarıg-ool’un “Angır-oolun Hikayesi” çağdaş Tuva edebiyatının ilk eserlerindendir. Bağımsız bir cumhuriyet olmasına rağmen kültür hayatında Rusların etkili olması sebebiyle edebiyatta da Sovyet edebiyatı ve sosyalizm etkisi görülmektedir. 1930- 31 yılları arasında Şın gazetesi aracılığıyla çağdaş Tuva edebiyatının ilk örnekleri ve antolojileri yayımlanmıştır.

1942 yılında Tuvalı sanatçılar Tuva Yazarlar Birliği’ni kurarlar. Bu tarihten itibaren Tuva edebiyatı biraz daha derli toplu bir şekil alır. 1945-1970 yılları Tuva edebiyatı için bir inkişaf dönemidir. Eski inanç, gelenek ve göreneklerinin unutulmasından yakından yazarlar Sovyetler Birliği genelinde görülen yumuşama ile birlikte Tuva edebiyatında vatan sevgisi, tabiat, aşk... gibi konularda eserler yazmışlardır.

1970-1990'lı yıllar çağdaş Tuva edebiyatının son dönemi olarak adlandırılabilir. Bu dönem verilen eserlerin sayıca çokluğu ve kalitesi açısından Tuva edebiyatının başarılı ve olgunluk dönemi olarak nitelendirilmiştir.

1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle beraber Tuva edebiyatında tarih ve milli kimliğe yönelik başlamıştır.” (Dilek, 2007, 804-806)

“Çocuk edebiyatı, kelime sanatının ve sanatsal düşüncenin asıl bölümüdür. Bu türün özelliği; hayatı, çocuk doğasını ve davranışlarını sanatsal bir bakış açısıyla ifade etmesidir. Tuva çocuk edebiyatının gelişimi, Tuva halkının önemli estetik kazanımlarından birisidir ve beraberinde manevi kültürün ve sanatsal düşüncenin gelişimine katkısı olmuştur. Ortaya çıkışından bugüne kadar, Tuva çocuk edebiyatı ana vatanın sanat geleneklerinden beslenmektedir. Temel olarak cumhuriyet dönemi kültürel değişiminin, bugün ulusal edebiyatın bağımsız bir kolu olarak gelişmeye devam eden Tuva çocuk edebiyatının daha iyi duruma gelmesinde büyük ve olumlu bir katkısı olmuştur. Tuva çocuk edebiyatının doğuşu 20. yüzyılın 30'lu yıllarına denk gelir. Ortaya çıkışı, öznel ve nesnel etkenlere bağlı olmuştur. Nesnel etkenler olarak yeni cumhuriyette bir milli eğitim teşkilatının kurulması, okul sayısının çoğalması, okur-yazarlık oranının artırılması, okullara ders kitaplarının ve okuma için gerekli araç gereçlerinin sağlanması, farklı yazarlar tarafından yazılmış çocuklara yönelik başarılı eserlerin yavaş yavaş artması gösterilebilir. Öznel etkenler olarak ise, artık Tuvalı yazarların yeni bir nesil yetiştirmede çocuk edebiyatının değerini daha fazla kavraması gösterilebilir.” (Çamzırın, 2014)

Tuva çocuk edebiyatını temsil eden kitaplardan Kiji-Bürüs adlı hikaye Şangır-ool Monguşoviç Suvan tarafından yazılmıştır. Kitap 88 sayfadır ve uzun hikaye biçimindedir. 2010 yılında Kızıl'da basılmıştır.

Monguşoviç, Çaa-Höl bölgesinin Ak-Turug köyünde Çıraa-Bajı denen yerde 7 Temmuz 1949 yılında doğdu. 1965 yılında Ak-Turug ilkokuluna gitti. 1967 yılında Çaa-Höl ortaokulunu bitirerek Hava ve Deniz Kuvvetleri Ordusu için yeterlilik belgesi aldı. Sovyet ordusuna asker olduktan sonra 1971 yılında Kızıl Pedagoji Enstitüsü'nün Dil-Edebiyat Fakültesi'ne öğrenci olarak girdi ve 1976 yılında mezun oldu. Erzinniñ Narın ilkokulunda öğretmen olarak çalıştı. 1977 yılında Ulug-Hem'in yerel gazetesi “Ulug-Hem”de köşe yazarlığı yapmaya başladı. 1978 yılından itibaren Tuva televizyonunda Şınga programına sundu. Tuva radyosunda 27 yıl kadar çalıştı. Gazetede Kitleli Bilgi Silahları bölümünde çalışırken Tuva'nın hemen hemen bütün bölgelerine gidip ustaca denemeleri, söyleşileri kaleme alıp cumhuriyetin sosyal ve

ekonomik gelişmelerinin karmaşık sorunlarını çözmek için Ak-Kök kanalında ve radyoda konuştu. Basın silahlarında çalıştığı yıllarda pek çok kişiyle tanışıp yazarlık çantasına zengin malzemeler topladı. Şimdilerde Tuva yazarlarının “Ulug-Hem” dergisinin sorumlu sekreteridir. 2008’in Şubat ayında Tuvalı yazarlar onu Tuva Yazarlar Birliği’nin başkan yardımcılığına seçip ona olan inançlarını göstermişlerdir. Rusya’nın Yazarları-Gazetecileri Birliği’nin üyesidir. “Rusya’nın Fahri Radyocusu” ünvanını almıştır.

Kiji-Bürüs sık sık Tuva efsanelerinde adı geçen bir varlıktır. Önceki dönemlerde Tuva televizyon kanallarında ve internette gösterilerek halkın ilgisini çekmiştir. Bahsedilen yaratık gorile benzeyen ve karlı havalarda ortaya çıkan insan ve hayvan arası bir canlıdır. Tuvanın bir kasabasında Kazaklara saldırdığı iddia edilmiştir. Bu olayın dayanağı Kocaayak efsanesidir. Kocaayak Himalayalar’da yaşadığına inanılan büyük bir yaratıktır. Halk masallarında yarı hayvan yarı insan yaratıklara sıklıkla yer verilmiştir. Kimilerine göre efsane olan bu yaratık kimilerine göre gerçek hayatta varlığına inanılmış bir canlı türüdür.

“Bugün Tuva çocuk edebiyatı çok kültürlü Rus çocuk edebiyatına yoğun katkı yapan bağımsız bir alan olarak gelişmiştir. Bu tür, cumhuriyetin kültür ve sanat varlığının temel yapılarından birini teşkil etmektedir. Çağdaş Tuva çocuk edebiyatı halkın yaşantısını, dününü ve bugününü, yaratıcı gücünü, çağdaş çocuğun yaşantısını ve iç dünyasını yeterince bütünlükle ve farklı açılardan yansıtmaktadır. Tuva çocuk edebiyatı olgunlaşmış ve önümüzdeki on yılların geleneklerini şimdiden geliştirmektedir. Tuva çocuk edebiyatının birçok yapıtı bütün Rus kamuoyunun serveti olmuştur ve Rusya’nın çok uluslu çocuk edebiyatı kültürünün hazinesine dâhil olmuştur. Aynı şekilde, Tuvalı çocuk yazarlar tarafından yazılan birçok eser Rusçaya çevrilip bütün Rus çocuk okurların serveti olmuştur.

Tuva edebiyatının bütün Rus sanatsal kültürüne yaptığı katkı çağımızda gittikçe daha değerli olmaktadır.” (Çamzırın, 2014)

1.1. Çalışmada İzlenilen Yöntem

- ❖ Sözlük bölümünde maddebaşı fiillerin ilk olarak kök hali verilmiş, daha sonra Tuvacadaki mastar ekli haliyle yer almıştır.
- ❖ İncelenen kelimenin tamamı yazılmamış olup, baş harfi yazıldıktan sonra yanına nokta koyularak, varsa aldığı ekler belirtilerek yazılmıştır.

- ❖ İsim soylu kelimedenden sonra +, fiil soylu kelimedenden sonra - işareti konulmuştur.
- ❖ Kelime sözlük içerisinde geçen başka bir kelimeyle aynı anlamı taşıyorsa → işareti ile ilgili maddeye yönlendirilmiştir.
- ❖ İkileme veya söz grubu olan kelimelerin anlamına aynı maddede yer verilmiştir. Eğer kelimenin ikileme olarak sözlüklerde ayrı bir anlamı bulunmuyorsa her iki kelimeye ayrı maddebaşlarında yer verilmiştir.
- ❖ Bazı fiiller, edatlar, ünlemler, zamirler cümledeki kelimelerin bağlamıyla uyum sağlayamadığı için belirtilen kelimedenden önce ya da sonra (...) işareti kullanılmıştır.
- ❖ Tuvacada kelimenin tabanından - ile ayrılan -dAA ve -lA ekleri sözlük kısmında da bu şekilde yer almıştır. İsim soylu kelimedenden sonra gelen - işaretinin sebebi bu pekiştirme edatlarıdır.

2. METİN

Maksim hünzedir hoy kadargaş, şuut-la çalgaarap kaan. Çaaskaan oynaar oyunnarın dögerezin oynaan. Çaaskaan çeje oynaar boor, meestin kakpak hayalarının bireezinin baaringa olurup algaş, hünçe körüp-le, körüp-le olurgan. Kejeeki hün ökpeñ-kızıl agaar bömbüüinge dömey bolgan. Onu holga tudup ap bolur ıškaş. Maksim holdarın burungaar sungaş, hünnün adaanga dujaaştır adıştarın çada tudupkan. Ilap-la! Hün oon adıştarında! Daglar baştarına deestir hünnü holdarın-bile idipterin ool küzeen. Ol boldunmas dep bilir-daa bolza, oyunzurap hünnü daglar baştarınçe çookşuladır “itkileen”-daa. Hünnü deerje bedidir ürükseer-daa. Ol-la sagıjı-bile ool hünnü holdarına “tudup”, olçe urup, adıştarına borbaktay “suybap”, salaaların durannay tutkaş, onu öttür hünnü toptap körüp, oynap egeleen... Hün-bile oynaar oyunnar ala-çaygaar-la udur-la çogaattınıp, olarga alaagıp, kadarıp çoraan hoy-öşküzün-daa, çanıksay bergenin-daa ool biçii kada uttu kaapkan. Hün-bile oynap orgaş, kançangaş-la köörge, hoy-öşküzü közülbis bolgan. Oların kayda o’ttap çoruurun harap köör dees, ool meestin bajınçe mañnap ünüp-le kaan. Mees bajından harap keerge, hoy-öşküzü baza bir oorganı ajar çıgu o’ttap bar çoraannar. Oların bajın aalçe uglandır dozar dees mañnap orgaş, kançangaş-la köörge oorga kırında kiji turgan-o’ttap bar çıdar hoy-öşkünün mırınay çoogunda.

Maksim tura düşkeş:

- Eey! Eey! Betiñerde hoy-öşkünü-ü-ün bajı-ı-ın beerlendir dozuptuñar-a-a-am! - dep alırgan.

Ol kiji şimçeş-daa diveen. “Meeñ ünümnü dıñnavaanı oldur aa” dep bodaas:

- Hoy-öşkünü -ü-ü beer dozuptuñ-ar-a-am! -dep baza katap algırıp, holdarın çaygılaan.

Demgi kiji turza-la turar bolgan. “Bo çookta aaldarın kayı-bireezinin kım dep kadarçıı irgi?” dep bodaas, ool onu toptap körgeş, tanıvaan. Çügge oon daştı düktüg

ton kedip alğanın Maksim eskerge. Onu-daa herekke albayn, "Eldeptiin aa bo kijiniñ, mindig çılıgda ton kedip alğan" dep bodap kaan.

Maksim iyi salaazın aksınçe sukkaş, hayalarga çağgılandır aajok dıñzıdı sığıra kaapkan. Şimçeş diveyn turgan kiji iyi holun atpaş kılgaş, herii-herii şuravışaan, oorga ındınçe ajıttalıp çoruy bargan. Dıñzig sığıttan ol kiji sırbañnap, aray çayañnadı çıktıi sürgey mañnaan ool eldepsinip eskerze-daa, hoy-öşküzünüñ bajın dozarınçe dalajıp, onu şoolug-la herekke albaan. Katap-katap sığırıp, daygırarga, hoy-öskünüñ baştıñı, uzun mıyıtıg ak huna, öörengen çañı-bile aalçe kirer kokpalarje uglay o'ttay beerge, kodan mal ooñ soondan şuuja bergen. Eleen taramık o'ttap çoraan hoy-öskünü böle hay deeş, olarnı aal çoogunga biçii kadarçı sürüp ekkelgen.

Aalga keerge:

- Oglumnıñ kejeezin, hoy-öşküzün oray kejeege çedir kadargan - dep, Maksimni avazı maktaan.

Hün-bile oynap olurgaş, hoy-öşküzün uttup, olarnı odardan aalçe kiirerin mıñay oraytadıp al çaskanın çajırıp, heyde-le:

- Daarta baza men hoy-öskünü kadarar men, avay - dep, ool çugaalaan.

- Po-o-oh! Kejeezin, meen oglumnıñ! Avazınıñ, açazınıñ yozulug-la duzalakçı bolgan - dep, avazı oglun çaptaan. - Daarta Dolaana-bile iyilee hoy-öşkü kadarar siler, oglum.

Ool amıray bergen. Dolaana - ooñ daayınıñ uruu. Maksimden iyi-le har biçii. Çaygı dıñtanılgaızın törelderiniñ aalinga erttirer deeş kelgeni ol. İyi kiji hoy kadararga, solun bolgaş belen-daa.

- Dolaana kayıl inçaş, avay? - dep, Maksim aytırgan.

- Biçii huıñnar tudup algaş, hemden suglap çoruy bardı - dep, avazı harılaaş:

- Çemnenip al, oglum. Hünzedir hoy-öşkü kadargan kejeepeyim aştan boor sen. Konçug amdannıg huıjuurlar bıjırıp kagdım - digen.

Ada-ıyezi çook törelder bolgaş, Maksim bile Dolaana biçizinden-ne kadı oynap öskenner. Dolaana hooray çurtıug bolgaş, çaygı dıñtanılgaızın çaylagga erttireringe ınak. Ol konçug orlan urug. Çañı bezin ooldarzig. Tevektep turda sug bolza, çamdık ooldarnı çaylıg ajar.

Daartazında erten mal kadarıp ünere dep turgaş:

- Çımçak höm tıva idikterden ap alılı - dep, Dolaana çugaalaan.

- Çüge? - dep, akızı eldepsinip aytırgan.

Duymazı sportçu heviniñ karmanından tevek uştup ekkelgeş:

- Açamga kıldırıp aldım - dep çorgaarlanıp çugaalaan. - Dügün korgulçunga katay kudup kaan. Çerle uştunmas. Dendii-le!

- Kayam! - dees, Maksim tevekti ap algaş toptap köörge, şınap-la şevergini konçug kıldır kılıp kaan tevek bolgan. - Mejee moon-daa artık tevek turgan-dır iyin - dep, ol çugaalaan. - Şkolaga ooldar çidirip kagdılar.

- Megeleve daan - dep, Dolaana dumçuun dırıştırgan. - Seenj teveenjin körgen iyik men çop. Şoolug-daa eves tevek çordu. Adaargaaş, meenj teveem baktaksap tur sen be?! - dees, onu akızınıñ holundan ap alğan.

- Sejee açañ kılıp bergen ışkajıl - dep, Maksim çugaalaan. - A men bodum kılıp aldım.

Maksimniñ ününde homudaan höönnü eskerip kaaş:

- A men seenj-bile tevektep oynaksaaş, bo tevekti kıldırıp aldım. Dıştanılga tönüp, hoorayje çoruurumda, tevekti sejee belekke beripter men - dep, duymazı akızın çazamıktaan.

Maksim duymazınçe amırap körgeş:

- Boduñ tevek çok kançaar sen? - dep aytırgan.

- Avam mejee: "Kıs kiji tevektes, uruum, ol deerge ooldar oyunu-dur" deer çordu - dep, Dolaana çugaalaaş: - Çaylagga seenj-bile tevektep turganımnı avamga çugaalavas sen şüve - dep dileen.

Akızı:

- Çaa - dep kaan.

Höm idikterni hapka sup ap tura:

- Kışkı dıştanılгада açañga çazattırıp alğanıvıs çalar kayda? - dep, Dolaana aytırgan.

- Açam seri adaanda azıp kaan.

- Olarnı ap alılı. Kara adıp oynaar bis.

- Çe! - dep, Maksim öörüy bergen. Ça adaringa Dolaana añaa kançap-daa çetpes, tevek teveringe ajıp kaap bolur.

- A sen kajarlaar kiji çorduñ - dep, duymazı añaa sagındırgan. - Eñ eki sogunnarnı boduñga ap algaş, şala bagay sogunnarnı mejee berip kaar.

- Anaa-la ülejip ap turduvus çop. Sogun şileen eves bis.

- Dömey-le! Seenj sogunnarıñ çaspayn deer, a meenj sogunnarım mıñay öskeer ujugup çoruy baar çordu.

- Öskeer ujugup çoruy baar... - dep, Maksim duymazın öttüngen. - Kançaar adar boldur, inçaar ujugar sogunnardır iyin. Soora adarınga, öskeer ujugup çoruy bargannarı ol-dur.

- Bagay sogunnar soora ujug çoruy barbayn - dep, ça adarınga akızınga aştırarın agartıp, Dolaana çugaalaan.

- Çaspayn adar bolza, sogun kançap soora deer çüvel. Ta kançaar şığaap turgan sen.

- Kançaar şığaar boor, sen kançaar şığaar-dır sen, men baza inçaar şığaap turdum-na. Ça adarınga baza sen ööredip kagdıñ çop. Azı bagay ööredip kaanıñ ol be?! - dep, akızın Dolaana buruudadır ayannıg apargan.

İyi har-daa bolza, duymazından ulug bolğaş:

- Aytıp berip turumda, taptıg saktıp alır ışkajıgay - dep, Maksim surgay aarak çugaalaan. - Çaspayn adarı kara bile sogunnardan hamaarjır be azı adıgıñın bodunda be? Ça adıp turgaş, köör bis. İnçaş sogunnarnı boduñ şilip alır sen. Artkannarı-bile men adar men.

- Ekizin! - dep, Dolaana amıray bergen.

- Hoy-öşkünü kajaadan ündür sürüpterimge, olarnı hemçe uglay ay depter sen. Suggarıp alğaş, odarje ündürer bis. Suksaan mal orta o'ttavas - dep, Maksim duymazınga ulug kijizig çugaalaan. - Kajaa çanınga meni manap tur.

Dolaana:

- A sen... - digen.

- Çalar, sogunnar ekkeeyn.

Seri adaanga bargaş, çalarnıñ kirijin Maksim dıñzıdıp turda, duymazı bo halıp kelgen.

- Meeñ çam kayıl? - dep, ol aytırgan.

- Bo - dees, akızı tudup turganı çaje ayıtkan.

Dolaana:

- Çok, bo çanı alır men - dees, öske çaje ayıtkan.

Ça adarınga bögiñ çerle aştırvas dep oon şıitpirlep alganı ilden boorga:

- Kayızın-daa bol şilip al - dep, Maksim çugaalaan.

Çanıñ kirijin here tırtıp körgülees, Dolaana:

- Am-na seni ajır adar men - digen. - Kışkı dıstanılga üyezinde kajarlap turgan boor sen, mejee bagay ça, sogunnar berip kaaş...

- Adıp turgaş, körgey-le bis - dees, Maksim duymazın çaptap hülümzüreen. Bodundan biçii kiji boorga, oon-bile ol margışpas-daa, inçangaş ol-bo oyunnarnı inçaar-minçaar oynaalı dep Dolaana çaygaar-la baştay beer.

- Sogunnarnı baza boduñ şilip al çe - dep, akızı çugaalaan. - Inçaş aştırıp algaş, sogunnar bagay dep baajılanır-la bolgay sen.

- Kim? Men be! - dep, Dolaana olçe karakterin ulgattır körgey. - Men aştırıp alır be!

Akızı:

- Kim boor çüvel? Kimzılay be? - digen.

- Çok! Bögün margıl daalaşpas bis. Anaa-la adar... Aalga meni murnay kelgeş, ça adaringa beletkenip turgan-na bolgay sen. A men baza baştay beletkenip alıyn. Daarta mööreylejir bis - dees, duymazı sogunnarnı şilip algan.

Ça-sogun çüktep algaş, hoy-öşkü kodandan ündür hay dep turar Dolaananı körgeş:

- Añnaarıñ ol be azı mal kadararıñ ol be? - dep, Maksimniñ avazı urugnu çaptap çugaalaan. - Añçı be deerge, hoy-öşkü sürüp algan, kadarçı be deerge, ça-sogun çüktep algan.

Dolaana doraan-na:

- Añçı be deerge - hoy-öşkülig, kadarçı be deerge - çalıg. Kim-dır men, ugbay? - digen.

- Ot-kös deg çañnıg urug-dur bo! - dees, ugbazı oon çaagin çıttap kaan. - Kim boor! Sen-ne sen ıynaan - Dolaana!

Hoy-öşkü tottur o'ttap, çıdınnap egeleerge:

- Tevektep mööreylejiili çe - dees, Dolaana karmanından teveen uştup, hapka sup alğanı höm idikterni kedip algan.

- Baştay sen tep kirivit - dep, Maksim çugaalaan.

- Seen-bile denge tutçur dees, avam körbeyn turar arazında, beletkenip, tevek teveriniñ tavın tıp alğan boldur men iyin - dep, duymazı höörep turgan. - Höm idikterlig tevekterge, dıka eptig.

Dolaana tevektep kiripken. Höm idikke tevek hörtüledir düjüp turgan. Inçalza-daa duymazınıñ tevek tep turar ayanın-dan-na tevekteri am-daa aray şoolug-la eves deerzi bildine bergen. Eleen ür tep çoruy, şaa töngeş, urug olura düşken.

- Höm idikke buttarım izirgeni berdi, oon başka seni ajır tepkeş, höy san oynap algaş, seni şaay töndür çovadır çüvemni - dep, Dolaana çıldagaan dilep çugaalaan.
- Am çadan kara adıp margijaalı çe.

Tevekti örü bedidir oktay kaapkaş, kaş tepkeş:

- İnçangay-la bis - dep, Maksim çöpşereşken.

Höm idikterni karalar kıldır turguzup algaş, ça adıp kiripkenner. Dolaana doraan-na çazıp egeleen. Akızınga aştırıp turarına iştinde büdüü homudaza-daa, ça bile sogunnarnı bodu şilip algan bolgaş, çünü-daa uttavaan.

Kara adarı aňaa çalgaarançığ apaarga:

- Kim ej ıradı sogun adıp şıdaar eves, aňaa margijaalı - dep, Dolaana sanaldaan.

- Ool kiji çerle ıradır adar-la men ıynaan - dees, Maksim sogunnu dagje uglaaş, adıp ündürgen.

- Men ana senden-daa ıradır adar çığı boldur men iyin - dees, Dolaana çanı şıdaar-la şaa-bile here tırtıp-tırtıp, sogunnu baza-la dag dujunçe adıp çorudupkan. Akızınga aştırır höynü çok bolgaş, küjenip-küjenip atkanından oon sogunu akızınıñ sogununıñ çoogunga çerde kadalı bergen.

Kim ıradır atkan eves dişkeş, kiji bürüzü bodunıñ sogununçe bazımnap çorupkannar. Dolaana sogununga kaş-la bazım çetpeyn çoraaş, kançangaş-la dagje köre kaaptarga, irak eveste kojagar kırında selbeger tonnug kiji turgan.

- Döo ol kim-dır, akıy? - dees, inaar holu-bile ayıtkan.

Maksim duñmazınıñ ayıtkan uunçe köre kaapkaş, sırbaş kınan. Düün kejee körgeñi kijini ol doraan-na tanıp kaan. Kayı aaldıñ kadarçızı bo çookta hoy-öşkü kadarıp çoruur çoor dees, çook-kavını ergiy köörge, kandıg-daa mal baraanı közülbes bolgan.

- Bo kijini düün baza kördüm. Kim çoor? - dees, holun çayıp: - Ey, aal! Kim sen?! Beer kelem! - dep, Maksim algırgan.

Demgi kiji olarje körüp algaş, turza-la turgan.

- Kulaa düley-dir aa - dees, Maksim utkır sığıra kaaptarga, ol kiji çayanı nadır kaş halaaş, kojagarnıñ hayalarınıñ indinçe ajıt kire bergen.

Düktüg tonnug kijiniñ mañnaarınıñ düün ıškaş çiktii sürgey çayanı naaş bolganın Maksim saktıp algan.

- Kim boor? - dep, Dolaana sonuurgap aytırgan.

Maksim:

- Ta... Düün kejee baza inçaar çayañnadır mañnap çoruy baar kiji çordu - digen.

- Çaaskaan hoy kadargaş, çalgaaraaş, bisten oyun erep çaştınıp turar ooldarnıñ bireezi eves be, akıy - deeş, Dolaana sümeleen. - Bister baza çaştınıp çoraaş, çookşulay bereelem.

Ol kijiniñ çıktıin düün kejee-le eskergen bolgaş, oon eleen sezinze-daa, orlan-çikpen kış duñmazinga kortkanın bildirtpezi-bile:

- Çe - deeş, murnay çorupkan.

Kojagarnı örü konçuğ ovaarımçalıg dürgen çaştınıp üngeş, selbeger tonnug kijiniñ turgan çerenge çedip keerge, ol kiji çok bolgan. Çügile hayalarnıñ bireeziniñ süvür bajında bir şımçım hire hüreñzimeer dük ızırtınıp çıdıp kaan. Kojagarnıñ arga çarundan is kezip köörlerge, selbeger tonnug demgi kiji kudurgaynı kudu tereñ o't-sigen kır-bile çuñgulap badı bargan bolgan. Ooñ izinde baza-la hüreñzimeer öñnüg dük sıvırlıp çıdıp kaan. Alışkılar onu herekke-daa albaannar.

- Çookta malçın aaldarnıñ ooldarnıñ bireezi bolza, bistiñ-bile oynaar deeş, çedip kelir diyin - dep, Maksim çugaalangan.

Dolaana:

- Kandıg oyun çogaadıp algaş, biske kösküleñnep çaştınıp çorup turarı ol irgi? - deerge, akızı:

- Ta... - dep kaan.

Hoy-öşküzün kdarbışaan kadı oynaar deeş, olarje dag kırından harap körüp kaap turgan kiji dürzülüg selbeger düktüg amıtannı alışkılar hünzedir eskerbeenner.

Dolaana bile Maksim hoy-öşkünü aal kodanınçe kejee kiirip keep, inek saarına duzalajıp bizaalar aksı tırtıp, mal-magan kajaalajıp, ulug ulustar-bile denge oray kejeege çedir ajıldaannar. Maksimniñ avazı dalğan üsken bıdaa odagga hayındırıpkan.

Onu amdannanıp ijip ora:

- Hoy-öşkü kadarıp çoraaş, selber tonnug ool kördüvüs - dep, Dolaana çugaalanıp üngen. - Kojagar bajinga turdu. Akım: "Beer kel!" dep kıygırarga-daa, sıygırarga-daa, bisçe çookşulavas, dezip çoruy bardı.

Avazı:

- Ol-bo çerlerden harattınıp çoruur selbeger kiji köstüp turar apardı dep mindaa-la bo çookta aaldarnıñ kdarçıları çugaalajı berdi - deeş, Maksimniñ açazınçe körgen.

Açazı:

- Aar iyde Şugdurların ugaanı bagay oglu ıynaana - dep kaana.

Avazı:

- Hööküynün hooçuzu kirip tur boor - digen. - İnçap barganda, çer kezip çorup kaar...

- Çeje-daa ugaanı bagay bolza, biçii kiji üye-çergezi-bile oynaksaar-la ıynaana. İnçangaş bo uruglar-bile oynaksap, çookşulap çadap turarı ol boor - dep, açazı keergeen.

Dolaana:

- Bisten çüge dezer ool boor? - digen. - Kadı hoy-öşkü kadarıp, oynap hünzeer bolzuvussa, añaa baza solun-na bolgay.

Maksimniñ avazı:

- Hööküy aarig bolgaş, üye-çergezinden ospaksıraar ool bolbas iyikpe. Ugaanı baksırıp aaraan kijiler dugayında dıka sonuurgavas, oların-bile üreldeşpes, oları kırıbas, şootpas çoor. Çayaanından salımı ındıg kijiler-dir - dep çugaalaana. - Oraytaan-dır. Uduuluñar, düktüg sırtık manay berdi.

Daartazında hün hoy-öşkü kadarıp çoraaş, tevek tep margıldaalaşkaş, Dolaana iyi-üş udaa aştırgaş, homudaanından arın-şırayı muñgaraana ayannıg apaarga, Maksim duñmazınga öjegereen kaş-daa ulay utturgana. Ooñ katkı-itkizi baza katap ünüp, höglüü konçug apargana.

- Höm idiktig tevek teverimge, baştay deerezinde aray epçogu konçug çordu. Am çançıga berdim. Moon sonğaar sejee çerle belen utturbas men - dep höörep turgana.

Maksim baza bir utturup alırğa:

- Çovadırmı aray hoomay-dır - dep, duñmazı ulam-na soruk kirip kelgen. - Taliytır tep turgaş, am-na seen şaañ töndür çovadıyn.

Bodu çeje-daa kızıp turza, Dolaananıñ tevekti iradır teveri şoolug eves, çovadırmı hoomay bolgan.

Maksim tevekti soora doskan boop, bodun çovattırıp-la turgana.

Duñmazın amıraarı-daa aajok.

- Şaañ töndü be? - dep hu hanıp aytırıp kaap turgana.

Dolaana akızın baza bir çovadır dep turgaş, ooñ kaap bergeni tevekti teppeyn bargaş, holu-bile dag uunçe aytıp:

- Akıy! Düüngü ool döö ol tur - dep çugaalaana.

Maksim duymazının ayıtkan uunçe köörge meesterniñ bireeziniñ bajında selbeger tonnug ool turgan.

- Bistiñ-bile tevektep oynazın, beer çedip kel dep kıygırıp, sıgırıt, akıy - deen.

- Kıygırarga-daa, sıygırarga-daa, çaştına beer ool çordu çop -dep, akızı çögengen.

Mees bajında oolduñ çaynıñ bo iziinde düktüg tonun ujulbazın, kılaştארının çiktii aajok çayanñaajın Maksim saktıp kelgen. Ooñ çüge indün ool körüksey bergen. Ol sonuurgal onu çaygaar-la dalaştırgan, harın-daa mıñay indından-na ittiriglig-daa ıškaş bolgan.

- Bisten çüge çaştınar ool çüvel? Onu kedep körgeş keeyn - dep, Maksim çugaalaan.

Dolaana:

- Seen-bile kadı barayn, akıy - digen.

- Çok! Hoy-öşkünü kadarçı çok kaaptar eves bis. Olarnıñ bajın dozup tur. Döö ool-bile tanıjıp algaş, seni kıy depter men - dep, Maksim duymazın kögüde aarak çugaalaan. - Oon ol ool-bile tevekter bis.

Dolaana aray-la höön çok:

- Çaa - dep çöpşereşken.

Mees bajınçe Maksim köörge, demgi ool ında turbuşaan bolgan. Ooñ turganı mees bajınçe dort ünmeyn, kojazında meeske ajıttalıp, añaa çookşulap algaş, hayalar arazından ooldu kedep köör dep ol şıitpirleen. Hayalar arazından Maksim bakılup keerge, selbeger tonnug ool dujunda meeste haya kırında olurgan. Ooñ mında çedip kelgenin ol bilip orar ıškaş kıldır Maksimge sagındırgan. Inçangaştıñ bodu baza haya kırında közüldür olurup algan. Selbeger tonnug ool turup kelgeş, Maksimniñ uunçe körüp turup-turup, daş algaş, onu meesti kudu çuuktap badırıpkan. Daş çuuktaarı ooñ oynaar ınak oynunnarınıñ bireezi-dir dep Maksim çaygaar-la bilip, borbak daştı meesti kudu çuup badırıpkan. Demgi ool baza bir daştı çuup badırıptarga, Maksim baza daş çuuktap badırıpkan. Daş çuuktap oynaarı ooldarnıñ kayızına-daa solun bolgan. Inçaar daş çuuktap kezek oynaaş, Maksim oolduñ turganı meesçe çorupkan. Mees kırında ünüp keerge, tonnug ool oon deskelep, eleen ıray bergen turgan.

Şugdurlarnıñ oglunıñ dugayında: "Çeje-daa ugaanı bagay bolza, biçii kiji üye-çergezi-bile oynaksaar-la ıñaan" dep, açazınıñ keergeenin saktıp kelgeş:

- Çop ıray berdiñ, aal? Beer çedip kel daan! - dep, Maksim kıygırgan.

Ool uttavayn, olçe körüp algaş-la turgan.

- Aňaa tur. Tanijip algaş, kadı oynaar bis - dees, Maksim ulaştır çoruptarga, ool meesti örü deskeleer bolgan. Inçalza-daa oonj ujurajıksap, kadı oynaksap turarın sagış-setkiliniñ indından-na ala-çaygaar bodu bilip kaanına Maksim eldepsingen. Öske kijiniñ bodal-sagıjın büdüü bilip kaar men dep çüveni ol oonj murnunda eskerbeyn çoraan. Oolduñ oonj-bile oynaksaanın Maksim ılap-la toda bilip turgan.

Inçangaş:

- A'ttar kiştejip tanıjar, kijiler çugaalajıp tanıjar dep çüve bilbes kiji sen be, aal! - dep, ol algırıp çugaalaan.

Oonj ününüñ kandıg-la-bir höönü oolduñ setkilinge taarjı bergen dep çüveni Maksim doraan-na bilip, meesti örü ulam dürgen ünüp-le kaan. İldikpes dees baarında daştarnı körüp çoraan bolgaş, oolduñ çügile mırınay çoogunga kelgeş, olçe henerten körnü kaapkaş, Maksim sert-le deen - oonj murnunda бүгү maga-bodu düktüg kiji dürzülüğ amıtan turgan. Inçalza-daa, çüge-le iyik, Maksim ulug dıka kortpaan.

Bodu bezin bilbeyn:

- Düktüg tonnug dep bodaanın, boduñ düktüg amıtan ışkajıl sen - dep çugaalangan.

Düktüg amıtan oonj çugaazınıñ utkazın bilgen, bodunuñ düktüünden ıyatkan-daa ıškaş, oolduñ arınça dort körüp çadap, daglar baştarınça kaygagılaan. A bo kiji dürzülüğ düktüg amıtanınıñ köngüs korgunçug evezin Maksim bilip, daş kırına olura düşkeş:

- Pu, kiji korgudar sen - digen.

Düktüg amıtan baza "pu" deen ıškaş bolgan soonda, daş kırına oluruñ algan. Oonj çugaazın, şimçeeşkinin düktüg amıtanınıñ öttüngenin Maksim eskerip, olçe körgen - düktüg deerden başka, kiji ıškaş kıldır ol közüngen. “Hep-henerten kiji monu körüp kaar bolza, ugaan-kudun oskunup, ol-la çeringe dalıp-la kaar-dır” dep, ool bodaan. Oonj bodalın bilgen-daa deg, kiji dürzülüğ amıtan ooldan ıradır oluruñ algan. “Kandıg-la-bir arga-bile aravista çugaalajıp orar-daa ıškaş bis” dep boday kaapkaş, oonj-bile çöpşeeleşken bodaldı ol-la doraan Maksim bilip kaan. A kançaar bilip kaanın ool toda bilbeyn, aňaa çügile eldepsingen. “Bir eves bo amıtan kiji bolgan bolza, düktüg-ool dep adap ap bolur-la-dır” dep, ool boday kaaptarı bilek, doraan-na oonj-bile çöpşeeleşken utkalıg haru kelgen. “Bo amıtan meen-bile bodal damçıdıp çugaalajıp orar ışkajıl” dep bilip kaaş, olçe Maksim körüp keerge, demgizi

aŋaa çöpşeerejip bajın sogañnatkan. Am oolga mıñay solun apargan - kortkanı taylı hona bergen. Inçangaş düktüg amıtannıñ maga-bodun ol toptap körgen. Durt-sını Maksimniñ bodundan bedives, har-nazının alır bolza, baza-la oon üye-çergezi hire, çügge arında dük çok, ilap-la kiji dürzülüğ amıtan bolgan. “Arın-nüür çok kijilerni düktüg arınnıñ deer-le bolgay. A moon dugayında inçaar çugaalap bolbas-la-dır, çüge deerge arnı düktüg eves” dep, ool bodaptarga, “Düktüg-ool” baza katap bajın sogañnatkan. Oon bodaldarınıñ utkazın bo amıtan kandıg-la-bir arga-bile bilip orarınga Maksim ilap-la büzürey bergen.

Inçangaş:

- Meen çünü bodaarımın bilip kaar-dır sen be? - dep bodap aytırğaş:

- İye - dep harını bilip kaan.

- Bir eves sejee çugaalaar bolzumza, baza bilip alır sen be? - dep, Maksim aytırğaş:

- Çugaa deerge bodal-dır - deen harı “dıñnaaş”, am mıñay alaŋ kaygay bergen. Bo amıtan oon-bile, yozulug-la kiji ıškaş, “çugaalajıp” orar bolgan.

- Bodal damçıdıp eves, aksıñ-bile çugaalajıp şıdaar sen be? - dep, ool aytırarga:

- Bodal çanğıs, onu damçıdarı aŋgı-aŋgı - dep, demgizi harulaan.

Düktüg amıtan-bile bodal damçıdıp çugaalajırı Maksimge belen ıškaş boorga:

- Bodap çugaalajır bis be? - deerge:

- Çaa - deen harı “dıñnalğan”. - Seen bodalıñnı çugaañdan baza bilip alır men. Sen mejee çugaalap tur.

“Moon-bile” çugaalaşkan sanında-la, kiji dürzülüğ amıtan dep-le turar eves men, Düktüg-ool dep adap alır-dır” dep bodap, Maksim olçe körnüp keerge, oon arın-şırayınıñ öörüşkülüü aajok bolgan. “Çüge amırap orarı ol moon?” dep bodaptarga, “Düktüg-ool dep attıg bolğanım dees” dep harı bildingen.

- Çüge inçaar adap kaanımın bilir sen be? - dep, ool aytırğan.

- Senden ilgaldıg, düktüg boorumga - dep harı bildingen.

- Meen adımın Maksim deer - dep, ool çugaalaan.

- Sen Maksim, a men Düktüg-ool men - dep, bireezi harulaan.

Düktüg-oolduñ kışkı düğünüñ taagızı çökperlenip düjüp turar bolgaş, selbeger ton ketken kiji ıškaş kıldır közüngen bolgan. “Çökpek-çökpek taagını ap kaaptar bolza, oon düğü kılaŋ tas apaar” dep, Maksim bodaptarı bilek, demgizi taagızın ap

kaap egeleen. Oonj bodalın Düktüg-ooldun doraan-na bilip kaaptarı oolga solun eves bolgan.

Düktüg-ool:

- Am çaa-la ujuraşkan bolgaş, sejee kiçeengeyim küştüg bolganından bodaldarınını bilip kaaptar-dır men. Ürgülçü ujurajıp turar bolzuvussa, sejee kiçeengeyim koşkay bergeş, mençe damçıtpaan bodaldarınını bilbes apaar men - digen.

Ol arazında:

- Akı-ı-ıy! Maksi-i-im! - dep, Dolaana kıygıra bergen. - Beer çekip keli-ye-e-er!

- Men çoruptayn. Duymam kıy dep tur - dep, Maksim çugaalaan. - Daarta baza mañaa ujurajır bis.

Düktüg-ool:

- Manaar men - deen.

Akızı dagdan badıp keerge:

- Ol ooldu çüge beer edertip ekkelbedin, akıy? - dep, Dolaana çugaalaan. - Kadı tevektep oynaarıs kay.

Maksim:

- Tevek oynavas ool-dur - digen.

- Ool kiji kançap tevektes boor çüvel! - dep, Dolaana haraadaanı ilden çugaalaan.

Kiji dürzülüğ amıtan dugayında duymazınga çugaalaarga korga beer dep sezinges:

- Çüge deerge düktüg ool-dur - dep baştaktangan ayannıg boop kaan.

Oonj “düktüg ool-dur” deenin duymazı “Düktüg-ool” dep bilip algaş:

- Düktüg-ooldu tevekke udup algaş, şaan töndür çovadırım kay - dep, Dolaana çugaalaan.

Düktüg-ooldu körge bolza, duymazı ta kançap baar dep bodaaş, akızı kattırımzay bergen.

- Çüge meni kırııp kattırıp tur sen! Döö ol Düktüg-ooldu ajır tevektep şıdaar men - dep, olarje mees bajından harap körüp turgan kiji dürzülüğ amıtançe holu-bile aytıp, Dolaana meneergengen.

- Ol ool-bile tevekter men, onu udar men dep maktanıp turba - dep, Maksim duymazın koptaktap çugaalaan. - Ugaanı bagay kijiler-bile üreldeşpes, olarnı kırıbas, törümelinden çayaanı ındıg kijiler-dir dep avam çağıdı çop.

- Aa-a-a... - dep, Şugdurların oğlunun dugayında düün kejee çugaanı Dolaana saktıp kelgen.

- Kejee kiji! Hoy-öşkünü bajın aalçe uglay dozuvut şüve - dep, duymazın kögüde aarak Maksim aybılaan. - Tottur o'ttap algan mal suksay bergen boor. Bis bottarıs baza düştöp alulı.

Aalçe çanıp bar çoraaş, Maksim haya körnürge, Düktüg-ool kojagar bajında harap algan turgan. Çerge kara çaaskaan artıp kaan kijige dömey ol ugaan-sarıldığ amıtan oolga keergençig bolgan.

Dolaana aalga kelgeş:

- Akım düktüg tonnug oolga ujurajıp çordu - dep Maksimniñ avazına çugaalaan.

Avazı:

- İnçaldıñ be, oglum? - dep aytırgan.

Oglu:

- İye, avay- dep harılay tırtıp kaan.

- Akınga Düktüg-ooldu çüge edertip ekelbediñ deerimge, tevek oynavas ool-dur didi, ugbay - dep, Dolaana höörep turgan. - Tevekteer turgan bolza, udup alır iyik men.

- Şugdurların oğlunun adı Düktüg-ool eves ıškaş eveyikpe - deş, avazı oğlunçe körgen.

- Çok...

- At-bajın aytırışpayn, kijiler kañap tanıjar, çugaalajır çüvel - dep, avazı eldepsingen.

- Anaa-la çugaalajıp egeley berdivis-le...

- Ooñ adın duymağa çüge Düktüg-ool dep turganıñ ol inçaş?

Maksim tula hona bergeş, doraan-na:

- “Bo izig çayın tonun ujulbaan seni Düktüg-ool dep şolalap alıñ şüñme” didim-ne...

Avazı:

- Ugaanı bagay kiji-bile kayı hamaançok üreldeşpes dep silerge çugaaladım çöp - dep şıjıga bergen. - A sen hööküñü şolalap turar-dır sen.

Maksim:

- Moon sonaar Dolaana-bile hoy-öşkü kadarbas men - dep mogattına hona bergen.

- *Duymaḡnı çop henerten aartıktay berdiñ? - deen.*

- *Ol amitan-bile... Düktüg-ool-bile Dolaana tevekter men, udar men dep turup beer çordu...*

Dolaana doraan-na:

- *Turup-daa berbedim - dep akızınıñ çugaazın üze kirgen. - Çanğıs katap çugaaladım - na.*

- *Aksıñ tırt! - dep, Maksimni avazı hay deen. - Amitan-daa, düktüg ool-daa deer. Şugdurlarınıñ oglun inça dep turarıñ ol be?*

Sös oskundurup al çaskanından Maksim am kiçeengeylik aparıp, Dolaana-bile moon sonğaar kadı hoy-öşkü kadarar bolza, kiji dürzülüğ amitan dugayı bügüdege bildinip, aḡaa ayıldığ boop bolurun ol boday bergen. Onu bildirtpeziniñ kara çanğıs argazı - duymazı-bile hoy-öşkü kadarbazı. Düktüg-oolduñ dugayında bilip alza, bo çugaakır urug şuptu uluska doraan-na çarlap kaaptar - aksı döstüner eves. Inçanğaş “Dolaana-bile hoy-öşkü kadarbas men” digenin ol olçaan tepkeş çıdıptar dep Maksim şiiptirlep alğan.

Dolaana eginlerin çaya kaggılapkaş:

- *Men-daa baza Maksim-bile kadı hoy-öşkü kadarbas men - digen. - Çaaskaan kadararga, harın şöleen boor çüve.*

Maksimniñ avazı:

- *Mogattıñıp çüñeril - dep çöptep çugaalaan. - Şugdurlarınıñ oglu-bile oynap-daa çoraay-la siler. Hööküy çalgaaraaş, silerni eş tırtıp harattınıp turarı ol ıynaan.*

Maksim şiiptirlii aajok:

- *Çok! - deen.*

- *Kançap bardıñ, oglum! - dep avazı kaygap kaan. - Duymaḡ-bile mal kadarbas, Şugdurlarınıñ oglu-bile oynavas men dep mogattıñan... Biçii ool-daa ışkaş.*

Dolaana degiyt-le:

- *Şınap-la, biçii oolak-tır iyin harın - dey tırtıp kaan.*

Maksim:

- *Seeñ-bile mal kadarbas men - digen.*

Dolaana baza:

- *Men-daa seeñ-bile hoy-öşkü kadarbas men - dep tırtilaş kınan. - Eelçejiñ kadarar bis. Kim konçug kadarçı deerzin körgey-daa bis.*

- Minçaar mogattınçıp turar bolzunjarza, çaygı dıştanılğanar üyezinde biske duzanar-daa kadıp şıdavas-tır siler - dep, avazı çugaalaan. - Maksim, dıştanılga lageringe çayla. Dolaananı çandırıp tar ıyna.

Ugbazı inça deerge, Dolaana ıglay kaapkaş, ögje kire halaan. Maksim ög hölegezinge çadıp kaan şirtekke barıp çıda düşken. Añaa çıtkaş, kiji dürzülüğ amıtannıñ harap turganı kojagarje körüp kaap, añdara-düñdere bodangılaan. Kañcaar-daa bodanırga, Düktüg-ool dep kimil deerzin Dolaanaga çugaalaarı çaylaş çok bolgan. Inçanmas bolza, çaygı dıştanılga üyezinde ada-iyezinge olarnıñ kayızınıñ-daa kandıg-daa duzazı çok boor. Duñmazı kortpas kıldır bodunıñ çajıdın añaa kañcaar çugaalaar argazın bodap çıda, ool udup kaan.

Avazınıñ:

- Odun, oglum, çe! - dep çugaalaanından ol ottup kelgen. - Çemnenip algaş, hoy-öşkünü dü's soonda odarje üñdürüñer. Duñmañnı mogadıp turba. "Akım meen-bile hoy-öşkü kadarar bolza, men baza kadı kadarar men" didir.

Dolaana homudaaçal-daa bolza, ol çanı dürgen çastuçal deerzin bilir bolgaş, ool hülümzürüy bergen. Duñmazın köörge, ögden ırak eveste kara sugda çunup olurgan.

Ooñ çanınga çede bergeş:

- Taybıñ çe! - deş, olarnıñ arazında çañçıl yozugaar holunıñ biçe-salaazın sungan.

Duñmazı kattırıpkaş:

- Taybıñ! - deş, biçe-salaazı-bile akızınıñ salaazın ilbekteeş, şe le tırtıpkan.

Alışkılar bot-bottarıñçe sug çajıp oynap çunup algaş, ög çanınga höglüü aajok mañnajıp kelgenner.

Olarnı çaptap körüp turgan Maksimniñ avazı:

- Uruglarım çarajın! Ol-la bolgay, er heyler - dep maktaan. - Hırınçıktarıñar düptep algaş, hoy-öşküñer kadargaş keliñer.

- Hünezin kıldır çemden hapka sup alulı aa, avay - dep, ool çugaalaan. - Çerge kiji aştamzıray beer çordu.

Avazı:

- Bijırgan dalgannı hapka sup, hoytpaktı sütke hoyutkaş, biçii kögeerjikke kudup alıñar - deen.

Akızı eelen höy dalgan hapka suga beerge:

- Inça höy dalgannı çoor bis - dep, duñmazı çugaalaan.

Maksim:

- Herek - dep kaan.

- Çüge!

Akızı:

- Odarga bargaş, çugaalap beer men - deerge, oon harızında kandıg-la-bir çajıt höön barın bilip, Dolaana çüg-le bajın sogaş kılğan.

Hoy-öşkünü odarje ündürüp bar çoraş-la:

- Çünü çugaalaarın ol, akıy? - dep, Dolaana sonuurgap egeleen.

Kiji dürzülüğ amitan Düktüg-ool dugayında duymazınga çugaalaar be azı çugaalavas be deerzinge Maksim çaygılıp bodanıp:

- Adır, biçii mana - digen.

- Odarga çugaalap beer boldun çop. Çugaalap ber çe, akıy - dep, duymazı çettikpeyn-ne çoraan.

Maksim çige şitpirlep çadap, am-daa çaygılıbışaan heveer. Bir talazında, Düktüg-ool dep adap alğanı ol amitan-bile bodu barıp ujurajıksaan, onu duymazınga körgüzükseen-daa, çüge deerge Düktüg-ool, dürzü-heviri bagay-daa bolza, ugaan-saruldıg amitan. İyi talazında, Dolaana onu körüp kaaş, korgup-irgip, ugaan-kudun oskunup, Şugdurlarının oglu ıškaş aparza kançaar...

Inçaar bodanıp çorda:

- Düktüg tonnug ool döö tur, akıy! - dep, dag bajınçe holu-bile ayıp, Dolaana algıra bergen. - Am ol oolga barıp ujurajulam.

Maksim dagje köörge, Düktüg-ool kojagar bajında turgan.

- Avam ugaan-segeeni bagay ool-bile kayı hamaançok üreldeşpeñer didi çop - dep, duymazın ol alaaktırıp kaaptar bodaan.

- Bis iyilee oynap turuvusta, hööküy ool çaaskaan çalgaarap, muñgarap çoruur eves - dep, Dolaana keergey bergen. - Bisti eş tırtıp turar çadavas dep avan çugaaladı çop. Kim-daa oon-bile öñnükteşpes, kim-daa kadı oynavas boorga, oon aaru ekirbes bolğanın kançap bilir sen. Barıp tanıjıp algaş, kadı oynazıvıssa. Bistiñ ekivis apargaştıñ, bistiñ-bile kadı oynap turgaş, ugaan-medereli anaa apaarın kançap bilir sen, akıy.

Bodunun keergeeçel setkili-bile duymazı onu çüg-le dın kara çanğıs şitpirge kaynaar-daa çaylaar, bılbaar arga çok kıldır çıgap kelgenin Maksim bilip kaan. Oon aayınga kirbes bolza, duymazının murnunga ol inay-daa keergeer setkili çok en

bagay kiji bolur. Okpan-çikpeninden anğıda, keergeeçel setkili dees duymazınga ool ulam inak apargan.

Inçangaştıñ:

- Kortpas sen be? - dep aytırgan.
- Çüden?... Kımdan? - dep, Dolaana eldepsingen.
- Dag bajında düktüg ooldan.

- Düktüg-ooldan! Çüge korgar kiji men! Sen boduñ korgar hire-dir sen. Ooñ-bile ujurajıksavas, oynaksavas. Harın-daa mıñay kırıñ Düktüg-ool dep şolalap alğan. Ujuraşkaş, adın bezin aytırbaan çorduñ. “Ol oolduñ adı Düktüg-ool eves ıškaş iyik” dep, avan çugaaladı çop.

Akızı tulup kaan. Duymazı onu hey çerge buruudadıp turar-daa bolza, çemeleeni çerle çöptüg ıškaş kıldır oolga sagındırgan.

Kojagar kırında olarnı manap turar kiji dürzülüğ amıtan dugayında duymazınga ajıt-çajıt çokka tö kaap beer dep karak çiveş arazında şiiptirley tırtıp algaş:

- Düktüg-ool deerge ilap-la düktüg amıtan-dır iyin - dep kaapkan.

Dolaana:

- “...ilap-la düktüg amıtan”... - dep akızınıñ çugaazın kataptaaş: - aarığ ooldu kırıñ turba! - dees, ajinganından arın-şırayı huula bergen.

- Sejee şının çugaalap bereyn - dees, Maksim olarnıñ çanında daşçe ayıtkan. - Mañaa oluruñ alılı am.

- Şının! - dees, duymazı ooñ arnıñ kiçeengeylik körgen.
- İye - dees, akızı şiriin aytırgan. - Kortpas sen be?

Kojagar bajınçe köre kaapkaş:

- Ol oolduñ dugayında bolza, kortpas men - dep, Dolaana şiiptirlik harılaan.

Maksim kojagar bajınçe karaa-bile ayıtkaş:

- Ol Şugdurlarnıñ oglu eves-tir - deen. - Ilap-la kiji dürzülüğ düktüg amıtan-dır.

Akızınıñ indıg eldep-ezin çugaazından:

- Taanda! - dees, Dolaananıñ karakteri alarartır ulgadıp kelgileen.

Duymazınıñ aymaaraanı oojurgay beerge, Maksim:

- Inçangaş senden kortpas sen be dep aytırganım ol-dur - deen.
- Am kançaar bis inçaş?

- İnçalza-daa ol düktüg amitan ugaan-sarıldıg - dep, duymazın Maksim oojurgatkan. - Men oon-bile çugaalajıp turdum.

Dolaana:

- Çugaalajıp turar bolza, kiji ışkajıl... Çüggle düktüg... Çerlik kiji eves çüve be! Çerlik kiji-bile kaçaar çugaalajır boor...

- Bodal-bile... Bodal damçıldıp çugaalajır amitan çordu.

- Çe-çee, meni korgudar dees, hölün erttir hööredi berbe daan - dep, Dolaana akızına büzüreveyn bargan. - Bodal damçıldıp! İnçaar çugaalajılı çe! Bodalıñnı mençe damçıt çe! - dees, bajın akızının uunçe eektirip alğan. - Kandıg-daa bodal damçıp kelbes kandaay çüvel! A men baza sençe bodal damçıldıptım, bilip aldın be?

Duymazının añaa büzüreveyn turarı Maksimni homudadıpkan. İnçangaş:

- Büzüreves bolzuñza, döo ol düktüg amıtanga baraalı çedigen.

Dolaana:

- Çe! - dees, murnap çorupkan.

- Adır, adır! - dep, Maksim duymazın doktaatkan. - Kiji dürzülüg düktüg amitan dugayında kımga-daa çugaalavas bolbas evespe. Şınçı aksı-sözün-bile aaşkınp şıdaar sen be?

Dolaana orlan çañı-bile:

- Kırım sınar! - dep aaşkıgan.

- Çe, çoruulu - dees, Maksim kojagar kırıñçe köörge, kiji dürzülüg amitan olarnı manap turar ıškaş bolğan.

Hapta hünezin tudup alğan akızı murnap, duymazı soñnap çorupkannar.

Olar dagnı örü ünüp orar boorga, Düktüg-ool kojagarnı kudu batkaş, mees kırında manap turarın Maksim körüp çoraan.

Mees arnınga kelgeş:

- Mañaa olur - dep, Maksim duymazına çugaalaan. - Düktüg amitan-bile ujuraşkaş, seni kıygırtıptar men. Onu körüp kaaş, ugaan-kudun ıskındın halak.

Akızının çugaazının şiriin höönünden Dolaanaga korgunçuu sürgey apargan. Bajın sogaş kılıp çöpşeerejip, daştar arazına manap olurup kaan.

Maksim mees kırınga ünüp keerge, Düktüg-ool daş kırında olurğan. Oon hüreñzimeer düğü kılın tas-la apargan, dem erten deg, çökpek-çökpek taagırlılıg eves. “Düğün taagılıg-dır deerimge, taagızın aştap kaapkan-dır” dep, Maksim bodaptarı bilek, Düktüg-ooldun.

- Aştap kaaptım. İyaştarga, haragannarga baza itpaktalıdır - deeni bildine bergen.

Maksim:

- Ayannuñ aajok-tur - deerge, demgiziniñ arnı hülümzüreen şinçilig apargan.
- Çıdınıñ amdannın! - deeş, demgizi aytırgan. - Holuñda çüü boor?
- Dalgan bile hoytpak-tır - dep, ool harulaan. - Seni çizin deeş, ekkeldim.

Aştanın konçuğ ıynaan.

Düktüg-ool:

- Üñüş-düjüt çuluk tırtıp, çemgir apargan. Dazıldarnıñ amdannı aajok. Kelir kijnı uduurumga çedir dengele kirip alır deeş, tottur çemnenip ap tur men. Kat-çimis bijip, tooruk sayı çetçi beerge, çiiir çem oon-daa kövüdeer - digen.

- Ma - deeş, Maksim bijirgan dalgannı haptan ujulgaş, aña ap bergen.

Oozu dalgannı çıttagılaaş, amdannanıp çip egeleen.

- Amdannıg-dır be? - dep, ool aytırgan.

- İye - dep, düktüg amıtan daynanmışaan, bajın soğaynatkan. - Aaldar çoogunga bargaş, bo çemni aajok amdannanıp çıdurgaar iyik men.

Maksim:

- A bo deerge süttin kılğan hoytpak dep suksun-dur - deeş, kögeerjikti ajıtkaş, Düktüg-oolçe sungan. - İjip al. Dıka ajıg eves, sütsüdür hoyudup kaan men.

Kögeerjikti ap algaş, onu ol-bo çaya tutkulaaş, hoytpaktı kançaar ijer argazın bilip algaş, Düktüg-ool eleenin paktay kaapkan.

Akızı kımınıñ-bile ujurajırın sonuurgaaş, Dolaana hayalar arazınga çaştınıp, olarnıñ çoogunga çede bergeş, bir haya artından ayaar harap kelgeş, bütükür bodu düktüg ool akızınıñ çanında orarın körüp kaaş, sırbaş kingaş, dedir ıgıyıp çıdıpkan. Kortkanından çüree sirtiledir dürgen-dürgen sop, dagnı kudu mañnap badı baar dep dap beerge-daa, onu kandıg-la-bir çüve doktaadıp, akızı çüü ındıg ool-bile ujurajı bergenin aña sonuurgadıp turar ıškaş bolgan. Urugnuñ kortkanı oojurgap, haya artından duyukaa harap körgeñ. Eleedi ool ıškaş kiji dürzülüg düktüg amıtan bijirgan dalgan çip, hoytpak işken olırgan. “Düktüg ool bo ışkajıl. Şınap-la düktüg-dur ale” dep, Dolaana bodaptarı bilek, bir-le kiji: “Düktüg boorumga, Düktüg-ool dep Maksim adap kagdı” dep çugaalaan-daa ıškaş bolgan. Urug dolgandır körzünerge, çoogunda kım-daa çok boorga, haya artınçe dedir çaştına bergen. Dolaananıñ kortuun oon sonuurgaaçalı çaya bazıp, düktüg amıtan bile akızı çünü kançap turarlar eves deeş, baza katap harap kelgeş köörge, Maksim çugaalanıp,

holdarın karbaɣnatkan turgan. Eleedi ool deg düktüg amitan düşte-daa çok çemnenip, olçe körüp kaap orar bolgan. “Düktüg amitandan kortkaş, akım seedeɣney bergen irgi be?” dep, urug korga bergen. “Maksim meen-bile çugaalajıp turarı ol-dur” dep kulaanga dıɣnalğan-daa ıškaş bolğanın urug eldepsinip eskeren.

- Dolaana, Dolaana, beer kel, beer kel! - dep, akızı kıygıra beerge, urug çıtkan çerinden şimçeş-daa diveen.

Artınga Dolaananıñ çaştınıp çıtkanı haya kırına Maksim kelgeş:

- Kortpa, duɣmay! Düktüg-ool seni munda çaştına bergen didir. Beer üniüp kel, Düktüg-ool düktüg deerden başka, oon ugaan-sarılı kiji ıškaş - dep çugaalaan.

Kiji dürzülüğ amitannıñ: “Kortpa, Dolaana. Seen akıñ bile men ejişkiler-dir bis” deenin urug çaygaar-la bilip kaan.

Dolaana daş artından turup kelgeş, düktüg amitannı am-na toptap körüp, onu akızı Düktüg-ool dep adap turganın saktıp:

- Ekii, Düktüg-ool - dep mendileşken.

Düktüg-ool:

- Ekii, Dolaana - deen. - Çiirge, dıka amdannıg kat Dolaana-la bolgay.

- Men kat eves-tir men - dep, Dolaana sestip çugaalaan. - Meni kat adı-bile adap kaan.

Düktüg-ool:

- Meen adım bodumga dömey, a seen adın katka dömey - digen.

Dolaana hülümzürüy bergen. Düktüg-oolduñ inça deeni çaptançu aajok bolgan.

- Seni baza aajok amdannıg kat adı-bile adap kaayn be? - dep, urug çugaalaan.

Demgizi:

- Çok - digen. - Meen adım çılıg at. Düktüg.

Maksim kançangaş-la köörge, hoy-öşkünüñ o'ttaarı uzadap, baza bir oorganı ajıp bar çoraannar.

- Hoy-öşkünüñ ıraar dep bardı. Bajın barıp dozaalı - dep, duɣmazınga ol çugaalaan.

- Çe, baraalı - dees, Dolaana Düktüg-oolçe körgen. - Seni tevektep ööredip kaar men.

Düktüg-ool:

- Tevektep oynap turuɣarda, kördüm - deen. - Meni udup algaş, şaam töndür çovadır dep-le bodap turar-dır sen.

- Kançap bilip kaaptıj? - dep, urug aytırgan.

- Indıg bodalıj mençe damçıp keldi - dep, düktüg amıtan harulaan. - Tevekteeri solun oyun çordu.

Düktüg-ooldıj bodal damçıdıp çugaalajırınıj dugayında akızınıj çugaazın saktıp kelgeş:

- Aa... Men baza bodal damçıdıp çugaalajır aparganım ol be - dep, Dolaana eldepsinip çugaalaan.

Düktüg-ool:

- Çugaalajırı deerge bodal damçıdarı ol ışkajıl - digen.

- Şınap-la ale - dep, urug çöpşeereşken. - Aksıj ajıdıp çugaalaşpas hirende, bodal damçıdıp çugaalajıp turar-dır sen.

- Bodal çağıs, a onu damçıdarı anğı-anğı boor çüve-dir iyin - dep, Maksim doorazından kirişken. - Bodaldı bodap-daa, çugaalap-daa damçıdıp bolur.

- A sen onu kançap bilir sen? - dep, duñmazı aytırgan.

- Düktüg-ool menjee çugaaladı - dep, akızı harulaan.

- Indıg be! - dep, Dolaana kiji dürzülüğ amıtançe ulam eldepsinip körgen.

- Daarta bo-la çerje ujurajır bis, Düktüg-ool - dep, Maksim çugaalaan. - Bis çoruptaalı. Hoy-öşkü iraar dep bardı.

Demgizi:

- Mañaa silerni manap turar men - deen.

Kejee imirtinje hoy kajaalap turgaş:

- Hoy-öşkü kadarıp çoruñarda, Şugdurlarnıj oglu kösküleñneer-dir be? - dep, açazı aytırgan.

- İye, açay - dep, Maksim harulaan.

- Hööküy bo izigde tonun uştup kaaptaan-dır be? - dep, avazı sağış çovaan.

Maksim Dolaanaje karak uştap köre kaapkaş:

- Çok - dep kaan.

- Konçuun aa, aarig dep çüve indıg konçug hilinçektig. Tonunıj düğün añdara kedip algaş, kiji-bürüs deg apargan çorup turarı ol-dur aa - dep, avazı keergep çugaalaan.

- Kiji-bürüs dep kim boor indıg, ugbay? - dep, Dolaana sonuurgaan. - Tonunıj düğün añdara kedip algan kijinin inçaar adaar be?

- Çok - dep, Maksimniñ avazı harulaan. - Tool domakta kiji dürzülüğ dirig amıtanı inça deer çüve dijik. Çamdık kijiler kiji-bürüske duşkan-daa boor. Şagda

biçii uruglar, ooldar kejee karaŋgılaaje çedir oynaariviska, “Oray dünege çedir daştıgaa çorbaŋar, silerni kiji-bürüs algaş baar” dep, ulug ulus korgudar boor çüve.

- Kiji-bürüs amitan bar deerzin televizorga körgüzüp turar çorjuktar - dep, kajaa aksın haap tura, açazı çugaaga kirişken. - Orustap “har kiji” deer kiji-bürüs ol-la ıynaana. Televizorga köörümge, kiji dürzülüg düktüg amitan-na çordu.

Maksim bile Dolaana udur-dedir körüşkenner - kımını kiji-bürüs deerin kayızı-daa bile tırtıp kaannar. Duŋmazı aaspirak bolgaş, Düktüg-ool dugayında çugaalap ünüp keerinden sezingeş, Maksim adakkı ernin ızırıp, “uttava” dep imnep kaan. Akızınıñ imneeniniñ utkazın bilip, Dolaana bajın sogaş kılğan.

- Bister suglap ekkeeli - dep, Maksim çugaalaan.

Açazı:

- Inçalıŋar, oglum - digen.

Hem eriinge kelgeş:

- Bildiñ be? - dep, Maksim duŋmazınga çugaalaan.

Oozu:

- İye - deen. - Televizorda har kiji dep turar amitan Düktüg-ool ol be?

Maksimniñ ada-ıyeziniñ kiji-bürüs dugayında çugaazın dıŋnaaş, duŋmazınıñ şuut-la aymaarap kaanı ildeñ bolğan.

Akızı:

- Düktüg-ool kiji-bürüs bolğan-dır - digen. - Am kançaar bis?

- Televizorda körgüzüp turar har kiji ıškaş Düktüg-ool korgunçuğ-daa eves çordu - deeş, kiji dürzülüg amitan-bile olarnıñ ujurajıp turganı daglar uunçe Dolaana körgen. - Kiji ıškaş... Bistiñ-bile bodaldajıp turar. Ugaannıg.

- Avam, açamnıñ çugaazın dıŋnaaş, Düktüg-ooldan korga berdiñ be?

- Çok. Kortpadım-daa.

Maksim:

- Men baza - digen. - Düktüg-ool kijizig kiji-bürüs-tur.

- Indıg bolza... - deeş, Dolaana akızınçe biçe-salaazın sungan. - Düktüg-oolduñ dugayında kımga-daa çugaalavas-tır. Çugaalaan kijiniñ kırızı sınar.

- Meeñ kırım sınmas - deeş, biçe-salaazı-bile duŋmazınıñ biçe-salaazın akızı şe le tırtıpkan.

Dolaana:

- Meeñ baza kırım sınmas - dep aaşkıngan.

Alışkılar koçalga sug uzup, argajıp algaş, aalçe çorupkannar.

Maksim bile Dolaana hoy-öşkünü odarje hay dep ünüp keerge-le, olarnı Düktüg-ool utkup alır, oon üjelee kadı hoy kadarıp oynap hünzeer apargannar. Düktüg-ooldu tevekteringe ööredip kaanına Dolaana aajok amırap turgan. Çüge deerge ooñ tevek teveri şoolug eves bolgaş, urugga bo-la utturup alır. Dolaana onu udup, çovadıringa inak, a demgizi mogap-şılavas-daa, urugnuñ ıradı tepken teveen sürüp, çovattırıp şag-la boor. Maksim eskerip turarga, Düktüg-oolga tevek teveri eves, a onu sürüp mañnaarı taarjır ıškaş bolgan. “Mañnap çañçıkkın bolgaş, indig boor oñ” dep, ol bodap kaan. Düktüg-oolduñ eñ inak oyunu - çaştınıp oynaarı. Baştay deerezinde Maksim bile Dolaananıñ mırıñay çanına ol çaştına beerge, demgileri şuut eskerbes, tıppas turgannar. Çoortu ooñ kayda çaştınğanın bilip kaar apargannar.

Düktüg-ool añaa aajok homudaar:

- Meni ilap korguduptuñar çe! Inçan siler meni tıppas kıldır çaştına beer men - deer.

Alışkılar añaa:

- Oynap turgaş, seni kançap korgudup şıdaar ulus bis - dep, çugaalaarlar.

Düktüg-ool mırıñay yozulug kadarçı-bile dömey, hoy-öşkünü dozup ekkeer apargan. Añaa Dolaana baza aajok taarzingan, çüge deerge bodu mal bajı dospas - Düktüg-ooldu aybılaptar.

Alışkılar Düktüg-ool-bile hünezin çemin baza ülejip çip turgannar. Ooñ süt ijeri aajok boorga, Dolaana bir katap:

- Sütke dıka inak-tır sen aa - dep, çugaalaan.

Düktüg-ool muñgargay apargaş:

- Avam südü ıškaş boorga... - dees, ulug tıngan.

- Avañ kaydal? - dep, Dolaana aytırgan.

Düktüg-ool baza katap ulug tıngaş:

- Avam kışkı uyguzundan odunmayn bardı - digen.

- Çüge? - dep, urug ulaştır aytırgan.

Demgizi:

- Har çaap, sooy beerge, cılıg ijeenge çaska çedir udup çıdıp alır bis - dep harulaan. - A bo çazın avamnı otturup çadap kagdım.

Çüvenin uun bilip kaaş:

- Dıka aytırtınıp orba - dep, Maksim duñmazınga çugaalaan.

Düktüg-ool, bodunun bodaldaringa alızpkan ıřkař, taygalar uunçe körüp algař organ. İnda çıdıp kaan avazın saktıp, oonı muńgaraanın karakterinde kılaytır möndüygülep kelgileen karak ařtarından bilip kaař, onu Maksim keergey bergen. Oonı muńgaralın inay-daa çazıktırar arga ogun, ańaa kançaar-daa duzalap řıdavazın, Düktüg-ool deerge köńgüs biii ösküs amıtan deerzin bodap, oolduń onu keergeeri dam bargan.

ünü-daa kançaar aayın tıppayn:

- Oraytay berdi. Hoy-öşkünü odardan aale kiirer üyezi keldi - dep, ol arga çadaarda ugaalaan.

Düktüg-ool daglar kırıńe körgeř:

- Hün ajar dep bargan-dır - digen.

Alışkılar hoy-öşkünü dagnıń belin kudu sürüp bar oruurun Düktüg-ool kojagar bajınga körüp olurgan. Avazı onu kijilerden çaştınar, olarıń aal-oranın kayı ıraktan-na oyar kıldır ööredip çoraan-daa bolza, oonı üye-çergezi döö ol ool bile urug çokta, biii kiji-bürüske söölgü üyede dıka-la aaskaanzırğay bolu bergen. Dolaana bile Maksimniń hoy-öřkü kadarıp ünüp keerin ürgülü çettikpeyn manaar, a çerge kara çaaskaan artkaş, olarıń soonçe barıkसार, harın-daa mıırıay aalına çede beer ıgıu...

Bir erten Maksimniń avazı řay hayındırıp algař, onu sütteer deeř, düün kejee saggař, dařtın seri kırıńga koaldarga turguzup kaan südiün köörge, ında çok bolgan.

İnekteer kajaazınıń ödeen ařtap turgan ařaandan:

- Seri kırıńga koaldarga süttü öskeer turguzup kagbadıń be? - dep aytırған.

- Çok - dep, demgizi harılaan. - Maksim bile Dolaananıń kayı-bireezi öskeer turguzup kaan adavas. Olardan aytırıp kör daan.

Avazı ögge kirip kelgeş:

- Dařtın seri kırıńga koaldarga süttü öskeer turgustuń be, oglum? - dep aytırған.

Maksim:

- Çok, avay - deen. - Düün kejee seri kırıńga turdu op.

- Eldeptiın aa - dep, avazı ugaalangan. - Düün kejee ańaa turgan süttüg koçaldar kaynaar ide bergenneri ol inař!

- İttar düjür tırtıp algaş, südiün ijip kaapkan boor - dep, Dolaana dogaaştırgan.

Onu dıńnaař, Maksim kattırıp-la üngen.

Dolaana onu körgeş:

- *Inda kattırınçığ çüü boor - dep düşte-daa çok çugaalaan. - Ittar düne suksay bergeş, süttü ijpkenneri ol-dur.*

Maksimniñ kattırarı mıñay dam bargan.

- *Ittar düne suksay bergeş... Ha-ha-ha... Oon seri kırında koçaldarda süttü düjür tırtıp algaş, doozazın ijpken... Ha-ha-ha!..*

Akızınıñ katkızınıñ çıldagaanın eki-le bilbeyn, Dolaana ajınıp, erinneri börbeygiley bergileen.

- *Ittar süt ijpken deerimge, Maksim anaa-la hey kattırıp-la orar - dep, ol çugaalaan. - Kim-daa bolza suksaaş, süttü ijipter-le ıynaan.*

Maksimniñ kattırarı dam bargan.

Avazı hülümzüreeş:

- *Kırınç it üne beer hire seri çavıs eves - digen.*

Maksim am-daa kattırbaşaan.

- *Halbaktanıp turgaş, düjürüp-le aldı ıynaan, ugbay - dees, Dolaana akızınçe hıyırtap körge.*

- *Aa bogda, baarım kadar dep bardı! - dees, Maksim katkızın tırtıp çadap organ.*

- *Halbaktangaş-daa, ittar seri kırında çetpes - dees, Maksimniñ avazı ögden üne bergen.*

Maksim am mıñay çoorgan-bile duy şuglanıp algan, bajı borbanaynıp, oon adaanda kattırıp çıtkan.

- *Oo-o-o, kara baarım kadar dep bardı!*

Oon çugaazın akızı kattırıp çıdarın eskerze-daa, bodu çünü soora çugaalapkanın Dolaana bilbeen. İnçangaş ol bodunga-daa, akızında horadaar aayın tıppayn, kattırıp çıtkan Maksimniñ bajınçe holu-bile ide kaapkaş:

- *Kattır, kattır. Kara baarın katsın, katsın - dees, ögden üne bergen.*

Daştıgaa ünüp keerge, Maksimniñ avazı seri adaanda et-septi aaylaan turgan. Dolaana oon çanında çedip keerge:

- *Seri kırında kurgadıp kaan kuruttarnı baza bok-sak arazınçe tö tırtıp kaan çüve-dir. Olarnı çıgıp körem, kızım - dep, ugbazı aybılaan.*

Urug ugbazında duzalajıp turgaş:

- *Men çünü soora çugaalaptarınga, Maksim kırıyıp kattırarı ol, ugbay? - dep homudap aytırgan.*

- *Akiñ seni kayın kijira beer aan, Dolaana- dep, ugbazı harulaan. - Seen çugaan kattırınçığ kiji ışkajıñ çül. Hooray çurtug bolgaş, çugaan indıg-dır.*

- *Kandıg indıg? - dep, Dolaana ilavilaan.*

- *Ittar suksay bergeş, seri kırında koçalda süt ijer dees, inaar halbaktanıp ünüp çıtpas-tır iyin. Hemçe mañnajıp kirgeş, sug ijip alır. Ol-la-dır-la!*

Çugaazınıñ utkazınıñ ilap-la kattırınçunga urug bodu bezin hülümzüriy bergen.

Onu eskerip kaaş:

- *Dıñnap çoruurumga, hooray çurttakçıları bile ködee çurttakçılarınñ çugaazı ilgaldıg boor çordu iyin - dep, ugbazı çugaalaan. - Solun-daa çamdıkta kattırınçığ-daa.*

Dolaana:

- *Soora tıvalaarga, ında solun çüü boor, ugbay - digen. - Çamdık kijiler Maksim ıškaş şoodup kattırar-la ıynaan.*

- *Akiñ seni şootpaan, çaptap kattırğan kiji ışkajıl. Seen çugaan dıñnaaş, çamdık kijiler kattırjı beerge, çüü kattırınçığ bolğanın aytırıp ap çor. Arıg tıvalaarınga, duza boor.*

- *Kattırınçığ tıvalaar kijilerni dıñnaan siler be?*

- *Dıñnaan, dıñnaan. Çijeeleerge, seni.*

- *Çugaalap beriñerem.*

- *Horjok. Homuday beer sen.*

- *Çok, çerle homudavas men.*

- *Inçan iyi-le harlıg sen. Ada-iyenñ seni aalıvıska eñ-ne baştay ekkelgen - dep, ugbazı hööreen. - Hoylarnı körgeş, “Havannarnıñ höyün!” dep turduñ.*

- *Taanda, havan bile hoyun kançap ilgavas çüvel! - dep, Dolaana büzürekseveen.*

- *Inçanmayn kançaar, biçii inay kiji - dep, ugbazı hülümzüreen. - Hoy baraanı körgen eves.*

- *Çüü-daa bolza, havannı mün-ne körgen-dir men aa - dees, Dolaana kattırıp kaan.*

Ugbazı:

- *Biçiinge deñneerge, am arıg tıvalaar-dır sen. Hooray çurtug, orus klassta öörenip turar-daa bolzuñza - dep kaan.*

Daay-avaşkılar çugaalajıp, kuruttar çup turda, Maksim olarnıñ çanına kattırımzap çedip kelgen.

- Duñman çandır tıvalaptarga, katkı-itkiñ söktüp turba - dep, avazı onu çemeleen. - Tayılırlap, aytıp beer ışkajıgay.

- Dolaananıñ çugaazı çaptançığ kiji-dir iyn, avay - dep, ool katkızın tırtıp çugaalaan. - Ittar koçalda süt ijkiseş, seri kırınçe halbaktanıp ünüp-le turarı karakka bezin köstüp keer aan...

Kiji bürüzünüñ karaktarına Dolaananıñ çugaazı çuruttuna beerge, üjelee deñge kattırjıp-la üngenner. Bo udaada Dolaana bodu katkızın soksadıp çadaaş, baarın tudup alğan, çerde çuglup çıtkan. Ol arazında Maksimniñ açazı kılaştap kelgeş, olarnıñ katkı-itkiziniñ çıldagaanın aayın tıppayn, kaygap turup-turup, holunda tudup alğan, koçalınçe-daa körgüleen. Demgileri onu körgeş, katkızı ulam dam bargan.

Katkı-itki namday beerge:

- Çünü kattırjıp turar ulus siler? - dep, ol aytırgan.

Çüge kattırjı bergennerin Maksim açazına çugaalap beerge:

- A bo koçaldı ıttar südün töndür ijkpeş, hem eriinge oktapkannarı ol be! - dep, baştaktanırğa, am şuptuzunuñ katkızı baza katap dıttıp üngeş, aal çoogunda arıgda barıp çağılanıp turgan.

Pat şaanga kiir kattırjıp-kattırjıp, aray dep-le katkızın tırtıp algannar.

- Meeñ süt kudup kaan koçalımnı kayın tıp aldıñ? - dep, Maksimniñ avazı aytırarga:

- Çe-çe, ınçaş çugaalap beer men. Am baza kattırjıp üner bis, horjok - dep, açazı çugaalaan. - Baştay şay ijp, ertengi çem çip alulıñar.

- Indig-dir. Katkı-itkivis saañaynıp turuvusta, askak hoy ıray berdi - dep, avazı çöpşeeleşken.

Şaylap olurğaş:

- Koçal kayaa çıdır? - dep, Maksimniñ avazı aytırgan.

- Hem eriinge çıdır-la - dep, açazı harulaan.

Avazı:

- Inaar kım apparıp kaapkanı ol deer sen - dep çugaalangan. - Süttüg koçaldarnıñ am bireezi kayıl?

- Ta... Kara kaygamçık çüve! - deş, açazı eginnerin kıskan. - Kım koçaldı mañaa ekkep kaapkan çoor deş, is keziirimge, hem eriinde malğaşa kızıl-davan kiji

izi-le bar çüve-dir. Eleedi nazi-harlıg hire... Koja aaldarnıñ ooldarı üş-üdüümnep turarlari ol be.

- Bir eves olar aalçe kirgen bolza, ıttar eere-le beer ıynaana - dep, avazı çugaalaan. - İttarıvıstıñ kodañcızı aaylıg eves.

Açazı:

- Ertken düne ıttar-daa eerbedi - dep eldepsingen. - İyi-çañgıs hök didiler harın. Aal ödeençe kirip, oorlangana kijiñi olar eerbes deer ujur-daa çok. Üze-çaza sop kaaptar-daa çıgu ıttar bolbazıkpe.

Maksim açazınçe okpan-çıkpen köre kaapkaş:

- Çaylagda süt oorı tıptıp kelgen-dir - dey tırtıp kaan.

Açazı oğlunıñ kattırımzap orarın körgeş:

- Meeñ oğlum çogaalçı bolur çıgu. Sagıjında bir-le çüve kirip olur. Am baza katkı-itki ündürer hire apardı ıškaş - dep ergeledip çugaalaan.

Oglu:

- Sütür inekter barda, süt oorı çüge turbas dep - digen.

- Şınap-la ale - dep, açazı oğlunga höglüg ulajıp kaan.

Ayakta şayın ojuk kıldında kalbak daş kırına turguzup kaas:

- Süt-sat oorı dep hök bodap algannar! - dep, avazı şıjıkkana. - Süt-saana töktüp çıdar çaylagga süt oorı kançap tıptıp keer çüvel. Çañgıs-daa koçal süt saap alırı ana bir çüve dep bodaar siler be.

- Çaa, ol-la bolgay - dep, açazı Maksimçe karak bazıp kaan. - Avar nomnanıp-la üngen.

- Inçanmayn kançaar, kiji! Koçal-koçalı-bile süt oorladıp algaş, oyun-toglaa bolgan deg höktep orar siler - dep, avazı ılap-la ajına bergen. - Böğün süttüg koçaldarıvıstı algaş bardı, soñ daarta sütür inekterivıstı sürüp apparza kançaar siler.

Açazı:

- İndig-ındig harın, avazı - dep, çöpsüngeş: - Hoy-öşkü ertengi seriinge tottur o'ttap alızınar. Odarje ündürüñer çe, oğlum - digen.

Alışkılar koda malın odarje ündür sürüp keerge, Düktüg-ool holunda bir-le çüve tudup algan utkuy kel çoraana. Ol çookşulap keerge, Dolaana pat-la kaygap kaan - düktüg amıtan holunda ugbazınıñ süt saar ak çuk koçalın tudup algan bolgan.

- Kör daan! - dees, akızınıñ bıktınçe holu-bile ide kaapkan.

Maksim:

- Kördüm-ne - dep kaan.

Dolaana:

- Düktüg-ool oor amitan bolganı ol be? - digen.

- Oorlaar dep çüveni kayın biliril bo - dees, akızı murnap çorupkan.

Maksim Düktüg-oolga:

- Oor amitan-dır sen - digen.

- “Oor” dep çüü boor ol? - dep, Düktüg-ool aytırgan.

- Oor deerge bo süttüg koçaldı aaldan düne ap alğanı ol-dur.

- Meñee ekkep berip turar südüñniñ amdannı aajok boorga, dıka ijiksey bergeş, barıp ap aldım - dep, demgizi düşte çok harılaan.

- Koçal süttü çüge töp kaan sen! - dep, Dolaana horadap çugaalaan.

Düktüg-ool buruuzun miningen ışkaş:

- “Koçal” dep çüü boor ol? - dep udur aytırgan.

Urug:

- Holuñda savanı inçaar adaar - dep, tayılırılaan.

Düktüg-ool koçalçe körgeş:

- Bo sava - koçal. Oor deerge aaldardan düne süt alırı... - dep, am çaa bilip alğan çüülдерin ıyak saktıp alır deenzig, bodangaş: - silerni işsin dees, süttü arttırıp kagdım - dees, süttüg koçaldı Maksimçe sungan.

- Bis aalga süttü tottur ijip aldıvıs. Sen boduñ iş - dees, alışkılar inavaannar.

Düktüg-ool süttü töndür ijipterge:

- Savanı beer ekel - dees, Maksim koçaldı ap alğan.

- Aalçe kirip turuñda, ittar çüge seni eerbediler? - dep, Maksim aytırgan.

- “Maksim bile Dolaana eşterimniñ turlaanga hora çedirbes men. Süt ijiksey berdim. Çügle savada süt ap algaş, çoruy baar men” dep ittardan dileerimge, olar eerbedi - dep, Düktüg-ool tayılırılaan. - Olar baza süt ijiksey beerge, savaların bireezin şıkka turguzup kaarımga, ittar onu ijip çıdıp kagdılar.

Alışkılar pat-la kaygap, çünü-daa çugaalaar aayın tıppayn, çügle udur-dedir körjürünge öy bolgannar.

- Moon sonğaar aalçe barba, süt oorlava - dep, Maksim çagaan. - Seni bilip kagza, avam bile açam horaday beer.

Hoy-öşkünü odardan kiirip ora, koçaldı alışkılar aal çanında haaktar arazınga çajırıp kaaş, ada-yezi ögge şaylay beer arazında, Maksim ol koçaldı öske koçaldar arazınga ekkep turguzup kaan.

Avazı kejee inekter saar dees, koçaldar ap tura, onu körüp kaaş:

- Ertken düne südü-bile kadı çide bergen koçal bo tur ışkajıl! - dep çugaalangan. - Çügle südü çok!

Iyaş çarar çerge kurgag taldar buduktarı dooray şaap turgan açazı:

- Kayaa çünü turguzup kaanıñni uttup aar aparganıñ ol be - dep kaan.

- Meni çemeleerde, amıray-la beer bolgay sen - dees, avazı koçaldarın onçalap, olarnı sanaan. - Şuptu çetçe-dir.

Açazı:

- Uttuuçalıñ konçug aparganıñ ol-dur - digen. - Sava-saşañnı kayda turguskanıñni bezin saktıp albas.

- Çüge uttur çüvel! - dep, avazı ajıngan.

- Südü ajıp-la kagdı ıynaana, hondur-hünzedir - dep, bireezi çugaalaan.

- Koçal kurug-la-dır.

- Taanda! - dees, açazı koçaldı keep körgen. - Şınap-la ale! İlap-la bo koçalga süt sagjık sen be?

- Kay, meni ugaanı baksıraan uttuuçal kaday dep turarıñ ol be! - dees, avazı koçaldı kañgıratkan. - Bo koçalga döñgür kara ineevistiñ südün dolu çıgu kıldır saggaş, seri kırınga turguzup kagdım.

- A südü kayıl ınçaş?

- Ançuñnı seen! Aytırtınıp algan. Men kañçap bilir kiji men. Çide bergen, ol-la-dır-la!

- Eldeptiin ale! Sava-saşa turar hire çerlerni dem erten şuptuzun çinçerledivis çop - dep, açazı çugaalangan. - Bo koçal karakka ildikpedi.

- “Eldeptiin, eldeptiin” dep algan - dees, am avazı çemelep egeleen. - Ertken düne çünü kañçap çıtkan sen! Kulaañ kumnap, karaañ haptap algaş honganıñ ol be? Aal kodanında çüü boop turarın dıñnavas, körbes.

- Daaş-şimeen-daa dıñnalbadı...

- Daaş-şimeen çokka-la dolu süttüg koçal çidip, oon katap kurug tıptıp kelgenin çüü dep bodaar sen? - dep, avazı nomnangan. - Tool domak be!

- Şınap-la ale, avazı - dep, Maksimniñ açazı çazamıktaan. - Tool domakka kattıjar dep barbaan bis be!

Çitkeş, katap tıptıp kelgen koçal dugayında Maksimniñ ada-ıyeziniñ margıjıp turarın çadagay kajaa kırınga Dolaana dıñnap ora:

- Düktüg-ool moon songaar süt oorlap turup beer bolza, ılap-la tool domakka kattıjar-la-dır bis - dees, akızınçe körge. - Düktüg-ool dugayında ada-iyençe çugaalaar bis be? Oon başka...

- Aksıñ tırt! - dep, akızı oon çugaazın üze kirgen. - Düktüg-oolduñ dugayında kımga-daa çugaalavas dep aaşkındıvıs çop.

- Saaskannar ıškaş kajaa kırınga orbanar, beer keliñer! - dep, olarnı Maksimniñ avazı kıygırğan.

Alışkılar oon çanınga çede beerge:

- Bo koçaldı kim mañaa turguzup kagdı? - dep, avazı seziktig aytırğan.

Demgileri:

- Ta - dep denge harulaannar.

- Denge-denge “ta” dep algannar - dep, avazı şıjıkan. - Süttü bilbeyn töp kaaş, savazın çajıra turguzup kaan çıgu-la bolgaylar.

- Ugba-a-ay!... - dep, oon indıg çugaazınga taarzınmayn, Dolaana dumçuun dırıştırğan.

- Çe, ol-la-dır! - dep, Maksim homudaan. - Biske karazıp egeleen...

- Bo çünü çulçurup turar kiji sen? - dep, açazı Maksim bile Dolaanaga boluşkan. - Çünüñ-daa ujurun bilbeyn tura, kayı hamaançok sös eder.

- Çe-çe, uruglarım. Çüvezin çidirgen kiji çüs karalığ - dep, avazı buruuzunup çugaalaaş, ulaştır-la Maksimniñ açazın çemeley tırtıp kaan. - Bo kijiniñ konçu ol ışkajıl, düne kodanda çüü bolup turarın bilbes aal eezi kançap bar çüvel!

Avazınıñ herekçok çerge açazın bo-la çemeley beer çanıñ pat bilir bolgaş, Maksim çügile hülümzürüp kaan.

Bo udaada açazı çemeleldi ılap-la şınnı-bile hüleep ap:

- Moon songaar dünelerde aaldı karak şımmes kadarar bolgan-dır men - dep çugaalaan.

- İye, iye - dep, avazı çöpşeeleşken. - Boo-höölüg... oorlap keer çıgu... Üye kadıraan!

Açazı:

- Bo şagda oorlar kımnan artık çepsektig boor çüve-dir - digen.

- Bister ıškaş malçınnarga boodan öske büzüreldig çepsek kayda boor - dep, avazı ulaşkan. - Boo-höö etsip turgaş, oorlarnı korgudup bolur.

Açazı:

- Televizordan köörge, kijilerniñ ugaan-mederelin albaaradıptar çepsek bezin bar boor çordu - deerge:

Avazı:

- Ertken düne bisti albaaradır ududup kaapkaş, südüvüstü oorlap apparganı ol eves be! - dep karazıy bergen.

- Ittarnı kaygaar-dır men! - dep, açazı çugaalaan. - Aalçe oor kirip turda, hök-daa dives.

- Kiji-bürüs amutan ındıg divejikpe - dep, avazı saktı honup kelgen. - Çüü-daa çüveniy ugaan-segeenin albaaradıptar.

- Ça-çaa! Kiji-bürüs dep amutan tool domak ıynaan ol - dep, açazı büzüveven. - Tooluvustu tooldap turuvusta, dün düjer dep bardı. İnekteriñ sag - digen.

- Hööküy inekterimniñ emigleri saamçıy bergen boor - dees, avazı koçal tutkaş, inekter kajaazınçe kilaştapkan.

Dolaana:

- Ugday, sejee duzalajıyn - dees, oon-bile kadı çorupkan.

Açazı:

- Çıraa-Dorugnu munup algaş, a'ttarıvıstı aalçe havırıp ekkel, oglum - dep, Maksimni aybılaan. - Düne kajaalap kaar-dır. Çaylagda oor tıptıp kelgen çıgu evespe oñ.

Mal-magannı kajaalaas, aal işti uduur dep baarga:

- Men-daa daştıgaa honayn - dees, açazı seri kırına döjek çatkaş, boozun çanına salgaş, çıdıp algan.

Maksim ür-le udup çadap çıtkan. Çookku hünnerde, eñ ılañğıya ertken düne-hündüs bolgan tavarılğalar oon sagış-setkilin doyuldurup bodandırıpkan. Nomnarda, solun-setküülde "har kiji" dep bijip, televizorda körgüzüp, radioda çugaalap turar amutan kiji-bürüs ol dep ool bilip kaan. "Inçalza-daa kiji-bürüs Düktüg-oolduñ har kijiden orançok ilgaldıñ Maksim kaygaan. Azı har kiji bile kiji-bürüs iyi anğı amutannar be?! Bir eves Düktüg-ool ılap-la kiji-bürüs bolza, har kijiden eleen ugaannıg bolganı ol-dur. Oon ıñay kandıg-daa dirig amutan-bile, kiji-bile baza bodal damçıdıp çugaalajıptar eldeptig çüül Düktüg-oolda bar. Inçangaş itkuş doyuldurbayn, kayı-daa aaldıñ kodanınçe ol kire berip bolur..." Indıg bodaldan ool sert kingan - çanına oktuğ boo salıp algaş, açazınıñ seri kırında çıdarın saktı honup kelgen. Bir eves bo düne Düktüg-ool aal kodanınçe kirer bolza, açazı onu adıp kaavıdıp bolur! Çok! Çok! Açazı kayı hamaançok boolay berbes. Kandıg-daa dirig

amutannıñ ugaanın kiji-bürüstüñ albaaradıptarı, “Aalçe moon sonğaar kirbes men” dep, Düktüg-oolduñ aazaanı Maksimni oojukturup, ool çoortu uyguzunga alzıpkan.

Düktüg-oolga apparıp beer süttü, hoy-öşkünü odarje ündürer murunda, akızınıñ kudup albaanın körgeş:

- Düktüg-oolga süt albas bis be? - dep aytırgan.

Maksim:

- Çok - digen. - Süt ijip çañçıgıp kaaş, orlanır apargan-dır. Kurgag çemden çip algaş, hemden sug ijip alır ıyna.

Dolaana çügä:

- Aa... - dees, bajın sogañnadıp çöpşeeleşken.

Olarıñı çettikpeyn manap turgan Düktüg-ool utkuy kelgen. Maksimniñ ap bergeni dalğan-taraanı çip algaş:

- Süt ekelbediñ be? - dep aytırgan. - Süt çokta, dalğan amdannıñ eves-tir.

- Süt ijip algaş, orlanır-dır sen. Moon sonğaar sejee süt berbes bis - dep, Maksim çugaalaan.

Süt ijkseeninden aksıñga sayırıp kelgen çaraazın boostaazınça kıldirt kıldır ajırıpkaş, kiji-bürüstüñ: “Öske turlaglardan... aaldardan düne ap ijer men” dep bodanganı Dolaanaga doraan-na bildine bergin.

- Çüdeeni, Düktüg-ool! - dep, Dolaana ajınıp-la üngen. - Oorları bagay dep düün sejee taylıbırladım çop.

Demgizi:

- Aa... Oorlanır dep çül deerzin köñgüs uttupkan-dır men - dep buruuzungan. - Moon sonğaar kijilerniñ turłaançe kajan-daa barbas, oon çünü-daa albas men.

Maksimniñ bajıñga çık-la deen! Kijilerniñ amıdıral-çurttalgazınıñ narınıñ, bodaldarınıñ hanızın kiji-bürüs Düktüg-ool köñgüs bilbez, ol çüül añaa kayı hire ayuldıg boop bolurun ool am-na bilip kaan.

- Kijilerniñ aalınçe... Turłaançe kajan-daa barbas. Bisten öske kımniñ-bile-daa ujuraşpas sen - dep, Maksim añaa çugaalaan.

Düktüg-ool:

-Avam mejee kijiler ayuldıg dep, olardan çaştınıp meni edertip çoraan - digen.

- Kijiler şuptu korgunçug eves-tir. İnçalza-daa silerden öske kijilerden korgar men.

- Kijiler şuptu bagay eves - dep, Dolaana taylıbırlaan. - Eki kijiler höy.

Düktüg-ool:

- Siler ışkaş eki kijilerge duja bergeş, h y kiji eşterlig boor men - deeş, arnı hülümzüreen-daa ışkaş apargan.

Ooŋ ındıg küzeli bo amutanga kayı hire ondaktıg boop bolurun bodaza-daa, Düktüg-ooldu bo udaada homudatpas, daraazında ujuraşkaş, minindir çugaalaar dep şiitpirleeş, Maksim uttavayn erttirip kaan. Amıdıralında arga-durjulgazı  ok bi ii kiji-b r s olarga duja bergeş, kijilerniŋ çanınga  aŋ ıgıp, olarnıŋ a'ř- emin  ip amdaŋıp, çerlik b d j n çoortu oskunup egeleenı, a eŋ-ne ayuldıg   ve - kijilerniŋ baraanından,  ıdından korgar, olarnı kayı ıraktan oyup, onu kijiler eskerbeyn baar kıldır çaştına beer  aŋ ılınıŋ  idip bar  oruuru. In algařtıŋ kiji-b r st iŋ kijilerge, a ooŋ bodunga kijilerniŋ kayı hire ayuldıg aparıp bolurun bi ii ool am deerezinde hanızı-bile mederep bilbeen.

 ayaŋnadır maŋnagılaar kijiniŋ çamdık hünnerde Maksim alışkılar-bile hoy- şk  kadarıp, kadı oynap h nzeerin kojazı mal ınnıŋ oglu Daş-ool ıraktan haygaarap körüp turgan. In an ol: "şugdur dep hoyju ařaktıŋ ugaanı bagay oglu ıynaana" dep bodap kaan. Inçalza-daa olarnıŋ çoogunga hoyun kadarıp çede beerge, ol oolduŋ közülbeyn baarın Daş-ool eskergen.

Bir h n Maksimniŋ a azı Daş-oolduŋ ada-ıyeziniŋ aalınga a'ttıg çortup kelgen.

 ugaa arazında ol:

- Silerniŋ aal-oranıŋarje oor-suk çookşulavayn-dır be? - dep,   n iŋ er eezinden aytırgan.

- Oor-suk bildinip tur-be? - dep, Daş-oolduŋ a azı udur aytırgan.

-  ogum...  o-o-ok... - deeş, aal ı ayakta şaynı şirtek kırınga turguzup kaaş: - Kaş honuk burungaar bir-le kiji aal kodanıŋ e düne kirip, süttüg koçaldar algaş bargan. Men-daa, ittar-daa eskerbeyn bardıvıs - digen.

- Uvaa! H k-daa diveen be? - dep,   n iŋ eezi eldepsingen. - Silerniŋ ittarıŋar deerge ko  g kodançı ittar-la bolgay. Aal  deen e düne oor kiirer hamaançok,  oogun e-daa  ag datpas...  s-daş kezidiŋer-le ıynaana.

- Kezeen, kezeen - dep, Maksimniŋ a azı  ugaalaana. - On hire harlıg bi ii kiji izin hem k dunda şıkta malgaşka kördüm.

Daş-oolduŋ a azı:

- Ho-o-o! - deen. - Ittar eerbes deer ujur çok-la-dır.

Aal ı aray epçoksunup:

- Bo  ookta aaldarnıŋ azı suurdan ayan- oruktap  oraana a ı-t ld iŋ tenektenip turaları ol be? Siler     dıŋnaana irgi deeş, çortup keldim iyin - digen.

- Ço-o-ok. Am deerezinde çüü-daa bildinmeyn-dir - dep, Daş-oolduñ açazı seziktig harulaan. - Ovaarımçalig bolbas bolza, horjok-tur aa! Ittarınar oornu aal kodanınçe kiiripkeni çiktig-dir oo!

Maksimniñ açazı:

- Çiktig, çiktig. Meeñ ittarım hoomay eves ittar. Olarnıñ kodançızın koşkadıptar kandıg-bir çüül ajıglaan irgi be dep-daa karazır-dır men - deen.

Kojazı:

- Çadavas, çadavas! - dep ulam seziktig kınıı bergen. - It hamaançok, kijiniñ bezin ugaan-bodalın seederñnedipter eldep-ezin derig-herekselder, yanzı-bürü büdümelder bo şagda çogaadıp kaar apargan çüve dijik. Solunnarda bijip, televizorda körgüzüp turarı aan. Ajı-töldüñ ertem-bilii kedereen. Oon nomçup, körüp, bottarı-daa kılıp alır çıgu dep bil.

Aalçı dürgen-ne:

- Indıg, indıg - dep, bajın soğanatkan. - Meeñ çurjum ool uruu Dolaanani bistiñ aalvıska ekkep çoraaş, kızıl hoorayda eşteri-bile agaar damçıştır çugaalajır telefonu-bile çugaalajıp orar çordu.

- Agaar damçıştır oran-delegeyni odurtu telefonnajıp turar apargan şagda, it-kuştuñ kodançızın koşkadır hereksel, çogaadıp kaarı oyunçuk çüve ıynaana ol - dep, Daş-oolduñ açazı ilap-la seziktig apargan. - Dün-hün çok konçug seremçileldig bolbas bolza, horjok-tur, koja. Ertem-tehnika kızıg-kızıgaar çok sayzıraan. Oorlar baza onu ajıglap turarın körgüzüp, bijip turar-dır. Böğün süttü algaş baar, daarta saap ijer ineevisti oorlap appaar...

Açazı bile aalçınıñ arazında bo çugaanı dıñnap organ Daş-oolduñ sagıjına Maksim alışkılar-bile hoy-öşkü kadarıp hünzeer, olarga çookşulay beerge, közülbeyn baar kiji kirip kelgen. Eñ ılañgiya oon kılaştaraınıñ, mañnaarınıñ çiktii aajok çayañnaarı. Şugdurnuñ oglunuñ, çeje-daa ugaanı bagay bolza, şimçeniri taan indıg evezin ol saktıp organ. Mında bir-le eldep-ezin çüve bar deerzin Daş-oolduñ sagıjı endeveen. İnçangaştıñ hoy kadararda, açazınıñ duranın ap algaş, Maksim alışkılarını ıraktan durannap egeleen. Şugdurnuñ oglu eves, a kiji dürzülüğ bir-le amutan-bile alışkılarınıñ tevektep turarın eñ-ne baştay körüp kaaş, Daş-ool karaktarınga büzüreveen. “Sagıjim be?” dep bodaaş, karaktarın adıştarınıñ artı-bile çoda tutkulaaş, katap durannay beerge, demgi amutan közülbeyn bargan. Maksimniñ açazınıñ çugaalap organı boluuşkun-bile kiji dürzülüğ amutan harılzaalig deerzin sonuurgaaçal oolduñ sagıjı bo udaada baza endeveyn, oon ilap şının todaradır dep

şıitpirlep algan. Bir hün hoy kadarıp çoraas, ıraktan durannap köörge, alışkılar am baza kiji dürzülüğ amitan-bile tevektep oynap turgannar. Onu çooktan köör dees, a'dın munupkaş haldıp-la kaan. Bedigeeş kırına haldıp ünüp kelgeş köörge, alışkılar am çügile iyilee hoy-öşküzüniün çanında çoraannar. Kiji dürzülüğ amitan kayda çoor dees, Daş-ool doglandır körzünerge, kayda-daa közülbis bolgan.

Alışkılarnıñ çanınga çortup kelgeş:

- Silerniñ-bile oynap turgan ejiner kayıl... Kiji dürzülüğ? - dep, ol aytırgan.

- Kandıg ındıg kijidürzüülüğ ejivis? - dep, Maksim udur aytırgan.

Ooñ bilbeeçeñnep turarı ildeñ boorga:

- Am çaa durannap köörümge, semder amitan çanıñarga turdu çop - dep, Daş-ool çugaalaan.

- Ço-o-ok. Kim-daa turbadı... - dep, Dolaananıñ baajılanganı ildeñ bolgan.

- Eldeptiin aa... Kara kaygamçık, karak daalıktaar... - dep, alışkılarnıñ bilbeeçeñnep turarıñga höönneştir Daş-ool çugaalangan. - Şugdur aşaktıñ oğlu dep bodaanın... Kiji dürzülüğ amitan duranga kördüm-ne...

- Duranda de! Şugdur aşaktıñ oğlu de! Kiji dürzülüğ amitan de! Bistiñ ejivis de! - digilees, Maksim durannaan kiji öttiüngülees. - İnçaarga karakteriñ ilap-la daalıktap turar-dır. Karaañ mañın oojurgadıp al. Bistiñ çanıvıska Şugdur aşaktıñ oğlu-daa, kiji dürzülüğ amitan-daa turbadı.

- Mañaa... Silerniñ çanıñarga am çaa turdu çop.

- Mañaa... Kayaa? Körgüs çe! - dees, Dolaana dolgandır ayıtkılaan.

Daş-ool:

- Ilap kördüm iyin harın - digen. - Durannaas...

- Durannaas! - dep, Dolaana ulam önemçiy bergen. - Kayam! Am taptıg durannap köreeli. Mırıñay çoogundan - dees, Daş-oolduñ höreende astıp algan duranıñçe urug holun sungan. - Azı seen duranıñga kiji-bürüs köstür aparganı ol be?

- Kiji-bürüs! - dees, Daş-ool aytırgan. - Ol çüü boor?

- Bilbes kiji sen be! Tool domakta kiji dürzülüğ amitannı inça deer çoor - dep, Dolaana am mırıñay Daş-oolduñ kırında-la bargan. - Karaañga kiji-bürüs köstüp, tool domakka kattıjar dep barbaan sen be! Azı karakteriñga üyen-dayan çüülde köstür aparganı ol be!

Dolaanadan çaldangan-daa ıkaş, holun çanıp:

- Ilap-la kördüm iyin. Kiji dürzülüğ amitan... İye-ıye... Kiji-bürüs çordu - dees, Daş-ool a'dın munupkaş, haldıp ıñay bolgan.

A'ttig kiji haldıp çoruy baarga, çaştınıp çıtkanı daştar arazından Düktüg-ool turup kelgen.

- Ol-dur am, seni öske kiji baza körüp kaan - dep, Maksim çugaalangan.

- “Kiji-bürüs” dep çüü boor ol? - dep, Düktüg-ool aytırgan. - Men men be?

Ooñ indıg aytırunga Maksim tulup kaan. Harın-daa Dolaananıñ tıvingırı duzalaan.

- Kiji-bürüs deerge tool domakta amıtan-dır iyin - dep, ol tayılbırılan.

- “Tool domak” dep çüü boor? - dep, Düktüg-ool saldıkpaan.

Alışkılar udur-dedir körüşkenner. Tool-domaktı bo amıtanga çüü dep tayılbırilaarıl? Am baza Dolaananıñ tıvingır-sagingırı duzalaan.

- Tool domak deerge karakka közülbis çüve-dir - dep, urug tayılbırılray tırtıp kaan.

- Kiji-bürüs baza karakka közülbis be? -dep, Düktüg-ool ulaştır aytırgan.

Maksim:

- İye - dep kaan.

- İnçaarga meen bilbezim çüve-dir. Körbeenim çüüldü bilip şıdavas men - dees, Düktüg-ool ulaştır sonuurgavayn bargan.

- Körbeenıñ çüveni bilip şıdavas hirende, bistiñ bodalıvıstı kançap bilip kaar sen? - dep, Maksim aytırgan. - Bistiñ bodaldarıvıs köstür eves.

- Ta - dep, Düktüg-ool harılaan. - Anaa-la bilip kaar-la-dır men.

- Aa... - dep, Maksim sağış annıp kelgen. - Kayı-bir kijiniñ çünü çugaalaksanın kançap bilip baar iyik bis. Indıg hevirlig bilip kaar-dır bo.

- Mañaa çoraan oolduñ bodalı kandıg-dır? - dep, Dolaana Düktüg-ooldan aytırgan.

Demgizi:

- Bodalı bagay çordu - digen.

- Ho-o-o! - dep, Dolaana kaygap-la kaan. - Men baza inçaar bildim.

- Men baza! - dep, akızı badıtkaan. - Düktüg-oolduñ-daa, bistiñ-daa öske kijilerniñ bodaldarın bilip alırvıs barık dömey ışkajıl!

Düktüg-ool:

- Demgi oolduñ bodaldarıvından bagay çüve ünüp bolur - digen.

Akışkılar udur-dedir körüşkenner.

- Daş-oolduñ çedip kelgeni setkilimge çerle taarışpadı iyin - dep, Maksim çugaalangan.

- *Mejee baza... - dep, duymazı anaa ulaşkan.*

Düktüg-ool tura:

- *Avam uyguzundan ottup kelgen bolza, oon-bile kadı döo ol taygalarje çoruptar iyik men - deen.*

Uygu bile ölümnü ilgap bilbes biçii kiji-bürüs Düktüg-ooldu keergey bergeş:

- *Kançaar-daa barbas sen, Düktüg - dep, Dolaana çugaalaan. - Mañaa... bistiñ-bile kadı turar sen.*

Düktüg oolduñ arnıñçe körgeş, oon muñgargayın urug bilgen.

- *Hadıñnarnıñ çuluktuu aajok apargan. Argada hadıñnardan çuluktap ijeñ - dees, Düktüg-ool argaje uglay kılaştapkan.*

Duymazı onu doktaadır dees dap beerge, Maksim holu-bile soksadıpkan. Düktüg-ool haya körünmeen. Oon kayı hire haya körnüksep çoruurun, bodunuñ ol küzeli köksü-höreende kızıdır-la kıza tudup algaş bar çıdarı alışkılarga ilden bolgan. Düktüg-oolduñ küzeli oon sagıjından küştüg bolgaş, eleen ıray bergeş, haya körnüp kelgeş: «Daarta çedip keer men. Kadı çuluktaar bis. Konçug çuluktug hadıñnarnı silerge aytıp beer men» deen. Dolaana öörüp hülümzüreen, a Maksim Düktüg-oolduñ sagış-setkilinde bir-le çüve öskerli bergenin bilip kaan. Kijilerden bodunuñ kayı hire ilgaldın eskerip kaan-daa çadavas.

Kadı hoy-öşkü kadarıp, harın-daa oynap hünzeeri kiji dürzülüğ amutannı Maksim bile Dolaananıñ çajırıp turarı Daş-oolga homudançığ bolgan. Inçangaş oon bodu-bile ujurajır dep Daş-ool şitpirlep algan. “Maksim alışkılar kiji dürzülüğ amitan-bile ujurajıp turar bolganda, men çoongan men” dep, ol bodaan. Inçalza-daa Daş-ool kiji-bürüske ujurajıp çadap kaan. Oon kayda çoruurun durannap körüp algaş, kedengirlep çede beerge, ol ında çok boor. Kiji-bürüstü a’ş-çem-bile elzedip, kayı-bir çerge süt, dalgan, taraa dees öske-daa çem aymaan salıp kaaş, ol onu çıir dees keerge, oon-bile ujurajır argazın Daş-ool bodan algan. Inçalza-daa ındıg bodalı bütpeen. A’ş-çemni bir çerge salıp kaaş, oon çoogunga durannap köörge, kiji-bürüs inaar çookşulavas-daa bolgan. Çeje kedep çıdar, Daş-ool kadarıp çoraan malınıñ bajın dozup, öskeer çardığıp azı çana bergeş, dedir kelgeş köörge, a’ş-çem salıp kaan çerinde çok boor. Kiji-bürüs onu çipkeni-le ilden. Daş-oolduñ salıp kaanı a’ş-çemni çaştınıp çipter hirezinde, kiji-bürüs oon bodunga dujar höñnü çok, a Maksim, Dolaana alışkılar-bile kadı mal-magan kadarıp, oynap hünzeer. Inçangaş Maksim alışkılarga Daş-ool adaargaar-daa, kiji-bürüske horadaar-daa...

Kat-çimis bija bergende, çaylagnıj aaldarınıj kattap çoraan urugları “ında-mında Düktüg kiji kördüvüs” dep keer apargannar. Olarnıj çamdızın ol düktüg kiji korgudup turgan-daa boor. Düktüg kiji dugayında korgunçug-daa, kattırınçig-daa yanzi-bğrğ çugaalar aaldar arazınga tarap egeleen.

Inçangaş:

- Kattaan uruglarını sen korgudup tur sen be? - dep, Düktüg-ooldan alışkılar aytırgannar.

- Çok - dep, demgizi harılaan. - Men olarnı korgudar hamaançok, karaktarınga bezin közülbedim. Çastınıp çıdıptarımga, çanımgı kattap turar-la çordular.

- Onu çünüñ-bile şınzıdıp şıdaar sen inçaş? - dep, Dolaana şıngızı konçug ilaptaan.

- Ta... - dep, Düktüg-ool aayın tıppaan. - Olarga köstüp kaar men be?

- Ol çüü deerıj ol! - dep, Dolaana holdarın kiji-bürüsçe çanğan. - Uruglar senden korga bergey-le!

Düktüg-ool:

- Korga bergey-le... - dep, urugnuñ söölgü sösterin bodalı-bile kattaptaaş: - Ooldar, uruglar menden korgarga, bagay ışkajıl - digen.

- Senden öske kiji-bürüs bo çookka közüldü be? - dep, Dolaana aytırıp düjürerge:

- Kiji-bürüs dep kım boor?.. - dep, Düktüg-ool udur aytırgan.

Duñmazınıj Düktüg-ool-bile çugaalajıp turarınıj kañdayı aajok, harın-daa mıñay doñgunu konçug boorga, onu çemelep bıktınçe şenektey kaapkaş:

- Sen ıškaş kiji-dir iyin - dep çazamıktaan.

- Men baza kiji men be? - dep, Düktüg-ool eldepsine beerge, Maksim:

- İye - dep çugaalaan. - Kiji bürüzü öske kijilerden ılgaldıg boor. Sen, Düktüg-ool, düktüg kiji-dir sen, a men düktüg eves, tas...

Kiji-bürüstüñ arın-şıray çımıraartır çölbüyüp, boostaazı hikkileen - oon kattıra bergenin ool bilip kaan. Baştay bodunçe, oon Maksimçe holu-bile ayıtkaş, Düktüg-ool:

- Men düktüg bolgaş, Düktüg-ool men; a sen düktüg eves bolgaş, Tas-ool sen be! - digeş, ulam-dam hikkileen.

Düktüg-oolduñ bodalı-bile olarnıñ kandıg yanzılıg köstürü, oon çanınga evegen çanagaş turarı oolduñ karaktarınga çuruttuna hona beerge, Maksim baza kattırıp-la üngen.

Bireezi:

- Ha-ha-ha-a-a...

Öskezi:

- Hik-hik-hi-i-i... - dep, kattırıp turgannar.

Kayıtı-daa katkızın tırtıp çadap, oon mırıñay çerde andaştanı bergenner.

- Indıg bolza, men Tas-kıs men be... - dees, Dolaana baza kattırıp üngen.

Üjelee çerge çuuktalıp, baarın kadıp kattırıp al çaskannar. Şaa pat töngeş, kezek kada öö tınıp çıtkannar.

Oon:

- Oyun bajı ondaktıg, katkı bajı halaptıg deer-le bolgay - dep, Maksim çugaalaan. - Sejee dömeyleştir kettinip algaş, bir-le kiji kattaan uruglar, ooldar korgudup çorup turar-dır. Kim boor ol?..

Düktüg-ool:

- Mındaa Daş-ool deer ooldan çaştına berdim çop - digen. - Ol ool daştı düktüg ton kedip algaş, kattar arazında çaştınıp çorup turdu. Uruglar-bile oynap turar-dır dep bodadım.

- Aa... Am-na bildine berdi. Daş-ool «kiji-bürüstep» çorup turarı ol-dur - dees, Maksim aytırgan. - Daş-ool seni kördü be?

Düktüg-ool:

- Çok - digen. - Meni eskerbes-daa, çanım-bile ertip-düjüp turar çordu.

- Daş-ool kattaan uruglar korgudup turda, tudup alır-dır - dep, Dolaana sümeleen.

Düktüg-ool:

- Men oon çanınga esket çok çede bergeş, tudup alıyn - digen.

Dolaana doraan-na:

- Horjok, horjok! - dep soksatkan. - Henerten onu segirip alırınga, kortkaş, çüree çaylıp kaar.

- Ol-daa hey boor - dep, Maksim duñmazı-bile çöpşeeleşken. - Kattaan uruglar korgutpa dep Daş-oolduñ bodunga çugaalaayn.

Daarta hün hoy-öşkü kadarıp çoruur Daş-oolduñ baraanın köriip kaaş, Maksim añaa barıp ujurajıp, çugaalaşkan.

“Kimni, çünü-daa korgutpaan men - dees, demgizi kızdır hörleen, harın-daa: - Silerniñ kiji-bürüzüñer uruglar korgudup tur ıynaan. Ooñ dugayında uluska çugaalaar men” -daa deer bolgan.

Kiji-bürüs eves, a Daş-ool olarnı korgudup turarın uruglarnıñ bottarınga badıtkaar dees, onu tudup alır dep Maksim şitpirleen. Inçangaş Daş-ooldu kedep, kattaar çerşe ol uruglar korgudar dep barza, dürgen dıñnadırın Maksim Düktüg-oolga daaskan.

- Düktüg-ool seen çooğunga çoruur eves, ıraktan kançap damçıdıptarıl? - dep, Dolaana akızınga çugaalaan.

Düktüg-ool:

- Ol-daa ajırvas - digen. - Maksim meen bodalımnı manap çoruur-la bolza, kayı-daa hire ıraktan damçıdıptar men.

Oy hoy keji ergi ton aaldan ap, çerşe çajırıp algaş, Düktüg-oolduñ dıñnadın manap, alışkılar hoy-öşkü kadarıp çorup-la turgannar.

Bir hün: “Daş-ool kattıg çerde çedip keldi” dep, Düktüg-ool dıñnatkan.

Ooñ dıñnadın bilip kaaş-la, çajırıp alğan düktüg tonun kolduktaaş, çaylagda uruglarnıñ kattaar çerinçe Maksim dürgen-ne çorupkan. Kattıg çerşe çeder-çetpes çorda-la, ooñ çanınga Düktüg-ool henerten köstü honup keerge, kortkanından Maksim örü opaş kıldır şuray bergeş, algırıptar çaskan.

Oon:

- Kiji korgudup çünül! - dep ajıgan. - Sagındırıpsıñza...

Ooldu inçaar korgudupkanınga işinde taarzınıp, Düktüg-oolduñ erinneri çölbüye bergileenner. Oon ol:

- Daş-ooldu korgudar bolzumza, kançap baar irgi dees inçaldım - digen.

- Daş-ool kayda? - dep, Maksim aytırğan.

- Kattıg çerniñ duu talazında - dees, Düktüg-ool ınaar holu-bile ayıtkan.

- Kattaar uruglar keerin manap çıdarı ol-dur - dees, tudup çoraanı tonnu düğün daşkaar añdara kıldır ool kedip alğan.

Düktüg-oolduñ arın-şırayı hülümzüreen deg apargan soonda:

- Meen-bile dömey apardıñ - dees, tonnuñ düğün suybaan.

- Daş-oolduñ çanınçe çookşulap aalı - dep, Maksim çugaalaan.

Düktüg-ool:

- Men seni ajıttap alıñ - digen. - Daaş-simeeniñ, kösküleniñ konçug-dur.

- Kançaar?

Demgizi:

- Anaa-la - digen. - Meeñ çanınga çoruurunga-la, seni kım-daa körbes, dıñnavas.

Şınap-la! Daş-oolduñ mıñay çoogunga çedip keerlerge-daa, ol çünü-daa eskerbes bolgan. «Düktüg-ool meni kançaar ajıttap çoruur çoor?» dep, Maksim eldepsinip bodap kaan.

Tonnuñ düğün daşkaar kıldır kedip alğan Daş-ool olardan ırak eveste kat sınıñ adaanda çaştınıp, daaş-şimeennig, çugaa-soottug kel çoruur uruglar uunçe körüp kaap çıtkan. Olar kattı kidin tülük çuy bergende, Daş-ool tura halaaş, hol-budun atpañnadıp, örü şuragılap, kandıg-la-bir amıtannıñ korgunçug ünün öttünüp körgüreen. Kat çup turgan uruglar algı-kışkı, ı-sı-bile too bıdaradır ıñay-la bolgannar. Ol öyde Maksim Daş-ooldu tudup alır dees, oon kırınga-la bargan. Demgizi aña küş çettirbeyn harın-daa mıñay Maksimni çıttır deveeleeş, oytur baza bergen. Onu körüp kaaş, Düktüg-ool Daş-ooldu artından barıp segirip alğan. Demgizi haya körnü honup kelgeş, durannap körüp turganı бүгү bodu düktüg kiji dürzülüğ amıtannı körüp kaaş, ugaan-kudun oskunup, moorap kaan.

Maksim tura halaaş, çüü bolğanın bilip kaaş:

- Düktüg-ool, sen dürgen çaştına ber - dep onu dalaştırarga, demgizi doraana közülbeyn bargan.

- Oyt-oyt, Daş-ool! - dees, Maksim oon çaaktarıñçe çırs-çırs kıldır çaskagılay kaaptarga, Daş-ool kovayıp oluru algaş, ıñay-beer aamayzı konçug körgüleen.

Ol oñgarlıp kelgen boorga:

- Eey! Eey! Ooy-oyt, urugla-a-ar! - dep, Maksim olarnı kıygırğan.

Korgunçug körgüreeş kışkı dıñnalgan soonda, kat arazından düktüg-düktüg kijiler üne halçıp kelgeş, arazında mesildeji beerge, oon kortkaş, karak-kulak çok salçıp ıñay bolgan uruglar tura düşkeş, alañ kaygap turgannar.

- Beer! Beer keliñer! - dep, Maksim baza katap kıygırarga, olarnıñ bireezi:

- Paa! Maksim-daa ıškaş - digeş, bodunuñ karaktarınga büzüreveen-daa deg: - Maksim sen be? - dep aytırğan.

- İye, iye! Men-dir men.

- Çüge düktüg ton kedip alğanıñ ol? - dep, uruglarnıñ bireezi sestip aytırğan.

- Silerni kım korgudup turganın beer keep körüp alıñar - dep, Maksim çugaalaan.

Uruglar am-na oojurgap, çookşulap kelgeş, kat arazında orar Daş-ooldu körüp kaannar - ol baza daştı düktüg tonnug bolgan.

Bir urug:

- Bo ooldar bisti korgudup turgannar-dır, uruglar! - dees, Maksimniñ höreen orta iderge, Daş-oolduñ çanınga olura düşken. Uruglar şuptu ol-la ug-bile ooldarnı üglep keep, olarnı doñgaytır baskılaaş, holdarın arjuldarı-bile hüle şaap algannar. Şuptu çüve karak şimeş arazında bolgan. Ooldar olarga udurlanır-daa şaa çok bolgannar.

Uruglarnıñ ej orlanı Çoyganmaa ooldarnı bayısaap egeleen.

- Çüge bisti korgudup turduñar?

Maksim:

- Men eves-tir men. Daş-ool korgudup turgan - dep harulaan.

- Maksim kiji-bürüzü-bile silerni korgudup turdu - dep, Daş-ool hörlep üngen.

- Kiji бүрүзү-bile... - dep, Çoyganmaa söstüñ utkazın bilbeen. - Kiji бүрүзү-bile kijini kançap korgudar çüvel? Kiji бүрүзү bisti korgudup turgan dep megeleeriñ ol be?

- Kiji-bürüs dugayında dıñnaan sen be? - dep, Daş-ool udur aytırgan.

Çoyganmaa:

- Kiji-bürüs dep çüü boor ol, uruglar? - dees, eşterinçe körgen.

Olarnıñ çamdızı:

- Ta...

- Kim bilir onu... - dişkenner.

Çügle Bilikmaa:

- Kırğan-avamdan dıñnaan men - dep harulaan. - Televizorga har kiji dep amitannı körgüze beerge, “Kiji-bürüs dep çüve ol-dur” deer çordu.

Çoyganmaa Maksimçe salaazı-bile ayıtkaş:

- Çe, Maksim, kiji-bürüs dep amitaniñ kayıl? - dep aytırgan.

Ool:

- Kiji-bürüs dugayında bir dugaar dıñnap tur men - dep harulaan.

Daş-ool doraan-na:

- Megelep tur! Megelep tur! - dep algırıp üngen. - Ooñ kiji-bürüs-bile ujurajıp turganın kaş-daa katap durannap kördüm.

Daş-oolduñ ününüñ ayanı büzürençii aajok boorga, Çoyganmaa Maksimçe dıka şiriin körnüp kelgeş:

- Şının çugaala - digen.

- Kiji-bürüstü körge kiji Daş-ool çugaalap beer ıyna - dep, am Maksim hörlep üngen. - Kiji-bürüs-bile-daa ujuraşpaan men.

- Ujuraşkan, ujuraşkan! - dep, Daş-ool baza katap algırıp üngen. - İyi karaam-bile kördüm. Demin çaa baza Maksimniñ kiji-bürüzü meni mooradır boy tudupkaş, çoruy bardı. Şının söglep tur men. Kırım sınar!

Daş-oolduñ inçaar aaşkınıp turarından şuptu kezek kada ut çok bargannar.

Çoyganmaa:

- A sen Daş-ool ıškaş kiji-bürüs-bile ujuraşkaan men dep aaşkınıp şıdaar sen be? - deş, Maksimniñ karakterinçe çige körge.

- Kiji-bürüske mooradır tutturup alğan Daş-ool eves men... Bir eves ındıg amitan bar bolza, bodunıñ uunda-la çor ıyna - dep, Maksim aytırıgga dort harulavaan.

Oolduñ ındıg haruzından Maksimniñ kımga-daa çugaalavas çajıdı bar dep Çoyganmaa bilip kaan.

Inçangaş:

- Moon songaar bisti korgudup turbas siler, ooldar - dep çugaalaaş, olarnıñ hülüün çeşkeş, arjıldarnı uruglarga bergilepken.

Uruglarnıñ bireezi:

- Bo ooldar bisti kançaar korgudup turganın avamga, açamga çugaalaar men - digen.

Daş-ool:

- Çugaala, çugaala. Men baza kiji-bürüs dugayında uluska çugaalap beer men - deş, aalınça uglay halıp ıñay bolgan.

Bo boluuşkunnıñ soonda çaylagga, harın-daa mıñay sumuga-daa kiji-bürüs dugayında çugaa dırgın apargan. Kiji-bürüstü ında-mında körge kijiler kövüdeen. Bir hün Maksim bile Dolaana alışkılarga Çoyganmaa noutbuk tudup alğan çedip kelgen.

- Silerge solun çüve körgüzeyn - deş, noutbugun ajıldatkaş, internette sayttarnıñ bireezin ajutkaş: - nomçup körünjer daan - digen.

Maksim nomçup köörge, Kadır-Üzük çaylagda kiji-bürüs dep amitan tıptıp kelgenin, onu körge-bilgen kijilerniñ at-sıvından beer bijip kaan bolgan. Olarnıñ arazında Maksimniñ, Dolaananıñ, Daş-oolduñ deş çaylagda aaldarda ooldar, uruglarnıñ çamdızınıñ attarı baza bar.

- Sen internetçe kiiriptiñ be? - dep, Maksim doraan-na Çoyganmaanı çemeley bergen.

- Ço-o-ok! - dees, urug karakterin olçe here bergen. - Çalgaaraaş, internetke üjettinip orgaş, duş boop tavarjı berdim.

İlap-la Çoyganmaa eves-tir dep ooñ körüjünge büzürep, sayttı Maksim katap nomçuy bergen. Kiji-bürüs dugayında medeeni internetke kiirgen kiji bodun kımzulay dep adaan bolgan.

- Daş-ool eves ıyna - dep, Dolaana doraan-na karazıy bergen. - Mındaa kiji-bürüs dugayında uluska çugaalap beer men dees, halıp çoruy bardı çop. Kiji-bürüs dugayında çugaanı Daş-ool ündürüp bolur.

Maksim:

- Şınap-la ale - dees, havaan diyyen.

- Kiji-bürüs çaylagda ılap-la bar çüve be? - dep, Çoyganmaa Maksimden aytırgan. - Kiji-bürüs-bile kadı turuñda, seni kaş-daa katap körgen men dep kattaar çerge Daş-ool çugaalap turdu çop.

- Kiji-bürüske-daa duşpaan men. Daş-ool-la “kiji-bürüs, kiji-bürüs” dep halıp turar-dır - dep, ool hörleen. - Ta çüü karaanga köstür apargan...

Çoyganmaa:

- Daş-oolduñ kompyuteri bar be? İnternette koştungan be? - digen.

- Daş-oolduñ bodundan ayturza... - dep, Dolaana sanaldaan.

Maksim kezek bodanıp tura:

- Men barıp aytırayn - dep çugaalaan.

Daş-ool Maksimniñ aytırunga:

- Mende noutbuk çok. Büzüreves bolzuñza, ög iştin üjepçindin-daa bolur sen. Çoyganmaadan doraytaan eves, ada-iyemge noutbuk sattırıp alır çüve be harın... - dep çiviini aajok harılaan. - Çoyganmaanıñ tıp ekkelgeni sayt dugayında menjee çugaalaanıñ konçug taptıg boldu. Noutbuk sattırıp, aña internet kiirtip, elektronug poçta ajıdıp algaş, kiji-bürüstü sonuurgaan kijiler-bile harılzajır men.

- Kiji-bürüs dep-le çüü ındıg çüve tıp algan kiji sen - dep, Maksim baajılanıp çugaalaan.

- Bilbeeçeñnep turba - dep, Daş-ool kılıktanı bergen. - Kiji-bürüs-bile kadı oynap turuñarda, kaş-daa katap durannap kördüm. A siler onu menden çajırar-dır siler.

Kiji-bürüstüñ Daş-oolga höñnü çoğun saktıp kelgeş, Maksim çüge-le iyik:

- Karañ körnür apargan eves sen be - dey kaaptarga:

- Indig de! - dep, Daş-ool algıra kaapkaş, öjeşkeni ilap-la ildeñ. - Kiji-bürüstü ilap-la körgeñ men dep ulus murnunga ıyaap-la badıtkaar men. Noutbuk, internet, elektronnug poçta dugayında sagındırıpkaniñar dees çettirdim - digeninden ol iyiniñ arazında ep-çöp dep çüve am şuut is çok çitkenin Maksim eskerip kaan.

Maksim bile Daş-oolduñ arazında bo çugaa soonda kaş-daa honmaanda, internette sayttarga Kadir-Üzük çaylagda tıptıp kelgen kiji-bürüs dep amıtanniñ, onu körgeñ kijilerniñ dugayında medeeler udaa-daraa köstüp egeleen. Daş-ool aaldarga barıp, ol medeelerni kijilerge bodunuñ noutbugundan körgüzüp turar dep damçır çugaa baza dıñnalıp kelgen. Öjeşkeninden ödü çarlır çetken Daş-ool-bile çugaalajırı hey, Düktüg-ool dugayında çajıttı kımga-daa hık-daa dives dep alışkılar duguruşkannar. Agaar damçıtır çugaalajır telefonga Dolaana ada-iyezi-bile harılzaşkaş, noutbugun ekkeldirip alğan. Alışkılar internette sayttarı nomçup egeleenner. Çaylagda kiji-bürüs, ooñ-bile harılzaalığ boluuşkunnar dugayında hööretken, harın-daa mıñay megeleen çüüldeñ ında arbın bolğan. Çügle Çoyganmaa, Daş-ool Maksim alışkılarda noutbuk bar eves, ol-bo aaldarnıñ urugları baza ada-iyezinge noutbuktar sattırıp ap, internetke koştunup, kiji-bürüs dugayında yanzı-bürü çüülderni sayttardan nomçup, kayda-çüde kijiler-bile harılzajıp turar apargannar. Maksim alışkılarnıñ elektronnug poçtazınga bo-la keer «Kiji-bürüs-bile ujuraşkan siler be?»vdep aytırıgga, olar «çok» dep hörlep harılap turgannar. A Daş-ool: «Maksim bile Dolaana kiji-bürüs-bile kadı oynap turda, körgeñ men » dep internette çarlavışaan. Çügle Kadir-Üzük çaylagda aaldarnıñ internetçileri eves, öske-daa çerlerde kijiler kiji-bürüs dugayında yanzı-bürü çüülderni internetçe kiirip egeleenner. Bo bügü çügle sonuırgal eves, internette bir-le oyun hevırlig apargan. Çaylagda aaldarnıñ urug-darınıñ kompyuterge, internetke henerten kıptıgıp kelgen handıkşılın ada-iyeler detkip, ertem-biligje çütkül dep bilip algannar. Kiji-bürüs, onu körgeñ-bilgeñ kijiler dugayında internette medeeler olarga baza aajok solun bolğan. Eldep-ezin boluuşkunnar çaylagda ilap-la bolup turar, am-daa bolur dep kayın bilir iyikter.

Olar mıñaar ulam öösküp üngen.

Bir hün sumu çağırıkçı mungaş maşinalıg kijiler edertip alğan haldıp kelgeş, Kadir-Üzükte aaldar iştin çaylagıñ ortaazında turar Hoytpak-ool aşak sugnuñ aalinga çıggaş:

- Kompyuterler-bile harılzajır internat dep çüvede... - dep çugaalap egeleen.

Ooldar, uruglar çir şon düjüp kattırjı bergenner. Uruglarnıñ bireezi:

- İnternet! - dep darganıñ çastırın ede tırtıp kaan.

- İye, iye. İnternet... - dep, çağırıkçı ulamçılaan. - Kadır-Üzük çaylaanıñ internatçıları konçug aldarjaan ulus boop-tur siler...

Uruglar, ooldar baza katap kattırjıp üngenner. Demgi-le urug baza katap:

- İnternetçiler! - digen.

- Aa halak! Ol iyi söstü epti-le salçaştır adaar, çadap kaan men - dep, darga holun çanğaan. - Konçug aldarjaan ulus boop-tur siler. Silerniñ çaylaanlardan inaar kiji-bürüs dugayında höy medee kirip turar. A bolar... - dees, kelgen kijilerje bajı-bile ayıtkan. - Oran-delegeyde eldep-ezin çüülde şınçileer ertemdenner-dir.

Olarınñ bireezi turup kelgeş, bo çaylagga har kijini, birigeer çugaalaarga, kiji-bürüstü körgeñ kijilerniñ internetçe kiirgen medeelerin nomçaaş, onu ilavılup kelgennerin dıñnatkan.

Oon:

- Çaylagıñ tayga-taskılınıñ, arga-arınıñ, agaar-boydızunuñ bütken baydalı onzagay, oon Kadır-Üzük dep attıg bolganı bezin kiji-bürüs mañaa köstüp keep bolur dep dogaaştırar arganı eldep-ezin çüülde bolgaş boluuşkunnar şınçilekçileringe berip turar-dır - dep, ol çugaalaan.

Çagırıkçı salaazın kojaytkaş:

- Körüñer be, uruglar! - digen. - Ol hire konçug! Onzagay çerde çurttap turar-dır siler. Adı bezin anaa eves - Kadır-Üzük! Mañaa kiji-bürüs bezin çedip keep bolur - dees, çaylagı dolgandır ayıtkan. - Bir eves onu ertemdenner istep tıpkaş, çuruk-hörüün tırtırğaş, televizorga sug körgüzüpter bolza, çer-çurtuvus bügü delegeyge aldarjıp bolur-dur. Kiji-bürüstü çer dep aan.

Baza bir şınçilekçi turup kelgeş:

- Silerniñ arañarda har kiji azı kiji-bürüs dugayında internetke medee kiirgenner kımınarıl, uruglar? Holdarıñar ködürüñer! - deerge, kaş kiji holdarın ködürgeñ.

- Kiji-bürüstü iyi karaa-bile ilap-la kım körgeñil? - dep ilavılaarga, çügge çanğıs Daş-ool holun ködürgeñ.

- Maksim alışkılar bile kiji-bürüs kadı oynap turda, iraktan durannap körgeñ men - dep, ol çugaalaan.

- Kiji-bürüs dep amıtan körbeen bis, oon-bile oynavaan bis, Daş-ool ta çünü körüp alğan - dep, Maksim alışkılar kızadı-la hörleennen.

Ooldar arazında margıjar hire apaarga:

- Har kiji azı kiji-bürüstü körgen men deer kiji silerniñ arañardan çaŋgıs Daş-ool-dur. Onu bodu badıtkap turar bolganda, büzürep bolur medeevis çaŋgıs ol-la-dır - dep, ertemdennerniñ bireezi oojurgadıp kaan. - Kadır-Üzükte kiji-bürüs bar be azı çok be deerzin haygaaraldar körgüze beer. Bir eves kiji-bürüs mında ılap-la bar bolza, onu dilep tıvarınga bolgaş bügü talazı-bile şınçileeringe herek derig-herekselder biste bar...

Har kijilerni kançaar şınçilep turarınıñ dugayında ertemdennerniñ çulğannarga uzun tayılbırın Maksim dıñnap ora, «King-Kong» dep kinonu saktıp keep, Düktüg-ool baza King-Kong ıškaş salım-çoldug aparıp bolur-dur dep korga bergen. Inçangaş Düktüg-ooldu tayga-taskılınçe dedir dürgen çorudar dep şıitpirlep alğan.

Alışkılar Düktüg-oolga barıp ujurajıp, bo çaylagdan dürgenne çoru dep, internette medeeler, ertemdenner dugayında tayılbırlaarga, ol bügünü alıs indından ooñ ugaap bilir şinee çoğu ilden bolğan.

- Bodum közülbis bolzumza, meni kım-daa körüp şıdavas - dees, düşke-daa kakpas.

Dolaana:

- Bo çaylagga turar bolzunza, seni körüp, bilip kaar herekselder olarda bar - deerge, dolgandır körgeş:

- Duu-la argalarda añnarnı baza be? - dep, Düktüg-ool eldepsinip aytırgan.

- İye - dees, urug çugaalaan. - Avañ-bile kadı çoraanıñ taygañçe çana ber, Düktüg-ool.

Ölüm dep közülbis çüveni bilbes bolgaş:

- Odunmas uyguzu-bile avam udaan... Ooñ çıdı baza öskerilgen... Höñnüm çok çordu - digen. - Çaaskaan kançap çoruur men.

Dolaana:

- Ösken-töreen tayganda sen ıškaş düktüg ooldar bar-dır iyin - dep, onu keergeen. - Olarga duja beer-le sen ıynaan.

Düktüg-ool bodanı hona bergeş, ak har baştıg talıgırda taygalarje körgüleen. Ooñ sağış-setkilinde kandıg-la-bir çüve ottup kelgen ıškaş kınıp:

- Avam... Avamnıñ eşterin... Men ıškaş düktüg ooldarnı saktı-dır men... Olar am kaydal? - deen ooñ bodalın Maksim bilip kaaş:

- Arañar bodal çetpes iray bergeş, aşçıp kaan boor siler - dep çugaalaan.

Demgizi:

- Indıg çadavas-tır - digen. - Çookşulajı beer bolzuvussa, bilçi beer çıgu bis.

Ool:

- Dürgen olarje çoruvut - deerge:

Düktüg-ool:

- Meni oyladıp turarınar ol be? - dep homuday bergen.

- Ço-o-ok... - dep, Maksim buruuzungan.

- Senjee kayı hire ayıldık kijiler kelgenin bilbeyn turar-dır sen, Düktüg-ool - dep, Dolaana tayılbırlaan. - Bottarının karaanın ogu çetpes çerde çüveni körüp kaar, döo ol ulug taygalar ajır bezin çugaalajıptar ulus-tur ol.

Kiji-bürüs talıgırda taygalarje körüpkeş, oon arın-şırayında ilap-la eldepsingen ayan tıptıp kelgen.

Ol çügile:

- Bo taygalarını bezin ajıldır bodaptar be? - dep aytırgan.

- Çaylıg bodaptar - dep, urug büzüretken. - Çugaa deerge bodaldı damçıdarıdır deer iyik sen çop.

Kiji-bürüstün kaygap-haraanı közüldür-le ilden apargan. İnçalza-daa aray-la büzürekseveyn:

- Taanda!.. - digen.

Düktüg-ool-bile ujurajır dees çoruurda, ap alganı durannı havından ujulgaş:

- Büzüreves bolzuñza, monu körüp körem çe - dees, Maksim durannı kiji-bürüske tuduskan.

Demgizi onu andara-dündere tutkulaaş:

- Bo çüü boor? - dep aytırgan.

- Talıgırda çüülderni mınçaar çokşuladır köör duran dep et-tir - dees, onu Düktüg-oolduñ karakteringa çedire beerge, demgizi kojagar baarında o'ttap çoraan hoyların mırınay çoogunda aparganın köre tırtıp kaaş, atpaş kinnıp, durannı oskunup al çaskan. Maksim durannı holundan salbaanı eki bolgan.

Düktüg-ool karakterin nugugulaaş, alarañnadıp-alarañnadıp, baza katap durannaaş, hoylarje-daa köör, oon durannı andara-dündere tutkulaar-daa. Kayı ırakta hoyların oon köñgüs çanında kıldır köstüp keeri onu aymaaradıpkanı-la ilap.

- Mindıg bödüün duran-bile Daş-ool seni körüp kaanı ol-dur. Seni dilep kelgen kijilerde moon-daa küştüg durannar bar diyin - dep, Dolaana kiji-bürüstü ulam koptaktaan. - Daş-ool aytıp beer bolza, olar seni kayın-daa körüp kaar.

Daş-oolduñ adın dıñnaaş, Düktüg-ool:

- *Ol ooldu tavarıştır meñee ayul keerin bilgen-daa men. Inçangaş añaa çerle höñnüm çok bolgan - digen.*

- *Kançap bilip kagdıñ? - dep, Maksim aytırgan.*

Demgizi:

- *Çaygaar-la... Körgen doraan-na! - dep harulaan.*

- *Seni dilep kelgen kijilerden dürgen dezip çorbas bolzuñza, kinoda King-Kong deg boor sen - dep, Maksim çugaalaan.*

- *“Kino”... “King-Kong”... Çüler boor ol! - dep, demgizi aytırgan.*

Düktüg-oolga kino, King-Kong dugayında tayılbırılarga, dömey-le bilip şıdavas dep bodap kelgeş:

- *Kino deerge kajaa-dır - dep, Maksim öjegereen soora tayılbırılaaş, “King-Kong” deerge ında kajaaladıñ alğan sen ıškaş kiji-bürüs-tür” depter çaskaş: - King-Kong... sen ıškaş biçii kiji amutan-dır - digen.*

Aaldarda kajaalap kaan mal-magannı körgen, olarga kayı hire dıkpış, ıškamın bilir, añaa höñnü çok bolgaş, kiji-bürüstüñ: “Hostug boorga, eki” dep, bodalın bilip kaaş:

- *Er hey! - dep, Dolaana onu kögütken. - Ösken-töreen taygañga bargaş, boduñ ıškaş düktüg oolçugaştarga duja bergeş, kadı çoruurga, señee eki-le bolgay.*

Düktüg-ool bodanı bergeş:

- *Çaylagga turarımga, Daş-ool ıškaş kijiler meñee ayıldığ be? - dep aytırgan.*

- *Ilap-la ayıldığ. Oon başka seni, konçug ejivisti, bo çaylagdan çüge çor dep baar bis - dep, Maksim degiyt-le harulaan.*

- *Indıg bolza, baştay ujuraşkan çerivis... - dees, Düktüg-ool daglar uunçe holu-bile ayıtkan. —... mees bajınga barıp çarlıp alulıñaram.*

Maksim:

- *Çe - digen.*

Dolaana:

- *Siler añaa bayırlajıp alıñar - deen.*

- *A sen... barbas sen be? - dep, akızı eldepsinip aytırgan.*

Dunmazı kajarı sürgey kattırımzaaş:

- *A men moon... Siler mees bajınga turuñarda, bodal damçıdıp bayırlajıp alır men - dep harulaan.*

Düktüg-ool mees bajınçe körgeş:

- Bo hire ırak çerge be! - dep eldepsingen. - Men şıdavas men.

Dolaana bir karaan baskaş:

- Çaylıg-la dep biliñer - deeş, hünezin doldur sup kaan haptı Düktüg-oolga tuduskan. - Orukka... taygaga çiir sen.

Demgizi:

- Dolaananıñ meñee beer çemi dıka amdannıg-dır iyin - deeş, ap alğan.

Düktüg-ool bile Maksim mees kırına ünüp keeri bilek, oolduñ karmanında telefon medeeley bergen. «Telefonnu Düktüg-oolga dıñnadıp körem» dep, dunmazı dileerge, onu kiji-bürüstüñ kulaanga çedire beerge, oon Dolaananıñ çugaazı dıñnalıp keerge, kiji-bürüs kaygap-harap dolgandır körgüleen. Ooñ hevir-dürzüünüñ çiktii konçug aparganın ool körüp kaaş:

- Ha-ha-ha-a-a... - dep kattırıp-la üngen. A Düktüg-oolduñ havaa düglüp, şırayınıñ kiçeengeylii konçug apaarga, katkızı ol-la doraan soksay bergen.

Kiji-bürüstüñ karakteri çıırıp, arnı kattırımzaan-daa deg kınıp keerge, Dolaananıñ bodalı Düktüg-oolga telefon damçıştır çugaadan bildine bergeni ilden bolğan. Dolaananıñ Düktüg-oolga çünü çugaalaanı azı kandıg bodal damçıtkanı Maksimge ol-la heveer huulgaazın çajıt bolup artıp kaan.

Düktüg-ool çarlıp tura:

- Bo çaraş çaylagıñ kojagar kırından baza katap körüp alıyn. Oon çoruptayn. Meen karaam ogu çetpes çerde çüveni körüp kaar, kayı ıraktan bodaldı damçıdıptar kijilerden korga berdim. Kayın kelgenimniñ uu, kaynaar baarım meñee bildinip tur - deeş, Bedik-Kojagarnı örü bazıp ünüp kaan.

Ol haya bezin körünmeen. Inçalza-daa kiji-bürüske kayı hire muñgarançun Maksim bögü-le sağış-setkilinden bilip turgan.

Dolaana hoy-öşkünüñ bajın aalçe uglay oojum dozup bar çoraan. Duñmazinga baza dıka kudarançıg deerzi Maksimge bildine bergen. Ol üstüñ sağış-bodalı ol öyde tuduş-la turgan boor. Kiji-bürüske... kiji бүрүзүңge muñgarançıg...

Oray kejee aalga Çoyganmaa a'ttıg haldıp kelgen. Ooñ anaa eves kelgenin Maksim endeveyn, urug baglaaşka a'dın baglap turda, utkuy bargan.

Çoyganmaa doraan-na:

- Kiji-bürüstü kördüm - digen.

Ooñ karaanga Düktüg-oolduñ közülgeninge büzüreveyn:

- Kayaa? - dep, ool kaygap kaan.

- Ertemdenner turlaanga - dep, urug çugaalaan.

Maksim sert kınıp:

- Ilap-la be?! - digen.

- Ilap bolbayn, sıyap boor be - dep, urug aray heder badıtkaan. - Duñman Dolaana bile sen kiji-bürüstü körgen, aña ujuşaşkan hireñerde, onu çajırıp, hörlep turgan-dır siler.

- Kım inça didi?

- Daş-ool. Ertemdenner onu aajok maktap turar. Kiji-bürüstü dilep tıpkanına duzalaşkanı deş...

- Aa!.. Taygaje dürgen çoruy bar dep Düktüg-oolga dıka-la çagıdıvıs çop... - dep, Maksim homudaan.

- İye-ıye! Düktüg-ool men didi.

- Onu kançap bilip aldıñ?

- Anaa-la... Sagıjım-bile! “Meñ tutturup alğanımı Maksimge damçıt” dep diledi...

Maksim:

- Düktüg-ool señee büzüreen-dir deerge, urug hülümzüreeş:

- Ertemdenner Düktüg-ooldu kinçileeş, demir kajaa işinde sup kaan. “Daarta maşına keerge, çüdürip algaş çoruur bis” dep orlar - digen.

Olarnıñ çanına Dolaana çedip keerge, çüü bolğanın Maksim aña çugaalap bergen.

- Daş-oolga Düktüg-ool anaa eves höñnü çok bolgan-dır - digeş, Dolaananıñ karaktarına çaştar kılajaynıp keep, aytırgan. - Kançap tudup algan-dır?

- Kiji-bürüs-bile siler ujuşajıp turuñarda, ertemdennerge Daş-ool körgüzüp bergen-dir. Oon-na kiji-bürüsten şınçilekçiler karak salbaan. Kayı ıraktan kedep çoraannar - dep, Çoyganmaa harılaan. - Mininmestedir oktuğ durannıg boodan kiji-bürüstü dıka ıraktan adıpkannar-dır. Kiji-Bürüs mininmestep çıdırdı, demir kajaaga apparıp sup algan.

Orlan çanı-bile Dolaana:

- Düktüg-ooldu doraan hostap alır-dır - digen.

Akızı havaan düygen:

- Kançaar? Demir kajaa işinde kijini... kiji-bürüstü...

Üjelee kezek kada ıt çok bargannar.

- Açañga çugaala, Maksim - dep, Çoyganmaa sümeleen. - Señ açañ dıka eki iyik çop.

Olarga duza heregin bilgen-daa deg, açazı ögden ünüp kelgeş:

- Çoyganmaa bo hire orayda haldıp keep, çünü höörejip, hülürtkeynip turarınar ol? - dep düşte-daa çok çugaalaan.

Ooñ adın adaarga, Çoyganmaa:

- Çok. Anaa-la... - digen.

- Anaa-la bolza, anaa-la ıynaan - dees, açazı baldı-bile ıyaş barıp çara bergen.

Ooñ kuştug holdarına baldı çiigi konçug kılaş-kılaş kınıp, buduktarnıñ çoldak-çoldak kıldır doorattingılaanın körüp tura, Dolaana:

- Şınap-la! Açaña çugaalaalı. Duzalaar-dır iyin - deen.

Maksimniñ aray-la didinmeyn turarın bilgeş, Çoyganmaa:

- Çugaala daan. Açañ bisti konçuvas-tır iyin - dep ektiñçe ide kaaptarga, ool:

- Korgar men - digen.

Duñmazi:

- Şuptu kadı baraalıñar - dees, murnap çorupkan.

Ooñ çanınga uruglar çedip keerge, açazı baştaktanıp:

- Çe, çüge çıglıp, çünü sümelejip, çünü üülgedir dep tur siler? - dees, baldını ıyaşçe kiir şaap kaan.

Dolaana çugaanı kançaar egeleer aayın tıppayn:

- Çaylagda kiji-bürüs bar çüve-dir iyin, akıy - dep-le düjürgen.

Demgizi düşte-daa çok:

- Duñnaan, duñnaan! - digen. - Ol çugaanı ta kım ündürüp kelgen çüve. Aldı aaldıñ oğlu Daş-ool: “Kiji-Bürüs kördüm” dep haldıp turgan deer. Ol irgi be? Çogum, çerle inçaş, kiji-bürüs dep çüveni ulus ında-mında körgen, duşkan dep çugaanı çeje-daa duñnaan men. A bo ertemdenner, şınçilekçiler dep kijiler kelgenin bodaarga anaa eves deñer daan.

Dolaana ulam didimnenip:

- Bis onu kördüvüs - dey kaapkan.

- Inça dives - dep, Maksimniñ açazı herekke-daa albaan. - Kiji-bürüs huulgaazın amutan dijik. Añaa duşkan, onu körgen kijilerniñ sülde-sünezinin algaş baar.

Uruglar kortkan-daa ıškaş udur-dedir körüşkenner. Onu eskerip kaaş, Maksim:

- Anaa-la çordu, açay - digen. - Bis çeje-daa katap ujuraştıvıs.

Çoyganmaa baza:

- Kiji-bürüstü am çaa körgeş keldim - dep kaapkan.

Maksimniñ açazı am-na:

- Çüje! - dep ol üşçe karakterin here körgen. - Taan am!

Oglu dürgen-ne:

- İlap... açay... - digen.

- Ça-çaa! Oyun-baştañar ındıg ulus siler be! - dep, açazı büzüreven. - Kiji bajı tööredip algannar.

- Bodu çugaalavas-daa bolza, Düktüg-oolduñ çünü bodap turarı bildinip turar - dep, Maksim tayılbırılan.

Açazı:

- Ünü çok kiji be?! Düktüg-ool deerzi kayı aaldıñ oglul ol? - dep aytırgan.

Oglu:

- Kiji-bürüs-tür iyin, açay - digen.

- “Kiji-bürüs, kiji-bürüs” dep algannar. Silerniñ oyun-toglaañar oynaar kijiler ada-ıyeñer bister bis be! Bottarıñar arañarda oynap turuñar - dep, açazı şıjıga bergen.

Maksim:

- Kiji-bürüstü Düktüg-ool dep adap alğan bis, açay. Büzüreves bolzuñarza, bistiñ-bile kadı onu barıp körüñer - dep büzürençii konçug çugaalaarga, açazı am-na oglunçe, oon soonda Dolaana bile Çoyganmaaje, olarnı çaa-la körüp kaan çüve deg, toptap kaygagılan.

Oon:

- Şın çüve be oonar? - dep şıñgu aytırgan.

Uruglar üjelee barık denge:

- Şın!!! - dep çirt kıldır harılaannar.

İndıg büzüreldig harıdan Maksimniñ açazınıñ aymaaray bergeni-le ildeñ:

- Çe, tö kaap turuñar - digen.

Üş ejişkiden kiji-bürüs dugayında dıñnaaş, açazı çüg-le:

- Eldep-ezin çüülder ilap-la bar boor çüve-dir aa... - dep kaaş, kezek kada ut çok bargan. Oon: - Çeje-daa kiji-bürüs bolza, ugaan-medereldig amitan ışkajıl - dep çugaalaan. - Hööktüynü, barıp köreeliñer.

Ejişkiler amıray bergenner:

- Ekizin!

- Açañ duzalaar dep çugaaladım çop!

- Dürgen baraalıñar!

Şinçilekçi ertemdennerini turlaani çooğunga olar duyukaa çedip keerge, demgileri odagga çem hayındırıp turgannar. Odag çooğunda şaaraş demir kajaa işinde kiji-bürüs dürüjüp algaş çıtkan.

- Açay, kajaa çanına çede bergeş, Düktüg-ool-bile bodaldajıptayn - dep, Maksim sımıranıp çugaalaan.

Açazı:

- İnçal çe - deen. - Çügge ovaarımçalıg.

Maksimni çookşulap kelgenin kiji-bürüs bilip kaaş, öndeyip keep, oon uunçe körgüleen.

- Şimeergeve, şimeergeve, Düktüg-ool. Odagda ulus bilip kaar - dep, Maksim onu oojukturgan. - Olurup al. Şimçeve!

Kiji-bürüs oon aayından ertpeen.

Ool:

- Seni demir kajaadan ündürüp, hostap alır bis - deerge:

- Kajan? - dep, kiji-bürüs aytırgan.

- Bo kejee azı düne. Çügge düvüreve, odagda kijiler sezik aptar.

Kiji-bürüs:

- Çaa - digen.

- Mana, Düktüg-ool. Seni ıyaap-la hostap alır bis. Açam duzalaar.

Kiji-bürüs:

- Açanı körgen men - digen.

Maksim:

- Biske büzüreer sen be, Düktüg-ool? - dep aytırarga:

Kiji-bürüs:

- İye - digen.

- İnçaarga çıdıp al. Daaş-şimeen ündürbe - dep, ool çağırğa, kiji-bürüs dürüjüp çıdıp alğan.

Oglu dedir çedip keerge:

- Odag çırunga baraanın köörümge, kiji-bürüs amıtan biçii düktüg-ool deg ışkajıl, silerni üye-çergeñer - dep, açazı keergep çugaalaan. - Onu dürgen hostaaş, tayga-tañdızınçe salıptar-dır. Añaa hostug-şöleen çurttap çorzun. Kijiler çanınçe duş boop azıp keep, silerge hey-le duşkan-dır ol. Anaa-la çoraan amıtanı adıp-boolap,

- Dörtelee tonnar aņdara kedip algaş, agbagar-salbagar kiji-bürüster boop henerten köstü honup keer bolzuvusa, ertemdenner doraan korga beer-dir iyin olar - digen.

- Silerniņ ol sümeņerde ajıglap bolur çüve-le bar-dir - dep, Maksimniņ açazı çugaalaan. - Aalda boomnu baza ap alır bolzumza,eki-dir.

Çoyganmaa doraan-na:

- Korgunçuun! - dep bargan. - Olarnı boolaarıvıs ol be!

Maksimniņ açazı:

- Çok! Tonnarniņ düğün daşkaar kıldır aņdara ketkeş, odagda ertemdennerni henerten büzeleeş, ok çok düürge-bile olarnı korgudupkaş, şooçanıñ dülgüürün ap algaş, demir kajaanı ajıdıpkas, kiji-bürüs oolçugaştı hostap çoruduptar bis - deerge, uruglar çöpşeeleşkenner.

Kiji-bürüstü şak-la inçaar hostap alır dees, olar odagga çookşulap kelgende, Düktüg-oolduñ: "Meņee dürgen ujuraş" deen bodalı Maksimge bildine bergen.

Açazı bile uruglarnı manadıp kaaş, demir kajaas çanınga ool çedip keerge, Düktüg-ool:

- Odagda kijilerni korgutpañar - deen. - Meni hostap alır deen silerniņ küzeliņer küjü-bile bo kajaadan üne berip bolur-dur men.

- Kançaar? - dep, ool oon bodalıñıñ utkazın toda bilbeen.

- Silerniņ şuptuñarnıñ küzelderiniñ demniğ küjü herek.

- Küzelderivisti kançaar demneştiripter bis?

Düktüg-ool:

- Meen çoogumga şuptu çedip kelgeş, meni bo demir kajaadan üne berzin dep bügü-le sağış-setkiliñer-bile çağıs demniğ küzeptiñer. Silerniñ küzeliñerniñ küjünge bodumnuñ küzelimniñ küjün demneştiripkeş, ılap-la üne beer men - digen. - Bodal dıka küştüğ dep bilir iyik sen çop. Küzeldig bodal oon-daa küştüğ.

- Bildine berdi. Açam suglarnı beer ekkeeyn - dees, Maksim çorupkan.

Kiji-bürüstü sup kaan demir kajaanıñ çanınga konçug oojum çookşulap kelgeş, şuptu aņgadap kaannar - Düktüg-ool kajaanıñ şaaraş demirleriniñ arazı-bile olarje utkuştur üñüp kelgen. A odag çanında ertemdenner onu-daa eskerbeyn, düşte-daa çok olurgannar.

Odagdan ıray bergeş:

- Şaaraş demirler arazı-bile kançap üñüp keldiñ, Düktüg-ool? - dep, Maksim kaygap aytırgan.

Düktüg-oolduñ:

- *Silerniñ meni hostap alır küzeliñerniñ küjü-bile - deeni şuptuzunga bildine bergen.*

- *Ilap-la ındıg be? - dep, bodal-bile aytırıpkanın Maksimniñ açazı bodu bezin bilbeyn bargan.*

- *Ilap-la, Maksimniñ açazı - dep, kiji-bürüs oolçugaştıñ harılaanın ol doraan-na bilip kaan. - Silerniñ şuptuñarnıñ meni hostap alır deen küzeliñer dıka küştüg boldu.*

Dolaana:

- *A bis küzelderivisti demneştirip çettikpedivis çop - deen.*

Düktüg-oolduñ:

- *Silerniñ meni hostap alır küzeliñer demir kajaa ıstinden meni ala-çaygaar-la ündürüp keldi - digeni am baza şuptuzunga bildingen.*

Çoyganmaa:

- *Kançaar? - dep kaygap aytırgan.*

- *Holdarımda, buttarımda demir kinçilerni uşta sokkaş, demir kajaanı hos öde beeringe duzaladı - dep, Düktüg-ool harılaan.*

- *Oran-tañdıñga hostug-şöleen çorup kör, oglukujuum - dep, Maksimniñ açazı çugaalaan. - Kijiler seni kandıg-dır! Tudup, bektep alır dep baar... Kijilerden dürgen-ne ırıp çor!*

Düktüg-oolduñ:

- *Kijiler kijilerden ılgaldıg dep bilir apardım. Öske kijilerden ırak çorzumza-daa, silerge çook çoruur men - deenin şuptu bilip turgannar. - Silerge ujurajıp çedip keer men.*

- *Çedip keer sen. Seni manaar bis, Düktüg-ool - dep, Maksim çugaalaan.*

Düktüg-ool:

- *Çedip keer men - deen soonda, karañgıga esti hona bergen ıškaş bolgan.*

Maksimniñ açazı:

- *Çoruy barganı ol be, bo oolduñ?.. - dep eldepsingen.*

Oglu:

- *İye, açay - digen.*

- *Biçiimde meni kırıgan-avam kiji-bürüs-bile korgudup, ooñ dugayın eldep-ezin çüülde-le töögüp orar çüve - dep, Maksimniñ açazı hööreen. - “Kiji-bürüstü*

kördüm” deer bolzumza, kim menjee büzüreer boor. “Urug-darum-bile kadı onu kinçi-bekten hostadım” deer bolza sug aan...

- Kımga-daa çugaalap bolbas, açay! - dep, Maksim açazın üze kirgen. - Düktüg-ool: “Ujurajıp çedip keer men” didi çop. Kijiler bilip kaar bolza, onu tudup alır dees turup bergeyler-le.

Kiji-bürüs Düktüg-ool dugayında kımga-daa çugaalavazın ol-la doraan dugurjup ap, «Etken sözün eeleveen kijiniñ eegizi sınzın, çajıttı sögleen kijiniñ çaagı sınzın» dep, kiji bürüzü sınçı badı-dañgıraan bergen.

Maksim suglar aalga çedip keerge:

- Sımıraşkan, hülüreşken deg bolgan soonda, çidip-çidip keldiñer. Kaynaar çorduñar? - dep, avazı aytırarga:

- Deerniñ ayazı-daa, sıldıstarnıñ kösküzü-daa aajok. Uruglarga sıldıstar aytıp berip turdum iyin - dep, açazı tıvingırı aajok harılay sop kaan.

Ertemdenner erten erte ottup kelgeş, düün tudup alğanı kiji-bürüstü barıp köörge, kajaa işti kurug, ında çügile kinçiler çıtkan. Kiji-bürüstü bektep kaan demir kinçiler-daa, onu sup kaan demir kajaa-daa, oon şooçazı-daa büdün bolgan. Kajaanı dolgandır kılaştap köörlerge, is-daş-daa çok. Çünü-daa üreveyn, kiji-bürüs kinçilerden kançap hostalıp alğan, kajaadan kançap üne bergen?! Pat kaygap kaannar. Agaarga esti bergen çüve-bile dömey-le! Am kançaar boor, ol çook-kavızından arga çadaarda dilep köör dees, ertemdenner too bıdaradır çorupkannar.

Maksimniñ açazı erten erte:

- Düün orayga çedir uduvaan ulus, siler bögün dıştanıñar, uruglarım - dees, hoy-öşkünü kadarıp çoruy bargan.

Aal iştiniñ aar-saar ajılın kılırına Maksimniñ avazına duzalaşkan soonda, Dolaana noutbugunga internet körüp olurgaş:

- Akıy, akıy! - dep kıygıra bergen. - Körem, körem!

Maksim halıp çedip kelgeş köörge, “Tıvanıñ Kadır-Üzük dep çerger ertemdenner har kiji tudup alğan” dep internette bijeen şaaraş kajaa işinde kiji-bürüstüñ çuruun körgüzüp kaan bolgan.

- Düktüg-ooldu kör daan, akıy. Dürüjüp-dürüjüp çıdıp alğan. Keergençiin! - dep, Dolaana korga bergen. - Am baza katap tutturup alğanı ol be?!

- Taanda! - dep, Maksim büzüreveze-daa: - dürgen barıp köreelem - digen.

Baglaaşka turgan a'tka dürgen-ne uşkajıpkaş, ertemdennerniñ turlaançe haldı ıñay-la bolgannar.

- Hooy-hooyt! Kaynaar baarınar ol?! - dep, Maksimniñ avazı algırıp turup kaan.

Ertemdennerniñ turlaanga alışkılar keerge, ında kiji deerge kara şaar bolgan. Kiji-bürüs dep amıtan tutturganın internetten bilip algan, onu dıynaar, kiji-bürüstü körükseen kijiler çaylagnıñ ol-bo aaldarından çıglıp kelgeş:

- Kiji-bürüs kayıl? Biske körgüzüñer...

- Kayda çajırıp aldıñar?..

- Kiji-bürüs tudup aldıvıs dep internetke megelep kaarınar ol be?! - dep ertemdennerni üglep turgannar.

Demgileri kiji-bürüstü tudup alır haru çok bolganından ıyadıp, bottarınıñ ertemden adın kamgalaar deeş:

- Bis onu tudup alır hamaançok, bezin körbedivıs. Har kiji dugayında damçır çugaa hoozun çüve-dir. Silerniñ çaylaanlarda kandıg-daa har kiji çok - dep herek kırında çüü bolganın çajırıp turgannar. - Mege medeeni internetke ta kım taradıpkın...

Düün kejee kiji-bürüstü şaaraş demir kajaaga sug algaş, fotoapparat-bile tırttırıp, oon çuruun internetçe kiirip turgan ertemdennerniñ ındıg haruzın dıynaar, Daş-ool şuut-la alañ kaygap kaan.

Maksim bile Dolaana alışkılar degiyt-le demir kajaanı barıp köörge, ol kurug bolgan. Kayız-daa amıray bergenner. Kiji-bürüs Düktüg-ool am oran-tańdızında!

Daraazında çaygı dıstanılгада Dolaana, Maksim alışkılar kiji-bürüs-bile kadı hoy-öşkü kadarıp, oynap çoruurun Daş-ool ıraktan körgeş, kımga-daa uttavaan.

3. TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

Maksim koyun otlatarak, aslında doğrudan canı sıkılarak gün geçiriyordu. Tek başına oynanabilen oyunların hepsini oynamıştı. Tek başına oynanan kaç tane oyun olacak, tepedeki obruklardan birisine oturarak, güneşe bakıp bakıp dururdu. Akşamüstü güneş, kıpkırmızı bir topa benzerdi. Onu elleriyle yakalayıp alabilir gibi. Maksim ellerini uzatmadan önce güneşin altına gelir, avuçlarını açardı. İşte! Güneş onun avuçlarında! Dağların başlarına doğan güneşi kolları ile itebilmeyi çok istiyordu çocuk. Gerçekleşmeyeceğini bilse de, oynamak istediği güneşi dağların başlarına yaklaştırıp ittirirdi. Güneş yükselip uzaklaşırdı. Çocuk aklı ile güneşi elleriyle yakalayıp, onu şişirip, avuçlarıyla yuvarlayıp okşayıp, parmaklarını dürbünle bakarmış gibi tutarak, arasından dikkatlice güneşe bakıp oynamaya başlamıştı. Güneşle oynanan oyunları kendiliğinden hemen oluşturmak için onlara çaba harcarken, otlattığı koyunları ve eve dönmesi gerektiğini küçük çocuk unutturdu. Güneşle oynarken, artık nasıl bakıyorsa, koyunları görünmez olurdu. Onların nerede otladığına bakınmak için, çocuk tepeye doğru koşarak çıkardı. Baktığında, koyunları neredeyse dağın sırtını aşmış otlamaya gidiyorlardı. Onları köye doğru yöneltip beklemeleri için koştururken, dağın sırtında otlayan koyunlarının yakınında birisinin durduğunu gördü.

Maksim düştüğü esnada:

- Heeey! Heeeyyy! Etrafındaki koyunların yanına gidip bekleee! - diye bağırdı.

Sanki Maksim bağırmanın gibi adam hiç kımıldamadı. “Sesimi duymayan biri” diye düşünerek:

- Koyunları orada bekleee! - diye yine bağırp, kollarını salladı.

Deminki kişi ne kımıldıyordu ne de konuşuyordu. “Bu yakındaki köylerden hangisinin çobanı acaba?” diye düşünürken, çocuk ona dikkatlice bakınca tanımadı. Sadece üzerine tüylü bir elbise giydiğini fark etti Maksim. Bunu gereksiz görüp: “Ne acayip kişi, bu sıcakta elbise giymiş” diye düşündü.

Maksim iki parmağını ağzına sokarak, kayalardan çok şiddetli yankılanan ıslık çalıyordu. Kımıldamayıp konuşmayan kişi, iki elini atmamaya, gergin gergin atlamadan, sırtın başka tarafına gizlenip yürüdü. Kuvvetli ıslıktan ürken, geniş geniş atlamamaya, hafif hafif sallanıp, oldukça garip yürüyen adama hayret edip dikkatle baksa da koyunlarının başını beklemeyle acele edip, onu dikkate almadı. Tekrar tekrar ıslık çalıp, bağırmağı keserek uzun boynuzlu ak tekelerinin başını öğrenmiş oldukları alışkanlıkları ile köydeki izlere doğru yöneltip otlayıverince, ondan sonra sürü sıraya dizilirdi. Yeterince dağınık otlayan koyunlarını yoplayıp sıraya koyarak, küçük çoban onları köyün yakınına kadar sürüp getirirdi.

Köye girince:

- Çocukların en çalışkanı, koyunlarını gecenin geç vaktine kadar otlatır - diye Maksim'in annesi onu övdü.

Güneşle oynarken koyunlarını unutup onların meradan köye girmesini büsbütün geciktirip hataya düştüğünü saklayıp, kuru kuruya:

- Ben yine yarın koyunları otlatacağım anneciğim - dedi Maksim.

- Ooo... Benim oğlumun çalışkanlığına bakın! Annesinin babasının gerçekten yardımcısı olmuş. - diye annesi oğlunu sevgiyle izledi. - Yarın Dolaana ile ikiniz koyunları otlatacaksınız oğlum.

Çocuk sevindi. Dolaana onun dayısının kızıydı. Maksim'den iki yaş küçüktü. Yazın tatilini akrabalarının köyünde geçirmek için gelmişti. İki kişi koyunları otlatınca, hem ilginç hem de kolay oluyordu.

- Dolaana nerede anneciğim? - diye Maksim sordu.

- Küçük kovaları tutarak, nehirde su almaya gitti - diye annesi cevap verdi: - Yemek ye oğlum. Bütün gün koyunları otlatan çalışkan çocuğum, acıkmışsındır. Çok lezzetli turtalar pişirdim- dedi.

Anne babası yakın akrabalar olduğundan, Maksim ile Dolaana küçüklüklerinden beri birlikte oynayıp büyümüşlerdi. Dolaana şehirli olduğundan, yazın tatilini yaylada geçirmesi en güzeliydi. O çok cesur bir çocuktü. Huyu bile erkek çocuklarınıninki gibiydi. Topluca tevek oynasalar, bazı oğlan çocuklarını geçmesi mümkündü.

Ertesi günün sabahı koyun otlatacağız deyip dururken:

- Yumuşak deri Tuva ayakkabılarından alalım - dedi Dolaana.

- Neden? - diye, ağabeyi merak edip sordu.

Kız kardeşi sporcu kıyafetinin cebinden tevek çıkarıp getirerek:

- Babama yaptırdım - diye gururlanarak konuştu. Yünü kurşuna beraber koyduk. Tamamen uçmaz. Olağanüstü!

- İzin ver! - diyerek, Maksim teveği alıp dikkatlice inceleyerek, gerçekten çok iyi yapılmış bir tevek olduğunu gördü. - Bundan sonra benim teveğim oldu- diye konuştu. - Çocuklar okulda kaybettiler.

- Yalan söyleme! - deyip, Dolaana burnunu kırıştırdı. - Senin teveğini görmüştüm. Çok iyi tevek değildi. Kışkandığın için benim teveğime göz mü diktin? - diyerek, onu ağabeyinin elinden aldı.

- Sana baban yapıp vermiş - dedi Maksim. - Ama ben kendim yaptım.

Maksim'in sesinde acınmışlık duygusunu fark ederek:

- Ama ben seninle tevek oynamak isteyip, bu teveği yaptırdım. Tatil bitip şehre gittiğimde, teveği sana hediye vereceğim - diye, küçük kardeş ağabeyini ikna etti.

Maksim kız kardeşine sevinerek:

- Kendin teveğin olmadan ne yapacaksın? - diye sordu.

- Babam bana: "Kızlar tevek oynamaz çocuğum, o erkek çocuklarının oyunudur" dedi - diye Dolaana konuştu: - Yaylada seninle tevek oynadığımı babama söyleme sakın - diye rica etti.

Ağabeyi:

- Peki - dedi.

Deri ayakkabıları torbaya koyup:

- Kışın tatilde babana yaptırdığımız yaylar nerede? - diye Dolaana sordu.

- Babam çatının altına asmış.

- Onları alalım. Beraber atıp oynarız.

- Haydi! - diyerek Maksim sevindi. Yay atarken Dolaana ona nasılsa yetişemez, tevek oynamaya geçmiş olur.

- Ama sen kurnazlık yapan kişinin - diye, kardeşi ona hatırlattı. - En iyi okları kendine alıp, biraz kötü okları bana veriyorsun.

- Rastgele paylaşıp aldık. Okları seçmedik.

- Bunun gibi! Senin okların yanılmadan dokundu, ama benim oklarımın hepsi tersine uçup gitti.

- Tersine uçup gitti... - diye Maksim kardeşinin taklidini yaptı. - Nasıl atıyorsan, oklar öyle uçup gider. Yanlışlıkla attığında, tersine uçup giderler.

- Kötü oklar yanlışlıkla uçup gitmez - diye yay atarken ağabeyine yenilmesine bahane bulup konuştu Dolaana.

- Yanılmadan atmış olsan, ok nasıl yanlışlıkla isabet edecek! Nasıl hedeflediğin belli değil!

- Nasıl hedefleyeceğim, sen nasıl hedefliyorsun, ben yine böyle hedefledim. Yay atmayı da sen öğretmiştin. Yoksa kötü mü öğrettin? - diye ağabeyini suçlu göstermiş oldu Dolaana.

İki yaş da olsa, kardeşinden büyük olarak:

- Gösterdiğimde, uygun olarak düşünürler çünkü - diye Maksim biraz akıl vererek konuştu. - Yanılmadan atmayı şüpheyle oklarla ilgilenmek mi yoksa atıcının kendisi mi başarır? Yay atarken bakarız. Madem oklarını kendin seçersin. Kalanları ben atarım.

- Çok iyisin! - diye Dolaana sevindi.

- Koyunları avludan çıkarıp sürdüğümde, onları nehre doğru yöneltip kışkışlarsın. Su içtiklerinde, yaylaya çıkarırız. Susayan hayvanlar orada otlamaz - diye, Maksim kardeşine büyük kişiler gibi konuştu. - Avlunun yanında beni bekle.

Dolaana:

- Ama sen... - dedi.

- Yayları okları getireyim.

Çatının altına giderek, yayların kirişini Maksim gerginleştirirken kız kardeşi zıplayıp geldi.

- Benim yayım nerede? - diye sordu.

- Bu - diyerek, ağabeyi tuttuğu yayı gösterdi.

Dolaana:

- Yok, bu yayı alacağım - diyerek, başka yayı gösterdi.

Yay atmada bugün hiç yenilmez diye onun karar vermesini anlaşılır bulunca:

- Hangisini seçtin - deyip Maksim konuştu.

Yayın kirişini gerip çekip bakarak, Dolaana:

- Şimdi seni geçeceğim atacağım - dedi. Kışınki tatil zamanında kurnazlık yapmıştın. Bana kötü yay, oklar vererek...

- At hadi, göreceğiz - diyerek, Maksim kardeşine sevgiyle bakıp gülümsedi. Kendinden küçük olunca, onunla tartışmaz, bu yüzden oyunları öyle böyle oynayalım diye Dolaana farkında olmadan başı çekerti.

- Okları yine kendin seçip al - diye ağabeyi konuştu. - Sonra yenilince, oklar kötüydü diye kandırıyorsun.

- Kim? Ben mi? - diye Dolaana gözlerini büyüterek ona doğru baktı. - Ben yenilir miyim?

Ağabeyi:

- Kim olacak? - dedi.

- Yok! Bugün yarışmayacağız. Sadece atacağız... Köyde beni bırakarak, yay atmaya hazırlanacaktın. Ama ben yine ilk önce hazırlanayım. Yarın yarışırız - diyerek, kardeşi okları seçip aldı.

Yay ve okları yükleyerek, koyunları ağıldan sıraya dizmeye başlayan Dolaana bakarak:

- Avcı mısın yoksa çoban mısın? - diye, Maksim'in annesi küçük kıza sevgiyle bakıp konuştu. - Avcı desem, koyunları sürümüş. Çoban desem, yay-ok yüklenmiş.

Dolaana aniden:

- Avcı deyince koyunlu, çoban deyince yaylı. Ben kimim halacığım? - dedi.

- Ateş gibi kız çocuğudur! - diyerek halası onun yanağını kokladı. - Kim olacak! Sen sensin elbette - Dolaana!

Koyunları doyurup otlatıp, keyif yapmaya başlarken:

- Tevek tepip yarışalım haydi - diye, Dolaana cebinden teveğini çıkarıp torbaya koyduğu deri ayakkabılarını giydi.

- İlk önce sen tep - dei Maksim.

- Seninle eşit yarışacağız diye, annem bakmıyorken, hazırlanıp, teveğin çatlağını buldum - diye kardeşi abartıp durdu. - Deri ayakkabılarla tevek oynayınca çok iyi.

Dolaana tevek tepmeye başladı. Deri ayakkabıyla tevek teptikçe düştü. Öyle olsa da kardeşinin tevek tepmesi görünüşünden şimdi demek istediğini fark etti. Yeteri kadar zaman tepince, yoruldu ve oturuverdi.

- Deri ayakkabı bacaklarımı ısıttı, ondan başka seni geçeceğim diye, daha çok sayı oynayıp seni yoracağım - diye Dolaana sebebini bildirdi. - Şimdi yaydan birlikte atıp yarışalım haydi.

Teveği daha da yükseğe fırlatarak, birkaç kez daha teperek:

- Öyle yaparız - diye, Maksim razı oldu.

Deri ayakkabıları beraber yerleştirerek, yay atmaya başladılar. Dolaana birden hedefe isabet ettirememeye başladı. Ağabeyine yenilmesine içinden belli etmeden acısa da yay ve oklarını kendi seçti, gürültü de yapmadı.

Berber atmaları sıkıcı olunca:

- Kim en uzağa ok atabilecek diye yarışalım - diye Dolaana teklif etti.

- Erkek olan en uzağa atar, ben tabi ki - diyerek Maksim okunu dağa yönelterek, atmaya başladı.

- Ben neredeyse senden daha uzağa atarım - diyerek Dolaana oku tüm gücüyle gerip çekerek, okunu yine dağın karşısına attı. Ağabeyine istemeye istemeye yenilerek, çaba gösterip attığı oku, ağabeyinin okunun yakınında yere saplandı.

Kim en uzağa atmış diye konuşurken, Kocaayakkendi okuna doğru adımladı. Dolaana okuna kaç adımda ulaşılacağını hesaplarken, nasıl olduysa dağ tarafına baktığında, uzakta dağın tepesinde yün elbiseli adamın olduğunu gördü.

- İşte o kimdir ağabey? - diyerek eliyle öteyi gösterdi.

Maksim kız kardeşinin gösterdiği yöne bakarak ürktü. Dün akşam gördüğü adamı aniden tanıdı. Hangi köyün çobanı bu kadar yakında koyunlarını otlatır diyerek, yakın bölgeleri dolaştığında, böyle hayvan otlatan görmemişti.

- Bu adamı dün de gördüm. Kim acaba? - diyerek elini sallayıp: - Heyy, çocuk! Kimsin sen?! Buraya gel! - diye Maksim bağırdı.

Deminki adam onlara bakarak durdu.

- Kulağı sağırdır heralde - diyerek Maksim gürültülü şekilde ıslık çalınca, adam yalpalayarak yer değiştirip dağın tepesindeki kayaların içine girip gizlendi.

Yün elbiseli adamın kaçmasını, dünkü gibi oldukça acayip yalpalamasını Maksim hatırladı.

- Kim acaba? - diye Dolaana ilgilenererek sordu.

Maksim:

- Belirsiz... Dün akşam da böyle yalpalayarak kaçıp gitti - dedi.

- Yalnız başına koyun otlatıp sıkılarak, bize oyun edip saklanıp duran çocuklardan birisi değil mi ağabey - diyerek Dolaana fikir verdi. - Bizler de saklanarak yakınlaşıverelim.

O adamın garipliği dün akşam da dikkatini çekerek, ondan oldukça korksa da, cesur kız kardeşine korktuğunu belli etmeden:

- Haydi - diyerek, ileriye gittiler.

Dağ tepesine çok daha dikkatli gidip ve hızlıca saklanarak, yün elbiseli adamın durduğu yere gelince, onun olmadığını gördüler. Kayalardan birisinin sivri yerinde kahverengimsi bir çimdik yün ısıarak yatıyordu. Dağın tepesinin orman tarafından izleri takip edip baktıklarında, yün elbiseli deminki adam derin otların üzerinde aşağı doğru kayıp inmişti. Onun izlerinde yine kahverengimsi renkli yünler yere bulaşmıştı. Kardeşler onu önemsemedi.

- Yakındaki köylerdeki çoban çocuklardan birisi olsa, bizimle oynamak için gelirdi heralde - diye Maksim konuştu.

- Nasıl bir oyun kurarsak, bize gözüdür bu saklanıp duran çocuk acaba? -deyince, ağabeyi:

- Bilmem... - dedi.

Beraber oynamak için koyunları otlattılar. Onlara doğru dağın üzerinden bakan insan gibi yün elbiseli tüylü hayvanı kardeşler bütün gün fark etmediler.

Dolaana ile Maksim koyunları köyün avlusuna akşam getirip, inek sağınca yardımlaşarak buzağların ağzını çekip, hayvanları ağıla sokarak büyük milletler gibi gecenin geç saatlarına kadar çalıştılar. Maksimin annesi erişte kesip ocakta çorba kaynatıyordu.

Onu lezzetli bir şekilde içerek:

- Koyunları otlatırken yün elbiseli çocuk gördük - diye Dolaana konuşmaya başladı. - Dağın tepesinde duruyordu. Ağabeyim: “Buraya gel!” deyip bağırırsa da çağırırsa da, bize yaklaşmadı, kaçıp gitti.

Annesi:

- Oralardan bakınan yün elbiseli adam gözüdür durur diye bu yakındaki köylerin çobanları konuşuverirdi - diyerek Maksim’in babasına baktı.

Babası:

- Yamaçtaki Şugdurların aptal oğludur belki - dedi.

Annesi:

- Zavallının hastalığı tutmuş olacak - dedi. - Oraya giderek, geziniyordur...

- Her ne kadar aptal da olsa, küçük çocuklar yaşlılarıyla oynamak isterler. Bu çocuklarla oynamak isteseler de yaklaşamazlar - diye babası merhamet etti.

Dolaana:

- Bizden niye kaçıyor? - dedi. - Beraber koyunları otlatıp bütün gün oynasak ona da değişiklik olacak.

Maksim’in annesi:

- Zavallının ağrısı olunca, yaşlılarından çekiniyordur heralde. Akli kötüleşen kişiler hakkında çok alakadar olmayın, onlara kusur bulmayın, onlarla alay etmeyin. Kaderin takdiri böyle olan kişilerdir - diye konuştu. - Geç kaldık. Uyuyalım, yünlü yastık bekliyor.

Ertesi gün koyun otlatarak, tevek tepip yarışırken, Dolaana iki üç defa yenilince, üzüntüsünden dolayı yüzü üzgün olunca, Maksim kız kardeşine bile bile birkaç kez üst üste yenildi. Onun kahkahası yine yükselirken, sevinci çok olmuştu.

- Deri ayakkabılarla tevek teptiğimde, ilk önce değdiğinde rahatsızlığı çok oldu. Şimdi alışverişim. Bundan sonra sana kolayca yenilmem - diye sevindi.

Maksim yine yenilince:

- Yorulduğum için biraz beceriksizim - diye kardeşini daha da teşvik etti. - uzak tepip, şimdi sen yorulacak, bitap düşeceksin.

Kendini her ne kadar sıkıştırırsa da, Dolaana teveği uzağa teptiği için çok yoruldu.

Maksim teveği yanlışlıkla durdurup, kendisi de yoruldu.

Kardeşi çok sevindi.

- Yoruldun mu? - diye memnun bir şekilde sordu.

Dolaana ağabeyine yine çovadır oynayalım derken, onun koyduğu teveği tepmeden giderek, eliyle dağ yönünü gösterip:

- Ağabey! Dünkü çocuk işte orada - dedi.

Maksim kardeşinin gösterdiği yöne bakarak güneşli tepelerin birisinin başında yün elbiseli çocuk duruyordu.

- Bizimle tevek oynasın, buraya gel diye bağırıp ıslık çalalım ağabey - dedi.

- Bağırsak da, ıslık çalsak da çocuk gizlenecek - diye ağabeyi umutsuzluğa düştü.

Güneşli tepenin başında oğlanın yazın bu sıcaklığında yünlü elbiseyi çıkarmaması, gezinmesinin acayıplığı, çok yalpalaması Maksim'in aklına geldi. Onun neden böyle olduğunu görmek istedi. Bu merakı onu kendiliğinden acele ettirdi.

- Bizden neden gizlenir? Onu gözetleyip bakayım - diye Maksim konuştu.

Dolaana:

- Seninle beraber gidelim ağabey - dedi.

- Yok! Koyunları çobansız bırakamayız. Onların başında bekle. O çocukla tanışınca, seni çağıracağım - diye Maksim kardeşini sevgi göstererek konuştu. - Orada o çocukla tevek oynayacağız.

Dolaana biraz gönülsüzce:

- Peki - deyip razı oldu.

Maksim tepeye doğru bakarak, deminki çocuğun orada durmuş olduğunu gördü. Onun durduğu tepeye doğrudan çıkmayarak, yanındaki tepeye gizlenip, ona yaklaşıp, kayaların arasından oğlanı gözetlemeye karar verdi. Maksim kayaların arasından bakınırken, yün elbiseli çocuk karşıdaki tepede kayanın üzerinde

oturuyordu. Onun oraya geldiğini biliyormuş gibi Maksime düşündürdü. Böylece kendi de kayanın üzerine gözükererek oturdu. Yün elbiseli çocuk durarak, Maksim'in olduğu yöne bakıp, taş alarak, onu tepeden aşağıya bıraktı. Taşı yokuş aşağı indirmek onun oyunlarından biridir diye düşünen Maksim, yuvarlak bir taşı aşağı doğru bıraktı. Deminki çocuk yine bir taşı yokuş aşağı doğru bırakınca, Maksim de yine taşı aşağı doğru bıraktı. Taşı aşağı yuvarlama çocukların iksine de ilginç gelmişti. Sırayla taş yuvarlamaca oynarken, Maksim çocuğun durduğu tepeye doğru yürüdü. Tepenin üzerine çıktığında, yün elbiseli çocuk çekinerek, yeterince uzağa gidip durdu.

Şugdurların oğlu hakkında: “Ne kadar da akılsız olsa, küçük çocuklar yaşitlarıyla oynamak isterler” diye babasının öğüdünü hatırlayarak:

- Neden uzaklaşıverdin çocuk? Buraya gel! - diye Maksim bağırdı.

Çocuk cevap vermeden, ona bakıp durdu.

- Orada dur. Tanışarak beraber oynarız - diyerek, Maksim durmaksızın yürüyünce, çocuk tepeden daha da kaçıyordu. Böyle olsa da, onunla rastlaşıp oynamaları aklından kendiliğinden bilince Maksim hayret etti. Başka birinin düşüncesini gizlice bilmesi onun öncesinde dikkatini çekmemiştir. Çocuğun onunla oynamak istemesini Maksim açık bir şekilde hatırlıyordu.

Böyle olunca:

- Atlar kişneyerek, insanlar konuşarak tanışır lafını bilmez misin çocuk? - diye bağırdı.

Maksim, onun sesinin herhangi bir halinin çocuğun aklına iletildiğini aniden bilip, tepeyi daha da hızlı çıktı. Çekinmeden kucağında taşları görüp yürüyerek, çocuğun tamamen yakınına gelerek ona doğru aniden görününce Maksim ürktü - önünde tüm vücudu tüylü insan görünümlü hayvan duruyordu. Doğrusu böyle olsa da, Maksim çok fazla korkmadı.

Kendi bile bilmeden:

- Yünlü elbiseli adamsın diye düşünmüştüm, tüylü hayvan gibisin - diye konuştu.

Tüylü hayvan onun konuşmasının anladığı, kendisinin tüyünden utanır gibi, çocuğun yüzüne doğrudan bakamayıp, dağ başlarına hayretle baktı. Ama bu insan görünümlü tüylü hayvanın tamamen korkunç olmadığını Maksim bilip, taş üzerine otururken:

- Pu, insanı korkutacaksın - dedi.

Tüylü hayvan da “pu” dedikten sonra, taş üzerine oturdu. Onun konuşmasını, davranışını tüylü hayvanın taklidini Maksim fark edip, ona doğru baktı - tüylü

olmasından başka, adam gibi gözükiyordu. “Aniden biri bunu görecektse, aklını kaybedip olduğı yere bayılır” diye düşündü. Onun düşüncesini bilmiş gibi, insan görünüşlü hayvan çocuktan uzaklaşıp oturdu. “Herhangi bir yolla aramızda konuşuyor gibiyiz” diye düşünürken, onunla razı olduğı düşünceyi Maksim aniden bildi. Fakat nasıl bildiğini net hatırlayamadan ona şaşırdı. “Eğer bu hayvan insan olmuş olsaydı, tüylü çocuk diye isim koyarlardı” diye, çocuk düşünür düşünmez, aniden ona razı olan manalı cevap geldi. “Bu hayvan benimle düşünce iletip konuşacak herhalde” diye anlayıp, Maksim o tarafa doğru bakarak, deminki onu onaylayıp başını salladı. Şimdi tamamen ilginç gelmişti - korkusu güvenlice geçiverdi. Bu yüzden tüylü hayvanın vücuduna dikkatlice baktı. Boyu Maksim’in kendisinden yüksek değildi, yaşına baksa, yaklaşık onun yaşlarında, sadece yüzünde tüy yok, tamamen insan görünüşlü hayvandı. “Vicdansız kişilere tüylü yüzlü demişler. Fakat bunun hakkında konuşamaz, çünkü yüzü tüylü değil” diye düşünürken, “Tüylü Çocuk” defalarca başını salladı. Onun düşüncelerinin anlamını bu hayvanın herhangi bir yolla bilmesine Maksim güveniyordu.

Bu yüzden:

- Benim düşüncelerimi anlıyor musun? - diye düşünüp sorarak:
- Evet - diye cevabını anladı.
- Eğer sana konuşursam yine anlar mısınız? - diye Maksim sorunca:
- Konuşma dediğin düşüncedir - diye cevabı dinleyerek, büsbütün şaşırdı. Bu hayvan onunla, gerçek insanmış gibi “konuşup” duruyordu.
- Düşünce iletmeyen, ağzınla konuşamıyor musun? - diye, çocuk sorunca:
- Yalnızca düşünce, onu iletmek ayrı ayrı - diye, deminki cevap verdi.

Tüylü hayvanla düşünce iletip konuşması Maksime kolay gibi gelince:

- Düşünceyle mi konuşacağız? - deyince:
- Evet - diye cevabını “dinletti”. - Senin düşünceni konuşmaktan da anlarım. Sen bana konuş.

“Bununla” konuşanların hepsi, insan görünüşlü hayvan diyorlardır, ben hariç, Tüylü Çocuk diye isim takacağım” diye düşünüp, Maksim onun tarafına bakınarak, onun yüzündeki memnuniyetinin arttığını gördü. “Neden bu kadar sevindin?” diye düşünürken, “Tüylü Çocuk diye adım olduğı için” diye cevabını bildirdi.

- Neden böyle isim taktım anladın mı? - diye çocuk sordu.
- Senden farklı, tüylü olduğumdan - diye cevabını bildirdi.
- Benim adıma Maksim derler - diye çocuk konuştu.

- Sen Maksim, ama ben Tüylü Çocuk - diye birisi cevapladı.

Tüylü Çocuk'un kışın tüylerinin karışıklığı yumak yumak olup düşüp, yün elbise giymiş insan gibi gözükmüştü. "Yumak yumak tüylerini tıraş etmiş olsa, tüyleri ısıltılı kel olur" diye Maksim düşünür düşünmez, deminki yumak yumak tüylerini tıraş etmeye başladı. Onun düşüncesini Tüylü Çocuk'un hızlıca anlaması çocuğa ilginç gelmedi.

Tüylü Çocuk:

- Şimdi yeni buluşunca, dikkatim güçlü olduğundan, düşüncelerini anlayacağım. Sürekli buluşursak, dikkatim zayıflayınca, bana doğru ilettiğin düşünceleri anlayamamış olurum - dedi.

O arada:

- Ağabeeeyyy! Maksiiiiimmm! - diye, Dolaana bağırıverdi. - Buraya geliiniinnn!

- Ben gideyim. Kardeşim bağılıyor - diye Maksim konuştu. -Yarın yine burada buluşuruz.

Tüylü çocuk:

- Geleceğim - dedi.

Ağabeyi dağdan inince:

- Neden o çocuğu yanında getirmedi ağabey? - diye Dolaana konuştu. - Beraber tevek oynardık.

Maksim:

- Tevek oynamayan çocuktur - dedi.

- Erkek çocuğu nasıl tevek oynamaz! - diye Dolaana acıması belli şekilde konuştu.

İnsan görünüşlü hayvan hakkında kardeşine konuşurken korkar diye korkarak:

- Sadece tüylü çocuktur - diye şaka yapıyor göründü.

Onun "tüylü çocuktur" deyişini kardeşi lakap sanıp anlayarak:

- Tüylü Çocuk'u tevekte yenerim gerçekten.

Tüylü Çocuk'u görmüş olsa, kardeşinin nasıl davranacağı belli değil diye düşünerek, ağabeyi gülüverdi.

- Neden benimle alay edip kahkaha atıyorsun! İşte o Tüylü Çocuk'u tevek oynayıp geçebilirim - diye, onlara doğru tepeden bakan insan görünüşlü hayvanı koluyla gösterip Dolaana gururlandı.

- O çocukla tevek oynayacağım, onu yeneceğim diye övünüp durma - diye Maksim kardeşine konuştu. Aptal kişilere kusur bulmadan, onlarla alay etmeden arkadaş ol. Doğduklarından beri alın yazısı böyle olan insanlardır diye babam buyurdu.

- Aaa... - diye, Şugdurların oğlunun hakkında dün akşam konuşulanları hatırladı Dolaana.

- Çalışkan insan! Koyunlarının başını köye doğru yöneltip bekle - diye, kardeşine sevgi göstererek iş verdi. - Otlayıp doyan hayvanlar susamış olurlar. Biz kendimiz de mola verelim.

Köye dönüp vardıklarında, Maksim kaya görününce, Tüylü Çocuk tepede bakıp duruyordu. Yeryüzünde yapayalnız kalan insana benzer aptal hayvan çocuğa acıdı.

Dolaana köye gelerek:

- Ağabeyim yün elbiseli çocukla buluştu- diye Maksim'in annesine söyledi.

Annesi:

- Öyle mi oldu oğlum? - diye sordu.

Oğlu:

- Evet anneciğim - diye cevapladı.

- Ağabeyime Tüylü Çocuk'u neden yanında getirmedin deyince, tevek oynamayan çocuk dedi halacığım. - diye Dolaana çok konuşmaya başladı. - Tevek oynamış olsa, kesin yenerdim.

- Şugdurların oğlunun adı Tüylü Çocuk değil heralde - diyerek annesi oğluna baktı.

- Yok...

- Adını başını sormadan insanlar nasıl tanışacak konuşacak - diye annesi hayret etti.

- Sıradan bir şekilde konuşmaya başladık...

- Onun adını neden kardeşine Tüylü Çocuk diye söyledin o zaman?

Maksim soruyu cevaplamakta güçlük çekince, aniden:

- "Bu yazın sıcağında kıyafetini çıkarmadığı için Tüylü Çocuk diye lakap takalım" dedim...

Annesi:

- Aptal insanlara kusur bulmayın diye sizlere söyledim - diye kızıştı. - Ama sen zavallıya lakap takıyorsun.

Maksim:

- Bundan sonra Dolaana ile koyunları otlatmayacağım - diye darıladı.

- Kardeşini neden yük olarak görüyorsun? - dedi.

- O hayvanla... Dolaana, Tüylü Çocukla tevek oynayacağım, onu yeneceğim diye tutturdu.

Dolaana aniden:

- Tutturmam - diye ağabeyinin konuşmasını kesti. - Yalnızca bir defa söyledim.

- Çeneni kapa! - diye Maksimin annesi kızdı. Hayvan mı, tüylü çocuk mu ne diyorsan. Şugdurların oğlu değil mi o?

Sözünü kesip hataya düşen Maksim şimdi daha dikkatli olup, Dolaana ile bundan sonra beraber koyunları otlatacak olsa, insan görünüşlü hayvan hakkında her şeyi haber verip tehlikeli olmasını düşündü. Onun haber vermemesinin tek çözümü kardeşiyle koyunları otlatmaması. Tüylü Çocuk'un hakkında birşeyler bilse, bu geveze kız her şeyi millete birden duyuruvverecek- ağzı durmuyor. Bu yüzden "Dolaana ile koyunları otlatmayacağım" demesini isabetli bularak karar verdi.

Dolaana omuzlarını çekerek:

- Ben de Maksim ile beraber koyunları otlatmayacağım - dedi. Yalnız başına otlatırken tamamen özgür olur.

Maksim'in annesi:

- Kapris yapmayın - diye ikna etmeye çalıştı. - Şugdurların oğluyla oynayıp gidin. Zavallı sıkılarak, sizi arkadaş bilip bakınıyordur.

Maksim kararı kesin:

- Yok! - dedi.

- Neden öyle davrandın oğlum! - diye annesi hayretle baktı. - Kardeşinle hayvanları otlatmıyorsun, Şugdurların oğlu ile oynamıyorsun, şımarıklık yapıyorsun... Küçük çocuk gibi.

Dolaana hemen:

- Heralde küçük oğlak - diye alay etti.

Maksim:

- Seninle koyun otlatmayacağım - dedi.

Dolaana da:

- Asıl ben seninle koyun otlatmayacağım - diye ürkerek çekildi. - Sırayla otlatırız. Kim daha iyi çobanmış görürüz.

- Böyle şımarıklık yaparsanız, yazınki tatil zamanınızda bize yardım edemezsiniz - diye annesi konuştu. - Maksim, yazınki kampta yazı geçir. Dolaana da geri dönecek.

Halası öyle deyince, Dolaana ağlayarak, çadıra girmeye başladı. Maksim çadırın gölgesine yaydığı yorgana gidip yattı. Oraya yatınca, insan görünüşlü hayvanın durduğu tepeye doğru bakarak evire çevire düşündü. Böyle düşünürken, Tüylü Çocuk kimdir diye Dolaanaya söylerse yazı geçiremeyecekti. Böyle olmazsa, yazınki tailde anne babasına onların hiçbirisi yardım da edemeyecekti. Kardeşi korkmayacak şekilde kendi sırrını ona nasıl söyleyeceğinin yolunu düşünürken uyuya kaldı.

Annesinin:

- Uyan oğlum haydi! - diye konuşmasına uyandı. - Yemeğini ye, koyunları öğlenin sonunda meraya bırakın. Kardeşine küsüp durma. “Ağabeyim benimle koyun otlatsa, ben de yine beraber otlatırdım” diyor.

Dolaana alingan olsa, o huyunun çabucak geçtiğini bildiğinden, çocuk gülümseyiverdi. Kardeşini görünce, köyden çok uzakta olmayan ırmakta yıkanıyordu.

Onun yanına giderek:

- Barış haydi! - diye onların arasındaki adet üzerine elinin küçük parmağını uzattı.

Kardeşi gülerek:

- Barış! - diyerek, küçük parmağını ağabeyinin parmağına iliştirerek hızlıca çekti.

Kardeşler kendi kendilerine su sıçratıp oynayıp yıkanarak, çadırın yanına neşeli şekilde koşturup geldiler.

Onlara sevgiyle bakan Maksim’in annesi:

- Çocukların en güzelleri! Aferin size - diye övdü. Karınlarınızın dibi düşünce, koyunları otlatıp gelin.

- Yedek olarak yiyecekleri torbaya koyup alalım anneciğim - diye konuştu çocuk. - Güçlü kişi yemek yemek ister.

Annesi:

- Pişirdiğim hamurları torbaya koy, yoğurdu sütle koyulaştırarak, küçük mataraya koyun - dedi.

Ağabeyi yeterince çok hamuru torbaya koyarak:

- Bu kadar çok hamuru ne yapacağız - diye kardeşi konuştu.

Maksim:

- Gerekli - dedi.

- Neden!

Ağabeyi:

- Meraya gidince anlatacağım - deyince, onun cevabındaki gizliliğin maksadını bilip Dolaana sadece başını salladı.

Koyunları meraya çıkarttığında:

- Konuşacağı neydi ağabey? - diye, Dolaana ilgilenmeye başladı.

İnsan görünümlü hayvan Tüylü Çocuk hakkında kardeşine konuşsa mı konuşmasa mı diye Maksim tereddüt ederek düşünüp:

- Bekle küçük bekle - dedi.

- Merada söyleyecektin. Söyle haydi ağabey - diye kardeşi sabırsızlandı.

Maksim karar veremeyerek önceden olduğu gibi tereddüt etti. Bir tarafta Tüylü Çocuk diye isim taktığı hayvana kendi gidip buluşmak istiyordu. Onu kardeşine göstermek istiyordu. Nedenine gelince, Tüylü Çocuk'un görünüşü kötü de olsa, akıllı hayvan. Diğer tarafta, Dolaana onu görünce, korkup ürkerdi, aklını kaybedip Şugdurların oğlu gibi olursa nolacaktı?

Böyle düşünürken:

- Yün elbiseli çocuk işte oradadır ağabey! - diye, dağ başını eliyle gösterip bağırdı Dolaana. - Şimdi o çocuğa gidelim.

Maksim dağa baktığında, Tüylü Çocuk tepenin başında duruyordu.

- Annem aptal çocuklarla dalga geçmeyin dedi - diye kardeşini çabalatmak için düşündü.

- Biz ikimiz oynarsak, zavallı çocuk yalnız başına sıkılıp, üzülür - diye Dolaana merhamet etti. - Bizle arkadaş olmak istiyor diye annen söyledi. Onunla arkadaş olmazsak, beraber oynamazsak, onun hastalığının iyileşmeyeceğini biliyorsun. Gidip tanışarak beraber oynasak. Biz iyi olduğumuzdan, bizimle beraber oynayarak, zekasının sıradan olduğunu bilirsin ağabey.

Kendisinin merhametli düşüncesiyle kardeşinin yazı nerede geçireceğine tek başına karar vererek, atlatmak için çözüm olmadığını Maksim biliyordu. Onun işine karışmayacak olsa, kardeşinin önünde azıcık merhameti olmayan en kötü kişi olacaktı. Çok zeki olmasının yanı sıra, merhametli diye kardeşi onu daha da çok sevecekti.

Bu yüzden:

- Korkmayacak mısın? - diye sordu.

- Neyden? Kimden? - diye Dolaana hayret etti.

- Dağ başındaki tüylü çocuktan.

- Tüylü Çocuktan! Neden korkayım? Sen kendin korkuyorsun heralde. Onunla buluşmak istemiyorsun, oynamıyorsun. Büsbütün alay edip Tüylü Çocuk diye isim takıyorsun. Karşılaştığında adını bile sormamışsın. "O çocuğun adı Tüylü Çocuk değildir" diye annen söyledi.

Ağabeyi karşılık vermekte güçlük çekti. Kardeşi onu boş yere suçlasa da, sitem etmesi tamamen doğru diye çocuk düşündü.

Tepenin üstünde onları bekleyen insan görünüşlü hayvan hakkında kardeşine hiçbir şeyi gizlemeden her şeyi anlatacağım diye göz açıp kapayıncaya kadar karar vererek:

- Tüylü Çocuk dediğimiz gerçekten tüylü hayvandır - dedi.

Dolaana:

- ...“gerçekten tüylü hayvan”... - diye ağabeyinin konuşmasını tekrarlayarak: - Hasta çocukla dalga geçme! - diye kızgınlıktan yüzü değişti.

- Sana gerçeği söyleyeyim - diye, Maksim onların yanındaki taşı gösterdi. - Burada oturalım şimdi.

- Gerçeği! - diyerek, kardeşi onun yüzüne dikkatlice baktı.

- Evet - diyerek ağabeyi çok ciddi sordu. -Korkmayacak mısın?

Tepenin başına bakarak:

- O çocuğu diyorsan korkmayacağım - diye, Dolaana kararlıca cevap verdi.

Maksim tepenin başını gözüyle göstererek:

- O Şugdurların oğlu değil - dedi. - Gerçekten insan görünümlü tüylü hayvandır.

Ağabeyinin böyle acayip konuşmasından:

- Olamaz! - diyerek, Dolaana'nın gözleri belirip büyüdü.

Kardeşinin akli başından gidip sakinleşince, Maksim:

- Bu yüzden sana korkmayacak mısın diye sordum - dedi.

- Şimdi ne yapacağız?

- Öyle olsa bile tüylü çocuk akıllı - diye Maksim kardeşini sakinleştirdi. - Ben onunla konuştum.

Dolaana:

- Konuşuyorsa insan gibi... Sadece tüylü... Yabani insan mı yoksa! Yabani insanla nasıl konuşulur?

- Düşünceyle... Düşünce iletip konuşan hayvandır.

- Evet evet, beni korkutmak için abarttıkça abartma - diye, Dolaana ağabeyine inanmamaya başladı. - Düşünce iletip! Nasıl konuşalım! Düşünceni bana ilet haydi! - diyerek, başının ağabeyinin tarafına eğdi. - Nasıl düşünce iletip gelmez, nasıl bir şey bu! Ama ben de sana doğru düşünce ilettim, bildin mi?

Kardeşinin ona inanmamasına Maksim merhamet etti. Bu yüzden:

- İnanmıyorsan, o tüylü hayvana gidelim.

Dolaana:

- Haydi! - diyerek öne geçip yürüdü.

- Bekle bekle! - diye Maksim kardeşini durdurdu. - İnsan görünümlü tüylü hayvan hakkında kimseye bir şey söylemeyeceksin. Doğru söyleyen ağzınla şeref sözü verebilir misin?

Dolaana cesur huyuyla:

- Şerefim üzerine! - diye yemin etti.

- Haydi gidelim - diyerek, Maksim tepe üstüne doğru baktığında, insan görünüşlü hayvan onları bekliyordu.

Torbadaki yiyecekleri tutan Maksim öne geçip kardeşi arkadan geldi.

Onlar dağı daha da çıktıklarında, Tüylü Çocuk tepeyi aşağı inerken, güneşli tarafta durduğunu Maksim gördü.

Güneşli tarafa gelince:

- Burada otur - diye Maksim kardeşine söyledi. - Tüylü Çocuk ile buluşunca, seni çağıracağım. Onu görünce, aklını kaybedeceksin yazık.

Ağabeyinin konuşmasının ciddi niyeti Dolaana'ya hayli korkunç geldi. Başını eğerek razı olup, taşlar arasında beklemeye başladı.

Maksim güneşli tepenin üzerine çıkınca, Tüylü Çocuk taşın üstünde oturuyordu. Onun kahverengimsi tüyleri parlak dazlak olmuş, önceki sabahki gibi tiftik tiftik yumak değildi. "Tüylerin yumak yumaktır dedğimde, tüylerini temizlemiş" diye, Maksim düşündüğünden beri, Tüylü Çocuk:

- Temizledim. Ağaçlara, haraganlara sürtündüm - diye bildirdi.

Maksim:

- Görünüşün pek iyi - deyince, deminkinin yüzü gülümsüyor gibi göründü.

- Lezzetli kokuyor! - diyerek, deminki sordu. - Elinde ne var?

- Hamur ile yoğurttur - diye cevap verdi. - Sen ye diye getirdim. İştahın çok herhalde.

Tüylü Çocuk:

- Meyve mahsül koparıp yiyorum. Köklerinin tadı çok iyi. Gelecek kış uykuma besili girmek için, doyarak yiyorum. Yemiş biçip, çekirdek tohum ekip, yiyecek yemeyi ondan çoğaltıyorum - dedi.

- Haydi - diyerek, Maksim pişmiş hamuru torbadan çıkararak ona verdi.

O da hamuru koklayarak, tadıp yemeye başladı.

- Lezzetli mi? - diye çocuk sordu.

- Evet - diye tüylü çocuk geniş getirerek başını salladı. - Köyün yakınına gidince, bu yemekten daha çok tadacağım.

Maksim:

- Bu da süttten yapılan yoğurt diye bir içecek - diyerek, matarayı açtırarak, Tüylü Çocuk'a ikram etti. - İç. Çok ekşi değil, süt gibi koyulaştırdım.

Matarayı alarak, onu yay gibi tutarak, yoğurdu içmenin yolunu bilip, Tüylü Çocuk yeteri kadar içti.

Ağabeyinin kimle buluştuğuyla ilgilenerek Dolaana kayalar arasında gizlenip, onların yakınına giderek, bir kaya arkasından sakince bakarak, tamamen kendinden tüylü çocuğun ağabeyinin yanında oturduğunu izleyerek, ürkerek, geri yattı. Korkusundan yüreği hızlı hızlı çarpıp, dağdan aşağı kaçarak aşağı gitmek için aniden hareket ederek, onu herhangi bir şey durdurup, ağabeyi ve o çocukla buluşmasıyla orada ilgilendi. Çocuğun korkusu yatışınca kayanın arkasından gizlice baktı. Yetişkin çocuk gibi insan görünüşlü tüylü hayvan pişmiş hamur yeyip yoğurt içiyordu. “Tüylü çocuk bu olmalı. Gerçekten tüylüdür” diye, Dolaana düşünür düşünmez, bir kişi: “Tüylü olduğumdan, Tüylü Çocuk diye Maksim isim taktı” diye konuşmuş gibi oldu. Çocuk etrafına bakındığında, yakınında kimse olmayınca kaya arkasına geri gizleniverdi. Dolaana’nın korkaklığından ve merakından sallanarak basıp, tüylü hayvanla ağabeyi ne yapıyorlar diye, tekrar tekrar bakınca, Maksim konuşup ellerini salladı. Yetişkin çocuk gibi tüylü çocuk öğlen değilken beslenip, ona doğru bakıyordu. “Tüylü hayvandan korkup ağabeyim aklını mı kaçırdı acaba?” diye çocuk korkuverdi. “Maksim benimle konuşup duruyor” diye kulağında duyarmış gibi olmasına çocuk hayret edip dikkatini çekti.

- Dolaana, Dolaana buraya gel, buraya gel! - diye ağabeyi bağıınca, çocuk yattığı yerden hareket edeyim demedi.

Sonra Dolaana’nın gizlendiği kaya yanına Maksim gelerek:

- Korkma kardeşim! Tüylü Çocuk senin burada gizlendiğini söyledi. Buraya gel, Tüylü Çocuk tüylü olmaktan başka, akıllı insan gibidir - diye konuştu.

İnsan görünüşlü hayvanın: Korkma Dolaana. Senin ağabeyinle ben arkadaşız” dediğini çocuk kendiliğinden öğrendi.

Dolaana taşın arkasından gelerek, tüylü hayvana şimdi dikkatlice bakıp, ağabeyinin ona Tüylü Çocuk adını taktığını düşünüp:

- Merhaba Tüylü Çocuk - diye selam verdi.

Tüylü Çocuk:

- Merhaba Dolaana- dedi. - Yediğimde, sen çok lezzetli bir meyvesindir Dolaana.

- Ben meyve değilim - diye Dolaana oldukça korkarak konuştu. - Bana meyve adı taktın.

Tüylü Çocuk:

- Benim adım kendime benziyor, senin adın da meyveye benziyor - dedi.

Dolaana gülümseyiverdi. Tüylü Çocuk'un böyle demesiyle sevgisi çok oldu.

- Seni de pek tatlı meyve adıyla adlandırayım mı? - diye çocuk konuştu.

Deminki:

- Yok - dedi. Benim adım sıcak addır. Tüylü.

Maksim öylece baktığında, koyunlarının otlamasını uzatıp, yine bir sırtı aşıp gittiklerini gördü.

- Koyunlarımız uzağa gitti. Başına varıp bekleyelim - diye kardeşine söyledi.

- Haydi gidelim - diyerek, Dolaana Tüylü Çocuk'a baktı. - Sana tevek oynamayı öğreteceğim.

Tüylü Çocuk:

- Tevek oynadığınızda gördüm - dedi. - Beni yenerek gücüm bitti dememi düşünüyordun.

- Nasıl biliyorsun? - diye çocuk sordu.

- Böyle düşüncen bana iletilip geldi - diye tüylü hayvan cevap verdi. - Tevek oynamak ilginç bir oyun.

Tüylü Çocuk'un düşünce ileterek konuşmasının hakkında ağabeyi konuşmasını düşünerek:

- Aa... Ben de düşünce iletip sohbet eden kişi miyim - diye Dolaana hayret edip söyledi.

Tüylü Çocuk:

- Sohbet ederken düşünce ileten kişinin - dedi.

- Gerçekten mi - diye çocuk razı oldu. -Ağzını açıp konuşmazsın da düşünce iletip konuşursun.

- Düşünce takımı, onu da ayrı ayrı iletir - diye Maksim dolaylı olarak sohbete ortak oldu. - Düşünceyi düşünüp konuşup iletir.

- Sen onu nerden biliyorsun? - diye kardeşi sordu.

- Tüylü Çocuk bana söyledi - diye ağabeyi cevap verdi.

- Nasıl olur! - diye Dolaana insan görünümlü hayvana daha da hayret edip baktı.

- Yarın burada buluşuruz Tüylü Çocuk - dedi Maksim. - Biz gidelim. Koyunlar uzağa gitti.

Deminki:

- Burada sizleri bekleyeceğim - dedi.

Gecenin karanlığında koyunları ahıra sokarken:

- Koyunları otlattığında Şugdurların oğlu göründü mü? - diye annesi sordu.

- Evet anneciğim - diye Maksim cevap verdi.

- Zavalılık bu sıcakta kıyafetini çıkarmamış mı? - diye annesi merak etti.

Maksim Dolaana'ya göz kırpıp bakarak:

- Yok - dedi.

- Hayret, hastalığı denen şey böyle çok eziyetli demek ki. Elbisesinin yününü üste getirip giyerek, Kocaayak gibi olmuştur - diye annesi acıyarak konuştu.

- Kocaayak diye kime denir halacığım? - diye Dolaana merak etti. - Kıyafetinin yününü ters giyen insanlara takılan isim midir?

- Yok - diye Maksim'in annesi cevap verdi. - Masallarda insan görünümlü canlı hayvan gibi kişilere denir. Bazı kişiler Kocaayakla karşılaşmışlar. Eskiden küçük çocuklarla gecenin karanlığına kadar oynadığımızda, "Gecenin geç vaktinde dışarı gitmeyin, sizleri Kocaayak alır gider" diye bütün millet korkuturdu.

- Kocaayakvar diye televizyonda gösterirdi -deyip, ahırın kapısını örterken babası konuşmaya başladı. - Rusların "kar adam" dedikleri Kocaayaktır. Televizyonda gördüğümde, insan görünümlü tüylü hayvan gibiydi.

Maksim ile Dolaana birbirlerinin yüzüne baktılar - kime Kocaayak dediklerini hiçbiri karar veremedi. Kardeşi kaba konuştuğunda Tüylü Çocuk hakkında konuşacağından oldukça korkan Maksim, alt dudağını ısırıp "gürültü yapma" diye işaret etti. Ağabeyinin işaretinin manasını anlayan Dolaana başını salladı.

- Biz su getirelim - diye Maksim konuştu.

Babası:

- Oyle yapın oğlum - dedi.

Nehrin kıyısına gelince:

- Anladın mı? - diye Maksim kardeşine sordu.

O:

- Evet - dedi.- Televizyonda kar adam dedikleri Tüylü Çocuk muymuş?

Maksim'in anne babasının Kocaayak hakkında konuşmalarını dinleyerek, kardeşinin tamamen aklını kaybettiği belliydi.

Ağabeyi:

- Tüylü Çocuk Kocaayak'tır- dedi. - Şimdi ne yapacağız?

- Televizyonda gösterdikleri kar adam gibi Tüylü Çocuk korkunç değil - diyerek insan görünümlü hayvanla tanıştıkları dağ tarafına doğru baktı Dolaana. - Adam gibi... Bizimle düşünce iletiyor. Akıllı.

- Annem babamın konuşmasını dinlediğinde Tüylü Çocuk'tan korkmadın mı?

- Yok, korkmadım.

Maksim:

- Ben de - dedi. - Tüylü Çocuk insan gibiKocaayaktır.

- Öyle olsa... - diyerek Dolaana ağabeyine küçük parmağını uzattı. - Tüylü Çocuk'un hakkında kimse konuşmayacak. Konuşan kişi şerefsizdir.

- Ben şerefsiz değilim - diyerek, küçük parmağıyla kardeşinin küçük parmağını hızlıca çekip iddiaya girdi.

Dolaana:

- Ben de şerefsiz değilim- diye şeref sözü verdi.

Büyük küçük kardeşler tencereye su daldırıp birlikte kaldırdılar, köye gittiler.

Maksim ile Dolaana koyunları sıraya koyup meraya çıkardıklarında onları Tüylü Çocuk karşılar, üçü beraber koyun otlatıp oynayıp gün geçirirlerdi. Tüylü Çocuk'a tevek oynamayı öğrettiklerinde Dolaana çok sevindi. Sadece, onun tevek oynaması gerçek olmadığından kıza yenilirdi. Dolaana onu yenip, diğeri yorulduğunda, çocuğun uzağa teptiği teveği kovalayıp, yorup güçsüz oluyordu. Maksim bunu fark ederek, Tüylü Çocuk'un tevek tepmesi değil, onu kovalayıp kaçması daha uygun oluyordu. "Kaçmaya alıştırdığında, böyle olmalı netice olarak" deyip düşündü. Tüylü Çocuk'un en sevdiği oyunu - saklambaçtı. İlk önce Maksim ile Dolaana tamamiyle yanına saklandığında, çocuklar doğrudan fark etmeyerek onu bulamıyordu. Git gide onun nerede saklandığını anladılar.

Tüylü Çocuk onlara çok acır:

- Beni korkuttunuz gerçekten! Bu yüzden sizler beni bulamayacakmış gibi saklanacağım - derdi

Kardeşler ona:

- Oynarken seni nasıl korkutalım - diye konuşturlardı.

Tüylü Çocuk iyice uygun bir çobana benzemişti, koyunları bekleyip getirirdi. Ona Dolaana da çok uyum sağlar, sadece kendi hayvanların başını beklemezdi - Tüylü Çocuk'u da çalıştırdı.

Kardeşler Tüylü Çocuk ile yanlarında getirdikleri yiyecekleri beraber paylaşıp yerlerdi. Çok süt içtiğinden, Dolaana bir kere:

- Sen sütü çok seviyorsun - diye konuştu.

Tüylü Çocuk üzülerek:

- Annemin sütü gibi... - diye derin nefes aldı.

- Annen nerede? - diye Dolaana sordu.

Tüylü Çocuk yine derin iç çekerek:

- Annem kış uykusundan uyanamadı - dedi.

- Neden? - diye, çocuk durmadan sordu.

Deminki:

- Kar yağıp soğuk olduğunda, sıcak mağarada yaza kadar uyuruz - diye cevap verdi. -

Fakat bu yaz annemi uyandıramadım.

Bunun devamını anlayarak:

- Çok sorup durma - diye Maksim kardeşine konuştu.

Tüylü Çocuk kendi düşüncelerine dalar gibi, taygalar tarafına doğru bakıyordu. Orada yatan annesini düşünürken, üzgün gözlerinde parıldayan damlayıp gelen gözyaşlarını anlayan Maksim ona acıdı. Onun üzüntüsünü teselli etmekten başka yolun olmadığını, ona yardım edemeyeceğini, Tüylü Çocuk dediklerinin küçücük bir öksüz hayvancık olduğunu düşünüp, ona olan merhameti daha da arttı.

Ne diyeceğini nasıl davranacağını bulamayarak:

- Geç oldu. Koyunları meradan köye götürme zamanı geldi - diye çözüm bulamayarak konuştu.

Tüylü Çocuk dağların üstüne bakarak:

- Güneş açacak, gidin - dedi.

Kardeşlerin koyunları dağın yamacından aşağı sürdüğünü Tüylü Çocuk tepeden gördü. Annesi onu insanlardan gizler, onların yurtlarına uzaktan geçeceklerinin hangileri olduğunu öğretse de, onun yaşıtları olan bu çocukla kız yokken, küçük Kocaayaksonraki zamanlarda çok yalnız oluyordu. Dolaana ile Maksim'in koyun otlatmaya geldiklerinde daima vakitleri olmayıp beklemeyerek, bir başına kalarak, onların arkalarından gitmek ister, fakat aksine kendi köyünr gidiverirdi.

Bir sabah Maksim'in annesi çay kaynatarak, ona süt katmak için, dün gece sağıp dışardaki tentenin üzerine tencereye koyduğu sütün orada olmadığını gördü.

İnekler ahırının yanını temizleyen yaşlıya:

- Tentenin üzerinde duran tenceredeki sütü başka yere mi bıraktın? - diye sordu.

- Yok - deyip, deminki cevap verdi. - Maksim ile Dolaana'dan birisi başka yere koyamaz. Onlara soruver.

Annesi çadıra gelerek:

- Dışarı tentenin üzerinde duran tenceredeki sütü başka yere mi koydun oğlum? - diye sordu.

Maksim:

- Yok, anneciğim - dedi. - Dün gece tentenin üzerindeydi.

- Hayret bir şey! - diye annesi söylendi. - Dün gece orada duran süt dolu tencereler nereye gidiverir!

- Köpekler çekip indirmiştir, sütü de içmişlerdir - diye Dolaana böylesinin uygun olacağını düşündü.

Onu dinlerken Maksim gülmeye başladı.

Dolaana ona bakarak:

- Bunda gülünecek ne var - diye Dolaana her şeyi unutarak konuştu. - Köpekler gece susayıverince, sütü içmiştir.

Maksim'in gülmesi daha da arttı.

- Köpekler gece susayıverince... Hahaha... Orada tente üstünde duran süt dolu tencereyi indirerek, hepsini içmişler... Hahaha!..

Ağabeyiningülmesinin sebebini iyice anlamadan, Dolaana kızıp dudaklarını büküverdi.

- Köpekler süt içmiş deyince, Maksim kuru kuruya kahkaha atıyor - diye konuştu. - Kim susamış olsa, süt içer belki de.

Maksim'in kahkaha atması daha da yükseldi.

Annesi gülümseyerek:

- Köpeğin üzerine çıktığı tente alçak değil - dedi.

Maksim yine kahkaha attı.

- Asılarak indirdi herhalde halacığım - diyerek Dolaana ağabeyine şaşı baktı.

- Aman Allahım, ciğerim çatlayacak! - diyerek Maksim kahkahasını kesemedi.

- Asılarak köpekler tente üstüne yetişemez - diyerek Maksim'in annesi çadırdan çıktı.

Maksim şimdi yorganı örtmüş, başını döndürüp onun altında gülüp yatıyordu.

- Ooo, karaciğerim çatlayacak!

Onun konuşmasına ağabeyinin güldüğünü fark etse de, kendisinin neyi yanlış söylediğini Dolaana bilmiyordu. Bu yüzden kendisine de ağabeyine de kızacak anlam bulamıyor, gülüp duran Maksim'in başını eliyle iterek:

- Gül, gül. Karaciğerin çatlasın - diyerek çadırdan çıktı.

Dışarı çıktığında, Maksim'in annesi tente altında eşyaları düzenliyordu. Dolaana onun yanına gelince:

- Tente üstünde kurutup koyduğum kurutları eşyaların arasına kaçırdım. Onları toplar mısın kızım? - diye halası iş için rica etti.

Çocuk halasına yardım ederken:

- Ben neyi yanlış söyledim de Maksim alay edip güldü halacığım? - diye acınarak sordu.

- Ağabeyin senin neyinle dalga geçecek Dolaana - diye halası cevap verdi. - Senin söylediklerin gülünç. Şehirli olduğundan, söylediklerin böyledir.

- Nasıl böyle? - diye Dolaana belirtti.

- Köpekler susayınca tentenin üzerindeki tencereden süt içmek için oraya asılıp çıkmazlar. Nehre koşup girerek, su içerler. İşte böyledir.

Söylediklerinin anlamının komikliğine çocuğun kendi bile gülümseyiverdi.

Bunu fark ederek:

- Dinlediğimde, şehirde yaşayanlar ile köyde yaşayanların söyledikleri farklı olur - diye halası konuştu. - İlginç bazen de komik.

Dolaana:

- Tuvacayı yanlış konuştuğumda, o da ilginç oluyor halacığım - dedi. - Bazı insanlar Maksim gibi alay edip gülüyorlar.

- Ağabeyin seninle alay etmedi, sevdiğinden güldü. Senin dediklerini dinleyince, bazı insanlar gülüverince, neden komik olduğunu sor. Tuvacayı güzel konuşmana yardımcı olur.

- Tuvacayı komik konuşan insanları duydun mu?

- Duydum, duydum. Mesela seni.

- Konuşuvereyim.

- İmkansız. Acınacaksın.

- Yok, hiç acınmayacağım.

- Öyleyse sen iki yaşındaydın. Anne ve baban seni ilk önce köyümüze getirdiler - deyip halası sohbet etti. - Koyunları görünce “Birsürü domuz!” demiştin.

- Uzaktan koyunla domuz nasıl ayırt edilmez! - diye Dolaana inanmak istemedi.

- Öyle davranmasaydın nasıl olacaktı, küçük sevimli çocuk - diye halası gülümsedi. - Koyunları görmemişsin.

- Öyle de olsa, domuzları açıkça görmüşümdür - diyerek Dolaana güldü.

Halası:

- Küçüklüğüne göre karşılaştırdınca, şimdi daha güzel Tuvaca konuşuyorsun. Şehirde Rus okulunda öğrenmiş olsan da - dedi.

Hala yeğen sohbet edip, kurutları toplarken, Maksim onların yanına gülümseyerek geldi.

- Kardeşin rastgele Tuvaca konuştuğunda, kahkahalarını koyverme - diye annesi onu azarladi. - Açıklayıp gösteriver.

- Dolaana'nın konuşması komik insan gibi anneciğim - deyip çocuk kahkahayı kesip konuştu. - Köpeklerin tencereden süt içmek isteyerek, tente üstüne asılıp çıkmaları göze görünür.

Dolaana'nın konuşması Kocaayak'ın gözünün önüne geldiğinde üçü de gülmeye başladılar. Bu defa da Dolaana kendi kahkahasını durduramayarak, karnını tutup yerde yuvarlanıp yattı. O arada Maksim'in babası yürüyerek onların kahkahasının sebebini öğrenmeden, hayretle bakıp elinde tuttuğu tencereye de bakıp duruyordu. Deminkiler ona bakarak, kahkahaları daha da arttı.

Gülmeleri azalınca:

- Neden gülüp duruyorsunuz? - diye sordu.

Neden güldüklerini Maksim babasına açıklayınca:

- Fakat bu tenceredeki sütü köpekler içip bitirerek, nehir kıyısına da fırlatmışlar mı! - diye şaka yapınca, şimdi hepsinin kahkahası yine dağılarak, köyün yakınındaki ormanda yankılanıyordu.

İyice gülmekten yorgun düşüp, hafif hafif gülmelerini bitirdiler.

- Benim süt koyduğum tencereyi hanginiz buldu? - diye Maksim'in annesi sorunca:

- Evet evet, bu yüzden söyleyeceğim. Şimdi tekrar güleceğiz kesin - diye babası konuştu. - İlk önce çay içip sonra yemek yiyelim.

- Peki. Kahkahamız yaydığımızda, topal koyun uzaklaştı - diye annesi razı oldu.

Çay içerken:

- Tencere neredeymiş? - diye Maksim'in annesi sordu.

- Nehrin kıyısındaymış - diye babası cevap verdi.

Annesi:

- Kim götürüp bırakmış diyeceksin? - diye konuştu. - Süt dolu tencerenin birisi hani?

- Belli değil... Şaşırtıcı! - diyerek babası omuzlarını sıktı. - Nehrin kıyısından tencereyi buraya getiren kişi olsa çamurdan dolayı, yürüdüğünde kırmızı ayak izi bırakır. Yeterince yaşlı... Komşu köyün çocukları üşengeçtir.

- Eğer onlar köye girmiş olsa, köpekler havlarlardı - diye annesi konuştu. - Köpeklerimizin bekçisi düzenli değil.

Babası:

- Geçen gece köpekler de havlamadı - diye hayret etti. - Yalnız iki kere hav dediler. Mahalleye girip, hırsızlık yapan kişiye havlamaz diye sebep de yok. Dedikleri anlaşılmaz köpekler olmasınlar.

Maksim babasına uyanıklık yapıp bakarak:

- Yaylada süt hırsızısı görülmüş - diyerek çekildi.

Babası oğlunun gülümsediğini görerek:

- Benim oğlum yazar olacak herhalde. Aklına bir şey gelir. Şimdi yine kahkahaya başlayacak gibi - diye sarılıp konuştu.

Oğlu:

- Süt veren inekler varken, süt hırsızısı neden durmasın der - dedi.

- Gerçekten öyle - diye, babası oğluna neşeyle ittifak etti.

Fincandaki çayını sehpanın kenarındaki geniş taşın üzerine bırakarak:

- Süt müt hırsızısı diye eğlence düşünüyorlar! - diye annesi kızdı. - Sağıp koyduğum sütü hırsız yaylada ne yapacak. Yalnızca bir tencere sağılmış süt diye düşünüyorsunuz.

- Aynen öyle - diye babası Maksim'e göz kırptı. - Annen bizi eğitmeye başladı.

- Öyle yapmadan nasıl davranacağım adam! Tencere tencere süt çalarak, eğlenceymiş gibi eğleniyorsunuz - diye annesi iyice kızıverdi. - Bugün süt dolu tenceremizi aldı, sonra yarın süt veren ineklerimizi götürürse ne yapacaksınız.

Babası:

- Öyle öyle annesi - deyip doğru olduğunu düşündü: - Koyunları sabahın serinliğinde doyurup otlatınsınlar. Yaylaya çıkarın haydi oğlum - dedi.

Kardeşler sürüyü meraya doğru çıkarıp sürerken, Tüylü Çocuk elinde bir şey tutmuş, onları karşılamaya çıkmıştı. Yaklaştıklarında Dolaana büsbütün hayret etti - tüylü çocuk elinde halasının süt sağdığı beyaz tenceresini tutuyordu.

- Baksana! - diyerek ağabeyinin böğrünü eliyle itti.

Maksim:

- Gördüm - dedi.

Dolaana:

- Tüylü Çocuk hırsız hayvan mı? - dedi.

- Hırsızlık yaptığını nereden bileceğiz - diyerek ağabeyi ileriye geçti.

Maksim Tüylü Çocuk'a:

- Hırsız hayvansın sen - dedi.

- "Hırsız" ne demek? - diye Tüylü Çocuk sordu.

- Hırsız demek, bu süt dolu tencereyi çadırdan gece almak demektir.
- Bana getirdiğin sütün tadı damağımda kalınca, çok içmek isteyerek gidip aldım - diye deminki her şeyi unutarak cevap verdi.
- Tencere dolu sütü nasıl bitirirsin! - diye Dolaana kızarak konuştu.

Tüylü Çocuk hatasını bilir gibi:

- Koçal ne demek? - diye hemen sordu.

Çocuk:

- Elinde tuttuğun kabın adıdır - diye açıkladı.

Tüylü Çocuk tencereye bakarak:

- Bu kap - tencere. Hırsız demek çadırdan gece süt almak... - deyip, daha yeni anlayıp dediklerini tamı tamına düşünüp der gibi düşünerek: - Sizlerin içmesi için süttten arttırıp bıraktım - diyerek süt dolu tencereyi Maksim'e uzattı.
- Biz çadırdan çok süt içeriz. Sen kendin iç - diyerek kardeşler razı olmadılar.

Tüylü Çocuk sütü bitirip içtiğinde:

- Kabı buraya getir - diyerek Maksim tencereyi aldı.
- Çadıra girdiğinde köpekler neden sana havlamadılar? - diye Maksim sordu.
- "Maksim ile Dolaana arkadaşlarımdan kaldıkları yere zarar vermeyeceğim. Süt içmek istedim. Sadece süt kabını alarak gideceğim" diye köpeklerden rica edince onlar da havlamadı - deyip açıkladı. - Onlar da süt içmek isteyince, kaplardan birini çayıra bırakınca, köpekler onu içip yattılar.

Kardeşler iyice şaşırıp, konuşmak için bir şey bulamayınca sadece birbirleriyle bakışıp ahmaklaştılar.

- Bundan sonra çadıra gitme, süt çalma - diye Maksim emretti. - Seni bilse, annemle babam sinirlenir.

Koyunları meradan getirip, tencereyi kardeşler çadırın yanındaki küçük söğüdün arasına gizleyerek, anne babası çadırdan çay içtikleri sırada, Maksim tencereyi diğer tencerelerin arasına getirip bıraktı.

Annesi akşam inekleri sağmak için tencere alırken onu görerek:

- Geçen gece sütle beraber kaybolan tencere işte burda! - diye söylendi. - Sadece sütü yok!

Ağaçları ayırdığı yerde kuru dal budakları testereyle kesip yakan babası:

- Nereye neyi koyduğunu unutur mu oldun - dedi.
- Beni kınayıp seviniyorsun - diyerek annesi tencereleri sıraya koyarak onları saydı. - Hepsi tamamıdır.

Babası:

- Unutkanlığın çok oldu - dedi. Kabı kacağı nereye koyduğunu bile hatırlamıyorsun.

- Neden unutacağım ki! - diye annesi kızdı.

- Sütü ekşittin bütün gün gece boyu - diye söyledi diğeri.

- Tencere boş.

- Olamaz! - diyerek babası gelip tencereye baktı. - Gerçekten de! Bu tencereye süt sağmış mıydın?

- Tabi ki, bana aklını kaybetmiş unutkan yaşlı kadın mı demek istiyorsun! - diyerek annesi tencereyi tıngırdattı. - Bu tencereye boynuzsuz kara ineğin sütünü neredeyse eksiksiz sağarak, tente üzerine bıraktım.

- Ve süt nerede o zaman?

- Senin can sıkıcılığın! Soruşturdun. Ben nasıl bilebilirim? Kaybolmuş, o kadar!

- Garipliğe bak! Kap kacağın durduğu yeri geçen sabah hepsini araştırmıştık - diye, babası konuştu. - Bu tencere göze ilişmedi.

- “Gariplik, gariplik” diye diye - diyerek şimdi annesi sitem etmeye başladı. - Geçen gece ne yaptın, yatıyordun! Kulağına kum girmiş, gözüne torba giymiş gibi konaklamıyor muydun? Köyün sürüsünde ne olacağını duymaz görmez.

- Gürültü duyulmadı...

- Gürültü yokken süt dolu tencerenin kaybolup, oradan tekrar boş bulunacağını nasıl düşünüyorsun? - diye annesi ders vermeye kalktı. -Hikaye mi!

- Gerçekten annesi - diye Maksim’in babası yatıştırdı. -Efsane olacağız diye gitmiyoruz.

Kaybolup tekrar bulunan tencere hakkında Maksim’in annesi babası tartışıp durduklarını açık avlunun üstünden Dolaana dinleyip:

- Tüylü Çocuk bundan sonra süt çalacak olsa gerçekten efsane olacağız - diyerek ağabeyine baktı. - Tüylü Çocuk hakkında annenle babana söylesek mi? Onun dışında...

- Çeneni kapa! - diyerek ağabeyi onun konuşmasını kesti. - Tüylü Çocuk’un hakkında kimse konuşmayacak diye yemin ettik.

- Saksâğanlar gibi avlunun üstünde oturmayın, buraya gelin! - diye Maksim’in annesi onları çağırdı.

Kardeşler onun yanına gidince:

- Bu tencereyi kim buraya koydu? - diye annesi şüpheyle sordu.

Deminkiler:

- Bilmiyoruz - diye aynı anda cevap verdiler.
- Aynı anda “bilmem” dediler - diye annesi kızdı. - Sütü bilmeden dökerek, tencereyi de saklamışlar herhalde.
- Halacığım! - diye onun öyle konuşmasına uygun olmadan, Dolaana burnunu kırıştırdı.
- Evet öyle! - diye Maksim merhamet etti. - Bizden şüphelenmeye başladı...
- Neden boşboğazlık ediyorsun? - diye babası Maksim ile Dolaana’yı savundu. - Bir şeyin sebebini bilmeden, boş yere laf ediyorsun.
- Haydi haydi çocuklarım. Bir şeyi kaybeden yüz kere şüpheli - diye annesi hatasını söyleyerek, durmadan Maksim’in babasına sitem ediyordu. - Bu adam çoğunlukla böyle, gece ahırda ne olduğunu bilmeyen sürü sahibidir!
- Annesinin gereksiz yere babasını azarlamasını tamamen alışkanlığından bildiğinden, Maksim sadece gülümsedi.
- Bu sefer de babası azarlanmasını içtenlikle kabul edip:
- Bundan sonraki gecelerde sürüyü göz kırpmadan otlatacağım - diye konuştu.
- Evet, evet - diye annesi razı oldu. -Kuru sıkı... çalmaya gelir herhalde... Zaman gelecek!
- Babası:
- Bu zamanda hırsızlar artık silahlıdır - dedi.
- Bizler gibi çobanlara tüfekten başka inandırıcı silah nerede olur - diye annesi ittifak etti. - Kuru sıkı patlattığında, hırsızları korkutur.
- Babası:
- Televizyonda izlediğimde, insanların aklını başından alan silah bile vardı - deyince:
- Annesi:
- Geçen gece bizim aklımızı kaybettirip uyutarak sütümüzü çalmış olmasınlar! - diye şüphelendi.
- Köpeklerle şaşıyorum! - diye babası konuştu. - Ahıra girdiğinde hav bile demediler.
- Kocaayakböyle demiyorlar mıydı - diye annesinin hatrına geldi. -Her şeyin aklını alır.
- Evet evet! Kocaayak diye hayvan efsanesi var - diye babası inanmadı. - Masalımızı anlatırken gece olacak, inekleri sağ - dedi.
- Zavallı ineklerimin memeleri şişmiş olacak - diyerek annesi tencereyi tutarak ineklerin ahırına doğru adımladı.

Dolaana:

- Halacığım sana yardım edeyim - diyerek onunla beraber gitti.

Babası:

- Çıraa-Dorug’a binerek atlarımızı köye gsürüp getir oğlum - diye Maksim’e iş verdi.

- Gece hayvanları ahıra sok. Yaylada hırsız bulunuyor olabilir ne de olsa.

Hayvanları ahıra sokarak çadırın içine uyumak için gidince:

- Ben dışarda kalayım - diyerek babası tente üstüne döşek serip, tüfeğini yanına koyarak yatıyordu.

Maksim uzun zaman uyuyamadı. Yakın günlerde en özel geçen gece gündüz olan olaylar onun düşüncelerini endişelendiriyordu. Kitaplarda, gazete dergilerde “kar adam” diye yazılıp, televizyonda gösterilen, radyoda konuşulan hayvanın Kocaayak olduğunu çocuk anlamıştı. “Öyle olsa da Kocaayak Tüylü Çocuk’un kar adamdan farklılığına şaşırdı. Yoksa kar adamla Kocaayak iki ayrı hayvan mıydı? Eğer Tüylü Çocuk gerçekten Kocaayak olsa, kar adamdan daha akıllı olurdu. Diğer taraftan nasıl gerçek bir hayvan insanla düşünce ileterek konuşur. Bu acayiplik Tüylü Çocuk’ta da vardı. Bu yüzden köpeği kuşu telaş ettirmeden köyün sürüsüne girebilmişti...” Böyle düşüncelerden sonra çocuk korktu - yanına oklu tüfek koyarak, babasının tente üzerinde yattığı hatrına geldi. Eğer bu gece Tüylü Çocuk köyün sürüsüne girerse, babası ona ateş edecekti! Yok! Yok! Babasının yerine ateş edemezdi. Kocaayak’ın “Köye bundan sonra girmeyeceğim” sözünü hatırlayan Maksim sakinleşip yavaş yavaş uykuya daldı.

Tüylü Çocuk’a götürecekleri sütü, koyunların ahırının önünde olduğunu, ağabeyinin koyup almadığını görerek:

- Tüylü Çocuk’a süt götürmeyecek miyiz? - diye sordu.

Maksim:

- Yok - dedi. Süt içmeye alışıp hırsızlık yapıyor. Kuru yemek yiyip nehirden su içer.

Dolaana sadece:

- Aa... - diyerek başını sallayıp razı oldu.

Onları daha vakit gelmeden bekleyen Tüylü Çocuk karşılamaya çıktı. Maksim’in getirdiği hamurları yiyerek:

- Süt getirmedi mi? - diye sordu. - Süt olmayınca hamur lezzetli olmuyor.

- Süt içince hırsızlık yapıyorsun. Bundan sonra sana süt vermeyeceğiz - diye Maksim konuştu.

Süt içmek istediğinden ağzı sulanıp akan tükürükleri boğazına gönderip yutarak,koca ayağın: “Başka yerleşik yerlerden... köylerden gece alıp içeceğim” diye düşüncesini Dolaana aniden anlayıverdi.

- Kötülük bu Tüylü Çocuk! - diye Dolaana kızmaya başladı. - Hırsızlık yapmanın kötü olduğunu dün sana açıkladım.

Deminki:

- Aa... Hırsızlık yapmanın ne olduğunu tamamen unuttum - diyerek hatasını anladı. - Bundan sonra insanların durdukları yere hiçbir zaman girmeyeceğim, oradan bir şey de almayacağım.

Maksim'in başına kükredi! İnsanların yaşadıkları zorlukları, düşüncelerinin derinliğindeki koca ayağı Tüylü Çocuk hiç bilmiyordu ama Maksim orada ne kadar tehlikeli olduğunu biliyordu.

- İnsanların köylerine... Durdukları yere hiç gitmeyeceksin. Bizden başka kimse ile görüşmeyeceksin - diye Maksim ona söyledi.

Tüylü Çocuk:

- Annem bana insanlar tehlikeli deyip onlardan gizlenerek kendisini takip ettirirdi - dedi. - İnsanların hepsi korkunç değil. Bu yüzden sizlerden başka insanlardan korkuyorum.

- İnsanların hepsi kötü de değil - diye Dolaana açıkladı. - İyi insanlar çok.

Tüylü Çocuk:

- Sizler gibi iyi insanlarla karşılaşınca, çok insanla arkadaş olurum - diyerek yüzü gülümser gibi oldu.

Onun bu isteğinin bu hayvana ne kadar tehlikeli olacağını düşünse de, Tüylü Çocuk'a bu defa acımayarak, birini takip edipkarşılaşacağına duyup konuşacağına hükmederek Maksim cevap vermeden geçiştirdi. Hayatında tecrübesi olmayan küçük Kocaayak onlarla karşılaşarak insanların yanına alışıp onların yemeğini yiyip vahşi özelliğini tamamen kaybetmeye başladığını - fakat en tehlikelisi - insanların yürümesinden kokusundan korkacağı, onların yanından uzaktan geçeceği, onu insanlar fark etmeden gizlenerek yürüyeceği alışkanlığını da kaybediyordu. Bu yüzden koca ayağın insanlara ve kendisine insanların ne kadar tehlikeli olduğunu, küçük çocuğun şimdi diyeceklerinin derinliğini kendini kaybedip anlamıyordu.

Yalpalayarak yürüyen kişinin bazı günlerde Maksim ve kardeşiyle beraber koyun otlatıp beraber oynayıp gün geçirdiklerini komşu çobanın oğlu Taş Çocuk uzaktan izleyip görmüştü. Bu yüzden “Şugdur denen çoban kadının aptal oğlu herhalde” diye

düşündü. Öyle olsa da onların yakınına koyun otlatmaya gittiğinde, çocuğun gözükmeden gittiğini Taş Çocuk fark etti.

Bir gün Maksim'in babası Taş Çocuk'un anne babasının köyüne atla gitmişti.

Konuşma sırasında:

- Sizlerin köyünüze hırsız yaklaşmadı mı? - diye çadırın ev sahibi beye sordu.

- Hırsız mı görülmüş? - diye Taş Çocuk'un babası bir defada sordu.

- Yok... - diyerek misafir fincandaki çayını sehpanın kenarına koyarak: - Kaç gece öncesi bir adam köyün sürüsüne gece girip, süt dolu tencereyi almış. Ben de köpekler de fark etmedik - dedi.

- Aaa... Havlamadılar mı? - diye ev sahibi merak etti. - Sizlerin köpekleri çok iyi bekçi köpeklerdir. Köyün ahırına gece hırsız girmesini bırak, yakınına bile yaklaştırmaz... İz sürseydin.

- Sürdüm, sürdüm - diye Maksim'in babası konuştu. - On yaşlarında küçük insan izini nehir kıyısında çayırda çamurda gördüm.

Taş Çocuk'un babası:

- Ooo! - dedi. Köpeklerin havlamaması için sebep yok.

Misafir biraz utanarak:

- Bu yakındaki köylerde gezinip duran çocuklardan aptal olan var mı? Sizler ne duyduunuz diye geldim aslında - dedi.

- Yok. Şimdi dediklerinden de haberimiz yoktu - diye Taş Çocuk'un babası şüpheyile cevap verdi. Dikkatli olmamış olmaları imkansız! Köpeklerin hırsız köy sürüsüne yaklaştırmaları ilginç!

Maksim'in babası:

- Hayret hayret. Benim köpeklerim beceriksiz değil. Onların bekçiliğini zayıflatacak bir şey mi kullandım yoksa diye şüpheleniyorum - dedi.

Komşusu:

- Olamaz, olamaz! - diye aniden daha da korktu. - Köpek olmasa, insanın aklı kıt olsa farklı donanımlar, çeşitli unsurlar bu devirde düzenleniyor. Gazetelerde yazıp, televizyonlarda gösteriliyor. Çocukların bilgisini arttırıyor. Oradan okuyup görüp kendileri de yapıyor.

Misafir hızlıca:

- Öyle öyle - diye başını salladı. - Benim kayınbiraderim kızı Dolaana'yı bizim köyümüze getirerek Kızıl şehrindeki arkadaşlarıyla cep telefonu ile konuşup duruyor.

- Telsiz telefonla konuşulan zamanlarda, köpeğin kuşun bekçiliğini zayıflatmak için icat edilen oyuncak gibi bir şey herhalde - diye Taş Çocuk'un babası iyice korktu. - Gece gündüz az çok uyanık olmamak imkansız komşu. Bilim çevre çevre ilerliyor. Hırsızlar bile onu kullananı gösterip yazıyor. Bugün sütü alıp gider, yarın sağıp sütünü içtiğimiz ineği çalıp gider...

Babasıyla misafirin arasındaki konuşmayı dinleyen Taş Çocuk'un aklına Maksim kardeşlerin bütün gün koyunları otlatıp, onlara yaklaştığında gözükmeden giden adam geldi. En ilginç onun yürüyüşünün koşmasının acayipliği ve çok yalpalamasıydı. Şugdurnun oğlu aptal olsa da, hareket etmesinin ala karga gibi olmadığını hatırladı. Bunda bir acayiplik var diye Taş Çocuk onu başkası sanmadı. Bu yüzden koyun otlattığında babasının dürbününü alarak, Maksim kardeşleri uzaktan dürbünle izlemeye başladı. Şugdurnun oğlu değil, ama insan görünümlü bir hayvanla kardeşlerin tevek oynadığını ilk önce gören Taş Çocuk gözlerine inanmadı. "Emin miyim?" diyip düşünerek gözlerini avuçlarının arkasıyla silerek, tekrar dürbünle bakarak, deminki hayvan gözükmeden gitti. Maksim'in babasının söylediği olayla insan görünümlü hayvanın bağlantısıyla ilgili çocuğun akli bu defa yine birine benzetmeden olayın aslını öğrenmeye karar verdi. Bir gün koyun otlatırken, uzaktan dürbünle baktığında kardeşler yine insan görünümlü hayvanla tevek oynuyorlardı. Onu yakından görmek için atına binip geldi. Yükselerek üstüne geldiğini görünce, kardeşler sadece ikisi koyunların yanında durdular. İnsan görünümlü hayvan nereye gitti diyerek Taş Çocuk etrafına bakınırken, etrafta gözüküyordu.

Kardeşlerin yanına giderek:

- Sizlerle oynayan arkadaşınız nerede... İnsan görünümlü? - diye çocuk sordu.

- Hangi insan görünümlü arkadaşımız? diye Maksim tekrar sordu.

Onun bilmemezlikten gelmesi anlaşıncı:

- Şimdi yeni dürbünle baktığımda, tüylü hayvan yanınızdaydı - diye Taş Çocuk konuştu.

- Yook. Kimse durmadı... - diye Dolaananın kandırdığı çok açıktı.

- Çok acayip... Çok ilginç, gözüm seyirdi... - diye kardeşlerin bilmemezlikten gelmesini anladı. - Bence yaşlı kadın Şugdur'un oğlu... İnsan görünümlü hayvanı dürbünle gördüm...

- Dürbünle demek! Yaşlı Şugdur'un oğlu demek! İnsan görünümlü hayvan demek! Bizim arkadaşımız demek! - diyerek Maksim dürbünden bakan insan taklidi yaptı. -

Bu yüzden gözlerin seyiriyordur. Gözünün hızı sakinleşsin. Bizim yanımıza yaşlı Şugdur'un oğlu da insan görünüşlü hayvan da gelmedi.

- Burada... Sizlerin yanınızda şimdi yeni duruyordu.

- Burada... Nerede? Göster haydi! - diyerek Dolaana çevresini gösterdi.

Taş Çocuk:

- Gerçekten gördüm - dedi. - Dürbünle bakarken...

- Dürbünle bakarken! - diye, Dolaana daha da üsteledi. - İzin ver! Şimdi uygun şekilde bakalım. İyice yakınından - diyerek, Taş Çocuk'un göğsüne astığı dürbüne kız elini uzattı. - Yoksa senin dürbününde Kocaayak mı gözüktü?

- Kocaayak! - diyerek Taş Çocuk sordu. - O da nedir?

- Bilmiyor musun! Masallarda insan görünüşlü hayvan diye anlatılır - diye Dolaana şimdi iyice Taş Çocuk'un üzerine gitti. - Gözünde koca ayağı görüp efsanelere karışıp gitmeyesin! Yoksa gözlerine karışık şeyler mi gözüktüyor!

Dolaana'ya görünmüş gibi elini sallayıp:

- Gerçekten gördüm. İnsan görünüşlü hayvan... Evet evet... Kocaayaktı- diyerek Taş Çocuk atına binerek kaçıp gitti.

Atlı adam binip gidince, saklandığı taşlar arasından Tüylü Çocuk geldi.

- O işte, seni başka biri daha gördü - diye Maksim söylendi.

- Kocaayakdediği ne? - diye Tüylü Çocuk sordu. - Ben miyim?

Onun bu sorusunu Maksim cevaplamakta zorlandı. Fakat Dolaana'nın keskin zekası yardım etti.

- Kocaayak demek efsane hayvan demektir - diye açıkladı.

- "Efsane" ne demektir? - diye Tüylü Çocuk tekrar sordu.

Kardeşler birbirlerine baktılar. Efsaneyi bu hayvana nasıl açıklayacaklardı? Yine Dolaana'nın keskin zekası yardımcı oldu.

- Efsane göze gözükmeyen bir şeydir - diye kız açıklamaya başladı.

- Kocaayak gibi göze gözükmüyor mu? - diye Tüylü Çocuk tekrar sordu.

Maksim:

- Evet - dedi.

- Bu yüzden benim bilmediğim bir şeydir. Görmediğim şeyi bilemem - diyerek Tüylü Çocuk tekrar ilgilenmemeye başladı.

- Görmediğin şeyi bilemezsin de bizim düşüncemizi nasıl bilirsin? - diye Maksim sordu. - Bizim düşüncelerimiz de gözükmüyor.

- Bilmem - diye Tüylü Çocuk cevap verdi. - Doğal olarak biliyorum.

- Aa... - diye Maksim tahmin etti. - Herhangi birinin konuşmak istediğini biliyorsun. Nasıl şekillendiğini biliyorsun.

- Buradaki çocuğun düşüncesi neydi? - diye Dolaana Tüylü Çocuk'a sordu.

Deminki:

- Düşüncesi kötüydü - dedi.

- Hooo! - diye Dolaana hayret etti. - Ben de nasıl anladım.

- Ben de! - diye ağabeyi tasdik etti. - Tüylü Çocuk'un, bizim ve başka insanların düşüncelerini biliyoruz demek ki!

Tüylü Çocuk:

- Az önceki çocuğun düşünceleri kötüydü - dedi.

Kardeşler birbirlerine baktılar.

- Taş Çocuk'un gelmesi düşünceme hiç uymadı - diye Maksim söylendi.

- Bana da... - diye kardeşi ona katıldı.

Tüylü Çocuk durarak:

- Annem uykusundan uyanıp gelse, onunla beraber şu ormanlara giderdim - dedi.

Uyku ile ölümü ayırt edemeyen küçük Kocaayak Tüylü Çocuk'a acıyarak:

- Nasıl olur da gidersin Tüylü - diye Dolaana konuştu. - Burada... bizimle beraber duruyorsun.

Tüylü Çocuk'un yüzüne bakarak, onun üzüldüğünü kız biliyordu.

- Kayın ağaçlarının meyvesi çok olur. Ormandaki kayın ağaçlarından meyve suyu içeyim - diyerek Tüylü Çocuk ormana doğru yönelip yürüdü.

Kardeşi onu durdurmak için aniden hareket edince, Maksim eliyle durdurdu. Tüylü Çocuk arkasına bakmadı. Onun geriye bakmak isteyip gittiğini, kendisinin o isteğini yüreğinde itina ile sıkıştırıp var ettiğini kardeşlerce açıkça biliniyordu. Tüylü Çocuk'un isteği onun düşüncesinden güçlü olarak, yeteri kadar uzaklaşsa bile arkasına bakarak: "Yarın geleceğim. Beraber meyve toplarız. Çok meyveli kayın ağaçlarını size gösteririm" dedi. Dolaana sevinip gülümsedi fakat Maksim Tüylü Çocuk'un aklında başka bir şey olduğunu biliyordu. İnsanlardan neredeyse farkı kalmamıştı.

Taş Çocuk, Maksim ile Dolaana'nın beraber koyunları otlatıp, bütün gün oynadıkları sonra da gizledikleri insan görünüşlü hayvana karşı saldırgan oldu. Bu yüzden onunla karşılaşmaya karar verdi. "Maksim kardeşler insan görünüşlü hayvanla karşılaştığında, ben gerçekten kimmişim göstereceğim" diye düşündü. Fakat Taş Çocuk Kocaayakla karşılaşamadı. Onun nereye gittiğine dürbünle bakarken, fark

edilmeyecek şekilde giderken birden yok oldu. Koca ayağı yiyeceklerle kandırıp, bir yere süt, hamur, hububat koyarak onları yemek için gelir diye onunla karşılaşmanın yolunu düşündü Taş Çocuk. Fakat bu düşüncesi de gerçekleşmedi. Yiyecekleri bir yere bırakarak, onun yakınında dürbünle bakınca, Koca ayak oradan uzaklaşmamıştı. Ne kadar gözetlese de, Taş Çocuk otlattığı hayvanların başını bekleyip, avare dolaşp veya geri dönerek tekrar geldiğinde yiyeceklerin yerinde olmadığını gördü. Koca ayağın onları yediği anlaşıyordu. Taş Çocuk'un koyduğu yiyecekleri gizlenip yediğini tahmin edip, koca ayağın kendisiyle tanışmaya isteğinin olmadığını anladı. Ama Maksim ile Dolaana ile bütün gün hayvan otlatıp oynuyordu. Bu yüzden Maksim kardeşleri kıskandı, koca ayağa kızgındı.

Meyveleri biçtiğinde, yayla köylerinin meyve toplamaya giden çocukları “orada burada tüylü adam gördük” diye gelir oldular. Onların bazısını o tüylü adam korkutmuştu. Tüylü adam hakkında korkunç, komik diye çeşitli konuşmalar köyler arasında yayılmaya başladı.

Bu yüzden:

- Meyve toplayan çocukları sen mi korkutuyorsun - diye Tüylü Çocuk'a kardeşler sordular.

- Yok - diye cevap verdi. - Ben onları korkutmayı bırak, gözlerine bile gözükmedim. Gizlenip yattığımda yanıma meyve toplamaya geldiler.

- Nasıl ikna edebilirsin? - diye Dolaana çok ciddi ekledi.

- Bilmem... - diye Tüylü Çocuk açıklığa kavuşturamadı. - Onlara gözükeyim mi?

- Dediğine bak! - diye Dolaana koca ayağa ellerini salladı.- Çocuklar senden korkar!

Tüylü Çocuk:

- Korkar... - diye kızın son sözlerini düşünceyle tekrarladı. - Oğlanlar, kızlar benden korkarsa ne kötü - dedi.

- Senden başka Koca ayak bu yakında gözüktü mü? - diye Dolaana soruverince:

- Koca ayak kim? - diye Tüylü Çocuk tekrar sordu.

Kardeşinin Tüylü Çocuk'la konuşmasının kabalığı, daha da kaba olunca onu kınayıp boğruüne dirsek vurarak:

- Senin gibi kişidir - diye yatıştırdı.

- Benim gibi mi? - diye Tüylü Çocuk hayret edince, Maksim:

- Evet - diye konuştu. -Koca ayak başka insanlardan ayırt edilir. Sen Tüylü Çocuk, tüylü kişidir, ama ben tüylü değil kelim.

Koca ayağın yüzü sızlanıp kabarıp, boğazı hıçkırdı - onun kahkaha atmasının böyle olduğunu çocuk biliyordu. İlk önce kendini sonra Maksim'i eliyle göstererek, Tüylü Çocuk:

- Ben tüylüyüm, Tüylü Çocuk'um; ama sen tüylü değilsin, Dazlak Çocuk'sun! - diyerek daha da çok hıçkırmaya başladı.

Tüylü Çocuk'un düşüncesiyle beraber onların böyle türlü türlü gözükmesi, onun yanında çırılçıplak durması çocuğun gözünün önüne gelince, Maksim de gülmeye başladı.

Birisi:

- Hahaha...

Diğeri:

- Hikhihihi... - diye gülüşüyorlardı.

Hiçbiri kahkahasını bitiremeyince, iyice yerde yuvarlandılar.

- Öyleyse ben Dazlak Kız mıyım... - diyerek Dolaana da gülmeye başladı.

Üçü birden yerde yuvarlanıp, karınları çatlayıncaya kadar güldüler. Aniden yorgun düşerek, grup astıma tutulmuş gibi yatıyordu.

Sonra:

- Oyunun başı tehlikeli, kahkahanın başı lanetli derler - diye Maksim konuştu. - Sana benzer giyinen birisi meyve toplayan çocukları korkutuyormuş. Kim olabilir?

Tüylü Çocuk:

- Burada Taş Çocuk denen çocuktan gizlendim - dedi. - O çocuk dışına tüylü elbise giyerek, meyveler arasında gizleniyordu. Çocuklarla oynuyor diye düşündüm.

- Aa... Şimdi anladım. Taş Çocuk "Kocaayak olup" duruyor - diyerek Maksim sordu.

- Taş Çocuk seni gördü mü?

Tüylü Çocuk:

- Yok - dedi. - Beni fark etmeden yanımdan geçiverdi.

- Taş Çocuk meyve toplayan çocukları korkutarak yakalıyor - diye Dolaana fikir sundu.

Tüylü Çocuk:

- Ben onun yanına acımasızca giderek yakalayayım - dedi.

Dolaana aniden:

- Gereksiz gereksiz! - diye durdurmak istedi. - Aniden onu yakalayıp aldığı anda korkarak yüreği düşer.

- O da gereksiz - diye Maksim kardeşine katıldı. - Meyve toplayan çocukları korkutma deyip Taş Çocuk'un kendisine söyleyelim.

Yarın koyunları otlatırken Taş Çocuk'un gittiğini görünce Maksim oraya gidip karşılaşp konuştu.

"Kimi neyi korkutacağım - diyerek, deminki özenle reddederek, iyice: - Sizin koca ayağınız çocukları korkutuyor herhalde. Onun bunu yaptığını herkese anlatacağım" dedi.

Kocaayak değil, Taş Çocuk'un onları korkuttuğunu kendilerine tasdik ettirmek için onu yakalamaya Maksim karar verdi. Bu yüzden Taş Çocuk'u gözetleyip meyveli yere çocukları korkutmak için gitse, çabucak mesaj verdiği Maksim Tüylü Çocuk'a görev verecek.

- Tüylü Çocuk senin yakınına gelemes, uzaktan nasıl düşünce ileteceksin? - diye Dolaana ağabeyine söyledi.

Tüylü Çocuk:

- Öyle gelmez - dedi. Maksim benim düşüncemi beklerse, uzaktan her türlü iletebilirim.

O zaman koyun postu giysisini önceden alıp yere saklayarak Tüylü Çocuk'un mesajını bekleyip kardeşler koyunları otlatmaya gittiler.

Bir gün: "Taş Çocuk meyveli yere geldi" diye Tüylü Çocuk mesaj gönderdi.

Onun mesajını anlayarak, sakladığı tüylü elbisesini kolunun altına alarak yaylada çocukların meyve topladıkları yere Maksim hızlıca gitti. Meyve topladıkları yere gider gitmez onun yanına Tüylü Çocuk aniden gözükünce, Maksim korktuğundan daha da yukarı zıplayıp bağırdı.

Sonra:

- İnsanı korkutuyorsun! - diyerek kızdı. - Düşünsene...

Çocuğu öylece korkuttuğundan içinde mutluluk duyup Tüylü Çocuk'un dudakları geriliverdi. Ondan sonra:

- Taş Çocuk'u korkutacağımda nasıl yapacağım öyle yaptım - dedi.

- Taş Çocuk nerede? - diye Maksim sordu.

- Meyveli yerin orada - diyerek Tüylü Çocuk eliyle orayı gösterdi.

- Meyve toplayan çocukların orada bekliyordur - diyerek tuttuğu elbisenin tüylü tarafını dışarıda olacak şekilde döndürüp giydi.

Tüylü Çocuk'un yüzü gülümser gibi olunca:

- Benimle aynı oldun - diyerek elbisenin tüyünü okşadı.

- Taş Çocuk'un yanına yaklaşılim - diye Maksim konuştu.

Tüylü Çocuk:

- Ben seni saklayayım - dedi. Gürültün ve görüntün çok belli oluyor.

- Nasıl olacak?

Deminki:

- Basit - dedi. - Benim yanımda yürürsen seni kimse duymaz görmez.

Gerçekten de öyle! Taş Çocuk'un iyice yakınına gittiklerinde, Taş Çocuk onları fark etmedi. "Tüylü Çocuk beni nasıl saklıyor acaba?" diye Maksim şaşırıp düşünüyordu.

Elbisenin tüyünü dışına çevirerek giyen Taş Çocuk onlardan uzakta olmayan meyveliklerin altında gizlenip, gürültü edip gevezelik yaparak gelen çocukların tarafına doğru baktı. Onlar meyve toplayıp, yiyip eğlenirken Taş Çocuk kılık değiştirerek bir hayvanın çıkarttığı gibi sesler çıkarttı. Meyve toplayan çocuklar ağlaya sızlaya oradan uzaklaştılar. O sırada Maksim Taş Çocuk'u yakalamak için onun üstüne çullandı. Ona güç yettirmeyince ezildi. Onu gören Tüylü Çocuk, Taş Çocuk'un peşinden giderek düşürdü. Dürbünden gördüğü Tüylü Çocuk'u büsbütün yanında görünce Taş Çocuk aklını kayırıp bayıldı.

Maksim kılık değiştirerek, ne olduğunu bilip:

- Tüylü Çocuk sen çabucak saklan - deyip onu acele ettirerek aniden gözükmeden gitti.

- Oyt oyt Taş Çocuk! - diyerek onun yanaklarına şap şap yapar gibi tokatlayınca Taş Çocuk uyumayıp oturup oraya buraya aptal aptal bakıyordu.

Kendine geldiğinde:

- Eey! Eey! Ooy-oyt, çocuklaaarr! - diye Maksim onlara bağırdı.

Korkunç çılgılık mesajından sonra meyveler arasından tüylü tüylü insanlar çıkıp zıplayarak aralarında kavga ederek ondan korkarak şiddetle kaçan çocuklar orada durarak hayret ettiler.

- Buraya! Buraya gelin! - diye Maksim tekrar bağırınca onlardan birisi:

- Paa! Maksim gibi - diyerek gözlerine inanamamış gibi: - Maksim sen misin? - diye sordu.

- Evet evet! Benim.

- Neden tüylü elbise giydin? - diye çocuklardan birisi oldukça korkarak sordu.

- Sizleri kimin korkuttuğunu buraya gelip görün - diye Maksim konuştu.

Çocuklar şimdi sakinleşip yakına gelince meyveliklerin arasında yatan Taş Çocuk'u gördüler - onun da dışı tüylüydü.

Çocuklardan biri:

- Bu çocuklar bizi korkutmuşlar, çocuklar! - diyerek Maksim'in göğsünden orada itince, Taş Çocuk'un yanına oturuverdi. Çocukların hepsi oğlanları kuşatıp, onları ezerek, ellerindeki eşarplarla bağladılar. Hepsi göz açıp kapayıncaya kadar bir zamanda oldu. Çocukların onlara karşı koyacak güçleri yoktu

Çocukların en cesuru Çoyganmaa oğlanları sorguya çekmeye başladı.

- Neden bizi korkuttunuz?

Maksim:

- Ben değilim. Taş Çocuk korkuttu - diye cevap verdi.

- Maksim Kocaayak'la sizi korkuttu - diyerek Taş Çocuk reddetti.

- Kocaayak'la... - deyip sözün anlamını anlamadı Çoyganmaa. -Kocaayak'la insanları nasıl korkutacak? Bizi korkutanın Kocaayak olduğunu söyleyip kurnazlık mı ediyorsun?

- Kocaayak hakkında bir şey duymadın mı? - diye Taş Çocuk hemen sordu.

Çoyganmaa:

- Kocaayak dedikleri nedir çocuklar? - diye arkadaşlarına baktı.

Onlardan bazıları:

- Bilmem...

- Kim bilir... - dedi.

Sadece Bilikmaa:

- Dedemden duymuştum - diye cevap verdi. - Televizyonda kar adam denen bir hayvanı gösterirken "Kocaayak budur" demişti.

Çoyganmaa parmağıyla Maksim'i göstererek:

- Evet Maksim, Kocaayak denen hayvanın nerede? - diye sordu.

Çocuk:

- Kocaayak hakkında ilk kez duyuyorum - diye cevap verdi.

Taş Çocuk aniden:

- Yalan söyle! Yalan söyle! - diye bağırdı. - Onun Kocaayak'la buluştuğunu kaç defa dürbünle gördüm.

Taş Çocuk'un ses tonunun inandırıcılığı çok olunca, Çoyganmaa Maksim'e çok ciddi bakıp gelerek:

- Doğruyu söyle - dedi.

- Kocaayak'ı gören Taş Çocuk konuşsun - diye şimdi de Maksim reddetti. - Kocaayak'la karşılaşmadım.

- Karşılaştın, karşılaştın! - diye, Taş Çocuk yine bağırdı. - İki gözümle gördüm. Daha demin yine Maksim'in Kocaayak'ı beni bayıltıp yakalayarak gitti. Doğruyu söylüyorum. Yemin ederim!

Taş Çocuk'un böyle yemin etmesinden sonra hepsi bir süre ses çıkarmadan durdular. Çoyganmaa:

- Peki sen Taş Çocuk gibi Kocaayak'la karşılaşmadığına yemin edebilir misin? - diyerek doğrudan Maksim'in gözlerine baktı.

- Kocaayak'ın bayıltıp yakaladığı Taş Çocuk değil benim. Eğer böyle bir hayvan olmuş olsaydı benim tarafımda olurdu heralde - diye Maksim soruya doğrudan cevap verdi.

Çocuğun bu cevabından Maksim'in kimseye söylemediği bir sırrı olduğunu Çoyganmaa anladı.

Bu yüzden:

- Bundan sonra bizi korkutmayacaksınız çocuklar - diyerek onların bağlarını çözerek, eşarpları çocuklara verdi.

Çocuklardan birisi:

- Bu çocukların bizi korkuttuğunu anneme ve babama söyleyeceğim - dedi.

Taş Çocuk:

- Söyle söyle. Ben de Kocaayak hakkında herkese söyleyeceğim - diyerek köye doğru at sürüp uzaklaştı.

Bu olayın sonunda yaylada ve bütün bölgede Kocaayak hakkında konuşma yayıldı. Kocaayak'ı orda burda gören insanların sayısı arttı. Bir gün Maksim ve Dolaana kardeşlerin yanına Çoyganmaa elinde dizüstü bilgisayarla geldi.

- Sizlere ilginç bir şey göstereyim - diyerek bilgisayarını çalıştırarak, internette sitelerin birini açarak: - okuyun lütfen - dedi.

Maksim okuyup baktı. Kadir-Üzükle yaylasında Kocaayak denilen hayvanın bulunduğunu ve onu gören bilen kişilerin adını buraya yazmışlardı. Onların arasında Maksim'in, Dolaana'nın, Taş Çocuk'un ve yayladaki köylerdeki oğlanlar ve kızların bazılarının isimleri de vardı.

- Sen mi internete yazdın? - diye Maksim birden Çoyganmaa'yı azarladı.

- Yoook! - diyerek kız gözlerini ona doğru gerdi. -Sıkılınca, internette araştırırken karşılaştım.

Gerçekten Çoyganmaa değildir diye onun bakışına inanıp, Maksim siteyi tekrar okudu. Kocaayak hakkında haberi internete yazan kişinin kim olduğunu merak edip hırslandı.

- Taş Çocuk'tur belki - diye Dolaana aniden şüphelendi. - Sonra Kocaayak hakkında herkese söyleyeceğim diye gitmişti. Kocaayak hakkında konuşmayı Taş Çocuk ortaya çıkardı.

Maksim:

- Gerçekten öyle - diyerek alnını kırıştırdı.

- Kocaayak yaylada gerçekten var mı? - diye Çoyganmaa Maksim'e sordu. - Kocaayak'la beraber durduğunu, seni kaç kez gördüğünü söyledi Taş Çocuk meyve toplanılan yerde.

- Kocaayak'la karşılaşmadım. Taş Çocuk "Kocaayak, Kocaayak" deyip zıplıyordu - diye çocuk itiraf etmedi. - Gözüne ne gözüktüyse belli değil...

Çoyganmaa:

- Taş Çocuk'un bilgisayarı var mı? İnternete katıldı mı? - dedi.

- Taş Çocuk'un kendisine sorsana... - diye Dolaana teklif etti.

Maksim biraz düşünerek:

- Ben gidip sorayım - dedi.

Taş Çocuk Maksim'in sorusuna:

- Bende bilgisayar yok. İnanmıyorsan çadırın içini araştırabilirsin. Çoyganmaa'dan kötü olmadığımın, anne babama bilgisayar aldirtacağım... - diye memnuniyetsizce cevap verdi. - Çoyganmaa'nın bulduğu siteyi bana söylemen çok iyi oldu. Bilgisayar satın aldırıp, oradan internete girip, elektronik posta açtırarak, kocaayağı merak eden kişilerle iletişim kuracağım.

- Koca-ayak diye neyi kast ediyorsun - diye Maksim kandırarak konuşmaya başladı.

- Bilmememezlikten gelme! - diye Taş Çocuk kızgına döndü. - Koca-ayak'la beraber oynadığını kaç defa dürbünden gördüm. Ama siz onu benden gizlediniz.

Koca-ayak'ın Taş Çocuk'a gönülsüzlüğünü hatırlayarak, Maksim sadece:

- Karanlığı görmüşsündür - deyince:

- Öyle mi! - diyerek Taş Çocuk bağıınca inat ettiği açıkça belliydi. - Koca-ayak'ı açıkça gördüm diye herkesin önünde kesinlikle tasdik edeceğim. Bilgisayar, internet, elektronik posta hakkında düşündüğünüz için teşekkür ederim - diyerek ikisinin arasında barış denen şeyden eser kalmaması Maksim'in dikkatini çekti.

Maksim ile Taş Çocuk arasında bu konuşmadan çok geçmeden internet sitelerinde Kadir-Üzük yaylasında bulunan kocaayak hayvanının, onu gören kişilerin hakkında haberler ardı ardına gelmeye başladı. Taş Çocuk köylere gidip o haberleri insanlara kendi bilgisayarından göstermek için nakledilen konuşmaları da dinliyordu. İnadından ödü çatlayan Taş Çocuk’la konuştuğu konuyu, Tüylü Çocuk hakkındaki sırrı kimseye demeyecekleri hakkında kardeşler anlaştılar. Cep telefonuyla Dolaana anne babasıyla haberleşerek bilgisayarını getirtti. Kardeşler internette siteleri okumaya başladılar. Yaylada koca-ayak hakkında olan olaylar abartılmış, bu haberlerin orada sayısız olmuştu. Sadece Çoyganmaa, Taş Çocuk, Maksim kardeşlerde bilgisayar var değildi, o civardaki köylerin çocukları da anne babalarına bilgisayar aldırıp, internete girerek, koca ayak hakkında çeşitli sitelerden okuyup, orda burdaki insanlarla haberleştiler. Maksim kardeşlerin elektronik postasına böyle gelen “Kocaayak’la karşılaştınız mı?” sorusuna, onlar “yok” deyip reddederek cevap veriyorlardı. Fakat Taş Çocuk: “Maksim ve Dolaana’yı kocaayakla beraber oynarken gördüm” diyerek internette açıklamamıştı. Sadece Kadir-Üzük yaylasında köylerin internetçileri değil, başka yerlerdeki kişiler de kocaayak hakkında çeşitli şeyleri internete yazmaya başladılar. Bunların hepsi sadece merak değil, internette bir oyun haline geldi. Yaylada köylerin çocuklarının bilgisayara, internete birden parlayan ilgilerini anne babaları destekleyip bilime heves deyip öyle anladılar. Kocaayak ve onu gören, bilen kişiler hakkındaki internetteki haberler onlara da çok ilginç geliyordu. Farklı olaylar yaylada gerçekten olmuştu, şimdi de olacağını nereden bilebilirlerdi.

Onlar bunu yapmak için daha da yaymaya başladılar.

Bir gün bölge valisi arabalı insanları takip edip gelerek Kadir-Üzük köyünün içindeki yaylanın ortasında duran Hoytpak Çocuk’un yaşlı ailesinin çadırında toplanarak:

- Bilgisayarlarla haberleştiğiniz internat denen şeyde... - diye konuşmaya başladı.

Oğlanlar, kızlar kahkaha attılar. Kızlardan birisi:

- İnternet! - diye başkanın hatasını düzeltti.

- Evet evet. İnternet... - diye vali devam etti. - Kadir-Üzük yaylasının internatçileri çok ünlü bir halksınız...

Kızlar, oğlanlar tekrar gülüştüler. Deminki kız tekrar:

- İnternetçiler! - dedi.

- Aa yazık! O iki lafi hep karıştırıyorum, adlandıramıyorum - diye başkan elini salladı. - Çok ünlü halksınız. Sizlerin yaylasından öteye beriye kocaayak hakkında

çokça haber yazıyorsunuz. Ama bunlar... - diyerek gelen kişileri başıyla gösterdi. - Yeryüzünde farklı şeyler araştıran bilimadamlarıdır.

Onlardan birisi durarak, bu yaylada kar adamı, başka bir deyişle, kocaayağı gören kişilerin internete girdikleri haberleri okuyarak onu belirtip gelenleri dinledi.

Ondan:

- Yaylanın ormanlarının, doğasının olduğu özelliklere bakınca, kocaayak Kadir-Üzük denilen yerde gözükmüştür diye uygun olan çözümü farklı olayların araştırmacılarına vereceğiz - diye konuştu.

Başkan parmağını sallayarak:

- Bakın çocuklar! - dedi. - O çok yakında! Siz özel yerde yaşıyorsunuz. Adı bile sıradan değil - Kadir-Üzük! Burada kocaayak bile yaşıyor - diyerek yaylanın etrafını gösterdi. - Eğer onu bilimadamları takip edip bularak kürkünün resmini çekerek televizyonda gösterilirse yurdumuz bütün dünyada ünlenecektir. Kocaayaklı yer diye.

Yine bir araştırmacı durarak:

- Sizlerin arasında kar adam veya kocaayak hakkında internete haber giren kimler çocuklar? Ellerini kaldırsın! - deyince birkaç kişi ellerini kaldırdı.

- Kocaayağı iki gözüyle gerçekten kim gördü? - diye belirtince, sadece Taş Çocuk elini kaldırdı.

- Maksim kardeşlerle kocaayak beraber oynarken uzaktan dürbünle gördüm - dedi.

- Kocaayak denen hayvanı biz görmedik, onunla oynamadık, Taş Çocuk'un ne gördüğünü bilmiyoruz - diye Maksim kardeşler reddettiler.

Çocuklar arasında tartışma olunca:

- Kar adam veya kocaayağı sizin içinizden gören sadece Taş Çocuk'tur. Kendi tasdik ettiğinde, inandığımız haberimiz yalnızca onunkidir - diye bilimadamlarından birisi yatıştırdı. - Kadir-Üzük'te kocaayak var mı yoksa yok mu diye gözlemleyeceğiz. Eğer kocaayak burada gerçekten varsa onu arayıp bulacağımızda bütün orman araştırmacılarına gereken donanım bizde var...

Kar adamları nasıl araştırdıklarının hakkında bilimadamlarının toplantılarında uzun açıklamaları Maksim dinleyerek, "King-Kong" denilen sinema filmini hatırlayarak, Tüylü Çocukda King-Kong gibi aynı kaderi paylaşacak diye korktu. Bu yüzden Tüylü Çocuk ormana ters şekilde hızlıca gitmeye karar verdi.

Kardeşler Tüylü Çocuk'a giderek buluşup, bu yayladan hızlıca git diyerek internetteki haberleri, bilimadamları hakkında açıklamaları söylediler fakat onun hepsinin manasını anlayacak gücü olmadığı açıkça belliydi.

- Kendim görünmez olsam beni nasıl görebilirler - diye aldırmadı.

Dolaana:

- Bu yaylada durursan seni görüp bilecek aletler onlarda var - deyince çevresine bakarak:

- Şu ormandaki avlar da mı? - diye Tüylü Çocuk hayret edip sordu.

- Evet - diyerek çocuk konuştu. - Annenle beraber geldiğin ormana geri dön Tüylü Çocuk.

Ölüm deyip gözükmemeyi anlamayarak:

- Uyanılmayan uykuyu annem uyumuş... Onun kokusu da değişti. İsteğim yok - dedi. Yalnız ne yapacağım.

Dolaana:

- Doğup büyüdüğün ormanında senin gibi tüylü çocuklar vardır belki - diye ona acıdı. - Onlarla karşılaşırsın belki.

Tüylü Çocuk düşünmeye başlayarak, ak kar kaplı tepelere, ormanlara doğru baktı.

Onun düşüncesinde herhangi bir şey onu uyandırmış gibi:

- Annem... Annemin arkadaşları... Benim gibi tüylü çocukları düşünüyorum... Onlar şimdi nerede? - diyerek onun düşüncesini Maksim anlayarak:

- Aranız düşüncenin ulaşmayacağı kadar uzak olunca, birbirinizi kaybetmişsinizdir - diye konuştu.

Deminki:

- Öyle olamaz - dedi. - Yaklaşıversek, hemen hemen bilebiliriz.

Çocuk:

- Çabuk onlara git - deyince:

Tüylü Çocuk:

- Beni uzaklaştıracak mısınız? - diye acındı.

- Yooook... - diye Maksim hata yaptı.

- Sana ne kadar tehlikeli insanların geleceğini bilmiyorsun, Tüylü Çocuk - diye, Dolaana açıkladı. - Kendilerinin gözbebeği yetmediği yerde herşeyi görebilirler, işte o büyük taygalara doğru konuşan halktır.

Kocaayak uzaklara taygalara bakarak onun yüzünde gerçekten hayret eden bir görünüş bulunuyordu.

O sadece:

- Bu taygalara da karşı düşünür mü? - diye sordu.

- Düşünmesi mümkün - diye çocuk umut etti. - Konuşma deyince düşünce iletmeştir diye sen demiştin.

Kocaayak'ın hayretle baktığı açıkça görülüyordu. Öyle olsa da hafifçe inanmayarak:

- Olamaz!.. - dedi.

Tüylü Çocuk'la buluşmak için gittiğinde, aldığı dürbünü cebinden çıkararak:

- İnanmıyorsan, buna bak haydi-diyerek, Maksim dürbünü kocaayağa tuttu.

Deminki onu evire çevire tutarak:

- Bu nedir? - diye sordu.

- Uzaktaki şeyleri böyle yakınlaştırır bakmaya yarayan dürbün denen eşyadır-diyerek onu Tüylü Çocuk'un gözlerine götürünce, deminki tepenin bağrında otlayan koyunların hepsini yakındalarmış gibi görerek, dürbünü düşürecekti. Maksim'in dürbünü elinden bırakmadığı iyi oldu.

Tüylü Çocuk kurnazca bakış atarak, yine dürbünden bakıp, koyunları görüyor, sonra da dürbünü evire çevire tutuyordu. Hangi uzaktaki koyunların onun tamamen yanındaymış gibi görünmesinden akli başından gidiyordu.

- Böyle sıradan bir dürbünle Taş Çocuk seni görmüş. Seni arayan kişilerde bundan güçlü dürbünler var - deyip Dolaana kocaayağı daha da üstüne gitti. - Taş Çocuk seni gösterecek olsa, onlar seni hayli hayli görür.

Taş Çocuk'un adını duyunca, Tüylü Çocuk:

- O çocukla buluşmanın benim için ne kadar tehlikeli olduğunu biliyorum. Bu yüzden onunla görüşmek için hiç isteğim yok - dedi.

- Nasıl anladın? - diye Maksim sordu.

Deminki:

- Kendiliğinden... Görmüş aniden! - diye cevap verdi.

- Seni arayan kişilerden hızlıca kaçıp gidemezsen, sinema filmindeki King-Kong gibi olursun - diye, Maksim konuştu.

- "Sinema"... "King-Kong"... Onlar da ne! - diye deminki sordu.

Tüylü Çocuk'a sinema ve King-Kong hakkında açıklama yapınca benzer şekilde anlayamayacağını düşünerek:

- "Sinema" denilen ağıldır - diye, Maksim bile bile yanlış açıklayarak, "King-Kong" denilen de ağıla giren senin gibi kocaayaktır" deyip tokatlayarak: - King-Kong... senin gibi küçük insansı hayvandır - dedi.

Köylerde ahıra giren hayvanları görüp, onların neredeyse sıkışık, boğucu bir yerde kaldığını bilerek orada istemeye istemeye “Boş yer olsa iyi” deyip, düşüncesini bilerek:

- Aferin! - diye Dolaana onu sevindirdi. - Doğup büyüdüğün taygana giderek, kendin gibi tüylü oğlucuklarla karşılaş, beraber yaşamak senin içinde iyi olacak.

Tüylü Çocuk düşünerek:

- Yaylada durunca, Taş Çocuk gibi kişiler benim için tehlikeli mi? - diye sordu.

- Tabi ki tehlikeli. Öyle olmasa sana, çok sevdiğimiz arkadaşımıza, bu yayladan neden git diyelim? - diye Maksim hemen cevap verdi.

- Öyleyse, ilk başta buluştuğumuz yerimiz... - diiyerek, Tüylü Çocuk dağ yönünü eliyle gösterdi. - ... tepe başına gidip haber vereyim.

Maksim:

- Haydi - dedi.

Dolaana:

- Siz orada vedalaşın - dedi.

- Ama sen... Gelmeyecek misin? - deyip, ağabeyi merak edip sordu.

Kardeşi kurnazca gülümseyerek:

- Ben buradan... Siz tepe başında durduğunuzda, düşünce iletip vedalaşacağım - diye cevapladı.

Tüylü Çocuk tepe başına doğru bakarak:

- Bu kadar uzak yerde mi! - diye hayret etti. - Ben yapamam.

Dolaana bir gözünü kırparak:

- Mümkün olduğunu biliyorsun - diyerek tamamen yiyecek doldurduğu torbayı Tüylü Çocuk’a verdi. - Yolda... taygada yersin.

Deminki:

- Dolaana’nın bana verdiği yemek çok lezzetlidir - diyerek aldı.

Tüylü Çocuk ile Maksim tepe üzerine çıkar çıkmaz, çocuğun cebindeki telefon çaldı. “Telefonu Tüylü Çocuk’a dinleteyim” deyip, kardeşi arayınca onu Kocaayak’ın kulağına götürerek, Dolaana’nın konuşmasını dinlettiğinde Kocaayak hayretle etrafına baktı. Onun çok hayret ettiğini çocuk görünce:

- Hahaha... - deyip gülmeye başladı. Ama Tüylü Çocuk’un alnı kırışık, suratı çok ciddi olunca aniden gülmeyi kesti.

Kocaayak’ın gözleri ışıldayıp, yüzü güler gibi olunca, Dolaana’nın düşüncesinin Tüylü Çocuk’a telefon konuşmasından ulaştığı belli oldu. Dolaana’nın Tüylü

Çocuk’a neyi konuştuğu veya nasıl düşünce ilettiği Maksim’e önceden olduğu gibi sihirli sır olup kaldı.

Tüylü Çocuk ayrılırken:

- Bu güzel yaylaya tepe üstünden yine bakayım. Oradan gideyim. Benim gözbebeğimin görmediği yerde neyi göreceğim, uzaktan düşünce ilettiğim kişilerden korkuyorum. Nereden geldiğimi nereye gideceğimi bana bildir - diyerek Yüksek-Tepeyi daha da çıktı.

Bir daha da geriye bakmadı. Öyle olsa da Kocaayak’ın ne kadar üzüldüğünü Maksim düşüncesinden anlıyordu.

Dolaana koyunların başını köyün yönüne yöneltip yavaş yavaş yolunu gözleyerek gitti. Kardeşinin çok üzgün olduğunu Maksim anlıyordu. O üçünün düşüncesi o anda birleşti. Kocaayak’a... Kocaayak’ın üzüntüsüne...

Gece geç saatlerde köye Çoyganmaa atına binip geldi. Çocuk atını bağlarken, Maksim onun gelişinin sıradan olmadığını bilip, başkası olmadığını da bilerek onu karşılamaya çıktı.

Çoyganmaa aniden:

- Kocaayak’ı gördüm - dedi.

Onun gözüne Tüylü Çocuk’un gözükmesine inanmadan:

- Nerede? - deyip, çocuk hayret etti.

- Bilimadamlarının kamp yerinde - dedi çocuk.

Maksim korkarak:

- Gerçekten mi? - dedi.

- Gerçek değilse, merçek mi? - diye çocuk hafifçe kabalaştı.- Kardeşin Dolaana ile sen Kocaayak’ı görmüş, onunla buluşmuş, onu saklamış ve reddediyorsunuz.

- Kim böyle dedi?

- Taş Çocuk. Bilimadamları onu çok övdüler. Kocaayak’ı bulup yardım ettiği için...

- Aa!... Taygaya hızlıca git diye Tüylü Çocuk’a çok söyledik - diye Maksim merhamet etti.

- Evet evet! Tüylü Çocuk ben dedi.

- Onu nasıl anladın?

- Kendiliğinden... Düşüncemle! “Benim yakalandığımı Maksim’e ilet” diye rica etti.

Maksim:

- Tüylü Çocuk sana güvenmiştir deyince, kız gülümseyerek:

- Bilimadamları Tüylü Çocuk'u zincirleyerek, demir kafes içine sokmuşlar. "Yarın araba gelince, yükleyip gideceğiz" diyorlardı - dedi.

Onların yanına Dolaana gelince, ne olduğunu Maksim ona söyleyiverdi.

- Taş Çocuk'a Tüylü Çocuk'un hiç gönlü ısınmamıştı - diyerek, Dolaana'nın gözlerinde yaşlar parlayarak sordu. - Nasıl yakaladılar?

- Kocaayak'la siz buluştuğunuzda, Taş Çocuk bilimadamlarına göstermiş. Araştırmacılar ondan sonra Kocaayak'tan gözlerini ayırmadılar. Uzaktan sessizce yaklaşmışlar - diye Çoyganmaa cevap verdi. - Kurşunlu dürbünlü silahtan kocaayağı çok uzaktan vurmuşlar. Kocaayak vurulup yatınca, demir kafese götürüp sokmuşlar.

Cesur yönüyle Dolaana:

- Tüylü Çocuk'u hemen kurtaralım - dedi.

Ağabeyi alnını kırıştırıp:

- Nasıl? Demir kafes içinde koca... kocaayağı...

Üçü de sessizce gittiler.

- Babana söyle Maksim - diye, Çoyganmaa öneri sundu. - Senin baban iyidir.

Onlara yardım gerektiğini bilirmiş gibi, babası çadırdan çıkarak:

- Çoyganmaa gecenin bu saatinde gelip neyi abartıp bağırarak konuşuyor? - diye her şeyi unutarak konuştu.

Onun adını söyleyince, Çoyganmaa:

- Yok... Sıradan... - dedi.

- Sıradansa sıradandır - diyerek babası baltayla ağacın yanına gidip kesiverdi.

Onun güçlü ellerine baltanın çok hafif gelmesini izleyip, dalları kısa kısa yakacak odun şeklinde kestiğine bakarak, Dolaana:

- Gerçekten! Babana söyleyelim. Yardım eder - dedi.

Maksim'in cesaret göstermeyeceğini bilerek, Çoyganmaa:

- Konuş lütfen. Baban bizi azarlamaz - diye omzundan itince, çocuk:

- Korkuyorum - dedi.

Kardeşi:

- Hep beraber gidelim - deyip öne geçti.

Onun yanına çocuklar gelince, babası şaka yaptı:

- Haydi, neden toplanıp neyi danışıp neyi yapacaksınız? - diyerek baltayı ağaca sapladı.

Dolaana konuşmaya nasıl başlayacağını açıklığa kavuşturamadan:

- Yaylada kocaayak var babacığım - diye söyleyiverdi.

Deminki umursamadan:

- Duydum duydum! - dedi. O konuşmayı kimin çıkardığını bilmiyorum. Aşağı köyün oğlu Taş Çocuk: “Kocaayak gördüm” diye dolaşüyor. Doğru mu acaba? Gerçekten öyleyse kocaayak denilen şeyi halk orda burda görmüş, karşılaşmış diye konuşmaları kaç defa dinledim. Ama bu bilimadamları araştırmacıların geldiğini düşününce sıradan değil.

Dolaana daha da cesaretlenip:

- Biz onu gördük - dedi.

- Öyle deme - diye Maksim’in babasının umrunda olmadı. - Kocaayak sihirli hayvandır. Onunla karşılaşan, onu gören insanların canını alır.

Çocuklar korkar gibi bakıştılar. Onu fark edince, Maksim:

- Kendiliğinden oldu babacığım - dedi. - Biz kaç kez karşılaştık.

Çoyganmaa yine:

- Kocaayağı şimdi yeni görmekten geldim - dedi.

Maksim’in babası şimdi:

- Ne? - diye o üçünün gözlerine doğru baktı. - Gerçekten!

Oğlu hızlıca:

- Gerçekten... babacığım... - dedi

- Haydi haydi! Şaka yapıyorsunuz değil mi! - diye babası inanmadı. - İnsanın aklını başından alırsınız.

- Kendi konuşmasa da, Tüylü Çocuk’un neyi düşündüğünü biliyorduk - diye Maksim açıkladı.

Babası:

- Sesi olmayan insan mı? Tüylü Çocuk dediğin hangi köyün oğlu? - diye sordu.

Oğlu:

- Kocaayaktır babacığım - dedi.

- “Kocaayak kocaayak” diyorsunuz. Sizlerin oyun oynadığınız kişiler anne ve babanız! Kendiniz aranızda oynayın - diye babası kızdı.

Maksim:

- Kocaayağa Tüylü Çocuk diye isim taktık babacığım. İnanmıyorsan bizimle beraber ona gidelim - diye inanırlılığı yüksek şekilde konuşunca, babası oğluna, ondan sonra Dolaana ile Çoyganmaa’ya doğru dikkatlice bakarak hayret etti.

Sonra:

- Gerçek mi bu? - diye ciddi şekilde sordu.

Çocukların üçü neredeyse aynı anda:

- Gerçek!!! - diye cevap verdiler.

Böyle inandırıcı cevap vermelerinin ardından Maksim'in babasının aklının başından gittiği açıkça:

- Haydi, anlatın - dedi.

Üç arkadaştan kocaayak hakkındaki şeyleri dinleyerek, babası sadece:

- Farklı şeyler gerçekten var... - deyip, bir süre sessizce gittiler. Sonra: - Kocaayak da olsa, akıllı hayvan heralde - dedi. - Zavallıyı gidip görelim.

Arkadaşlar sevindi:

- Yaşasın!

- Baban yardım eder demiştim değil mi?

- Çabuk gidelim!

Araştırmacı bilimadamlarının kamp yerlerinin yakınına onlar gizlice gelerek, diğerleri ateşte yemek kaynatıyorlardı. Ateş yakınında geniş demir kafes içinde kocaayak kıvrılmış yatıyordu.

- Babacığım, kafes yanına giderek, Tüylü Çocuk'la düşünce iletelim - diye Maksim fısıldayarak konuştu.

Babası:

- Haydi öyle yap - dedi. - Sadece dikkatli ol.

Maksim'in yaklaşıp geldiğini kocaayak bilerek, yattığı yerden doğrularak onun olduğu yöne baktı.

- Gürültü yapma gürültü yapma Tüylü Çocuk. Ateşteki halk anlayacak - diye Maksim onu sakinleştirdi. - Otur. Kımıldama!

Kocaayak onun sözünü dinledi.

Çocuk:

- Seni demir kafesten çıkartıp kurtaracağız - deyince:

- Ne zaman? - diye kocaayak sordu.

- Bu gece veya yarın. Sadece endişelenme, ateşteki insanlar şüphelenecek.

Kocaayak:

- Tamam - dedi.

- Bekle Tüylü Çocuk. Seni kurtaracağız. Babam yardım edecek.

Kocaayak:

- Babanı gördüm - dedi.

Maksim:

- Bize güveniyor musun Tüylü Çocuk? - diye sorunca:

Kocaayak:

- Evet - dedi.

- Öyleyse yat. Gürültü çıkarma - diye çocuk emir verince, kocaayak kıvrılıp yattı.

Oğlu geri gelince:

- Ateşin parıltısında varlığını görünce, kocaayak hayvan küçük tüylü çocuk gibi, sizlerin yaşıtıdır - diye babası merhametle konuştu. - Onu çabucak kurtararak, ormana koyalım. Orada özgürce yaşasın. Orada yatan hayvana ateş edip, onu demir kafesin içine koymaya ne gerek var? İyice yabani hayvan değil herhalde.

Maksim:

- “Seni kurtaracağız. Babam bize yardım edecek” dediğimde Tüylü Çocuk: “Babanı gördüm “ dedi - dedi.

- Nasıl? Kocaayak beni görmüş, beni biliyor mu? - diye babası iyice şaşırdı.

- Gerçekten babacığım!

- Bu adam dikkat etmez, efsanedeki gibi olaylar yeryüzünde oluyor - diye babası hayret etti. - Buradan uzaklaşıp, kocaayağı nasıl kurtaracağımızı görüşelim.

Araştırmacıların ateşinden uzaklaşarak, çam ağaçlarının yanında Maksim’in babası durdu.

Çocuklar onu çevreleyip:

- Haydi, az önceki küçük kocaayağı nasıl bir yolla ormana salacağız? - diye sordu.

Üç arkadaş bakıştılar.

Kocaayağı nasıl kurtaracakları hakkında ayrıntılı olarak düşüneceklerini bilerek, Maksim’in babası:

- Bir hile düşünelim haydi - dedi.

Hepsi sessizce kaldı.

Sonra:

- Maksim, orada Taş Çocuk’u nasıl korkutmuştun? Bilimadamlarını da öyle korkutarak Tüylü Çocuk’u serbest bırakalım - diye Çoyganmaa öneri sundu.

- Onları öyle korkutabilirim belki. Tüylü Çocuk’u koydukları demir kafesin ağzı kilitlidir - diye Maksim konuştu.

- Taş Çocuk’u nasıl korkuttun oğlum? - diye Maksim’in babası sordu.

Tüylü Çocuk postunu ters giyip kocaayağın taklidini yapıp meyve toplayan çocukları korkuttuğunu, Taş Çocuk’un foyasını nasıl ortaya çıkarttığını oğlu anlatınca:

- Bu dahiledir - diyerek Maksim'in babası sordu. - Demir kafesin kilidini nasıl açabiliriz?

Dolaana:

Dördümüz kıyafetleri ters giyerek, derme çatma kocaayaklar olup aniden gözükrsek, bilimadamları korkabilirler - dedi.

- Sizlerin bu yolu kullanmanız olabilir - diye Maksim'in babası konuştu. - Köyden silahımı alırsam iyidir.

Çoyganmaa birden:

- Korkunç! - dedi. - Onları öldürecek miyiz?

Maksim'in babası:

- Hayır! Kıyafetlerin yününü tersine çevirip giydiğimizde ateşteki bilimadamlarını aniden kuşatarak, kurşunsuz av tüfeği ile onları korkutarak kilidi alıp demir kafesi açıp kocaayakçıyı kurtarırsınız - deyince çocuklar kabul ettiler.

Kocaayağı hemen kurtarmak için, onlar ateşin yakınına geldiğinde, Tüylü Çocuk'un: "Benimle hemen görüş" diye düşüncesini ilettiler Maksim.

Babası ile çocuklar beklerken, demir kafesin yanına gelerek, Tüylü Çocuk:

- Ateşteki kişileri korkutmayın - dedi. - Beni kurtarmak için sizlerin isteğinin gücü ile bu kafesten çıkabilirim.

- Nasıl? - diye, çocuk onun düşüncesinin anlamını anlamadı.

- Sizin hepinizin isteğinin ortak gücü gerek.

- İsteklerimizi nasıl birleştireceğiz?

Tüylü Çocuk:

- Benim yakınım hepimiz gelerek, beni bu demir kafesten çıksın diye bütün düşüncenle ortak istekte bulunun. Sizin isteğinizin gücüyle kendi isteğimin gücünü birleştirip, buradan çıkacağım - dedi. - Düşüncenin güçlü bir şey olduğunu biliyorsun. İstekli düşünce ondan da güçlü.

- Anlıyorum. Babamın yanına gideyim - diyerek Maksim gitti.

Kocaayağı koydukları demir kafesin yanına giderek yavaş yavaş yaklaşınca hepsi cesaretini kaybetti - Tüylü Çocuk kafesinin geniş demirlerinin arasından onların karşısına çıktı. Ama ateşin yanındaki bilimadamları onu fark etmeyip unutarak oturuyorlardı.

Ateşten uzaklaşınca:

- Geniş demirlerin arasından nasıl çıktın Tüylü Çocuk? - diye Maksim hayret ederek sordu.

Tüylü Çocuk'un:

- Sizlerin beni kurtarma isteğinizin gücü ile - deyip hepsine anlattı.
 - Gerçekten öyle mi? - diye, düşünce ile sorduğu için Maksim'in babası anlamadı.
 - Gerçekten Maksim'in babası - diye küçük kocaayakçığın cevabını birden anladı. -
- Sizlerin hepinizin beni kurtarmak için isteğiniz çok güçlü oldu.

Dolaana:

- Ama biz isteklerimizi birleştirip ulaştırmadık galiba - dedi.

Tüylü Çocuk'un:

- Sizlerin beni kurtarmak için isteğiniz demir kafes içine bana kendiliğinden ulaştı - dediğini hepsine anlattı.

Çoyganmaa:

- Nasıl oldu? - diye hayretle sordu.
- Ellerimde ve ayaklarımdaki demir zincirler düşünce, demir kafesin içinden özgürce geçmeme yardım etti - diye Tüylü Çocuk cevap verdi.
- Ormanında özgür yürü oğulcuğum - diye Maksim'in babası konuştu. - İnsanlar sana karşı böyledir! Yakalayıp zincirlerler... İnsanlardan hızlıca uzaklaş!

Tüylü Çocuk'un:

- İnsanlar insanlardan farklı diye anlamış oldum. Başka insanlardan uzak durduysam da sizlere yakın dururum - diye hepsine anlattı. Sizlerle görüşeceğim.
- Sen git. Biz seni bekleriz Tüylü Çocuk - diye Maksim konuştu.

Tüylü Çocuk:

- Gidiyorum - dedi ve karanlıkta rüzgar gibi kayboldu.

Maksim'in babası:

- Gitti mi bu çocuk? - diye hayrete düştü.

Oğlu:

- Evet babacığım - dedi.
- Küçükken beni dedem kocaayak ile korkutup onun hakkında farklı şeyler anlatırdı - diye Maksim'in babası abartarak anlattı. - "Kocaayak gördüm" desem kimse bana inanmaz. "Çocuklarımla beraber onu zincirden kurtardım" desem hiç inanmaz.
- Kimseye söylemeyeceğiz babacığım! - diye Maksim babasının sözünü kesti. -Tüylü Çocuk: "Görüşürüz" dedi. İnsanlar öğrenirse onu yine yakalarlar.

Kocaayak Tüylü Çocuk hakkında kimseye bir şey söylenmeyeceğine orada söz verip "Bu sözü tutmayan kişinin kaburga kemiği kırılsın, sırrı söyleyen kişinin yanağı kırılsın" diye kocaayak için gerçekçi yemin ettiler.

Maksim ve yanındakiler köye gelerek:

- Fısıldaşırken kayboşup geldiniz. Nereye gittiniz? - diye annesi sorunca:

- Gökyüzü berrak, yıldızlar da çok. Çocuklara yıldızları gösterdim - diye babası keskin zekasıyla cevapladı.

Ertesi sabah bilimadamları uyanınca gece yakaladıkları kocaayağın gittiğini, kafesin içinin boş olduğunu, orada sadece zincirlerin kaldığını gördüler. Kocaayağı zincirledikleri demir zincirler, onu koydukları demir kafes onun kilidi hepsi bütündü, parçalanmamıştı. Kafesin etrafını gezdiler, bir şey göremediler. Neyi kırmış, kocaayak zincirlerden nasıl kurtulmuş, kafesten nasıl kaçmıştı? İyice hayret ettiler. Havada esen şey gibiydi! Şimdi nasıl olacak, o gittiği ormanında yapamamıştır diye bulmak için, bilimadamları yayılıp gittiler.

Maksim'in babası ertesi sabah:

- Gece geç saatlere kadar uyumadınız, bugün dinlenin çocuklarım - diyerek koyunlarını otlatmaya gitti.

Köyün içinde ağır olan işlere Maksim'in annesine yardım ettikten sonra, Dolaana bilgisayarından internete girerek:

- Ağabey ağabey! - diye bağırıverdi. - Bak bak!

Maksim koşarak gelerek, "Tuva'nın Kadir-Üzük denilen yerinde bilimadamları kar adamı yakaladılar" diye internete yazılmış ve demir kafes içinde kocaayağın resmi gösterilmişti.

- Tüylü Çocuk'a bak ağabey. Kıvrılıp yatıyor. Zavallı! - diye Dolaana korktu. - Şimdi tekrar mı yakalamışlar?

- Bilmem! - diye Maksim inanmasa da: çabuk gidip bakalım - dedi.

Bağladıkları ata hızlıca binerek, bilimadamlarının kampına koşup geldiler.

- Hoyt-hooyt! Nereye gittiniz? - diye Maksim'in annesi bağırıyordu.

Bilimadamlarının kamp yerine kardeşler gelince, oradaki insanlar çok kalabalık olmuşlardı. Kocaayak denilen hayvanın yakalandığını internetten öğrenerek onu dinlemeye görmeye gelen kişiler yaylanın civar köylerinden toplanıp gelerek:

- Kocaayak nerede? Bize gösterin...

- Nerede saklıyorsunuz?

- Kocaayağı yakaladığınızı internette haber vermediniz mi? - diye bilimadamlarını çevrelediler.

Deminkiler kocaayağı yakaladık diye cevapları olmadığından utanıp, kendilerinin bilimadamı sıfatlarını korumak için:

- Biz onu yakalamadık, hatta görmedik. Kar adam hakkında dedikodu yayılmış. Sizin yaylanızda kar adamyok - diye işin üstünü örttü. - Yalan haberi internete kim koyduysa...

Dün gece kocaayağı boş demir kafese koyarak, fotoğraf makinası ile resmini çekerek onu internete koyan bilimadamlarının bu cevabını duyan Taş Çocuk iyice hayrete düştü.

Maksim ile Dolaana kardeşler demir kafesin yanından gidince boş kaldı. Hepsi çok sevindiler. Kocaayak şimdi kendi ormanında!

Bir sonraki yaz tatilinde Dolaana ve Maksim kardeşler kocaayakla beraber koyun otlatıp oynarken, Taş Çocuk onları uzaktan görse de ses çıkarmadı.

4. SÖZLÜK

a ama, fakat, ise: (TuvW 65 a) *a. (...)*

aa bogda aman Allahım: *a. b. (...)*

aa şaşırma ünlemi: (→ Mo. *a*, Hal. *aa* L 1 a, TuvW 65 a 2) *(...) a.*

aajok çok, pek: (TuvW 65 a) *a. dıñzıdı ; amıraarı-daa a. ; a. çayañnaajın ; a. bolgan ; şiiptirlıı a. ; höglüü a. ; ayannıñ a.-tur ; amdannı a. ; a. amdannanıp ; a. amdannıg ; çaptançu a. ; a. amırap ; a. homudaar ; a. taarzingan ; a. boorga ; çiktii a. ; çuluktuu a. ; kañdayı a. ; büzürençii a. ; çiviini a. ; a. solun ; a. maktap ; kösküzü-daa a. ; tivıngırı a.*

aal 1. yurt, köy: (< ET *ağıl* “evcil küçükbaş hayvanların barındığı çit veya duvarla çevrili yer”, → Mo. *ayıl* “köy” TuvW 65 a) *a.+çe uglandı ; a.+darnıñ kayı-bireeziniñ ; a.+çe kirer ; a. çoogunga ; a.+ga keerge ; odardan a.+çe ; törelderiniñ a.+ga ; a.+ga (...) kelgeş ; kayı a.+dıñ ; malçın a.+darnıñ ; a. kodanıñçe ; a.+darnıñ kadarçıları ; a.+çe uglay ; a.+çe çanıp ; a.+ga kelgeş ; a.+çe çorupkannar ; olarnıñ a.-oranın ; a.+ınga çede ; a.+ıvıska (...) ekkelgen ; a.+dar çoogunga ; a. çoogunda ; koja a.+darnıñ ; a.+çe kirgen ; a. ödeençe ; a.+dan (...) ap ; a.+dardan (...) alırı ; a.+ga (...) ijip ; a.+çe kirip ; a.+çe barba ; a. çanında ; a. kodanında ; a. eezi ; a.+dı (...) kadarar ; a.+çe (...) kirip ; a.+çe havırıp ; a. işti ; a.+dıñ kodanıñçe ; a.+çe kirbes ; a.+dardan (...) ap ; kijilerniñ a.+ınçe ; iyeziniñ a.+ınga ; a.-oranıñarje ; a.+darnıñ azı ; bistiñ a.+ıvıska ; çaylagnıñ a.+darınıñ ; a.+dar arazınga ; a.+dan ap ; a.+darda ooldar ; a.+darga barıp ; a.+darnıñ urugları ; a.+darnıñ internetçileri ; a.+darnıñ urug-darınıñ ; a.+dar iştin ; a.+ınga çıggaş ; a.+ga (...) kelgen ; a.+dıñ oglu ; a.+da (...) ap ; a.+ga çedip ; a.+darından çıglıp*

2. oğlan, adam, arkadaş: *ey a. ! ; (...) a. ;*

aalçı misafir: (*aal+çı* TuvW 65 a) *a. (...) turguzup* ; *a. (...) epçoksunup* ; *a. (...) dep* ; *açazı bile a.+nıñ*

aamayzığ aptallık, sersemlik: (*aamay+zığ*) *a.+ı konçug*

aan sonra, daha sonra: (**annan<*andan* TuvW 65 b) (...) *a.*

aar ağır, ciddi, zor, önemli, değerli: (< ET *ağır* TuvW 65 b) *a. iyde*

aarak (küçültme, benzerlik, sevimlilik gösteren bir edat) biraz, birazcık, azıcık: (*aray+rak* TuvW 65 b) *surgay a.* ; *a. çugaalaan* ; *kögüde a.*

aarı- / **aarır** / hasta olmak, hastalanmak, ağrımak: (< ET *ağrı-<ağır+ı-* TuvW 65 b) *a.-an kijiler*

aarığ hastalık, ağrı, sızı: (< ET *ağrığ<ağrı-ğ* TuvW 65 b) *a. bolgaş* ; *ooñ a.+ı* ; *a. ooldu* ; *a. dep*

aar-saar günlük; ufak tefek: *a.-s. ajılın*

aartıkta- / **aartıktaar** / yük olarak görmek: *a.-y berdiñ*

aas ağız: (< ET *ağız* TuvW 66 a) *a.+ınçe sukkaş* ; *a.+ın-bile çugaalajıp* ; *a.+ıñ tırt* ; *a.+ı döstüner* ; *a.+ı-sözün-bile* ; *a.+ıñ ajıdıp* ; *kajaa a.+ın* ; *a.+ınga sayırap*

aaspirak kaba konuşma: *a. bolgaş*

aaşkın- / **aaşkınar** / şeref sözü vermek: *a.-ıp şıdaar* ; *dep a.-gan* ; *a.-divıs çop* ; *a.-ıp turarından* ;

aay düzen, intizam, nizam; anlam, esas, mana: (TuvW 66 b) *ooñ a.+ınga* ; *a.+ından ertpeen*

aayın tıp- / **aayın tıvar** / öğrenmek, açıklığa kavuşturmak: *a.+ın t.-payn* ; *a.+ın t.-paan*

aayla- / **aaylaar** / düzeltmek: (*aay+la-* TuvW 66 b) *a.-an turgan*

aaylıg düzenli: *a. eves*

aaza- / **aazaar** / söz vermek, vaatte bulunmak: (TuvW 66 b) *Düktüg-oolduñ a.-anı*

aça baba: (→ ET *eçi*, Oyr., Tel. *açı*, Çağ. *açi*, Leb. *acı*< Mo. *açi* = Tü. *atı*, ET (Uyg.) *açı*< Mo. *açi* < ET *atı*, (Orh.) *atı* “yeğen” TuvW 67 a) *a.+zınıñ (...) duzalakçızı* ;

a.+mga kıldırıp ; a.+η kılıp ; a.+ηga çazattırıp ; a.-m (...) azıp ; a.+zınçe körgen ; a.+zı (...) dep ; a.+zı keergeen ; a.+zınıñ keergeenin ; a.+zı aytırgan ; a.+zı (...) kirişken ; a.+zı (...) digen ; a.+mnıñ çugaazın ; Maksimniñ a.+zı ; a.+zinga çugaalap ; a.+zı çugaalaan ; a.+zı harulaan ; a.+zı (...) kışkan ; a.+zınçe (...) köre ; a.+zı (...) körgeş ; a.+zı (...) ulajıp ; a.+zı (...) bazıp ; avam bile a.+m ; turgan a.+zı ; a.+zı (...) digen ; a.+zı (...) keep ; a.+zı çugaalangan ; a.+zı çazamıktaan ; a.+zı (...) boluşkan ; Maksimniñ a.+zın ; a.+zın (...) çemeley ; a.+zı çemeleldi ; a.+zı büzüreveen ; a.+zı (...) çatkaş ; a.+zınıñ (...) çıdarın ; a.+zı (...) adıp ; a.+zı (...) boolay ; Daş-oolduñ a.+zı ; a.+zınıñ duranın ; Maksimniñ a.+zınıñ ; a.+mga çugaalaar ; a.+ηga çugaala ; seeñ a.+η ; a.+zı (...) üñüp ; a.+zı (...) çara ; a.+ηga çugaalaalı ; a.+η (...) konçuvas-tır ; a.+zı baştaktanıp ; (...) a.+y ; a.+zı şıjıga ; a.+zı (...) körüp ; a.+η duzalaar ; a.+y (...) ; a.+m duzalaar ; a.+ηnı körgen ; a.+zı keergep ; a.+m (...) duzalaar ; a.+zı (...) kaygap ; a.+m (...) ekkeeyn ; a.+zın üze ; a.+zı (...) harulay ; a.+zı bile aalçınıñ

ada- / **adaar** / ad vermek, adlandırmak, isim vermek; çağırmaq, adlandırmak: (< ET *ata-* (<at+a-) TuvW 67 a) *a.-p ap ; a.-p alır-dır ; a.-p kaanımnu ; a.-p alganı ; a.-p kagdı ; a.-p turganın ; a.-p kaan ; a.-p kaayn ; inçaar a.-ar*

adaan nefret, intikam, hınç (< Mo. *atağan* L 58 a, TuvW 67 a) *hünnüñ a.+ga ;*

adaarga- / **adaargaar** / kıskanmak, imrenmek, beğenmek: (< Mo *atağarқа-* L 58 a, TuvW 67 a) *a.-aş (...)* ; *Daş-ool a.-ar-daa ;*

ada-ıye ebeveyn, anne baba: (ada “baba” < ET *ata* TuvW 67 a) (ıye “anne”, → ET *ene* TuvW 185 b) *a.-i.+zi ; a.-i.+zinge ; a.-i.+ziniñ (...) çugaazın ; a.-i.+η (...) ekkelgen ; a.-i.+zi (...) şaylay ; a.-i.+ziniñ (...) turarın ; a.-i.+ηge çugaalaar ; a.-i.+ziniñ aalinga ; a.-i.+mge (...) sattırıp ; a.-i.+zi-bile ; a.-i.+zinge (...) sattırıp ; a.-i.+ler detkip ; a.-i.+ηer (...) bis ;*

adak aşağı, aşağı kısım; son: (< ET *adaқ* “ayak” TuvW 67 b) *hünnüñ a.+ınga ; seri a.+ında ; seri a.+ınga ; a.+kı ernin ; oon a.+ında ; sıvınıñ a.+ında*

adıgı atıcı: (*at-ıgı*, → *at-*) *a.+nıñ bodunda*

adıguuzun hayvan: (< Mo. *adağusun* L 11 b, TuvW 67 b) *a. amıtandan*

adır bekle, dur, şimdi, bak, gör: (TuvW 68 a) *a. biçii ; a. a. dep*

adıŝ avuç: (< ET *adut* ve *abiç* TuvW 68 a) *dujaaştır a.+tarın* ; *ooŋ a.+tarında* ; *a.+taringa borbaktay* ; *a.+tarınıŋ ardı*

agaar hava, atmosfer: (< Mo. *ağar*, Hal. *agaar* L 13 a, TuvW 68 a) *ökpeŋ-kızıl a.* ; *a.damçıştır* ;

agart- / **agartır** / bahane bulmak: *aştırarın a.-ıp*

agbagar sıkı olmayan: *a.-salbagar*

ajı- / **ajır** / ekŝimek, bozulmak; acımak, üzülmek: (< ET *açı-* TuvW 69 a) *südü a.-p-la*

ajıg acı, ekşi: (*aji-g*< ET *açıg* TuvW 69 b) *dıka a.*

ajıgla- / **ajıglaar** / kullanmak: *çüül a.-an*; *onu a.-p*

ajıl iş, emek, çalışma: (< Mo. *acil* L 61 b, TuvW 69 b) *aar-saar a.+ın*

ajıl-da- / **ajıl-daar** / çalışmak: (*ajıl+da*) *çedir a.-annar*

ajıldır karşı, -e doğru: *a. bodaptar*

ajın- / **aştır** / kızmak, surat asmak: (*aji-n*-< ET *açı-n*- TuvW 70 a) *a.-ganından arın şırayı* ; *Dolaana a.-ıp* ; *a.-a bergen* ; *avazı a.-gan* ; *a.-ıp-la üngen* ; *dep a.-gan*

ajır- / **ajırar** / aşırmaq, geçirmek; (yemek, lokma vb.) yutmak: (*aş-ır*-< Har. *aŝur*- TuvW 70 b) *çaraazın (...)* *a.-ıpkaş* ; *ol-daa a.-vas*

ajır karşı, -e doğru: *taygalar a.*

ajıt- / **ajıdar** / açtırmak: (*aj-it*-< **aç-it*- TuvW 70 b) *kögeerjikti a.-kaş* ; *aksıŋ a.-ıp* ; *ajıttap a.-ıyn*

ajıt kir- / **ajıt kirer** / gizlemek, kaybolmak: *a. k.-e bergen*

ajıt-çajıt giz, sır: (*ajıt* ve *çajıt*) *a.-ç. çokka*

ajı-töl çocuk; torun; mirasçı: *a.-t.+düŋ tenektenip* ; *a.-t.+düŋ (...)* *kedereen*

ajıtta- / **ajıttaar** / gizlemek, saklamak, kaplamak: *a.-p alıyn*

ajıttal- / **ajıttalır** / gizlemek: *ındınçe a.-ıp* ; *meeske a.-ıp*

ak beyaz: (< ET *aķ* TuvW 71 a) *a. huna*

ak çuk bembeyaz: (çuk “sakız” TuvW 127 b) *a. ç. koçalın*

akı ağabey, büyük erkek kardeş; amca: (→ Mo. *aḵa* L 59 b, TuvW 71 a) *a.+zı eldepsinip ; a.+zınıḡ holundan ; a.+zın çazamıktaan ; a.+zı (...) dep ; a.+zinga aştırarın ; a.+zın (...) ; a.+zı tudup ; a.+zı çugaalaan ; a.+zı (...) digen ; a.+zinga aştırıp ; a.+zinga aştırır ; a.+zınıḡ sogunununḡ ; (...) a.+y ; a.+m (...) dep ; a.+zın (...) dep ; a.+y (...) ; a.+zı çögengen ; a.+zı (...) badıp ; a.+zı kattırımzay ; a.+m (...) ujurajıp ; a.+mga (...) deerge ; a.+zınıḡ çugaazın ; a.+m (...) kadarar ; a.+zınıḡ salaazın ; a.+zı tulup ; a.+zı (...) aytırgan ; a.+zınıḡ (...) çugaazından ; a.+zinga büzüreveyn ; a.+zınıḡ uunçe ; a.+zı murnap ; a.+zınıḡ çugaazınıḡ ; a.+zı (...) sonuurgaaş ; a.+zınıḡ çanında ; a.+zı (...) ujurajı bergenin ; amitan-bile a.+zı ; a.+zı kıygıra ; seenḡ a.+ḡ ; a.+zı (...) dep ; a.+zı harulaan ; a.+zınıḡ imneeniniḡ ; a.+zınçe (...) sungan ; a.+zı (...) tırtıpkan ; a.+zınıḡ katkızınıḡ ; a.+zınçe hıyırtap ; a.+zı kattırıp ; a.+zinga-daa h.-ar ; a.+ḡ (...) kījira ; a.+ḡ (...) şootpaan ; a.+zınıḡ bıktınçe ; a.+zınçe körgen ; a.+zı (...) üze ; a.+zınıḡ kudup ; a.+zı badıtkaan*

al- / **alır**/ 1. almak: (< ET *al-* TuvW 72 a) *a.-ıp bolur ; herekke a.-bayn ; herekke a.-baan ; a.-ıp alılı ; kıldırtıp a.-dım ; a.-ıp algaş ; a.-ıp algan ; kılıp a.-dım ; kıldırtıp a.-dım ; a.-ıp turduvus ; a.-ır men ; herekke-daa a.-baannar ; daş a.-gaş ; a.-ır bolza ; a.-ıp kaaptar ; a.-ıp kaap ; çemden (...) a.-ulı ; a.-ıp bergen ; a.-gaş bardı ; a.-ıp alganıḡ ; a.-ıp aldım ; süt a.-ırı ; a.-ıp tura ; kudup a.-baanın ; süt a.-bas ; a.-ıp bergenı ; a.-gaş bargan ; aaldardan (...) a.-ıp ; çünü-daa a.-bas ; süttü a.-gaş ; aaldan a.-ıp*

2. tasviri fiil: *olurup a.-gaş ; dep a.-ırgan ; kedip a.-ganın ; kedip a.-gan ; tudup a.-gaş ; çemnenip a. ; ap a.-ulı ; ap a.-gaş ; ap a.-gan ; a.-ıp tura ; çazattırıp a.-ganıvıs ; saktıp a.-ır ; şilip a.-ır ; suggarıp a.-gaş ; şüitpirlep a.-ganı ; şilip a. ; aştırıp a.-gaş ; aştırıp a.-ır ; beletkenip a.-ıyn ; şilip a.-gan ; çüktep a.-gaş ; sürüp a.-gan ; çüktep a.-gan ; sup a.-ganı ; kedip a.-gan ; tıp a.-gan ; oynap a.-gaş ; turguzup a.-gaş ; şilip a.-gan ; körüp a.-gaş ; saktıp a.-gan ; çogaadıp a.-gaş ; utturup a.-ırğa ; tanıjıp a.-gaş ; çookşulap a.-gaş ; olurup a.-gan ; körüp a.-gaş-la ; tanıjıp a.-gaş ; olurup a.-gan ; a.-p bolur-la-dır ; bilip a.-ır ; adap a.-ır-dır ; bilip a.-gaş ; udup a.-gaş ; o'ttap a.-gan ; düştep a.-ulı ; harap a.-gan ; udup a.-ır ; şolalap a.-ıyn ; bilip a.-za ; şüitpirlep a.-gan ; çemnenip a.-gaş ; çunup a.-gaş ; düptep a.-gaş ; kudup a.-ıñar ; adap a.-ganı ; tanıjıp a.-gaş ; şolalap a.-gan ; tırtıp a.-gaş ; olurup a.-ulı ; eektirip a.-gan ; bilip a.-dın ; tudup a.-gan ; kirip a.-ır ; çemnenip a.-ıp ; ijip a. ; kedip a.-gaş ; argajıp a.-gaş*

; utkup a.-ır ; utturup a.-ır ; çıdıp a.-ır ; hayındırıp a.-gaş ; tırtıp a.-gaş ; düjürüp-le a.-dı ; şuglanıp a.-gan ; ijip a.-ır ; aytırıp a.-ıp ; tudup a.-gan ; tırtıp a.-gannar ; tıp a.-dı ; çip a.-ulınar ; bodap a.-gannar ; saap a.-ırı ; oorladıp a.-gaş ; o'ttap a.-zinnar ; ap a.-ganı ; ap a.-dım ; bilip a.-gan ; saktıp a.-ır ; ijip a.-divis ; saktıp a.-bas ; aytırtınıp a.-gan ; haptap a.-gaş ; dep a.-gannar ; hüleep a.-ıp ; munup a.-gaş ; çıdıp a.-gan ; salıp a.-gaş ; çip a.-gaş ; kılıp a.-ır ; oojurgadıp a. ; astıp a.-gan ; bilip a.-ırivis ; bodap a.-gan ; kattırjip a. ; kettinip a.-gaş ; tudup a.-ıyn ; segirip a.-ırınğa ; tudup a.-ır ; çajırıp a.-gaş ; ç.-ıp algan ; ajıttap a.-ıyn ; oskundurup a. ; uttup a.-ır

alaak- / **alaagar** / çabalamak: a.-tırıp kaaptar

ala-çaygaar yer çekimi ile, kendiliğinden, farkında olmadan: a.-ç.-la udur-la ; a.-ç. (...) bilip

alañ kayga- / **alañ kaygaar** / şaşırmak, hayrete düşmek; aciz kalmak: a. k.-y bergen

alar- / **alarar** / belirmek, görünmek, meydana çıkmak: *karaktarı a.-artır*

alaranğnat- / **alaranğnadır** / kurnazca bakış atmak: a.-ıp a.-ıp

albaara- / **albaaraar** / unutulmak: (TuvW 72 a) *ugaan-mederelin a.-dıptar* ; *bisti a.-dır* ; *ugaan-segeeni a.-dıptar* ; *kiji-bürüstün a.-dıptarı*

aldarjaan ünlü, meşhur: (TuvW 73 a) a. ulus

aldarji- / **aldarjır** / ünlü olmak, ünlenmek, meşhur olmak: (< Mo. *aldarşi-* “ünlü, meşhur olmak” L 30 b, TuvW 73 a) a.-p bolur-dur

aldı aşağı, aşağıdaki: (**aldı*+gı TuvW 73 b) a. aaldın

ale cümle sonu edatı: (...) a. ; *şınap-la a.* ; *eldeptiin a.*

algır- / **algırar** / (yansıma) bağlamak: (→ Tefs. *akır-*, Kzk. *Kır. akır-*, Osm. (TS) <**akır-* < *arkır-* <**arkır-* TuvW 74 a) *katap a.-ıp* ; a.-a bergen ; *Maksim a.-gan* ; a.-ıp *çugaalaan* ; a.-ıptar *çaskan*

alı[kı]şkılar büyük ve küçük kardeşler: (*akı* ve *+lışkılar* TuvW 71 b) a. (...) *albaannar* ; a. (...) *eskerbeenner* ; a. (...) *oynap* ; a. (...) *uzup* ; a. (...) *dep* ; a. (...) *ülejip* ; a. (...) *sürüp* ; a.+lar (...) *sürüp* ; a. *ınavaannar* ; a. (...) *kaygap* ; a. (...) *çajırıp* ; a.-bile (...) *kadarıp* ; a.+nı (...) *durannap* ; a.+nı (...) *turarın* ; a. (...)

tevektep ; *a.+nıñ çanınga* ; *a.+nıñ (...) turarınga* ; *a.+lar (...) körişkenner* ; *a. (...) ujurajıp* ; *a.+ga (...)* ; *a. aytırgannar*

alı- / **alzır** / aldırmaq; mağlup olmak: (*al-ız-* TuvW 74 b) *a.-pkan ıškaş* ; *uyguzunga a.-ipkan*

alı kaynak, öz, esas; son, amaç; mesafe, uzaklık: (< Mo. *alus* L 33 b, TuvW 74 b) *a. indından*

am deere -e kadar, değin, dek: *a. d.+zinde (...)*

am şimdi: (→ ET *amtı* < **am+tı* TuvW 74 b) *a.-na (...) adar* ; *a. (...)* ; *a.-na (...) töndür* ; (...) *a.* ; *a. mırıñay* ; *a.-na toptap* ; *a. kançaar* ; *a. (...) tıvalaar-dır* ; *a. (...) kattırıp* ; *a.-na bilip* ; *a. çaa*

am-daa hâlâ, henüz: (*am* ve *daa* TuvW 74 b) *a. (...)*

amdajı- / **amdajur** / alışkanlık edinmek: *çip a.-ıp*

amdanna- / **amdannaar** / tatmak: (*amdan+na-*) *a.-nıp ijip* ; *a.-nıp çip* ; *a.-nıp çıdırgaar*

amdannıg lezzetli, tatlı: (*amdan* “tat, lezzet” → *amdan+nıg*) (< Mo. *amta(n)* L 39 a, TuvW 74 b) *konçug a.* ; *çıdınıñ a.+ın* ; *dazıldarnıñ a.+ı* ; *a.-dır be* ; *dıka a.* ; *aajok a.* ; *südüñnüñ a.+ı* ; *a. eves-tir*

amıdıral hayat, yaşam: (< Mo. *amidural* L 38 a, TuvW 75 a) *a.+ında arga-durjulgazi*

amıdıral-çurttalga yaşam, hayat: (< Mo. *amidural* L 38 a, TuvW 74 b) (<çurt+ta-lga < ET yurt TuvW 128 a) *kijilernıñ a.-ç.+zınıñ*

amıra- / **amıraar** / sevinmek: (< Mo. *amura*-< ET (Uyg.) *amra-* L 40 b, TuvW 75 a) *a.-y bergen* ; *duñmazınçe a.-p* ; *duñmazınıñ a.-arı-daa* ; *çüge a.-p* ; *aajok a.-p* ; *a.-y-la beer*

amıtan hayvan: (< Mo. *amitu* L 38 b, TuvW 75 a) *düktüg a.+nı* ; *a. turgan* ; *düktüg a.* ; *düktüg a.+nıñ* ; *a. ooldan* ; *a. kiji* ; *bo a.* ; *a. bolgan* ; *düktüg a.-bile* ; *a. dugayında* ; *kiji dürzülüg a.+çe* ; *a. oolga* ; *ol a.* ; *a.-daa (...) deer* ; *kiji dürzülüg a.+nıñ* ; *ol a.-bile* ; *ugaan-sarıldıg a.* ; *düktüg a.-dır* ; *çugaalajır a.* ; *düktüg a.+ga* ; *düktüg a.+dan* ; *a.+nıñ (...) deenin* ; *dirig a.+nı* ; *kiji-bürüs a.* ; *a.-na çordu* ; *ösküs a.*

; oor a. ; oor a.-dır ; a. kiji-bürüs ; anğı a.+nar ; dirig a.-bile ; dirig a.+nıy ; bo a.+ga ; bir-le a.-bile ; demgi a. ; semder a. ; a.-daa turbadı ; kiji-dürzülüg a.+nı ; kiji-bürüs (...) a.-dır

anaa sıradan, rastgele: (→ Mo. *anay* L 42 a, TuvW 75 a) a.-la ülejip ; a.-la adar ; a.-la çugaalajip ; a. apaarın ; a.-la (...) kattırıp ; a. (...) ; a.-la bilip

ançığ sıkıcı, bezdirici, can sıkıcı: (**ançıt-g* TuvW 75 a) a.+ıynı seen

aŋ av hayvanı, yabani hayvan: (< Mo. *aŋ* L 43 b, TuvW 75 b) *argalarda* a.+narnı

aŋaa burada, buraya, oraya, orada; ona: (→ ET *aŋaru* TuvW 75 b) a. kançap-daa ; a. sagındırgan ; a. çalgaarançığ ; a. margijaalı ; a. baza ; a. çookşulap ; a. tur ; a. (...) eldepsingen ; a. çöpşeerejip ; a. (...) ; a. çıtkaş ; a. (...) çugaalaar ; a. büzüreveyın ; a. ap ; a. sonuurgadı ; a. (...) homudaar ; a. (...) dep ; a. (...) duzalap ; a. turgan ; a. çugaalaan ; a. ulaşkan ; a. barıp

aŋçı avcı: (*aŋ+çı*) (→ Mo. *aŋçı(n)*, Tof. *aŋşı* L 43 b, TuvW 75 b) a. be

aŋdar- / **aŋdarar** / çevirmek, üste getirmek, döndürmek: (→ ET *ağtar-* TuvW 75 b) a.-a-düŋdere ; a.-a kedip ; a.-a kıldır

aŋdaştan- / **aŋdaştanır** / yuvarlanmak, yatmak: a.-ı bergenner

aŋgada- / **aŋgadaar** / cesaretini kaybetmek: a.-p kaannar

aŋgi ayrı, farklı, başka: (< Mo. *aŋgi* L 44 a-b TuvW 76 a)) *damçıdarı* a.-a. ; iyi a.

aŋgıda yanı sıra, yanında, ek olarak, ayrıca: (< Mo. *aŋgıda* L 44 b, TuvW 76 a) *okpan-çikpeninden* a.

aŋna- / **aŋnaar** / avlamak, ava gitmek: (*aŋ* “yabanıl hayvan, av hayvanı, av” → *aŋ+na-*) (< Mo. *aŋ* L 43 b, TuvW 76 b) a.-arıy ol

apar- / **apaar** / olmak: (TuvW 76 a) *ayannıg* a.-gan ; *çalgaarançığ* a.-rga ; *turar* a.-dı ; *ayannıg* a.-rga ; *konçug* a.-gan ; *solun* a.-gan ; *tas* a.-ar ; *bilbes* a.-ar ; *kiçeengeylik* a.-ıp ; a.-za kançaar ; *ekivis* a.-gaştıy ; *anaa* a.-arın ; *ınak* a.-gan ; *sürgey* a.-gan ; *tas-la* a.-gan ; *şinçilig* a.-gan ; *çemgir* a.-gan ; *çugaalajır* a.-ganım ; *deg* a.-gan ; *hünzeer* a.-gannar ; *kaar* a.-gannar ; *ekkeer* a.-gan ; *munğargay* a.-gaş ; *hire* a.-dı ; *aar* a.-ganıy ; a.-ganıy ol-dur ; *oorlanır* a.-gan-dır ; *ışkaş* a.-gan ; a.-ıp

bolurun ; a.-gan çüve ; turar a.-gan şagda ; seziktig a.-gan ; köstür a.-ganı ; aajok a.-gan ; keer a.-gannar ; a.-gan soonda ; dömey a.-dın

appar- / **apparar** / götürmek: (*alıp bar-* TuvW 76 a) *a.-ıp kaapkanı ; sürüp a.-za ; oorlap a.-ganı ; a.-ıp beer ; oorlap a.-ır*

ara ara: (< ET *ara* TuvW 76 b) *turar a.+zında ; hayalar a.+zından ; a.+vista çugaalajıp ; ol a.+zında ; olarnıñ a.+zında ; daştar a.+zinga ; hayalar a.+zinga ; bok-sak a.+zınçe ; haaktar a.+zinga ; (...) a.+zında ; koçaldar a.+zinga ; çugaa a.+zında ; aalçınıñ a.+zında ; daştar a.+zından ; aaldar a.+zinga ; kattar a.+zında*

araatan vahşi hayvan: (< Mo. *ariğatan*, *ariyatan* L 52 b, 53 b, TuvW 76 b) *a. kiji*

aray az az, hafif hafif: (< Mo. *aray*, OMo. *aran*, Bury. *arañ*, AMo. **aray* = Tü. *az* TuvW 76 b) *a. çayañnadı ; a. şoolug-la ; a. epcogu ; a. hoomay-dır ; a.-la (...) ; a. dep-le ; a. epçoksunup*

arbin çok, sayısız: (< Mo. *arbin* L 50 b, TuvW 77 a) *a. bolgan*

arga [a'rga] orman: (< GT *arka* “arka, sırt → (dağ) sırtı” → “orman, dağlık orman” (?), → Hak. *arğa* TuvW 77 a 1) *a.+da hadıñnardan ; a.+je uglay ; ujurajır a.*

arga yol, araç, vasıta, vesile, tarz, usül, çözüm: (< Mo. *arğa*, Tof. *arga* L 51 a-b, TuvW 77 b 2) *a. çarundan ; a.-bile aravista ; a.-bile bilip ; kara çanğıs a.+zı ; a.+zın bodap ; bildaar a. ; a.+zın bilip ; çazıktırar a. ; a. çadaarda*

arga-arıg orman: *a.-a.+ınıñ (...)*

arga-horga → arga: *a.-h.+zın bodanıp ; a.-h.-la-dır*

argaş-/ argajır / birlikte yükselterek kaldırmak: *a.-ıp algaş*

arig orman: (< ET *arig*, Tof. *arig* TuvW 78 a 2) *a.+da barıp*

arig temiz, saf, arı: (< ET *arig*<*arı-ğ* TuvW 78 a) *a. tivalaarınga ; a. tivalaar-dır*

arın yüz, surat: (→ ET *alın* “alın” TuvW 78 a) *oolduñ a.+ınçe ; a.+ında dük ; düktüg a.+nıg ; a.+ı düktüg ; oon a.+ınçe ; mees a.+ınga ; demgiziniñ a.+ı ; a.+ı hülümzüreen-daa ; a.+ınçe körgeş*

arın-nüür çok vicdansız, ahlaksız, ilkesiz: *a.-n. ç. kijilerni*

arın-şıray yüz, çehre, görünüş: (*arın* ve *şıray*) (< Mo. *çirğay* L 192 a) *homudaanından a.-ş.+ı* ; *ooy a.-ş.+ınıy* ; *ajinganından a.-ş.+ı* ; *a.-ş. çımıraartır* ; *a.-ş.+ı hülümzüreen*

arjuleşarp, şal: (< Mo. *alçıgur* L 29 a, Bury. *arşuul* TuvW 78 b) *holdarın a.+darı* ; *a.+darnı (...)* *bergilepkeş*

art- / **artar** / artmak, kalmak: (< ET *art-* TuvW 78 b) *a.-kannarı-bile* ; *a.-ıp kaan* ; *kara çaaskaan a.-kaş* ; *a.-tırıp kagdım*

art geri, arka: *haya a.+ından* ; *haya a.+ınçe* ; *a.+ınga (...)* *kelgeş* ; *daş a.+ından* ; *adıstarınıy a.+ı*

artık fazla: (< ET *artuḵ* < *art-uḵ* TuvW 79 a) *moon-daa a.* ; *kımdan a.*

as- / **azar** / asmak: (< ET *as-* TuvW 79 b) *adaanda a.-ıp*

askak topal, aksak: (< ET *aḵsaḵ* TuvW 79 b) *a. hoy*

aş- / **ajar** / aşmak, geçmek, batmak (güneş için): (< ET *aş-* TuvW 80 a) *çaylıg a.-ar* ; *oorganı a.-ar* ; *a.-ıp kaap* ; *a.-ır adar* ; *seni a.-ır* ; *o.+nı ajıp* ; *hün a.-ar*

aşak yaşlı, yaşlı kişi: (→ *abışka*, < ET *abıçğa* TuvW 80 a) *a.+tıy (...)* *oglu* ; *a.+tıy oglu*

aş-çem (a'ş) yiyecek: (*aş* ve *çem* TuvW 80 a) *olarının a.-ç.+ın* ; *a.-ç.-bile elzedip* ; *a.ç.+ni (...)* *salıp* ; *a.-ç. salıp* ; *a.-ç.+ni çaştınıp*

ašta- / **aštaar** / acıkmak, aç olmak, aç kalmak: (*aş* “*aç, acıkmış*” → *aş+ta-*) (< ET *aç* TuvW 80 a) *a.-an boor* ; *a.-anıy konçug*

ašta- [**a'štaar**] / **aštaar** / temizlemek, ayıklamak: (TuvW 80 b) *taagızın a.-p* ; *a.-p kaaptım* ; *a.-p turgan*

aştamzıra- / **aştamzıraar** / açlık hissetmek: *a.-y beer*

aştır- / **aştırar** / kaybetmek (oyun), yenilmek: *a.-arın agartıp* ; *çerle a.-vas* ; *ınçaş a.-ıp* ; *men a.-ıp* ; *akızınga a.-ıp* ; *akızınga a.-ar* ; *üş udaa a.-gaş*

at(a't) at: (< ET *at* TuvW 80 b) *a. kiştejip* ; *a.+tarıvıstı (...)* *havırıp* ; *a.+tıg çortup* ; *a.+ın munupkaş* ; *a.+tıg kiji*

at- / **adar** / (silah) atmak, atmak, ateş etmek: (< ET *at-* TuvW 80 b) *kara a.-ip* ; *ça a.-aringa* ; *kançaar a.-ar* ; *soora a.-aringa* ; *çaspayn a.-ar* ; *çaspayn a.-arı* ; *ça a.-ip* ; *men a.-ar* ; *ajir a.-ar* ; *a.ip turgaş* ; *anaa-la a.-ar* ; *kara a.-arı* ; *sogun a.-ip* ; *ıradır a.-ar-la* ; *a.-ip ündürgen* ; *ıradır a.-ar* ; *a.-ip çorudupkan* ; *küjenip a.-kanından* ; *ıradır a.-kan* ; *onu a.-ip*

at ad, isim: (< ET *at* TuvW 80 b) *Düktüg-ool (...)* *a.+tıg* ; *meen a.+ımnı* ; *oglundu a.+ı* ; *a.-bajın aytırışpayn* ; *oon a.+ın* ; *a.+ın bezin* ; *ooldu a.+ı* ; *a.+ı-bile adap* ; *meen a.+ım* ; *seen a.+ıı* ; *çılıg a.* ; *a.+zı sagış*

at-sıp ad san, isim: *a.-s.+ından (...)* *bijip*

ava anne: (< ET *apa* TuvW 81 a) *a.+zı maktaan* ; *a.+zını (...)* *duzalakçı* ; *a.+zı (...)* *çaptaan* ; *(...)* *a.+y* ; *a.+zı harulaaş* ; *a.+m (...)* *deer* ; *a.+mga çugaalavas* ; *Maksimni a.+zı* ; *a.+m körbeyn* ; *a.+zı (...)* *dees* ; *a.+zı (...)* *digen* ; *a.+m çağıdı* ; *Maksimni a.+zinga* ; *a.+zı (...)* *aytırgan* ; *a.+zı (...)* *körge* ; *a.+zı eldepsingen* ; *a.+zı hay deen* ; *a.+zını (...)* *çugaalaanından* ; *a.+m (...)* *didi* ; *a.+ı çugaaladı* ; *a.+zı keergep* ; *a.+zı harulaan* ; *a.+m (...)* ; *a.+m südü* ; *a.+ı kaydal* ; *a.+m (...)* *odunmayn* ; *a.+mnı otturup* ; *a.+zın saktıp* ; *a.+zı (...)* *çaştınar* ; *a.+zı (...)* *kelgeş* ; *a.+zı çugaalangan* ; *a.+zı hülümzüreeş* ; *a.+zı (...)* *çemeleen* ; *a.+zı çöpşeeleşken* ; *a.+zı aytırgan* ; *a.+zı şıjıkan* ; *a.+ı nomnanıp* ; *a.+zı (...)* *bergen* ; *(...)* *a.+zı* ; *a.+m bile* ; *a.+zı (...)* *saar* ; *a.+zı (...)* *onçalap* ; *a.+zı ajıgan* ; *a.+zı (...)* *kağıratkan* ; *a.+zı çemelep* ; *a.+zı nomnangan* ; *(...)* *a.+zı* ; *a.+zı kıygırgan* ; *a.+zı buruuzunup* ; *a.+zını (...)* *çerge* ; *a.+zı ulaşkan* ; *a.+zı (...)* *tutkaş* ; *a.+m (...)* *dep* ; *a.+m (...)* *ottup*

avalışkılar ~ avaşkılar anne ve çocuklar: (*a.+şkılar* TuvW 81 a) *daay-a. çugaalajıp*

ay de- / **ay deer** / kışkışlamak, kovmak: *a. d.-pter*

ayaar yavaşça, sakince: (< Mo. *ayar*, Hal. *ayaar* L 24 a, TuvW 81 b) *a. harap*

ayak fincan, bardak: (< ET *aya* TuvW 81 b) *a.+ta şayın* ; *a.+ta şaynı*

ayan dış görünüş, hal, durum: (*ayan* < Mo. *ayan* L 23 b) *duymazının (...)* *a.-ından-na* ; *munğaraan a.+nıg* ; *baştaktangan a.+nıg* ; *a.+nı aajok-tur*

ayan-çorukta- / **ayan-çoruktaar** gezmek: (TuvW 82 a) *a.-ç.+tap çoraan*

ayas açık hava, bulutsuz hava: (< ET *ayas* TuvW 82 a) *deerni a.+ı-daa*

aybıla- / **aybılaar** / emretmek, iş buyurmak: (*aybı+la-* TuvW 82 a) (...) *aybılaan* ; *ooldu a.-ptar* ; *ugbazı a.-an* ; *Maksimni a.-an*

aynl tehlike, korku: (< Mo. *ayul*, Hal. *ayuul* L 24 b, TuvW 82 b) *a. keerin*

aynldıg tehlikeli, korkulu: (*ayul+dıg*) *a. boop* ; *kijiler a.* ; *eñ-ne a.*

ayıt- / **aytır** / göstermek, işaret etmek, belirtmek; açıklamak, öğüt vermek; öğretmek, okutmak, eğitmek: (< ET *ayıt-* (<*ay-it-*) “sormak, öğrenmek, açıklamak” TuvW 82 b) *çaje a.-kan* ; *holu-bile a.-kan* ; *a.-kan uunçe* ; *uunçe a.-ıp* ; *daşçe a.-kan* ; *karaa-bile a.-kaş* ; *a.-ıp beer* ; *dolgandır a.-kılaan* ; *holu-bile a.-kaş*

aymaara- / **aymaaraar** / dikkati dağılmak, akli başından gitmek: *duñmazınıñ a.-anı* ; *şuut-la a.-p*

aytır- / **aytırar** / sormak: (< ET *ayıt-ır* TuvW 82 b) (...) *a.-gan* ; *a.-ıp berip* ; *sonuurgap a.-gan* ; *a.-ıp kaap* ; *bodap a.-gaş* ; *Maksim a.-gaş* ; *ool a.-arga* ; *holu-bile a.-ıp* ; *avazı (...) a.-gan* ; *at-bajın a.-ışpayn* ; *adın bezin a.-baan* ; *akızı (...) a.-gan* ; *a.-ganım ol-dur* ; *urug a.-gan* ; *duñmazı a.-gan* ; *açazı a.-gan* ; *urug (...) a.-gan* ; *dıka a.-tınıp* ; *olardan a.-ıp* ; *homudap a.-gan* ; *a.-ıp ap* ; *avazı a.-arga* ; *avazı a.-gan* ; *Düktüg-ool a.-gan* ; *udur a.-gan* ; *a.-tınıp algan* ; *eezinden a.-gan* ; *Daş-ool a.-gan* ; *alışkılar a.-gannar* ; *a.-ıp düjürerge*

aytırıg soru: (*aytır-ıg* TuvW 82 b) *ındıg a.+ınga*

azı ya da, veya, yoksa: (< ET *azu* TuvW 83 a) *a. (...)* ;

azın- / **astır** / asmak, taşımak, takmak: (< ET (MK) *asın-*, *asun-* TuvW 83 a) *a.-ıp algan*

azış- / **asçır** / birbirini kaybetmek; buluşmamak: *a.-ıp kaan*

baajılan- / **baajılanır** / atlatmak, kandırmak: *b.-ır-la bolgay* ; *Dolaananıñ b.-ganı*

baar bağır: (< ET *bağır* TuvW 83 b) *hayalarının b.+ınga* ; *b.+ında (...)* *körüp* ; *b.+ın tudup* ; *b.+ın kadıp* ; *b.+ım kadar* ; *kara b.+ıñ*

badı-dañgıraan ber- / **badı-dañgıraan beer** / yemin etmek, ant içmek: *b.-d. b.-gen*

badır- / **badırar** / batırmak, indirmek: (*bat-ır-<* ET *batur-* TuvW 84 a) *çuuktap b.-ıpkın* ; *çuup b.-ıpkın* ; *çuup b.-ıptarga*

badıtka- / badıtkaar / onaylamak, tasdiklemek: (< Mo. *batudka* “sağlamlaştırmak, onaylamak” L 91 a, TuvW 84 a) *akızı b.-an* ; *b.-ar dees*

bagay kötü, hasta, zavallı: (< Mo. *maguy* “*mağu*’nun eski biçimi”, Mo. *mağu* “kötü, fena” L 521 a, TuvW 84 a) *b. sogunnarnı* ; *b. sogunnar* ; *b. ööredip* ; *b. ça* ; *sogunnar b.* ; *ugaanı b.* ; *b.-daa bolza* ; *ugaan-segeeni b.* ; *b. kiji* ; *b. eves* ; *oorlaarı b.* ; *bodalı b.* ; *bodaldarından b.* ; *b. ışkajıl*

bagla- / baglaar / bağlamak: (*bag+la-* TuvW 84 a) *a’dın b.-p*

baglaaş ip, bağ: (*bag+la-guş*< ET *bag<ba-* “bağlamak” TuvW 84 b) *b.+ka (...)*
baglap; *b.+ka turgan*

bakıla-/ bakılaar / bakmak, göz atmak, bakıvermek: (*bak-kıla-* TuvW 85 a) *b.-p keerge*

baksıra-/ baksıraar / kötüleşmek, fenalaşma: (*bak* “çirkin, kötü” → *bak+sıra-*) (→ Tof. *ba’k*, Mo. *mağu* L 520 b, TuvW 85 a) *ugaanı b.-p* ; *ugaanı b.-an*

baldı balta: *b.-bile*

bar- / baar / varmak, gitmek: (< ET *bar-* TuvW 86 b) *b. çoraannar* ; *b. çıdar* ; *adaanga b.-gaş* ; *b.-ır kiji* ; *ınçap b.-ganda* ; *kançap b.-ır* ; *çanıp b.* ; *şirtekke b.-ıp* ; *odarga b.-gaş* ; *kançap b.-dın* ; *ündürüp b.* ; *bodu b.-ıp* ; *oolga b.-ıp* ; *b.-ıp tanıjıp* ; *çoogunga b.-gaş* ; *b. çoraannar* ; *bajın b.-ıp* ; *çe b.-aalı* ; *algaş b.-ır* ; (...) *b.-gan-dır* ; *b. çoruurun* ; *soonçe b.-ıksaar* ; *arıgda b.-ıp* ; *b. çüve-dir* ; *b.-ıp ap* ; *aalçe b.-ba* ; *b.-baan bis* ; *dep b.-dı* ; *dep b.-ırğa* ; *b. çoruuru* ; *kajan-daa b.-bas* ; *kırında-la b.-gan* ; *çoruy b.-ırğa* ; *kançaar-daa b.-bas* ; *b. çıdarı* ; *b.-ıp ujurajıp* ; (...) *barza* ; *b.-baan sen2. tasviri fiil*: (hareketin başladığını ifade eder) *çoruy b.-gan* ; *çoruy b.-dı* ; *çoruy b.-ır* ; *çoruy b.-gannarı* ; *ç.-y barbayn* ; *badı b.-gan* ; *teppeyn b.-gaş* ; *büzüreveyn b.-gan* ; *b.-aalı çedigen* ; *badı b.-ır* ; *odunmayn b.-dı* ; *algaş b.-dı* ; *eskerbeyn b.-ır* ; *közülbeyn b.-ırın* ; *algaş b.-gan* ; *eskerbeyn b.-dıs* ; *algaş b.-ır* ; *közülbeyn b.-ır* ; *közülbeyn b.-gan* ; *sonuurgavayn b.-gan* ; *bilip b.-ır* ;

bar var: (< ET *bar* < **bār* TuvW 86 a 1) *amıtan b.* ; *sütkür inekter b.+da* ; *bezin b.* ; *Düktüg-oolda b.* ; *çüve b.* ; *höön b.+ın* ; *kançap b.*

baraan varlık, eşya, mal: (< Mo. *barağ-a(n)* “eşya, pılı pırtı” L 82 b, TuvW 86 b 1) *mal b.+ı közülbeyn* ; *hoy b.+ı körgeyn* ; *kijilerniñ b.+ından* ; *oolduñ b.+ın*

barık hemen hemen, neredeyse: (< Mo. baruğ L 89 a, TuvW 87 a) *b. dömey*

bas- / **bazar** / ezmek: (< ET *bas-* TuvW 87 a) *çaya b.-ip* ; *karak b.-ip*

baş baş: (< ET *baş* TuvW 87 b) *daglar b.+tarınga* ; *daglar b.+tarınçe* ; *meestiñ b.+ınçe* ; *mees b.+ından* ; *olarnıñ b.+ın* ; *hoy-öşkünüñ b.+ın* ; *hoy-öşküzünüñ b.+ın* ; *hoy-öskünüñ b.+tıñı* ; *b.+ka (...)* *ajır* ; *süvür b.+ında* ; *kojagar b.+ında* ; *bireeziniñ b.+ında* ; *mees b.+ında* ; *mees b.+ınçe* ; *b.+ın sogañnatkan* ; *hoy-öskünün b.+ın* ; *at-b.+ın aytırışpayn* ; *b.+ın sogas* ; *dag b.+ınçe* ; *dag b.+ında* ; *kojagar b.+ınçe* ; *b.+ın (...)* *eektirip* ; *b.+ın barıp* ; *mal b.+ı* ; *kojagar b.+ınga* ; *b.+ı borbañaynıp* ; *Maksimniñ b.+ınçe* ; *b.+ın sogañnadıp* ; *Maksimniñ b.+ınga* ; *malınıñ b.+ın* ; *oyun b.+ı* ; *katkı b.+ı*

baş tööret- / **baş tööredir** / sersemlemek, şaşkın olmak: *kiji b.+ı t.-ip*

başka başka: (TuvW 87 b) *deerden b.* ; *oon b.*

başta- / **baştaar** / başta olmak, yönetmek: (*baş+la-* TuvW 88 a) *çaygaar-la b.-y* ; *b.-y beletkenip* ; *b.-y sen* ;

baştaktan- / **baştaktanır** / şaka yapmak: (*baştak* “şaka, mizah, gülmece” → *baştak+ta-n-* TuvW 88 a) *dep b.-gan* ; *dep b.-ırğa*

baştay önce, ilk önce, başlangıçta: *b. deerezinde* ; *eñ-ne b.* ; *b. (...)* ; *b. bodunçe*

bat- / **badar** / batmak, inmek, alçalmak; salıverilmek, bırakılmak: (< ET *bat-*, Tof. *ba't-* (Tuvaca için de *ba't-*) *b.-ı bargan* ; *b.-ip keerge* ; *kudu b.-kaş* ; *b.-ı baar*

baydal durum, vaziyet, konum: (< Mo. *bayidal* L 73 b, TuvW 88 b) *bütken b.+ı*

bayırlaş- / **bayırlajır** / vedalaşmak: (*bayır+la-ş-* < Mo. *bayar* “neşe, mutluluk, kutlama, selam” L 77 a, TuvW 89 a) *b.-ip alıñar* ; *b.-ip alır*

bayısaa- / **bayisaar** / sorguya almak, sorguya çekmek: (< Mo. *bayıçağa-* L 73 a, TuvW 89 a) *b.-p egeleen*

baza yine, dahi: (< ET *basa* < *bas-a* TuvW 89 b) *hoy-öşküzü b.* ; *b. katap* ; *b. men* ; *men b.* ; *b. sen* ; *b. bodun* ; *b.-la (...)* *adıp* ; *düün b.* ; *b. inçaar* ; *b.-la hüreñzimeer* ; *bister b.* ; *añaa b.* ; *katkı-itkizi b.* ; *b. bir* ; *bodu b.* ; *Maksim b.* ; *b. (...)* *deen* ; *b.-la (...)* ; *b. bilip* ; *b. ujurajır* ; *bottarıvıs b.* ; *b. (...)* *kadarbas* ; *haragannarga b.* ; *seni b.* ;

Dolaana b. ; b. ülejp ; b. bok-sak ; b. kattırjp ; b. (...) ündürer ; olar b. ; b. (...) damçıdıp ; oorlar b. ; b. endeveyen ; b. körüp ; kiji-bürüs b. ; mejee b. ; men b.

bazım adım: (*bas-ım* TuvW 89 b) *kaş-la b.*

bazımna- / **bazımnaar** / adımlamak: (*bas-* “basmak, ezmek, sıkmak” → *bas-ım+na-*) (< ET *bas-* TuvW 87 a) *b.-p çorupkannar*

be mı, mi soru eki: (→ ET *-mu/-mü* TuvW 89 b) *sen b. ; ol b. ; hamaarjır b. ; bodunda b. ; men b. ; alır b. ; kımzulay b. ; aıçı b. ; kadarçı b. ; eves b. ; şaaı tøndü b. ; kaar-dır sen b. ; alır sen b. ; şıdaar sen b. ; çugaalajır bis b. ; bilir sen b. ; inçaldıı b. ; çugaalaar b. ; çugaalavas b. ; çüve b. ; aldıı b. ; amdannıg-dır b. ; irgi b. ; kaayn b. ; ındıı b. ; kösküleıneer-dir b. ; kaaptaan-dır b. ; adaar b. ; bildıı b. ; berdıı b. ; kagbadıı b. ; turgustuı b. ; domak b. ; ekkelbedıı b. ; çookşulavayn-dır b. ; tur b. ; sagııı b. ; közülbis b. ; közüldü b. ; kördü b.*

bedi- / **bediir** / yükselmek, yücelmek, büyümek: (< ET *bedü-* “büyülemek, büyük olmak” TuvW 89 b) *bodundan b.-ves*

bedigees tepe: *b. kırıııa*

bedit- / **bedider** / yükseltmek, yüceltmek, büyültmek: (< ET *bedüt-*, KB *beğüt-* “büyütmek, büyük yapmak” TuvW 90 a) *b.-ir ürükseer-daa ; örü b.-ir*

beer bu yan, bura, buraya: (< ET *berü* TuvW 90 a) *b. kelem ; b. kel ; b. çedip ; b. edertip ; b. keliıer*

beerle- / **beerleer** / yanına gitmek: *b.-ndir dozuptuııar*

bek zincir: (→ ET *bek* “sağlam, sıkı; sert, katı” TuvW 90 a) *kinçi-b.+ten*

bekte- / **bekteer** / zincirlemek: (*bek+te-*) *b.-p alır; b.-p kaan*

bel bel, dağ beli; sırt, yamaç: (< ET *bel* TuvW 90 b) *dagnıı b.+in*

belek hediye, sunu: (< ET *bélek*, → Mo. *beleg* “hediyeler, armağan” L 97 b, TuvW 90 b) *b.+ke beripter*

belen hazır; kolay, hafif: (< Mo. *belen* “hazır” L 97 b, TuvW 91 a) *solun (...) b.-daa ; b. utturbas ; b. ıışkaş*

beletken- / **beletkenir** / hazırlanmak: (*beletke-* “hazırlamak” → *beletke-n-*) (< Mo. *beledke-* “hazırlamak”, *beled-* “hazır olmak”, Tof. *beletē-* L 97 a, TuvW 91 a) *b.-ip turgan-na* ; *b.-ip alıyn* ; *b.-ip (...)*

ber- / **beer** / 1. vermek: (< ET *ber-*, *bir-* TuvW 91 a) *b.-er dozuptuñaram* ; *kılıp b.-gen* ; *belekke b.-ipter* ; *meñee b.-ip* ; *sogunnar b.-ip* ; *ekkep berip* ; *savanı b.-ir* ; *süt b.-bes*

2. tasviri fiil (tezlik): *çanıksay b.-genin-daa* ; *o'ttay b.-erge* ; *şuuja b.-gen* ; *amıray b.-gen* ; *öörüy b.-gen* ; *aytıp b.-ip* ; *baştay b.-er* ; *izirgeni b.-di* ; *kadalı b.-gen* ; *kire b.-gen* ; *çookşulay b.-eelem* ; *çugaalajı b.-di* ; *manay b.-di* ; *çaştına b.-dim* ; *kaap b.-geni* ; *çaştına b.-er* ; *körüksey b.-gen* ; *ıray b.-gen* ; *ıray b.-diñ* ; *taarjı b.-gen* ; *büzürey b.-gen* ; *kaygay b.-gen* ; *koşkay b.-geş* ; *kıygıra b.-gen* ; *korga b.-er* ; *kattırımzay b.-gen* ; *suksay b.-gen* ; *egeley b.-divis-le* ; *şijıga b.-gen* ; *aartıktay b.-diñ* ; *boday b.-gen* ; *hülümzürüy b.-gen* ; *çede b.-geş* ; *aştamzıray b.-er* ; *suga b.-erge* ; *çugaalap b.-er* ; *çugaalap b.* ; *algıra b.-gen* ; *keergey b.-gen* ; *huula b.-gen* ; *çugaalap b.-eyn* ; *hööredi b.-be* ; *bildine b.-gen* ; *çetçi b.-erge* ; *ap b.-gen* ; *ujurajı b.-genin* ; *çaştına b.-gen* ; *korga b.-gen* ; *kıygıra b.-erge* ; *korga b.-diñ* ; *çaştına b.-erge* ; *sooy b.-erge* ; *oraytay b.-di* ; *bolu b.-gen* ; *çede b.-er* ; *çide b.-genneri* ; *suksay b.-geş* ; *börbeygiley b.-gileen* ; *üne b.-er* ; *üne b.-gen* ; *kıjıra b.-er* ; *kattırjı b.-erge* ; *çugaalap b.-iñerem* ; *homuday b.-er* ; *aytıp b.-er* ; *çuruttuna b.-erge* ; *namday b.-erge* ; *kattırjı b.-gennerin* ; *çugaalap b.-irge* ; *çugaalap b.-er* ; *ıray b.-di* ; *eere-le b.-ir* ; *ajına b.-gen* ; *ijiksey b.-geş* ; *ijiksey b.-dim* ; *ijiksey b.-irge* ; *horaday b.-ir* ; *şaylay b.-ir* ; *çide b.-gen* ; *amıray-la b.-ir* ; *turup b.-ir* ; *çede b.-irge* ; *çemeley b.-ir* ; *karazıy b.-gen* ; *saamçıy b.-gen* ; *kire b.-ip* ; *boolay b.-bes* ; *apparıp b.-ir* ; *duja b.-geş* ; *çookşulay b.-irge* ; *durannay b.-irge* ; *önemçıy b.-gen* ; *keergey b.-geş* ; *ıray b.-geş* ; *öskerli b.-genin* ; *çana b.-geş* ; *bıja b.-gende* ; *korga b.-gey-le* ; *eldepsine b.-irge* ; *kattıra b.-in* ; *añdaştanı b.-genner* ; *çaştına b.-dim* ; *bildine b.-di* ; *şuray b.-geş* ; *çölbüye b.-gileenner* ; *turup b.-ir* ; *turup-daa b.-bedim* ; *kınnı b.-gen*

beti taraf, yön; tarafında, çevresinde; doğru, yönünde: (TuvW 92 a) *b.+ñerde*

bezin bile, hatta, de/da, daha: (< Tof. *bezin* TuvW 92 a) *çañı b.* ; *bodu b.* ; *adın b.* ; *karakka b.* ; *b. saktıp* ; *çepsek b.* ; *b. ugaan-bodalın* ; *b. közülbedim*

bıdaa çorba: (< Mo. *budağ-a(n)* “hububat, tahıl, akdarı; su veya sütle pişirilmiş lapa, yavan un çorbası, günün esas yemeği, yemek” L 129 b, TuvW 92 b) *dalgan üsken b.*

bıjır- / **bıjırar** / pişirmek: (*bış-* “pişmek, olmak, olgunlaşmak” → *bış-ır-*) (< ET *bış-* TuvW 93 a) *huujurlar b.-ırıp* ;

bıjırgan dalğan kalın pide: *b. d.+nı (...)* *sup* ; *b. d.+nı (...)* *ujulgaş*

bıktı (→ *bıgın*) böğür: (< ET *bıkan* “böğür, yan, bıkın” TuvW 92 b) *akızının b.+nçe* ; *b.+nçe şenektey*

bılđa- / **bılđaar** / atlatmak, savuşturmak: *b.-ar arga*

bış- / **bıjar** / biçmek: (< ET *bıç-* TuvW 93 a) *kat-çimis b.-ıp* ; *b.-a bergende*

bızaa buzağı: (< ET *buzagu* TuvW 93 b) *b.+lar aksı tırtıp*

biçe küçük: (→ Mo. *biçiķan* L 102 b, TuvW 93 b) *b.-salaazın* ; *b.-salaazı-bile* ; *duymazının b.-salaazın*

biçii küçük: (→ *biçe*, TuvW 94 a) *ool b.* ; *b. kadarçı* ; *iyi-le har b.* ; *b. huuñnar* ; *b.+zinden-ne kadı* ; *bodundan b.* ; *b. kiji* ; *b. ool-daa* ; *b. oolak* ; *b. mana* ; *b. uruglar* ; *b. ösküs* ; *b. kiji-bürüske* ; *b. (...) kiji* ; *b.+ñge deñneerge* ; *b. kiji-bürüs* ; *b. ool* ;

biji- / **bijiür** / yazmak: (< Mo. *biçi-* L 101 b, TuvW 94 a) **bil-** / **bilir** / bilmek, anlamak: (< ET *bil-* TuvW 94 b) *b.-ir-daa bolza* ; *ol b.-ıp* ; *çaygaar-la b.-ıp* ; *bodu b.-ıp* ; *büdüü b.-ıp* ; *çüve b.-bes* ; *doraan-na b.-ıp* ; *bodu (...) b.-beyn* ; *utkazın b.-gen* ; *Maksim b.-ıp* ; *bodalın b.-gen-daa* ; *b.-ıp kaan* ; *b.-ıp kaanın* ; *b.-ıp kaaş* ; *b.-ıp oraringa* ; *b.-ıp kaar-dır* ; *b.-ıp alır* ; *b.-ir sen* ; *b.-ıp kaaptarı* ; *bodaldarın b.-ıp* ; *bodaldarın b.-bes* ; *d.+zı (...) bilip* ; *b.-ıp algaş* ; *b.-ıp alza* ; *b.-ir bolgaş* ; *höön barın b.-ıp* ; *kançap b.-ir* ; *b.-ıp aldın* ; *utkazın b.-ıp* ; *b.-diñ be* ; *çaştınganın b.-ıp* ; *eki-le b.-beyn* ; *bodu (...) b.-been* ; *kayın b.-iril* ; *b.-ıp algan* ; *b.-ıp kagza* ; *kançap b.-ıp* ; *süttü b.-beyn* ; *ujurun b.-beyn* ; *turarın b.-bes* ; *pat b.-ir* ; *köñgüs b.-bezin* ; *mederep b.-been* ; *dep b.* ; *b.-bes kiji* ; *b.-bezim çüve-dir* ; *b.-ıp şıdavas* ; *b.-ıp kaar-la-dır* ; *b.-ıp baar* ; *ınçaar b.-dim* ; *b.-ıp alırıvıs* ; *ılgap b.-bes* ; *urug b.-gen* ; *b.-ıp kaaş-la*

biji-/ bijiür / yazmak: (< Mo. *biçi-* L 101 b, TuvW 94 a) *nomnarda (...) b.-p* ; *solunnarda b.-p* ; *b.-p turar-dır* ; *internette b.-en*

bilbeeçeñne- / **bilbeeçeñneer** / biliyormuş gibi yapmak, yalandan biliyor gibi görünmek: *b.-p turarı* ; *b.-p turaringa*

bildin- / **bildiner** / bildirmek; fark edilir olmak, bilinir olmak: *b.-e bergen* ; *haru b.-gen* ; *bügüdege b.-ip* ; *b.-e berdi* ; *oor-suk b.-ip* ; *çüü-daa b.-meyn-dir*

bildirt- / **bildirtir** / bildirtmek, belli etmek: (*bil-dir-t-*) *kortkanın b.-pezi-bile* ; *onu b.-pezini*

bile ile (bağlaç): (< ET *birle* TuvW 95 a) *holdarı-b.* ; *hün.-b.* ; *sagıı-b.* ; *çaıı-b.* ; *Dolaana-b.* ; *Maksim-b.* ; *seen-b.* *tevektep* ; *kara-b.* ; *artkannarı-b.* ; *ooı-b.* ; *seen-b.* (...) *tutçur* ; *ça b. sogunnarnı* ; *şaa-b.* ; *holu-b.* ; *bildirtpezi-b.* ; *kırı-b.* ; *bistiı-b.* ; *ulustar-b.* ; *üye-çergezi-b.* ; *uruglar-b.* ; *olarıı-b.* ; *ool-b.* ; *arga-b.* ; *meen-b.* ; *aksıı-b.* ; *amıtan-b.* ; *moon-b.* ; *kijiler-b.* ; *duımazı-b.* ; *oglu-b.* ; *duımaı-b.* ; *biçe-salaazı-b.* ; *setkili-b.* ; *karaa-b.* ; *kiji-b.* ; *bodal-b.* ; *aksı-sözüı-b.* ; *dalgan-b.* ; *kımnıı-b.* ; *akıı b.* ; *adı-b.* ; *kayıtı-daa b.* ; *kadarçı-b.* ; *Düktüg-ool-b.* ; *çoorgan-b.* ; *çurttakçıları-b.* ; *havan-b.* ; *avam b.* ; *südü-b.* ; *şınnı-b.* ; *har kiji b.* ; *hanızı-b.* ; *eşteri-b.* ; *telefonu-b.* ; *açazı-b.* ; *ardı-b.* ; *boluuşkun-b.* ; *silernıı-b.* ; *uygu b.* ; *bodu-b.* ; *aş-çem-b.* ; *çünüı-b.* ; *çanıı-b.*

bilek -dAn beri, -Xr ... -mAz, hemen: (TuvW 95 a) *kaaptarı b.* ; *bodaptarı b.*

bilin- / **minnir** / bilmek, duymak, hissetmek: (< ET *bil-in-* TuvW 95 a) *b.-dir çugaalaar*; *buruuzun m.-gen* ;

biış- / **bilçir** / birbirini tanımak: (*bil-iş-* TuvW 95 b) *b.-i beer*

bir bir: (< ET *bir* TuvW 95 b) *b. oorganı* ; *b. şımçım* ; *baza b.* ; *b. çajıt* ; *b. talazında* ; *b. haya* ; *kandıg-la-b.* ; *b.-le kiji* ; *b. katap* ; *b. erten* ; *b.-le çüve* ; *b. çüve* ; *b. hün* ; *kandıg-b.* ; *b.-le eldep-ezin* ; *b.-le amıtan* ; *kayı-b. kijiniı* ; *kayı-b. çerge* ; *b. çerge* ;

bir dugaar ilk, birinci, ilk kez: (< Mo. *duğar*, Hal. *dugaar* L 270 b, TuvW 146 a) *b. d. dıınap*

bir eves eğer: *b. e. (...)*

biree bir: (*bir+ee* < ET *bir+egü*, Tof. *birē* TuvW 95 b) *hayalarının b.+zin* ; *kayı-b.+ziniı* ; *ooldarııı b.+zi* ; *hayaların b.+ziniı* ; *ooldarııı b.+zi* ; *b.+ziniı bajında* ; *oyunnarııı b.+zidir* ; *b.+zi harılaan* ; (...) *kayı-b.+zi* ; *koçaldarııı (...) b.+zi* ; *savaların b.+zin* ; *b.+zi çugaalaan* ; *b.+zi (...)* *dep*

birigeer diğér, başka: *b. çugaalaarga*

bis biz: (< ET biz TuvW 96 a 2) *oynaar b. ; şileen eves b. ; köör b. ; ündürer b. ; körgey-le b. ; margildaalaşpas b. ; mööreylejir b. ; inçangay-la b. ; b.+ten oyun ; b.+ter baza ; b.+tiñ-bile oynaar ; b.+ke kösküleñnep ; b.+çe çookşulavas ; b.+ten (...) dezer ; b.+tiñ-bile tevektep ; b.+teñ (...) çaştınar ; kaaptar (...) b. ; tevekter b. ; orar-daa (...) b. ; çugaalajır b. ; ujurajır b. ; b. (...) düştöp ; kadarar b. ; körgey-daa b. ; çoor b. ; b. iyilee ; b.+ti eş tırtıp ; b.+tiñ ekivis ; b.+tiñ-bile (...) oynap ; kançaar b. ; ejişkiler-dir b. ; b. çoruptaalı ; b.+ter suglap ; b.+tiñ-bile bodaldajıp ; ulus b. ; alır b. ; üner b. ; b. (...) ijip ; barbaan b. ; kattıjar-la-dır b. ; b.+ter ıškaş ; b.+ti albaaradır ; albas b. ; berbes b. ; b.+ten öske ; b.+tiñ aalvıska ; b.+tiñ ejivis ; b.+tiñ çanıvıska ; b.+tiñ bodalıvıstı ; b.+tiñ bodaldarıvıs ; baar (...) b. ; b.+tiñ-daa (...) bodaldarın ; b.+tiñ-bile (...) turar ; çuluktaar b.*

bo bu: (< Uyg.-Br. *bo*, Uyg.-Tib. *bo*, Halaçça *bo* < *bo* TuvW 96 a) *b. çookta ; b. kijiniñ ; b. tevekti ; b. halıp ; b. (...) ; b. çanı ; urug-dur b. ; b. çookta ; b. kijini ; b. uruglar ; b. iziinde ; b. amıtan ; b. izig ; b. çugaakır ; b. çemni ; b. deerge ; ool b. ; b.-la çerge ; b. izigde ; b.-la utturup ; b. çazın ; b. udaada ; b. koçaldı ; biliril b. ; b. (...) koçaldı ; b. sava ; koçal b. ; b. koçalga ; b. koçal ; b. çünü ; b. kijiniñ ; b.-la çemeley ; b. şagda ; b. düne ; b. amıtanga ; b. çugaanı ; kaar-dır b. ; b. çookka*

boda- / bodaar / düşünmek: (< Mo. *bodu*- “hesap yapmak, saymak” L 109 a, TuvW 96 b) *dep b.-aş ; b.-p kaan ; dep b.-anım ; ool b.-an ; b.-y kaapkaş ; b.-y kaaptarı ; ool b.-ptarga ; meen (...) b.-arımnu ; b.-p aytırğaş ; b.-p çugaalajır ; dep b.-p ; dep b.-ptarga ; b.-ptarı bilek ; dep b.-aş ; b.-y bergen ; argazın b.-p ; kaaptar b.-an ; b.-p turar-dır ; bodaldı b.-p-daa ; (...) bodap ; hök b.-p ; dep b.-ar ; bolurun b.-za-daa ; dep b.-anım ; ol b.-an ; b.-p algan ; dep b.-dım*

bodal düşünce, görüş: (< Mo. *bodul* “hesap; düşünce, fikir, niyet, ilke” L 109 b ya da *boda-l* TuvW 96 b) *ooñ b.+ın ; çöpşeeleşken b.+dı ; b. damçıdıp ; ooñ b.+darınıñ ; çugaa (...) b.-dır ; b. çanğıs ; seen b.+ıñnu ; b.+darıñnu bilip ; damçıtpaan b.+darıñnu ; b.-bile ; b.+ıñnu (...) damçıt ; b. damçıp ; b. damçıdıptım ; indıg b.+ıñ ; b. damçıdarı ; b.+dı bodap-daa ; b.+dajıp turar ; bodunuñ b.+darınga ; indıg b.+dan ; b.+darınıñ hanızın ; ugaan-b.+ın ; bistiñ b.+ıvıstı ; bistiñ b.+darıvıs ; oolduñ b.+ı ; b.+ı bagay ; kijilerniñ b.+darın ; ooldun b.+darından ; indıg b.+ı ; meen b.+ımnu*

bodal-sağış düşünce, görüş: (< ET *sağış* TuvW 241 b) *kijiniñ b.-s.+ın*

bodan-/ bodanır / düşünmek, iyice düşünmek: (*boda-n-* TuvW 96 b) *añdara-düñdere b.-gilaan* ; *kañcaar-daa b.-irga* ; *çaygılıp b.-ıp* ; *ınçaar b.-ıp* ; *dep (...)* *b.-gaş* ; *doyuldurup b.-dırıpkın* ; *b.-ganı (...)* *bildine*

bok-sak ev eşyaları: (*bok ve sak*) (→ Mo. *boğ* “kir, çöp”, → ET *boğ* L 110 b, TuvW 97 a) *b.-s. arazınçe*

bol- / boor / bolur /1. olmak: (< ET *bol-* TuvW 97 a) *oynaar b.-ur* ; *dömey b.-gan* ; *bilir-daa b.-za* ; *közülbes b.-gan* ; *turar b.-gan* ; *duzalakçı b.-gan* ; *solun b.-gaş* ; *aştan b.-ur* ; *törelde b.-gaş* ; *çurttuğ b.-gaş* ; *sug b.-za* ; *tevek b.-gan* ; *adar b.-dur* ; *adar b.-za* ; *şıgaar b.-ur* ; *har-daa b.-za* ; *ulug b.-gaş* ; *ildeñ b.-urga* ; *kayızın-daa b.* ; *b.-ur sen* ; *kiji b.-urga* ; *baajılanır-la b.-gay* ; *kım b.-ur* ; *turgan-na b.-gay* ; *algan b.-dur* ; *algan b.-gaş* ; *çıgu b.-dur* ; *höñnü çok b.-gaş* ; *közülbes b.-gan* ; *çayañnaaş b.-ganın* ; *eskergeñ b.-gaş* ; *çok b.-gan* ; *bargan b.-gan* ; *bireezi b.-za* ; *kirip tur b.-ur* ; *bagay b.-za* ; *ol b.-ur* ; *ool b.-ur* ; *hünzeer b.-zuvussa* ; *solun-na b.-gay* ; *aarığ b.-gaş* ; *ool b.-bas* ; *hoomay b.-gan* ; *doskan b.-up* ; *ışkaş b.-gan* ; *turbuşaar b.-gan* ; *solun b.-gan* ; *deskeleer b.-gan* ; *çoraan b.-gaş* ; *kaar b.-za* ; *b.-gan b.-za* ; *alır b.-za* ; *amitan b.-gan* ; *deer-le b.-gay* ; *çugaalap b.-bas-la-dır* ; *çugaalaar b.-zumza* ; *orar b.-gan* ; *belen (...)* *b.-urga* ; *aajok b.-gan* ; *attıg b.-ganım* ; *düktüñ b.-urumga* ; *turar b.-gaş* ; *közülgeñ b.-gan* ; *kaaptar b.-za* ; *eves b.-gan* ; *ujuraşkan b.-gaş* ; *küştüñ b.-ganından* ; *turar b.-zuvussa* ; *b.-p kaan* ; *körgeñ b.-za* ; *bergen b.-ur* ; *keergeñçig b.-gan* ; *turgan b.-za* ; *kadarar b.-za* ; *ayıldığ b.-up* ; *b.-urun ol* ; *şöleen b.-ur* ; *turar b.-zunarza* ; *çaylaş çok b.-gan* ; *ınçanmas b.-za* ; *çok b.-ur* ; *homudaaçal-daa b.-za* ; *bilir b.-gaş* ; *ol-la b.-gay* ; *beer b.-duñ* ; *bagay-daa b.-za* ; *oynavas b.-urga* ; *ekirbes b.-ganın* ; *kirbes b.-za* ; *kiji b.-ur* ; *turar-daa b.-za* ; *dugayında b.-za* ; *turar b.-za* ; *çugaalajır b.-ur* ; *büzüreves b.-zunza* ; *çugaalavas b.-vas* ; *ışkaş b.-gan* ; *orar b.-urga* ; *çüü b.-ur* ; *çok b.-urga* ; *orar b.-gan* ; *ışkaş b.-ganın* ; *Dolaana-la b.-gay* ; *añğı-añğı b.-ur* ; *duşkan-daa b.-ur* ; *korgudar b.-ur* ; *aaspirak b.-gaş* ; *ildeñ b.-gan* ; *kiji-bürüs b.-gan-dır* ; *ındığ b.-za* ; *eves b.-gaş* ; *şag-la b.-ur* ; *çañçıkkan b.-gaş* ; *ındığ b.-ur* ; *aajok b.-urga* ; *ışkaş b.-urga* ; *çoraan-daa b.-za* ; *b.-u bergen* ; *kaapkan b.-ur* ; *kım-daa b.-za* ; *çurttuğ b.-gaş* ; *kattırınçig b.-ganın* ; *duza b.-ur* ; *çüü-daa b.-za* ; *turar-daa b.-zunza* ; *kirgeñ b.-za* ; *ıttar b.-bazıkpe* ; *çogaalçı b.-ur* ; *ol-la b.-gay* ; *oyun-toglaa b.-gan* ; *algan b.-gan* ; *b.-ganı ol* ; *çüü b.-ur* ; *öy b.-gannar* ; *beer b.-gay* ; *çüü b.-up* ; *beer b.-za* ; *çıgu-la b.-gaylar* ; *çüü b.-up* ; *bilir b.-gaş* ; *kadarar b.-gan-dır* ; *bar b.-ur* ; *bergen b.-ur* ; *hündüs b.-gan* ; *kiji-bürüs b.-za* ; *ugaannıg b.-ganı* ; *kirer*

b.-za ; eşterlig b.-ur ; ondaktıg b.-up ; b.-bas bolza ; közülbis b.-gan ; kelgen b.-za ; homudançıg b.-gan ; turar b.-ganda ; çok b.-ur ; çokşulavas-daa b.-gan ; korgudup t.-gan-daa b.-ur ; konçug b.-urga ; düktüg b.-gaş ; sen (...) b.-gaş ; hey b.-ur ; deer b.-gan ; çoruur-la b.-za ; korgudar b.-zumza ; tevektes b.-ur

2. tasviri fiil (muktedirlik, -e bilmek): *ap b.-ur ; kaap b.-ur ; ap b.-ur-la-dır ; ıttar-la b.-gay ; korgudup b.-ur ; kire berip b.-ur ; kaavıdıp b.-ur ; boop b.-urun ; aparıp b.-urun ; bolbas b.-za ; ünüp b.-ur ;*

boldun- / boldunar / gerçekleştirmek, ortaya çıkarmak: (TuvW 97 a) *ol b.-mas*

boluş- / bolçur / yardım etmek, araya girip savunmak: (*bol-uş-* TuvW 97 b) *açazı (...)* *b.-kan*

boluuşkun oluşum; olay, vaka: (*bol-uuşkun* TuvW 97 b) *b.-bile*

boo silah, tüfek: (< Mo. *buu* L 141 b-142 a, TuvW 97 b) *b.+dan öske ; b.+zun (...)* *salgaş ; b. salıp*

boo-höö kuru sıkı: *b.-h.+lüg ; b.-h. etsip*

boola-/ boolaar / avlamak, silahla avlamak: (*boo+la-* TuvW 97 b) *b.-y berbes*

boostaa boğaz, gırtlak: (TuvW 98 a) *b.+zınçe kıldirt ; b.+zı hikkileen*

borbak top, parça, yuvarlak, küre: (**borba-* TuvW 98 b) *b. daştı*

borbakta- / borbaktaar / yuvarlamak: (*borbak+ta-* TuvW 98 b) *b.-y suybaap*

borbañayn- / borbañaynır / döndürmek: *başı b.-ıp*

bot kendi: (< ET *bod* “boy”, → Mo. *boda* “madde, vücut, şey” L 108 b (2), TuvW 98 b) *b.+um kılıp ; b.+unı (...)* *kançaar ; b.+unga ap ; adıgınıñ b.+unda ; b.+unı şilip ; b.+undan biçii ; baza b.+un ; b.+u şilip ; b.+unun sogununçe ; b.+u (..) kızıp ; b.+un çovattırıp ; b.+u baza ; b.+u bilip ; b.+u bezin ; b.+un düktüg ; b.+unun düktüünden ; Maksimniñ b.+undan ; b.+tarıvı baza ; b.+unun çajıdın ; b.- b.+tarınçe (...) çajıp ; b.+u barıp ; b.+unun (...) setkili-bile ; b.+un korgar ; bütür b.+u ; b.+umga dömey ; b.+u (...) dospas ; b.+unun bodaldarına ; b.+u (...) bilbeen ; ol b.+unga-daa ; b.+u katkızın ; b.+un iş ; b.+tarı-daa kılıp ; b.+unun (...) küzelin ; b.+unun (...) ilgaldın ; oon b.+u-bile ; o. bodunga ; baştay b.+unçe ; ooldun b.+unga ; urugların b.+tarına*

boydus doğa, tabiat: (→ Mo. *bodas* “vücut, madde” L 108 b; → Hal. *bodis* “madde, malzeme, cisim; vücut” TuvW 99 a)

bödünün basit, sıradan: *b. duran*

bögün bugün: (< Uyg. *bökün* TuvW 99 b) *b. (...)*

böl- / böler / toplamak, bir araya getirmek: (< ET *böl-* TuvW 99 b) *hoy-öşkünü b.-e*

bömbük top, küre: (< Mo. *bömbüğe(n)* “top, küre” L 127 b, TuvW 99 b) *b.+ünge dömey*

börbey- / börbeer bükme: *b.-giley bergileen*

buduk dal, budak: (< ET *butıķ* TuvW 100 b) *taldar b.+tarı*

burungaar -dAn evvel, -dAn önce, önce: (*burungaru, → Hal. buruu TuvW 101 b) *b. sungaş ; honuk b.*

buruu hata, yanlışlık, suç: (< Mo. *buruğu*, Tof. *burū* TuvW 101 b) *b.+zun miningen*

buruudat- / buruudadır / suçlamak: (*buruu+da-t-*) *b.-ır ayannıg ; b.-ıp turar*

buruuzun- / buruuzunar / hata yapmak: (*buruu+zun-*) *b.-up çugaalaas ; dep b.-gan*

but bacak: (< ET *but* TuvW 102 a) *b.+tarım izirgeni*

büdümel öge, unsur, element: (*büt-ü-mel* TuvW 103 a) *yanzı-bürü b.+der*

büdün bütün: (< ET *bütün*, → Mo. *bütün* “bütün, tüm; tam” L 152 b, TuvW 103 a) *b. bolgan*

büdüş karakter, özellik: *çerlik b.+ün*

büdüü yavaş yavaş, gizliden gizliye, el altından, gizli olarak, çaktırmadan: (< Mo. *büdeki* L 144 a, TuvW 103 a) *iştinde b. ; b. bilip*

bügü bütün, hep: (< Mo. *bükü* “bütün, hep; genel” L 145 a, TuvW 103 a)

bügüde hep, her bir: (< Mo. *bügüde* “hep, hepsi; genel” L 145 a, TuvW 103 b) *b.+ge bildinip*

bürü her, her bir: (< Mo. *büri* “her, herbir” L 148 a, TuvW 103 b) *kiji b.+züünij*

büt-/ бүдөр / olmak, gerçek olmak, gerçekleşmek: (< ET *büt-*, Tof. *bü't-* TuvW 104 a) *bodalı b.-peen*

bütkür tamamen, hepsi: *b. bodu*

büzeele- / **büzeeleer** / kuşatmak: *henerten b.-eş*

büzüre- / **büzüreer** / inanmak, umut etmek, güvenmek: (< Mo. *bişire-* L 106 b, TuvW 104 a) *b.-y bergen* ; *b.-veyn bargan* ; *b.-veyn turarı* ; *b.-ves bolzuŋza* ; *Dolaana b.-kseveen* ; *açaŋı b.-veen* ; *karaktarıŋa b.-veen*

büzürel inanma, güvenme: (*büzüre-l* ~ Mo. *bişirel* L 107 a, TuvW 104 a) *b.+dig çepsek*

ça yay, silah: (< ET *ya* TuvW 104 b) *ç.+lar kayda* ; *ç. adarıŋa* ; *ç. adıp* ; *ç.+lar sogunnar* ; *ç.+larnıŋ kirijin* ; *meen ç.+m* ; *ç.+je ayıtkan* ; *bo ç.+nı* ; *öske ç.+je* ; *ç.+nıŋ kirijin* ; *bagay ç.* ; *ç.-sogun* ; *ç. bile sogunnarnı* ; *ç.+nı (...)* *tırtıp* ; *(...)ç.+lıg* ; *ç.+dan (...)* *adıp* ; *ç.+ya tutkulaaş* ;

çaa 2 yeni: (< ET *yaŋı* TuvW 104 b) *ç.-la ujuraşkan* ; *ç. bilip*

çaa peki, evet, tamam, iyi, hay hay, haydi: (< Mo. *ca*, Hal. *zaa* L 1018 a, TuvW 104 a) *ç.(...)* ; *ç. bilip* ; *ç. ç. (...)* ; *am ç.*

çaak yanak: *ooŋ ç.+ın*

çaaskaan tek, bir: (**çagıs* = ET *yalaŋuz* + ? TuvW 105 a) *ç. oynaar* ; *ç. çeje* ; *ç. hoy kadargaş* ; *ç. kadararga* ; *ç. çalgaarap*

çaaskaanzırgay yalnız: *ç. bolu bergen*

çada- / **çadaar** / yapamamak, edememek, olamamak (< Mo. *yada-* “yapamamak, güçsüz olmak” L 422 a, TuvW 105 b) *ç.-p turarı* ; *körüp ç.-p* ; *şıitpirlep ç.-p* ; *turar ç.-vas* ; *otturup ç.-p* ; *ç.-arda çugaalaan* ; *kaan ç.-vas* ; *tırtıp ç.-p* ; *soksadıp ç.-aş* ; *udup ç.-p* ; *ç.-vas ç.-vas* ; *(...) çadavas* ; *ujurajıp ç.-p*

çadagay açık: *ç. kajaa*

çag- / **çaar** / düşmek, yağmak: (< ET *yağ-* TuvW 106 a) *har ç.-ıp*

çagdat- / **çagdadır** / yaklaşmak: *çoogunçe-daa ç.-pas*

çağı- / **çağır** / emretmek, buyurmak: (< Mo. *caki*- “talimat vermek, emanet etmek; emretmek”, Tof. *hśahi*- L 1028 b, TuvW 106 b) *ç.-dı çop* ; *Maksim ç.-an*

çağırıkçı yönetici, vali: (*çağı-r-ıkçı* < Mo. *caki*- “talimat vermek” L 1028 b, TuvW 106 b) *sumu ç.+zı* ; *ç. ulamçılaan*; *ç. (...) kojaytkaş*

çajır- / **çajırar** / saklamak, gizlemek, örtmek: (**çaş-ır-* < ET *yaşur-* TuvW 107 a) *çaskanın ç.-ıp* ; *koçaldı ç.-ıp* ; *ç.-a turguzup* ; *ç.-ıp turarı* ; *çerge ç.-ıp* ; *ç.-ıp algan*

çajit giz, sır: (**çaş-ıt* < ET *yaşut* TuvW 107 a) *bodunun ç.+ın* ; *bir ç.*

çaldan- / **çaldanır** / görünmek: *ç.-gan-daa ışkaş*

çalgaara- / **çalgaaraar** / sıkılmak, canı sıkılmak: (*çalga* “tembel, uyuşuk; tembellik, uyuşukluk → *çalga+ra-*) (< Mo. *calkağ[u]* L 1032 b, TuvW 107 b) *ç.-p kaan* ; *kadargaş ç.-ş* ; *hööküy ç.-aş* ; *çaaskaan ç.-p*

çalgaarançığ sıkıcı, can sıkıcı: (TuvW 108 a) *ç. apaarga*

çamdık bazı, bazısı, kimi, bir ikisi: (TuvW 108 b) *ç. ooldarnı* ; *ç. kijiler* ; *ç.+ta kattırınçığ-daa* ; *ç. hünnerde* ; *olarını ç.+ızın*

çan- / **çanar** / dönmek, eve dönmek: (< ET *yan-* TuvW 108 b) *aalçe ç.-ıp* ; *ç.-a bergeş*

çan yan: (< ET *yan* TuvW 108 b) *kajaa ç.+inga* ; *oon ç.+inga* ; *ög ç.+inga* ; *olarını ç.+ında* ; *akızını ç.+ında* ; *mırınay ç.+inga* ; *olarını ç.+inga* ; *aal ç.+ında* ; *ç.+inga salgaş* ; *ç.+ga (...) salıp* ; *kijilerni ç.+inga* ; *hoy-öşküzünü ç.+ında* ; *alışkılarını ç.+inga* ; *amitan ç.+ınarga* ; *bisti ç.+ıvıska* ; *silerni ç.+ınarga* ; *ç.+ımga kattap* ; *ç.+ım-bile* ; *Daş-ooldun ç.+ınçe*

çandır- / **çandırar** / döndürmek: (*çan-dır* < *yantur* TuvW 108 b) *Dolaananı ç.-ıptar*

çandır rastgele: *ç. tıvalaptarga*

çanıksa- / **çanıksaar** / evini özlemek, vatan hasreti çekmek: *ç.-y bergenin-daa*

çaң alışkanlık, huy, adet: (< Çin. *yang*, → Uyg. *yan*, Mo. *cañ* L 1034 a-b, TuvW 109 a) *öörenge ç.+ı* ; *ç.+ı bezin* ; *ç.+nıg urug* ; *ol ç.+ı* ; *orlan ç.+ı-bile* ; *beer ç.+ın*

çaңçık- / **çaңçıgar** / alıştırmak: *ç.-a berdim* ; *mañnap ç.-kan* ; *ç.-ıp kaaş* ; *çanınga ç.-ıp*

çañçıl alışkanlık, huy, adet: (< Mo. *cañşil* <*cañşi-l* <*cañ+şi-l* L 1036 b, TuvW 109 a)
ç. yozugaar ; *ç.+ınıñ çidip*

çañga- / **çañgaar** / sallamak: *holdarın (...)* *ç.-an*

çañgılan- / **çañgılanır** / yankılanmak: (*çañgı+la-n*-< ET *yañķu* TuvW 109 a) *ç.-nıp turgan*

çañgis yalnızca, tek: (< ET (Uyg.) *yalañuz*, *yalıñuz*, (MK) *yalñus* TuvW 109 a) *ç.*
(...) *çugaaladı-na* ; *ç.-daa koçal*2. takım: *bodal ç.* ; *iyi ç.*

çapta- / **çaptaar** / hayran olmak, sevgiyle izlemek: *oglun ç.-an* ; *duñmazın ç.-p* ;
urugnu ç.-p ; *ç.-p körüp* ; *ç.-p kattırgan*

çaptançığ komik: *ç.+ı aajok* ; *ç. kiji-dir*

çar- / **çarar** / yarmak, ayırmak: (< ET *yar-* TuvW 109 b) *ç.-a bergen*; *ıyaş ç.-ar*

çaraa tükürük: *kelgen ç.+zın*

çaraş güzel: (**çara-ş* < **yara-ş*, → ET *yara-* TuvW 109 b) *uruglarım ç.+ın*

çardık- / **çardıgar** / avare dolaşmak: *öskeer ç.-ıp*

çarık kenar, taraf, yan, yön; dar boğaz: (*çarı-k* < ET *yarıķ* TuvW 110 a) *arga ç.+ından*

çarıl- / **çarılır** / çatlamak ; ayrılmak: (*çar-ıl* < ET *yarıl-* TuvW 110 a) *ödü ç.-ır* ; *ç.-ıp tura*

çarla- / **çarlaar** / duyurmak, açıklamak, bildirmek: (< Mo. *carla-* L 1038 a, TuvW 110 a) *ç.-p kaaptar*

ças- / **çazar** / yanılmak, aldanmak, hataya düşmek; hedefe isabet etmemek: (< ET *yaz-* TuvW 110 b) *ç.-payn deer* ; *ç.-payn adar* ; *ç.-payn adarı* ; *ç.-ıp egeleen* ;
algırıptar ç.-kan; *al ç.-kanın* ; *al ç.-kanından*

ças ilkbahar: (< ET *yaz* TuvW 110 b) *ç.+ka çedir* ; *bo ç.+ın*

çaska- / **çaskaar** / [ça'skaar] şamar atmak, tokatlamak: (TuvW 110 b) *ç.-gilay kaaptarga*

çastırıg yanlışlık: (TuvW 111 a) *darganıñ ç.+ın*

çaş- / **çajar** / sıçratmak: *sug ç.-ip*

çaştın- / **çaştınar** / gizlenmek, saklanmak: (**yaş-ıl-in-*, → ET *yaş-* “örtünmek, gizlenmek” TuvW 111 b) *ç.-ip turar* ; *ç.-ip çoraaş* ; *ç.-ip üngeş* ; *ç.-ip çorup* ; *ç.-a beer* ; *çüge ç.-ar* ; *arazınga ç.-ip* ; *ç.-a bergen* ; *ç.-ip çıtkanı* ; *ç.-ip oynaarı* ; *ç.-a beerge* ; *kijilerden ç.-ar* ; *olardan ç.-ip* ; *aş-çemni ç.-ip* ; *ç.-ip çıdıptarımga* ; *ç.-a berdim* ; *ç.-ip çorup*

çat- / **çadar** / yaymak, sermek: (< ET *yad-* TuvW 112 a) *ç.-a tudupkan* ; *ç.-ip kaan* ; *döjek ç.-kaş*

çavıs alçak, aşağı; kısa: (< ET *yabız* TuvW 112 a) *ç. eves*

çay- / **çayar** / sallamak: (< ET *yay-* TuvW 112 a) *holun ç.-ip* ; *ç.-a kaggılapkaş*; *ç.-a bazıp*

çay yaz: (< ET *yay* TuvW 112 a) *ç.+nın (...)* *iziinde* ; *izig ç.+ın* ; *ç.+gı dıştanılganar*

çayaan kader, talih, kısmet, alın yazısı; kabiliyet, yetenek: (< Mo. *cayağa(n)* L 1028 a, TuvW 112 b) *ç.+ından salımnı* ; *törümelinden ç.+ı*

çayañna- / **çayañnaar** sallanmak, yalpalanmak: (**çay-añ+na-* TuvW 112 b) *aray ça.-dı* ; *ç.-dır k.* ; *ç.-aş bolganın* ; *ç.-dır mañnap* ; *aajok ç.-ajın* ; *ç.-dır mañnagılaar* ; *aajok ç.-arı*

çaygaar kendiliğinden, farkında olmadan, doğal olarak: *ç.-la baştay* ; *ç.-la dalaştırgan* ; *ç.-la bilip* ;

çaygı yazın, yazınki, yaza ait: (< ET *yaykı* TuvW 112 b) *ç. dıştanılgazın*

çaygıl- / **çaygılar** / tereddüt etmek: *ç.-ip bodanıp* ; *ç.-bışaan heveer*

çayıl- / **çaylır** / düşmek: *çüree ç.-ip*

çayla- / **çaylaar** / yazı geçirmek: (*çay+la-* TuvW 113 a) *lageringe ç.* ; *kaynaar-daa ç.-ar*

çaylag yayla: (*çayla-g* < ET *yaylağ* TuvW 113 a) *ç.+ga erttireringe* ; *ç.+ga (...)* *tevektep* ; *ç.+da (...)* *kelgen-dir* ; *ç.+da (...)* *tıptıp* ; *ç.+nın aaldarınıñ* ; *ç.+da (...)* *çerinçe*

çaylaş çok kaçınılmaz, önlenemez, zorunlu, mecburi: *ç. ç. bolgan*

çaylıg olanaklı, uygun, mümkün: *ç. ajar*

çaza-/ çazaar / üretmek: *açaŋga ç.-ttirip*

çazamıkta- / **çazamıktaar** / yatıştırmak, ikna etmek: *akızın ç.-an* ; *açazı ç.-an* ; *dep ç.-an*

çazıktır-/ çazıktırar / yatıştırmak, sakinleştirmek, teselli etmek: (*çazık* “munis” → *çazık-tır-*) (**ças-ık* < **yazuḳ* TuvW 113 b) *ç.-ar arga*

çe haydi, hadi: (→ *çaa*, Bury. *za*, Kalm. *djä, zä*, TuvW 113 b) *ç. (...)* ; *(...) ç.* ; *ç. ç. (...)* ; *körgüs ç.*

çedir kadar: (**yèt-ür-ü*, < ET *yètür-* TuvW 114 a) *kejeege ç.* ; *uduurumga ç.* ; *karaŋgılaaje ç.* ; *dünege ç.* ; *çaska ç.* ;

çediş- / **çetçir** / yetişmek, yeterli olmak: (*çet-iş*-<*yetiş-* TuvW 114 b) *ç.-i beerge*

çeje kaç tane: (*çe+je*, → Uyg. *neçe* <*ne+çe* TuvW 115 a) *ç. oynaar* ; *ç.-daa (...)* *bolza* ; *ç.-daa kızıp* ; *ç. kedep*

čem yiyecek: (< ET *yè-m* TuvW 115 b) *ç.+den (...)* *alılı* ; *çiir ç.* ; *bo ç.+ni* ; *hünezin ç.+in* ; *ç. çip* ; *kurgag ç.+den* ; *öske-daa ç.*

çemele- / **çemeleer** / azarlamak, kınamak, sitem etmek: (< Mo. *cemele-*, *cimele-* L 1056, TuvW 115 b) *ç.-eni (...)* *ışkaş* ; *onu ç.-en* ; *meni ç.-erde* ; *avazı ç.-p* ; *ç.-y tırtıp* ; *açazı ç.-ldi* ; *onu ç.-p* ; *ç.-y beer*

čemgir besleyici, besinli: (*čem+gir*) *ç. apargan*

çemnen- / **çemnenir** / beslenmek: (*čem* “azık, yiyecek” → *čem+ne-n-*) (< ET *yè-m* TuvW 115 b) *ç.-ip al* ; *ç.-ip algaş* ; *ç.-ip ap* ; *çok ç.-ip*

çepsek silah: (TuvW 116 a) *ç.+tig boor* ; *büzüreldig ç.* ; *ç. bezin*

çer yer: (< ET *yèr~yir* TuvW 116 a) *ç.+de kadalı* ; *turgan ç.+inge* ; *ol-bo ç.+lerden* ; *ç. kezip* ; *ol-la ç.+inge* ; *çıtkan ç.+inden* ; *bo-la ç.+ge* ; *ç.+ge (...)* *artkaş* ; *ç.+de çuglup* ; *çarar ç.+ge* ; *hire ç.+lerni* ; *herekçok ç.+ge* ; *kayı-bir ç.+ge* ; *bir ç.+ge* ; *ç.+inde çok* ; *ç.+de aŋdaştanı* ; *ç.+ge çuuktalıp* ; *kattaar ç.+ge* ; *ç.+ge çajırıp* ; *kattıg ç.+de* ; *kattaar ç.+inçe* ; *kattıg ç.+ge*

çerge güçlü: *ç. kiji*

çerle tam, bütün, hep, tamamen: (TuvW 116 b) *ç. uştunmas ; ç. aştırvas ; ç. ıradır ; ç. belen ; ç. çöptüg ; ç. homudavas ; ç. taarışpadı*

çerlik yabani, vahşi: (< Mo. *cerlig* L 1046 a, TuvW 116 b) *ç. kiji ; ç. kiji-bile ; ç. бүдүжүн*

çeş- / **çejer** / çözmek: (<< ET *seş-* TuvW 116 b) *hülünün ç.-keş*

çet- / **çeder** / yetmek, yetişmek, erişmek, ulaşmak: (< ET *yêt-* “ulaşmak” TuvW 117 a) *kançap-daa ç.-pes ; ç.-peyn çoraaş ; ç.-ip keerge ; ç.-ip kelir ; ç.-ip kel ; ç.-ip kelgenin ; ç.-ip keliñer ; ç.-e bergeş ; baraalı ç.-gen ; ç.-e beer ; kırınga ç.-pes ; ç.-ip kelgen ; hora ç.-irbes ; ç.-e beerge ; ç.-ip kelgeni ; ç.-ip keldi ; ç.-er ç.-pes*

çetçe dolu, tıka basa dolu, tam dolu: (TuvW 117 a) *şuptu ç.-dir*

çettik- / **çettiger** / vakti olmak, vaktin içinde olmak: *ç.-peyn-ne çoraan ; ç.-peyn manaar ; olarnı ç.-peyn*

çettir- / **çettirer** / teşekkür etmek: *dees ç.-dim*

çıdınna- / **çıdınnaar** / tembellik etmek, keyfine bakmak: *ç.-p egeleerge*

çığ- / **çır** / toplamak, yığmak: (< ET *yığ-* TuvW 117 b) *ç.-ışıp körem ; kuruttar ç.-ıp ;*

çıgı yaklaşık olarak, neredeyse: *ç. boldur ; ajar ç. ; beer ç. ; kaaptar-daa ç. ; bolur ç. ; dolu ç. ; ç.-la bolgaylar ; keer ç. ; kelgen ç. ; alır ç.*

çıl- / **çıglır** / toplanmak, bir araya gelmek: (*çığ-ıl*-< ET *yığıl-* TuvW 117 b) *ertemdennerniñ ç.-gannarga*

çık de- / **çık deer** / korkunç sesle bağırarak, gürlemek: *bajınga ç.-la d.-en*

çıldagaan sebep, gerekçe, neden: (< Mo. *şiltağan*, Hal. *şaltagan* L 707 b, TuvW 118 a) *ç. dilep ; katkızınıñ ç. +ın ; katkı-itkiziniñ ç. +ın*

çılığ sıcak: (*çılı-g*-< ET *yılığ* TuvW 118 b) *mindıg ç. +da ; ç. at ; ç. ijeenge*

çımçak yumuşak: (*çımça-k*-< ET *yumşak* TuvW 118 b) *ç. höm*

çımıra- / **çımıraar** / sızlanmak, kendini acındırmak: *arın-şıray ç.-artır*

çırı- / **çırır** / parlamak, ışıldamak: (< ET *yaru-* TuvW 119 a) *karaktarı ç.-p*

çırık ışık, aydınlık: (*çırı-k*-< ET *yaruğ* TuvW 119 a) *odar ç. +ınga*

çıt- / **çıdar** / 1. yatmak:(< ET yat- TuvW 119 b) *ç.-ip kaan* ; *ç.-a düşken* ; *aṇaa ç.-kaş* ; *ç.-kan çerinden* ; *çaştınıp ç.-kanı* ; *udup ç.-ip* ; *çuglup ç.-kan* ; *ç.-ip kagdılar* ; *kançap ç.-kan* ; *ç.-ip algan* ; *açazınıṇ (...) ç.-arın* ; *öö tınıp ç.-kannar* ; *manap ç.-arı*
2. tasviri fiil (süreklilik): *bar ç.* ; *tepkeş ç.-iptar* ; *bodap ç.-a* ; *kattırıp ç.-kan* ; *kattırıp ç.-arın* ; *ünüp ç.-pas-tır* ; *kayaa ç.-ır* ; *eriinge ç.-ır-la* ; *töktüp ç.-ar* ; *çadap ç.-kan* ; *bar ç.-arı* ; *kedep ç.-ar* ; *çaştınıp ç.-iptarımga* ; *amdannanıp ç.-ırgaar*

çıt koku: (< ET yid TuvW 119 b) *ç.+ınıṇ amdannun* ; *ç.+ından korgar*

çıtta- / **çıttaar** / koklamak, öpmek: (*çıt+ta*-< ET yidla- TuvW 119 b) *çaagin ç.-p* ; *dalgannı ç.-gılaaş*

çi- / **çiir** / yemek: (< ET yê- ~ yi- TuvW 120 a) *seni ç.-zin* ; *ç.-ir çem* ; *amdannanıp ç.-p* ; *dalgan ç.-p* ; *ç.-irge* ; *ç.-p turgannar* ; *çem ç.-p* ; *ç.-p algaş* ; *ç.-p amdajıp* ; *ç.-ir deeş* ; *onu ç.-pkeni-le* ; *ç.-pter hirezinde*

çidir- / **çidirer** / kaybetmek: (*çit-ir*- < ET yitür- TuvW 120 a) *ooldar ç.-ip* ; *çüvezin ç.+gen*

çiğ düz, doğru, boyunca: (< Mo. çike L 180 b, TuvW 120 a) *ç. şiiptirlep*

çiik hafif: (**yegik* < **yēṇik*, → ET *yēnik* TuvW 120 b) *ç.+i konçug*

çijeeleerge örneğin, örnek olarak: (*çijee+le-erge*< Mo. *cişiye*, Hal. *jişee* L 1063 b, TuvW 120 b) *ç. seni*

çiktig garip, hayrete değer: (**çik+tig*, < Mo. *cig* “garip, anlaşılmaz” L 1051 b, TuvW 121 a) *ç.+i sürgey* ; *kijiniṇ ç.+in* ; *kılaştארınıṇ ç.+i* ; *kiiripkeni ç.-dir* ; *ç. ç.* ; *maṇnaarınıṇ ç.+i*

çindi- / **çindiir** / araştırmak: *üjep-ç.-p*

çinçerle- / **çinçerleer** / araştırmak: *şuptuzun ç.-divis*

çir şoṇ düş- / **çir şoṇ düjer** / kahkaha atmak: *ç. ş. d.-üp kattırjı*

çit- / **çider** / yitmek, kaybolmak: (< ET yit- TuvW 122 b) *ç.-e bergenneri* ; *ç.-e bergen* ; *koçal ç.-ip* ; *ç.-keş (...)* ; *çaṇçılınıṇ ç.-ip*

çiviin memnuniyetsiz, hoşla gitmeyen: *ç.+i aajok*

çoğaalçı yazar: (*çoğaal+çı*, → Mo. *cokiyalçı* “yazar” L 1069 a, TuvW 122 b) *ç. bolur*

çoğaat- / **çoğaadır** / yazmak, yaratmak, düzenlemek: (< Mo. *cokiya-* L 1068 b, TuvW 123 a) *udur-la ç.-ınıp* ; *oyun ç.-ıp* ; *ç.-ıp kaar* ; *ç.-ıp kaarı*

çok yok: (< ET *yoḵ* TuvW 123 a) *tevek ç.* ; *ç. (...)* ; *ç. bolgan* ; *kadarçı ç.* ; *dük ç.* ; *duzazı ç.* ; *arga ç.* ; *setkili ç.* ; *ajit-çajit ç.+ka* ; *ç. boorga* ; *ç. çemnenip* ; *arga ç.+un* ; *urug ç.+ta* ; *ujur-daa ç.* ; *südü ç.* ; *daaş-şimeen ç.+ka-la* ; *ç. ç.* ; *süt ç.+ta* ; *argadurjulgazı ç.* ; *ç.+um (...)* ; *ujur ç.-la-dır* ; *dün-hün ç.* ; *kıdıg-kızıgaar ç.* ; *ç. boor*

çoldak kısa: (TuvW 123 b) *ç.-ç. kıldır*

çook yakın: (< ET *yaḡuḵ* TuvW 124 a) *mırıñay ç.+unda* ; *bo ç.+ta* ; *aal ç.+unga* ; *ç. törelder* ; *sogununıñ ç.+unga* ; *bo ç.+ta* ; *ç.-kavını ergiy* ; *ç.+ta (...)* *bolza* ; *ooldıñ (...)* *ç.+unga* ; *aaldar ç.+unga* ; *olarıñ ç.+unga* ; *ç.+unda (...)* *boorga* ; *aal ç.+unda* ; *ç.+ku hünnerde* ; *ç.+unçe-daa çagdatpas* ; *ç.+tan köör* ; *mırıñay ç.+undan* ; *oorıñ ç.+unga* ; *bo ç.+ka* ; *seeñ ç.+unga*

çookşula- / **çookşulaar** / yaklaşmak, yakınlaşmak: (*çook+şula-* TuvW 124 a) *ç.-y bereelem* ; *bisçe ç.-vas* ; *ç.-p çadap* ; *ç.-p algaş* ; *ç.-p keerge* ; *oor-suk ç.-vayn-dır* ; *ç.-y beerge* ; *inaar ç.-vas-daa* ; *ç.-p aalı*

çookşulat- / **çookşuladar** / yaklaştırmak: (*çook+şula-t-* TuvW 124 a) *baştarınçe ç.-ır*

çoongan gerçekten: *men ç. men*

çoorgan yorgan: (< ET *yoḡurḵan* TuvW 124 a) *ç.-bile duy*

çoortu giderek, git gide, yavaş yavaş, derece derece, kademe kademe: (TuvW 124 b) *ç. (...)* *alzıpkan* ; *ç. oskunup*

çop niçin, neden; gerçekten: (TuvW 124 b) *(...) ç.* ; *ç. ıray* ; *ç. (...)* *aartıktay* ; *çordu ç.* ; *turduvus ç.* ; *kagdıñ ç.* ; *çordu ç.* ; *çugaaladım ç.* ; *boldıñ ç.* ; *didi ç.* ; *çugaaladı ç.* ; *çinçerledivis ç.* ; *aaşkındıvı ç.* ; *tayıl bırladım ç.* ; *turdu ç.* ; *berdim ç.* ; *çagıdı ç.* ; *bardı ç.* ; *çagıdıvı ç.* ; *çettikpedivis ç.*

çor- / **çoru-** / **çoruur** / 1. gitmek, yürümek: (< ET *yori-* TuvW 124 b) *kadarıp ç.-an* ; *o'ttap ç.-urun* ; *bar ç.-annar* ; *ç.-y bargan* ; *ç.-y bardı* ; *tevek ç.-du* ; *hoorayje ç.-*

urumda ; ç.-y baar ; sen (...) ç.-duñ ; ç.-y bargannarı ; konçug ç.-du ; meesçe ç.-pkan ; ulaştır ç.-ptarga ; men ç.-ptayn ; ç.-r bis ; çe ç.-ulu ; soñnap ç.-pkannar ; körüp ç.-an ; bar ç.-annar ; bis ç.-uptaalı ; daştıgaa ç.-bañar ; aalçe ç.-upkannar ; ç.-rtu (...) ; kadı ç.-pkan ; ç.-du çop ; alışkılar (...) çoraannar ; kayda ç.-ur ; ç.-y baarga ; mañaa ç.-an ; taygalarje ç.-uptar ; kayda ç.-urun ; çoogunga ç.-ur ; dürgen-ne ç.-pkan ; çeder çetpes ç.-da-la

2. tasviri fiil (süreklilik) ; şimdiki zaman eki: o'ttap ç.-an ; deer ç.-du ; baar ç.-du ; ujup ç.-y ; tep ç.-y ; adıp ç.-dupkan ; bazımnar ç.-pkannar ; çetpeyn ç.-aş ; kadarıp ç.-ur ; ç.-r deş ; kım ç.-r ; mañnap ç.-y ; kiji ç.-du ; çaştınıp ç.-aş ; murnay ç.-pkan ; çaştınıp ç.-p ; kadarıp ç.-aş ; dezip ç.-y ; harattınıp ç.-ur ; kezıp ç.-p ; şootpas ç.-r ; eskerbeyn ç.-an ; körüp ç.-an ; bar ç.-aş ; ujurajıp ç.-du ; oynap-daa ç.-ay-la ; beer ç.-du ; bar ç.-aş-la ; çettikpeyn-ne ç.-an ; muñgarap ç.-ur ; aytırbaan ç.-duñ ; damçıdıp (...) ç.-du ; oyun ç.-du ; kadarıp ç.-ñarda ; apargan ç.-up ; amitan-na ç.-du ; eves ç.-du ; bar ç.-urun ; ööredip ç.-an-daa ; dıñnap ç.-urumga ; boor ç.-du ; ap ç.- ; kaapkan ç.-ur ; kel ç.-an ; murnay ç.-pkan ; boor ç.-du ; ekkep ç.-aş ; orar ç.-du ; deer ç.-ur ; bagay ç.-du ; körnüksep ç.-urun ; kattap ç.-an ; turar-la ç.-dular ; korgudup ç.-p ; çaştınıp ç.-p ; turar ç.-du ; manap ç.-ur-la ; kadarıp ç.-p-la ; tudup ç.-anı ; beer ç.-du ; bodanıp ç.-rda ; kiji-bürüs ç.-du

çorgaarl- / çorgaarlınır / gururlanmak, kibirlenmek: (çorgaar “mağrur, gururlu” → çorgaar+la-n-) (→ Mo. coriğar L 1071 b, TuvW 124 b) ç.-ıp çugaalaan

çort- / çortar / gitmek; yaya gitmek: (< ET yorit- TuvW 124 b) ç.-up kelgen ; ç.-up keldim ; ç.-up kelgeş

çot- / çodar / silip çıkarmak, silmek: (< ET yod- TuvW 125 a) ç.-a tutkulaaş

çova- / çovaar / yorulmak; endişe etmek, merak etmek: (< Mo. coba- “ıstırap çekmek, endişe etmek, kederlenmek; işkence edilmek” L 1065 b, TuvW 125 a) şaañ töndür ç.-dır ; şaan töndür ç.-dırım ; şaam töndür ç.-dır ; sağış ç.-an ; ç.-dıringa inak ; sürüp ç.-ttırıp ; ç.-dırım (...) hoomay-dır

çögen- / çögenir / umutsuzluğa düşmek, hayal kırıklığına uğramak: akızı ç.-gen

çökpek yumak: ç. ç. taagını

çökperle- / çökperleer / yumak yumak olmak: taagızı ç.-nıp

çölbüy- / çölbüür / gergin tutmak: ç.-e bergileenner; çımıraartır ç.-üp

çöpsün- / çöpsüner / kabul etmek, doğru olduğunu düşünmek: (çöp+sün- TuvW 126 a) *dep ç.-geş*

çöpşeeere- / çöpşeeereer / razı olmak: (çöp+şee-re- = Mo. *cöbşiyere-*, Hal. *zövşöör-* L 1073 b, TuvW 126 a) *Maksim ç.-şken ; dep ç.-şken ; ooñ-bile ç.-şken ; aña ç.-jip ; (...) ç.-jip ; urug ç.-şken ; avazı ç.-şken ; sogañnadıp ç.-şken ; duñmazı-bile ç.-şken*

çöpte- / çöpteer / kibarca ikna etmek: *ç.-p çugaalaan*

çöptüg haklı, doğru, makbul: (çöp+tüg< Mo. *cöb* “doğru, gerçek” L 1072 b, TuvW 126 a) *çerle ç.+tüg*

çug- / çuur / yuvarlanmak: *ç.-p badırıpkan ; ç.-p badırıptarga*

çugaa konuşma: (TuvW 127 a) *ooñ ç.+zınıñ ; ooñ ç.+zın ; ç. deerge ; ç.+ñdan (...) bilip ; ç.+nı (...) saktıp ; akızınıñ ç.+zın ; eldep-ezin ç.+zından ; akızınıñ ç.+zınıñ ; ç.+ga kırıñken ; ada-ıyeziniñ (...) ç.+zın ; açamniñ ç.+zın ; seen ç.+ñ ; ç.+ñ indıg-dır ; ç.+zınıñ utkazınıñ ; çurttakçılarınñ ç.+zı ; Dolaananıñ ç.+zı ; indıg ç.+zinga ; ç. arazında ; bo ç.+nı ; yanzı-bürü ç.+lar*

çugaakır konuşkan, geveze: (*çugaa+kır*) *ç. urug*

çugaala- / çugaalaar / konuşmak, söylemek: (*çugaa+la-* TuvW 127 a) *(...) ç.-aş ; (...) ç.-an ; avamga ç.-vas ; aarak ç.-an ; çaptap ç.-an ; dilep ç.-an ; Maksim ç.-ngan ; ç.-nıp üngen ; algırıp ç.-an ; dep ç.-ngan ; inçaar ç.-p ; ç.-ar bolzumza ; sen (...) ç.-p tur ; duñmazinga ç.-arga ; koptaktap ç.-an ; ç.-dım çop ; katap ç.-dım-na ; çöptep ç.-an ; ç.-arı çaylaş ; kançaar ç.-ar ; ç.-anından o. ; ç.-p beer ; ç.-arıñ ol ; ç.-ar be ; ç.-vas be ; ç.-p ber ; ç.-dı çop ; şının ç.-p ; ç.-vas bolbas ; duñmazinga ç.-an ; ç.-an-daa ıškaş ; Maksim ç.-nıp ; sestip ç.-an ; eldepsinip ç.-an ; (...) ç.-p-daa ; meñee ç.-dı ; keergep ç.-an ; dugayında ç.-p ; kımga-daa ç.-vas-tır ; ç.-an kijiniñ ; dep ç.-arlar ; avazı ç.-ngan ; çok ç.-an ; soora ç.-ptarımga ; ç.-p beriñerem ; ool (...) ç.-an ; ç.-p beerge ; ç.-p beer ; açazı ç.-an ; dep ç.-ngan ; horadap ç.-an ; çünü-daa ç.-ar ; açazı ç.-ngan ; ç.-ar bis ; radioda ç.-p ; aña ç.-an ; minindir ç.-ar ; ç.-p organı ; Daş-ool ç.-an ; Daş-ool ç.-ngan ; bodunga ç.-ayn ; Maksim (...) ç.-şkan*

çugaalaksa- / çugaalaksaar / konuşmak istemek: (*çugaala-ksa-*) *çünü ç.-anın*

çugaalaş- / çugaalajır / karşılıklı konuşmak, sohbet etmek: (*çugaala-ş-* TuvW 127 a) *ç.-ı berdi ; ç.-ıp tanıjar ; aravista ç.-ıp ; ç.-ıp orar ; ç.-ıp orar ; aksıñ-bile ç.-ıp ;*

damçıdıp ç.-ır ; *moon-bile ç.-kan* ; *tanıjar ç.-ır* ; *ç.-ıp egeley* ; *ç.-ıp turdum* ; *ç.-ıp turar* ; *ç.-ır boor* ; *ç.-ır amitan* ; *ınçaar ç.-ulı* ; *ç.-ıp turarı* ; *Düktüg-oolduñ (...)* *ç.-ırınıñ* ; *damçıdıp ç.-ır* ; *ç.-ır deerge* ; *ç.-pas hireñde* ; *ç.-ıp turar-dır* ; *daay-avaşkılar ç.-ıp* ; *buruuzunup ç.-aş* ; *damçıdıp ç.-ıptar ç.-ır telefonu-bile* ; *ç.-ıp orar* ; *ç.-ıp turarınıñ*

çugaa-soottug geveze: *ç.-s. kel*

çulçur- / **çulçuruur** / boşboğazlık etmek, çok konuşmak: *ç.-up turar*

çuluk meyve: *ç. tırtıp* ; *hadıñnarnıñ ç.+tuu* ; *ç.-tap ijeyn* ; *ç.+taar bis* ; *konçug ç.+tug*

çun- / **çunar** / yıkanmak: (*çu-n-< ET yun- TuvW 128 a*) *ç.-up olurgan* ; *ç.-up algaş*

çuңgula- / **çuңgulaar** / dağ yamacından kaymak: (*çuңgu “dağ yamacı” → çuңgu+la-*) (*TuvW 128 a*) *kudu (...)* *ç.-p*

çurju hukuk kardeşi (kayın birader, baldız): *meen ç.+m*

çurt yurt: (*< ET yurt TuvW 128 a*) *hooray ç.+tug*

çurttakçı oturan, ikamet eden, yerleşik; vatandaşı, yurttaş: (*çurttakçı TuvW 128 a*) *hooray ç.+ları* ; *ködee ç.+larıñıñ*

çuruk resim: (*çuru-k, → Mo. ciruğ L 1060 b, TuvW 128 a*) *ç.-hörüün*; *kiji-bürüstüñ ç.+un* ; *ç.+un (...)* *kiirip*

çuruttun- / **çuruttunar** / çizilmek: *ç.-a beerge* ; *ç.-a (...)* *beerge*

çuukta- / **çuuktaar** / yokuş aşağı bırakmak: *ç.-tap badırıpkan* ; *daş ç.-arı* ; *çerge ç.-lip*

çuul- / **çuğlur** / yuvarlanmak: *ç.-p çıtkan*

çü ne, nasıl: (*< ET ne, nü, Tof. hśu, → Mo. yağ(u)n, Hal. yuu(n) L 424 b, TuvW 129 a*) *ç.+nü-daa uttavaan* ; *ç.+nü bodaarımni* ; *ç.+nü çugaalaarıñ* ; *ç.+den kimdan* ; *ç.+nü kançap* ; *ç.+nü-daa kançaar* ; *ç.+nü (...)* *çugaalapkanın* ; *ç.+nü (...)* *çugaalaptarımgı* ; *ç.+nü kattırjıp* ; *ç.+nü-daa çugaalaar* ; *ç.+nü turguzup* ; *ç.+nü çulçurup* ; *ç.+nüñ-daa ujurun* ; *ç.+nü-daa albas* ; *ç.+nü çugaalaksaanın* ; *ç.+nüñ-bile* ; *ç.-+nü-daa korgutpaan*

çüdek kötü, çirkin: (çüde-k, → Mo. cüdeg (~ cüdegüü) “bitkin, yorgun” L 1082 a, TuvW 129 a) ç. +iñni (...)

çüdür- / **çüdürer** / yüklemek: (< ET yüdür- TuvW 129 a) ç.-üp *algaş*

çüge niçin, niye, neden: (çü+ge, → ET neke<ne+ke TuvW 129 a) ç. (...) *aytırgan* ; ç. *dezer* ; ç. *ındun* ; ç. *çaştınar* ; ç.-le *iyik* ; ç. *deerge* ; ç. *amırap* ; ç. *ınçaar* ; ç. (...) *edertip* ; ç. (...) *kıjırıp* ; ç. *edertip* ; ç. (...) *dep* ; ç. *korgar* ; ç. *dep* ; ç. *kattırjı* ; ç. *turbas* ; ç. *töp* ; ç. (...) *eerbediler* ; ç. *uttur*

çügle sadece: (*çüg+le ? TuvW 129 b) ç.(...) ; ç. *mırıñay* ; ç. *eldepsingen* ; ç. *düktüg* ; ç. *hülümzürüp* ; ç. (...) *dees*

çüje → çüü: ç.(...)

çükte- / **çükteer** / yüklemek: ç.-p *alğan*

çürek yürek, kalp: (< ET yürek TuvW 129 b) ç.+i *sirtiledir* ; ç.+i *çaylıp*

çüs yüz: (< ET yüz TuvW 130 a) ç. *karalıg*

çütkül özlem, heves: ç. *dep*

çüü ne, nasıl: (→ çü) ç. *boor* ; ç. *ındıg* ; ç. *kattırınçıg* ; ç.-daa *bolza* ; ç. *boop* ; ç. *dep* ; ç. *bolup* ; ç.-daa (...) ; ç. *dıñnaan* ; ç.-daa *bildinmeyn-dir* ; ol ç.

çüül tür, soy, çeşit: (< Mo. cüyil L 1084 a, TuvW 130 a) *eldeptig* ç. ; *kandıg-bir* ç. ; *üyen-dayan* ç.+der

çüve şey, nesne: (TuvW 130 b) *çovadır* ç.+mni ; ç.+ni (...) *eskerbeyn* ; ç. *bilbes* ; ç.+ni (...) *bilip* ; ç. *be* ; *kandıg-la-bir* ç. ; ç.-dir *iyin* ; ç. *ındıg* ; ç. *dijik* ; ç.+niñ *uun* ; *kaan* ç.-dir ; *kara kaygamçık* ç. ; *bir-le* ç. ; *bir* ç. ; *dep* ç.+ni ; ç.+zin *çidirgen* ; *boor* ç.-dir ; ç.+niñ *ugaan-segeenin* ; *ayıldıg* ç. ; *apargan* ç. ; *oyunçuk* ç. ; *eldep-ezin* ç. ; *közülbes* ç.-dir ; *bilbezim* ç.-dir ; *körbeeniñ* ç.+ni ; *bagay* ç. ; (...) ç.+l

daalıkta- / **daalıktaar** / seğirtmek: *karak d.-ar* ; *karaktarıñ* (...) *d.-p*

daan ise, eğer, ama, fakat; peki: (TuvW 131 a) (...) *d.* ; *megeleve d.* ; *berbe d.* ; *kör d.*

daarta yarın: (→ Uyg. *tañ* “şafak, şafak vakti, sabah” TuvW 131 a) *d.* (...) *kadarar* ; *d.+zında erten* ; *d. mööreylejir* ; *d.+zında hün* ; *d.* (...) *ujurajır* ; *soñ d.* ; *d. saap* ; *d. çedip* ; *d. hün*

daas-/ daazır / görevlendirmek, görev vermek: (TuvW 131 a) *Düktüg-oolga d.-kan*

daaş gürültü: (TuvW 131 a) *d.-şimeen-daa dıñnalbadı ; d.-şimeen çokka-la ; d.-ş.+iñ (...)* *konçug-dur*

daay dayı: (Tü. *dayı* TuvW 131 b) *d.+ınıñ uruu ; d.-avaşkılar çugaalajıp*

dag dağ: (< ET *tag*, → Mo. *tag* L 763 a, TuvW 131 b) *d.+lar baştarınga ; d.+lar baştarınçe ; d.+je uglaaş ; d. dujunçe ; d.+je köre ; d. kırından ; d. uunçe ; d.+dan badıp ; d. bajınçe ; d.+je köörge ; d. bajında ; d.+nı (...) ünüp ; d.+nı (...) mañnap ; d.+lar uunçe ; d.+lar kırınçe ; d.+nıñ belin*

dal- / **dalar** bayılmak: *d.-ıp-la kaardır*

dalaş- / **dalajır** / acele etmek: (**dala-ş-*, → Tof. *dalaş-* TuvW 132 b) *dozarınçe d.-ıp ; çaygaar-la d.-tırğan*

dalgan un, hamur, erişte: *d. üsken ; höy d. ; höy d.+nı ; d.-bile hoytpak ; d.+nı çıttagılaaş ; d.-taraanı çip ; d. (...) eves-tir ; süt d. taraa*

dam bar-/ dam baar / yükselmek: *keergeeri d. b.-gan ; mıñıñay d. b.-gan ; kattırarı d. b.-gan ; ulam d. b.-gan*

dam daha fazla: *ulam-d. hikkileen*

damçı- / **damçır** / vermek; nakletmek: (< Mo. *damci-* “(bir kişiden bir başkasına, bir yerden bir yere) geçmek, gitmek; elden ele geçmek; eşya taşımak; tırmanmak” L 229 a, TuvW 132 b) *bodal d.-p ; d.p keldi*

damçıstır içinden, arasından: *agaar d. ;*

damçıt-/ damçıdar / vermek, taşımak, nakletmek: (*damçı-t-* TuvW 133 a) *bodal d.-ıp ; d.-arı anğı-anğı ; d.-paan bodaldarıñnı ; mençe d. ; bodal d.-ıptım ; bodal d.-arı ; d.-ıp bolur ; kançap d.-ıptarıl*

dap ber- / **dap beer** / refleksle, aniden hareket etmek: *d. b.-irge-daa ; d. b.-irge*

daraa izleme, takip: (< Mo. *darağ-a*, Hal. *daraa* “hemen sonra, takip eden, müteakip; sonra” L 231 b, TuvW 133 b) *d.+da uñuraşkaş*

darga başkan, idareci: (< Mo. *daruga*, Hal. *darga* L 234 a, TuvW 133 b) *d.+nıñ çastırın; d. (...) çañgaan*

daş taş; taştan: (< ET *taş* TuvW 134 a) *d. algaş* ; *d. çuuktaarı* ; *borbak d.+tı* ; *d. çuuktap* ; *d.+tarnı körüp* ; *d. kırına* ; *d.+çe ayutkan* ; *d.+tar arazına* ; *d. kırında* ; *d. artından* ; *kalbak d.* ; *d.+tar arazından*

daşkaar dışarı, dışarısı, dışarıda, dışında: (*daş+kaar*< ET *taşğaru* TuvW 134 a) *düğün d.*

daştı dış: (**taşnı*< **taşın+ı* TuvW 134 b) *ooŋ d.* ; *bir d.+tı* ; *d.+n (...)* *koçaldarga* ; *d. (...)* *kedip*

daştıgaa dışarı: *d. çorbaŋar* ; *d. ünüp* ; *d. honayn*

davan eller ve ayaklar; bacak (insan bacağı): (→ ET *tapan* TuvW 134 b) *kızıl-d.*

daygır- / **daygırar** / bağırmayı kesmek: *sıgırıp d.-arga*

dayna- / **daynaar** / çiğnemek, geviş getirmek: → Hak. *tayna-*, Tof. *dayna-*, →Alt. *çayna-*, Az. *çéyne-*, Tü. *çiğne-* TuvW 135 a) *amıtan d.-nmışaan*

dazıl kök, esas: (→ Tof. *dazıl*, Alt. *tazıl*, Tat. *tazıl*, Hak. *tazılğa* TuvW 135 a) *d.+darnıŋ amdannı*

de- / **deer** / demek, söylemek: (< ET *tê-* TuvW 135 a) (...) *d.-p* ; (...) *d.-eş* ; *şimçeş-daa d.-veen* ; *şimçeş d.-veyn* ; *d.-erzi bildine* ; (...) *d.-gen* ; (...) *d.-er* ; (...) *d.-erge* ; (...) *deen* ; *pu d.-en* ; *d.-erden başka* ; *d.-er-le bolgay* ; (...) *d.-p-le* ; *ooŋ (...)* *d.-enin* ; (...) *d.-erimge* ; (...) *d.-di* ; (...) *d.-dim-ne* ; *ınça d.-p* ; (...) *d.-genin* ; (...) *d.-y* ; (...) *didir* ; *d.-p aaşkıngan* ; (...) *d.-eni* ; *amıtanıŋ (...)* *d.-enin* ; *ınça d.-eni* ; *ınça d.-er* ; *bar d.-erzin* ; *kiji-bürüs d.-erin* ; *amıtan d.-erzin* ; *d.-p turduŋ* ; *aray d.-p-le* ; *d.-er sen* ; (...) *d.-diler* ; *eerbes d.-er* ; *turbas d.-p* ; *hök-daa d.-ves* ; *ındıg d.-vejikpe* ; *eerbes d.-er* ; *çül d.-erzin* ; *bar d.-erzin* ; *harılzaalıg d.-erzin* ; *duranda d.* ; *oglu d.* ; *amıtan d.* ; *ejivis d.* ; (...) *d.-gileeş* ; *çüü d.-eriŋ* ; *d.-er ooldan* ; *d.-er bolgan* ; *kadarçı d.-erzin* ; *kımıl d.-erzin* ; (...) *d.-erzinge* ; (...) *d.-enzig*

dedir geri: (< ET *tétrü* TuvW 135 a) *d. ıgıyıp* ; *artınçe d.* ; *d. kelgeş*

deer gökyüzü: (< ET *teŋri* TuvW 135 b) *d.+niŋ ayazı-daa*

deere en iyi, en yüksek: (< Mo. *degere* L 243 a-b = ET *yeg* TuvW 135 b) *baştay d.+zinde* ;

deerge demek; -e gelince, -e kalırsa, -e göre: (TuvW 135 b) *ol d. ; çüge d. ; çugaa d. ; Düktüg-ool d. ; bo d. ; çugaalajırı d. ; oor d. ; ittariñar d. ; kiji-bürüs d. ; tool-domak d.*

deeş için: (**tê-geç* TuvW 135 b) *oynaar d. ; bolganım d. ; setkili d. ; korgudar d. ; çizın d. ; turarlar eves d. ; sütteer d. ; taraa d. ; çiiir d. ; badıtkaar d.*

deg- / **deer** / değmek, dokunmak; çıkmak, doğmak (güneş için); vurmak, isabet ettirmek: (< ET *teg*- TuvW 136 a) *çaspayn d.-er ; soora d.-er ; baştaringa d.-istir ; hünnü d.-rje ;*

deg gibi: (< ET *teg* TuvW 136 a) *bilgen-daa d. ; dem erten d. ; ool d. ; kiji-bürüs d. ; bolgan d. ; hülümzüreen d.*

degiyt hemen, o an: *d.-le (...)* *dey*

delegey dünya: (< Mo. *delekey* L 248 b, TuvW 136 a) *bügü d.+ge*

dem az, az önce, demin, çok geçmeden: (→ ET *têmin* TuvW 136 b) *d. erten*

demgi deminki: (*dem+gi*< ET *têmin*, → Tü. *deminki* TuvW 136 b) *d. kiji ; d. ool ; d.+zi (...) çöpşeeerejip ; d.+zi harılaan ; d.+zi taagızın ; d.+ziniñ arnı ; d.+zi aytırğan ; d.+zi (...) digen ; d.+zi (...) deen ; d.+zi mogap ; d.+gileri (...) eskerbes ; d.+leri (...) körgeş ; d.+zi (...) harılaan ; d.+leri (...) harılaannar ; d. amıtan ; d. oolduñ ; d.+zi (...) hörleen*

demir demir: (< ET *temir* TuvW 137 a) *d. kajaa ; d. kajaanıñ ; d. şaaraş ; d. kajaanı ; d.+leriniñ arazı ; şaaraş d.+ler ; d. kinçilerni ; d. kinçiler-daa*

demir-des demir: *d.-d. iştıngıe*

demneştir- / **demneştirir** / birleştirmek, ortak hareket etmek: (*dem+ne-ş-tir*) *d.-ipter bis ; küzelderivisti d.-ip*

demnig ortak: (*dem+nig*< Mo. *dem* “yardım” L 250 b, Tof. *dem* TuvW 136 b) *d. küjü ; d. küzeptiñer*

dendii aşırı, acil, olağanüstü, çok, aşırı: *d.-le*

denge denk, eşit, eşit olarak, dengeli: (< ET *teñ* TuvW 137 a) *d. tutçur ; d. oray ; d. kattırıp-la ; d. harılaannar ; d.-d. (...) dep*

deŋgel besili, semiz: (TuvW 137 b) *d. kirip*

deŋne- / **deŋneer** / karşılaştırmak, ölçmek: (*deŋ+ne-<* ET *teŋ* TuvW 137 b) *biçiinge d.-erge*

derig teçhizat, donanım: (*deri-g* TuvW 138 a) *eldep-ezin d.-herekselder*

des- / **dezer** / kaçmak: (*<* ET *tez-* TuvW 138 a) *d.-ip çoruy ; çüge d.-er*

deskele- / **deskeleer** / kaçınmak, çekinmek, uzak durmak: *oon d.-p ; d.-er bolgan*

detki- / **detkiir** / desteklemek, destek vermek: (*<<* Mo. *tedkü-* L 791 b, TuvW 138 b) *ada-iyeler d.-p*

dıka çok: (TuvW 139 a) *d. eptig ; d. sonuurgavas ; ulug d. ; d. ajıg ; d. amdannıg ; d. inak-tır ; d. aytırtınıp ; d.-la çaaskaanzırgay ; d. ijksey*

dıkpış dar, sıkışık; havasız: (TuvW 132 b) *hire d.*

dıŋ kara çaŋgıs yalnız, yalnızca: *d. k. ç. šiitpirge*

dıŋna- / **dıŋnaar** / dinlemek, duymak: (*<* ET *tıŋla-* TuvW 139 a) *ünümnü d.-vaanı ; haru d.-aş ; haru d.-lgan ; kulaanga d.-lgan-daa ; çugaazın d.-aş ; onu d.-aş ; d.-p çoruurumga ; çugaan d.-aş ; d.-an siler ; d.-an d.-an ; d.-vas körbes ; daaş-şimeen-daa d.-lbadı ; d.-p ora ; çüü d.-an ; d.-p organ ;*

dıŋnadıg mesaj: (*dıŋna-dıg*) *Düktüg-ooldun d.-ıın; oon d.-ıın*

dıŋnat- / **dıŋnadır** / mesaj vermek: (*dıŋna-t-* TuvW 139 b) *dürgen d.-dırın ; Düktügool d.-kan*

dıŋzıg güçlü, kuvvetli, sağlam: (*dıŋzı-g* TuvW 139 b) *d. sıgıttan*

dıŋzıt- / **dıŋzıdar** / gerginleştirmek: (*dıŋzıt-* “gerginleşmek, şiddetlenmek; güçlenmek” → *dıŋzıt-t-*) (TuvW 139 b) *d.-ıp turda*

dırıştır- / **dırıştırar** / buruşturmak, kırıştırmak: (*dırış-* “buruşmak, kırışmak” → *dırış-tır-*) (TuvW 139 b) *dumçuun d.-gan*

dıştanılga tatil: (*dıştan-* “dinlenmek, tatil yapmak, tatilde olmak” → *dıştan-ılga*) (TuvW 139 b) *çaygı d.+zın ; d. tönüp ; kışkı d.+da ; kışkı d. ; çaygı d.+ŋar ; d. laginge*

dıt- / **dıdar** / dağıtmak: (< ET (MK) *tıt-* TuvW 140 a) *d.-ıp üngeş*

didimnen- / **didimnenir** / cesaret göstermek: *ulam d.-ip*

dijik cümle sonu edati: *çüve d.*

dile- / **dileer** / aramak, istemek, rica etmek: (< ET *tile-* TuvW 141 a) *dep d.-en ; çıldagaan d.-p ; ittardan d.-erimge*

dirig canlı, diri: (< ET *tirig* (< **tir-ig*) TuvW 141 b) *d. amutannı ; d. amutan-bile ; d. amutannıñ*

diş- / **dijir** / konuşmak, söylemek: (*di-ş-*< ET *têş-* TuvW 141 b) *eves d.-keş ; kiji d.-iri*

dogaaştır- / **dogaaştırar** / uygun olduğunu düşünmek: *Dolaana d.-gan*

doktaa- / **doktaar** / durmak, duraklamak: (< Mo. *toğta-* L 815 a, TuvW 142 a) *duñmazın d.-tkan ; onu (...) d.-dıp ; onud.-dır*

doldur dolu, tam, tam dolu: (*dol-dur*< **dol-dur-u* TuvW 142 a) *hünezin d.*

dolgandır çevresinde, etrafında: (*dolga-n-dır*< ET *tolğan-* TuvW 142 b) *urug d. ; d. körzünerge ; d. ayıtkılaan*

dolu dolu, tam, eksiksiz: (< ET *tolu* <*tol-u* TuvW 142 b) *südün d. ; d. süttüg*

doñgayt- / **doñgaytır** / eğmek, bükme, meylettirmek: (< Mo. *toñguyi-* L 824 b, TuvW 143 a) *olarnı d.-ır*

doñgun kaba: *d.+u konçug*

doora- / **dooraar** / (bir şeyi enine) testere ile kesmek, doğramak: (< ET *toğra-* TuvW 143 b) *d.-y şaap*

doora çapraz; enine; dolaylı: (< ET *toğra-* TuvW 143 b) *d.+zından kırışken*

doorattın- / **doorattınar** / yakacak odun kesmek: *d.-gılaanın körüp*

dooza hep, hepsi: (*doos-a*< Mo. *dağus-* L 220 a-b, TuvW 143 b) *d.+zın ijiipken*

doraan aniden, birden, hemen, hızla: (→ Hal. *doroo*, Kalm. *dorān* TuvW 144 a) *d.-na (...) digen ; d.-na çazıp ; d.-na tanıp ; d.-na bilip ; ol-la d. ; d.-na (...) çöpşeeşeşken ; d.-na (...) didim-ne ; d.-na (...) dep ; d.-na çarlap ; d.-na bildine*

dorayta- / **doraytaar** / kötü olmak: *d.-an eves*

dort doğru, düz, doğrudan, düm-düz, boyunca: (TuvW 144 a) *d. ünmeyn* ; *d. körüp*

dos- / **dozar** / beklemek, yolunu gözlemek, karşısına çıkmak, durdurmak: (< Mo. *tos-*, *tosu-* L 828 a, TuvW 144 b) *uglandır d.-ar* ; *beer d.-uptuñaram* ; *bajın d.-arınçe* ; *d.-kan boop* ; *bajın d.-p tur* ; *barıp d.-aalı* ; *d.-up ekkeer* ; *bodu (...) dospas* ; *bajın d.-up*

doyul- / **doylur** / endişelenmek, telaş etmek: *d.-durup bodandırıpkan* ; *it-kuş d.-durbayn*

dögere her şey, hepsi: *d.+zin oynaan*

döjek döşek, şilte: (*döje-k* < ET *töşek* TuvW 145 a) *d. çatkaş*

dömey bu gibi, benzer şekilde, benzeri, benzer: (< Mo. *demey* L 250 b, TuvW 145 b) *bömbüüñge d.* ; *d.-le!* ; *kijige d.* ; *bodumga d.* ; *katka d.* ; *kadarçı-bile d.* ; *barık d.* ; *señee d.-leştir* ; *d. apardıñ*

döngür boynuzsuz: *d. kara ineevistiñ*

döö o, işte o, şu: (TuvW 145 b) *d. ol* ; *d. ool* ; *d. tur*

döstün- / **döstüner** / (*dostun-*) → *dos-* : *aksı d.-er*

dugayında hakkında, dair: (< Mo. *tuğay* L 847 b, TuvW 146 b) *kijiler d.* ; *oglundıñ d.* ; *moon d.* ; *amıtan d.* ; *Düktüg-oolduñ d.* ; *oolduñ d.* ; *çugaalajırınıñ d.* ; *kiji-bürüs d.* ; *koçal d.* ; *Düktüg-ool d.* ; *düktüg kiji d.* ; *oon d.*

duguruş- / **dugurjur** / sözleşmek, anlaşmak: (*dugur-uş-* TuvW 146 b) *alışkılar d.-kannar*

dujaa- / **dujaar** / vermek, teslim etmek, emretmek: (*dujaa-* (→ Mo. *tuşıya-* L 846 a, TuvW 146 b) *d.-ştır adıştarın*

dumçuk burun: (< ET *tumşuḳ* TuvW 147 a) *d.+un dırıştırgan* ;

duñma kardeş, erkek kardeş: ((?) *tuğma* < *tuğ-ma*, *tuğ-* “doğmak” TuvW 147 b) *d.+zı sportçu* ; *d.+zı (...) çazamıktaan* ; *d.+zınçe amırap* ; *d.+zın öttiüngen* ; *d.+zı (...) sagındırgan* ; *d.+zından ulug* ; *d.+zinga (...) çugaalaan* ; *d.+zı (...) halıp* ; *d.+zın çaptap* ; *d.+zı (...) şilip* ; *d.+zı höörep* ; *d.+zınıñ (...) ayanından* ; *d.+zınıñ (...) uunçe*

; *d.+zinga(...)* bildirtpezi ; *d.+zinga (...)* utturgan ; *d.+zı (...)* soruk kirip ; *d.+zınıñ* amıraarı ; *d.+zın kögüde* ; *d.+m kıy dep* ; *d.+zinga çugaalaarga* ; *d.+zı (...)* bilip ; *d.+zı (...)* kançap ; *d.+ga (...)* dep ; *d.+ηnı (...)* aartıktay ; *d.+zı-bile (...)* kadarbazı ; *d.+η-bile* ; *d.+zı kortpas* ; *d.+ηnı mogadıp* ; *d.+zın köörge* ; *d.+zı kattırıpkaş* ; *d.+zinga çugaalaar* ; *d.+zinga körgüzükseen-daa* ; *d.+zı (...)* çaylaar ; *d.+zınıñ* murnunga ; *d.+zinga (...)* ınak ; *d.+zı (...)* körgen ; *d.+zınıñ aymaaraanı* ; *d.+zın (...)* oojurgatkan ; *d.+zınıñ (...)* büzüreveyn ; *d.+zıñ doktaatkan* ; *d.+zı soñnap* ; *d.+zinga* çugaalaan ; *kortpa d.+y* ; *d.+zı aytırgan* ; *d.+zı (...)* bolgaş ; *d.+zınıñ (...)* kaanı ; *d.+zınıñ biçe-salaazın* ; *d.+η çandır* ; *d.+zı (...)* ulaşkan ; *d.+zı (...)* doktaadır ; *d.+zınıñ (...)* çugaalajıp ; *d.+zı-bile çöpşeereşken*

duran dürbün: *açazınıñ d.+ın* ; *d.+ga kördüm-ne* ; *d.+da de* ; *d.+ınçe (...)* sungan ; *seen d.+ınga*

duranna- / **durannaar** / dürbünle bakmak: (*duran+na-*) *d.-y tutkaş* ; *ıraktan d.-p* ; *d.-y beerge* ; *d.-p köörümge* ; Maksim *d.-an* ; *d.-aş (...)* ; *d.-p köreeli* ; *d.-p körüp* ; *d.-p köörge*

durjulga deneyim, tecrübe: (< Mo. *turşılğa* “deneyim” L 844 a, TuvW 147 b) *a.-d.+zı çok*

durt-sın vücut, beden, gövde: (*durt* ve *sın*) (*durt* “boy, uzunluk, uzun boy”, < ET *turk* TuvW 147 b) (*sın* “endam, beden yapısı,boy”, < ET *sın* TuvW 248 b) *d.-s.+ı (...)* bedives

duş- / **dujar** / rastlaşmak, karşılaşmak: (< ET *tuş-* TuvW 148 a) *d.-kan-daa boor* ; *d.-a bergeş* ; *bodunga d.-ar*

duş bol- / **duş bolur** / tesadüfen, tesadüf eseri: *d. b.-up*

duş ön, karşı: *dag d.+unçe* ; *ool d.+unda*

duu →döö: *d. talazında*

duy şugla- / **duy şuglaar** / örtmek, kaplamak (soğuktan korumak için): (→ Mo. *çuğla-* L 205 b, TuvW 267 a) *d. ş.-nıp*

duyukaa sinsice, gizli olarak, gizlice: (< ET (MK) *tuyuk* (**tu-y-uḱ*) TuvW 148 a) *d. harap*

duza yardım: (< Mo. *tusa* L 845 a < = ET *tusu* TuvW 148 a) *d.+nar-daa kadıp* ; *d.+zı çok* ; *d. boor*

duzala- / **duzalaar** / yardım etmek: (< Mo. *tusala-* L 845 a, TuvW 148 a) *saaringa d.-jip* ; *kançaar-daa d.-p* ; *ugbazinga d.-şıp* ; *sejee d.-jiyn* ; *tivingiri d.-an* ; *tivingir-sagingiri d.-an*

duzalakçı yardımcı: (*duzala-k+çı*) *açazınıj (...)* *d.+zı*

dü's öğle, öğle vakti: (< ET *tüş* TuvW 150 b) *d. soonda* ; *d.+te-daa (...)*

dük yün, tüy: (< ET *tü* TuvW 149 a) *d.+tüg ton* ; *d.+tüg tonnug* ; *hürenzimeer d.* ; *öjnüg d.* ; *selbeger d.+tüg* ; *d.+tüg sırtık* ; *d.+tüg tonun* ; *d.+tüg kiji* ; *d.+tüg amitan* ; *bodunun d.+ünden* ; *d.+tüg amitannıj* ; *d.+tüg deerden* ; *d. çok* ; *d.+tüg arınnıg* ; *d.+tüg eves* ; *d.+tüg amitan-bile* ; *d.+tüg boorumga* ; *oon d.+ü* ; *d.+tüg ooldan* ; *d.+tüg amitan-dır* ; *çüg le d.+tüg* ; *d.+tüg amitanga* ; *hürenzimeer d.+ü* ; *d.+ün taagılıg-dır* ; *d.+tüg-oolçe* ; *şınap-la d.+tüg-dur* ; *d.+tüg amitandan* ; *d.+tüg deerden* ; *tonunun d.+ün* ; *d.+tüg eves* ; *d.+tüg bolgaş* ; *d.+tüg ton* ; *tonnu d.+ün* ; *tonnuj d.+ün*

düley sağır: (< Mo. *dülei* L 280 a, TuvW 149 a) *kulaa d.-dir*

dülgüür anahtar: (< Mo. *tülkigür*, Hal. *tülküür* L 852 b, TuvW 149 a) *d.+ün ap*

dün gece: (< ET *tün* TuvW 149 a) *d. düjer* ; *d.-hün*

düne gece, geceleyin, gece vakti: (→ Mo. *tüne(n)* “karanlık” L 853 b, TuvW 149 b) *oray d.+ge* ; *d. suksay* ; *ertken d.* ; *d. ap* ; *d. (...) alırı* ; *d. (...)* ; *d.+lerde (...) kadarar* ; *d. kajaalap* ; *ertken d.-hündüs* ; *bo d.* ; *d. kirip* ; *d. (...) kiirer*

dünđer- / **dünđerer** / döndürmek, altını üstüne çevirmek: (→ ET *töjđer-* TuvW 149 b) *añdara-d.-e*

düpte- / **düpteer** / dibe vurmak, dibe düşmek: (*düp* “dip” → *düp+te*-< ET *tüp* TuvW 149 b) *d.-p algaş*

dürgen çabuk, çabucak, hızlı, acil: (< Mo. *türgen* L 855 a, TuvW 150 a) *d. çaştınıp* ; *d. ünüp-le* ; *d. çaştıçal* ; *d.-d. sop* ; *d.-ne (...) dep* ; *d. dıñnadırın* ; *d.-ne çorupkan*

dürüş- / **dürüjer** / büzüşmek: *d.-üp algaş* ; *d.-üp çıdıp* ; *d.-üp d.-üp çıdıp*

dürzü görünüş, dış şekil: (< Mo. *dürsü-n* L 282 b, TuvW 150 a) *kiji d.+lüg* ;

dürzü-hevir görünüş: (*hevir* “şekil, biçim, görünüş, form” → ET (MK, KB) (*kep* < **kép* TuvW 168 a) *d.-h.+i bagay-daa*

düş- / **düjer** / inmek; düşmek: (< ET *tüş-* TuvW 150 b) *d.-üp turgan* ; *çökperlenip d.-üp* ; *d.-tep alıh* ; *d.-ür tırtıp* ; *süttü d.-ür* ; *d.-ürüp-le aldı* ; *dün d.-er* ; *ertip-d.-üp* 2. tezlik bildiren tasviri fiil: *tura d.-keş* ; *olura d.-ken* ; *olura d.-keş* ; *çıda d.-ken* ; *aytırtıp d.-ürerge* ;

düşke-daa kakpas aldırmamak: *d.-d. k.*

düşte çok her şeyi unutarak: *d.-daa ç. çugaalaan*; *d. ç. harulaan*

düün dün: (< ET *tün* TuvW 150 b) *d. kejee* ; *d. (...) kördüm* ; *d. ıškaş* ; *d. kejee-le* ; *d.+gü ool* ; *d. (...) tayılbırladım*

düürge av tüfeği: *d.-bile (...) korgudupkaş*

düvüre- / **düvüreer** / heyecanlanmak, endişelenmek: (*düvü+re-* TuvW 151 a) *çügler d.-ve*

düy- / **düyey** / (**düg-** / **düür** /) alnını kırıştırmak: (TuvW 151 a) *havaan d.-gen*; *havaa d.-ülüp*

edert- / **edertir** / yanında getirmek; takip ettirmek, izlettirmek: (*eder-t-* < ET *eder-* “izlemek, takip etmek” TuvW 151 b) *e.-ip ekkelbediñ* ; *meni e.-ip*

edis- / **etsir** / öttürmek, çalmak: (TuvW 152 a) *e.-ip turgaş*

ee sahip, efendi: (< ET *édi*, → Çağ. *ige* “sahip”, Tü. *ıye* TuvW 152 a) *aal e.+zi* ; *er e.+zinden* ; *ögnüñ e.+zi*

eegi kaburga kemiği: (< ET *eyegü* TuvW 152 a) *e.+zi sınzın*

eektir- / **eektirer** / meylettirmek, eğilmek: *e.-ip algan*

eelçeş- / **eelçeşir** / (bir şeyi) sırayla yapmak: (< Mo. *egelci-* L 298 a, TuvW 152 a) *e.-p kadarar*

eele- / **eeleer** / tutmak: (*ee+le-* TuvW 152 b) *sözün e.-veen*

eer- / **eerer** / havlamak: (**eg-ir-* TuvW 152 b 2) *ittar e.-e-le* ; *ittar-daa e.-bedi* ; *olar e.-bes* ; *çüge e.-bediler* ; *olar e.-bedi* ; *ittar e.-bes*

eeey seslenme ünlemi: *e.!*

egele- / **egeleer** / başlamak: (*ege* “başlangıç, ön, evvel” → *ege+le-*) (< Mo. *eke* L 305 a, TuvW 153 a) *oynap e.-en* ; *çıdınnap e.-erge* ; *çazıp e.-en* ; *kaap e.-en* ; *çugaalajıp e.-y* ; *sonuurgap e.-en* ; *çip e.-en* ; *çemelep e.-en* ; *karazıp e.-en* ; *oskunup e.-eni* ; *durannap e.-en* ; *tarap e.-en*

egin omuz: (<ET *egin* TuvW 153 a) *e.+nerin* ; *e.+nerin kıskan*

ejişkiler arkadaşlar, dostlar: (*eş+işki+ler* TuvW 153 b) *e.-dir b.*

eki iyi: (**ekki*<< ET (Orh., Uyg.) *edgü*, (MK, KB) *eçgü* “iyi” TuvW 153 b) *eñ e.* ; *e.+zin!* ; *bistiñ e.+vis* ; *e.-le bilbeyn* ; *e. kijiler* ; *e. kijilerge*

ekii merhaba, selam: *e. Düktüg ool* ; *e. Dolaana*

ekiri- / **ekiriir** / hastalıktan kurtulmak, iyileşmek: *aaru e.-bes*

ekkel- / **ekkeer** / getirmek: (*elip kel-<alıp kel-* TuvW 154 a) *sürüp e.-gen* ; *uştup e.-geş* ; *sogunnar e.-eyn* ; *edertip e.-bediñ* ; *çizin dees e.-dim* ; *suglap e.-eli* ; *dozup e.-er* ; *seni (...)* *e.-gen* ; *e.-ip kaapkan* ; *meñee e.-ip* ; *beer e.* ; *e.-ip turguzup* ; *havırıp e.* ; *e.-bediñ b.* ; *aalıvıska e.-ip*

eldep acayip, garip: (→ Mo. *eldeb* “her türlü, çeşitli, farklı” L 307 b, TuvW 154 b) *e.+tiin (...)* *kijiniñ* ; *e.+tiin aa* ; *e.+tiin ale* ; *e.+tiin e.+tiin* ; *e.+tig çüül*

eldep-ezin farklı: (*eldep* ve *ezin*) *e.-e. çugaazından* ; *e.-e. derig-herekselder* ; *bir-le e.-e.*

eldepsin- / **eldepsiner** / hayret etmek: (*eldep+sin-* TuvW 154 b) *e.-ip eskerze-daa* ; *akızı e.-ip* ; *Maksim e.-gen* ; *çügile e.-gen* ; *avazı e.-gen* ; *Dolaana e.-gen* ; *e.-ip eskerge* ; *e.-ip çugaalaan* ; *e.-ip körge* ; *dep e.-gen* ; *eezi e.-gen* ; *e.-e beerge*

eleedi yetişkin, büyük, kıdemli: *e. ool* ; *e. nazı-harlıg*

eleen yeteri kadar: (TuvW 154 b) *e. taramık* ; *e.ür* ; *e. sezinze-daa* ; *e. ıray* ; *e. höy* ; *e.+in paktay* ; *e. ugaannıg*

elektronnug poçtaelektronik posta: *e. p. ajıdıp ; e. p. dugayında ; alışkılarnıje.*

p.+zinga

elzet- / **elzedir** / oyalamak, cezbetmek, ilgisini çekmek: *a 'ş-çem-bile e.-ip*

emig göğüs, hayvan memesi: (< ET *emig* TuvW 155 b) *inekterimniñ e.+leri*

ende- / **endeer** / (birisine) benzetmek, başkası sanmak: (< Mo. *ende-* L 315 b) *sagiji e.-veen ; baza e.-veyn*

eñ en: (< Mo. *eñ* “en” L 317 b, TuvW 156 a) *e. eki ; e. ıradı ; e. bagay ; e. ınak ; e.-ne baştay ; e. ılañgiya ; e.-ne ayıldığ ;*

epçok elverişsiz, uygunsuz, yakışıksız: (*ep* ve *çok*) (TuvW 156 b) *e.+u konçuğ*

epçoksun- / **epçoksunar** / rahat hissetmemek; utanmak: *aalçı (...)* *e.-up*

ep-çöp uysallık, yumuşaklık; barış: *e.-ç. dep*

epti daima: *e.-le salçaştır*

eptig düzenli, uygun; arkadaşça: (*ep* “geçim, dirlik, düzenlik, uyum; dostluk” → *ep+tig*) (Tof. *ep*, Alt. *ep*, Kzk. *ep*, YUyg. *ep*, → Mo. *eb* L 284 a-b, TuvW 156 b) *dıka e.*

er erkek, adam: (< ET *er* TuvW 157 a) *e. eezinden*

er hey aferin, bravo: *e. h.+ler*

ergelet- / **ergeledir** / yanaşmak, sarılmak: *e.-ip çugaalaan*

ergi- / **ergiir** / dolaşmak, dolanmak; dönmek: (< Mo. *ergi-* L 323 b, TuvW 157 b) *e.-y köörge*

ergi önceki, eski, evvelki: (TuvW 157 b) *e. ton*

erik kıyı: (< Mo. *ergi*, Hal. *ereg* L 323 b, TuvW 158 a) *hem e.+inge ; hem e.+inde*

erin dudak: (< ET *erin* TuvW 158 a) *adakkı e.+in ; e.+neri börbeygiley ; e.+neri çölbüye*

ert- / **erter** / geçmek: (< ET *ert-* TuvW 158 a) *e.-ken düne ; e.-ken düne-hündüs ; e.-ip düjüp*

ertem bilim: (< ET *erdem*, → Mo. *erdem* L 320 a, TuvW 158 a) *e.-tehnika*

ertem-bilig öğrenim, tahsil, eğitim: (TuvW 158 a) (*bilig* “bilgi, bilim” < ET *bil-ig* TuvW 95 a) *e.-b.+i kedereen*

ertemden bilimadamı: (< Mo. *erdemten* L 320 b, TuvW 158 a) *şinçileer e.-ner-dir*; *e.+ner istep*; *e.+nernih bireezi*; *e.+nernih çulğannarga*; *e.+ner dugayında*; *e.+ner turlaanga*; *e.+ner (...) maktap*; *e.+ner (...) kinçileeş*; *e.+nerge (...) körgüzüp*; *bo e.+ner*; *şinçilekçi e.+nernih*; *e.+nerni (...) korgudupkaş*; *e.+ner (...) korga*; *e.+nerni (...) büzeeleeş*; *e.+ner (...) eskerbeyn*; *e.+ner (...) ottup*; *e.+ner (...) tudup*; *e.+nernih turlaanga*; *e.+nerni üglep*; *e.+den adın*

erten sonra: (< ET *erte* “ay.”, Osm (TTS) *erden* “erkenden”, → Mo. *erte(n)* “erken, eskiden” L 331 b, TuvW 158 b) *daartazında e.*; *dem e.*; *bir e.*; *e.+gi (...)*; *e.+gi seriinge*

erttir- / **erttirer** / geçirmek, düzenlemek: (TuvW 158 b) *aalinga e.-er*; *çaylagga e.+inge*; *uttavayn e.-ip*

esker- / **eskerer** / fark etmek, dikkat çekmek: *Maksim e.-gen*; *eldepsinip e.-ze-daa*; *e.-ip kaaş*; *e.-gen bolgaş*; *hünzedir e.-beenner*; *e.-beyn çoraan*; *Maksim e.-ip*; *eldepsinip e.-gen*; *e.-ip turarga*; *demgileri (...) e.-bes*; *çıdarın e.-ze-daa*; *kijiler e.-beyn*; *Daş-ool e.-gen*; *e.-ip kaan-daa*; *meni e.-bes-daa*

esket çok acımasızca: *e. ç. çede*

eş arkadaş: (< ET *eş* TuvW 159 a) *e. tırtıp*; *e.+terimniş turlaanga*; *e.+terlig boor*; *e.+teri-bile agaar*; *e.+iñer kayıl*; *bistiñ e.-ivis*; *kiji dürzülüg e.-ivis*

et- / **eder** / düzenlemek, düzeltmek, etmek: (< ET *ét-* TuvW 159 a) *sös e.-ersös e.-er*; *çastırın e.-e*

et- / **eder** / II ses çıkarmak: (< ET *et-* TuvW 159 a) *e.-ken sözün*

et eşya, mal, nesne: (< ET *ed*, → Mo. *ed* L 293 a, TuvW 159 a) *duran (...)* *e.-tir*

et-sep mal-mülk: (*et* ve *sep*) *e.-s.+ti aaylaan*

evegen çanagaş anadan doğma, çırılçıplak: *e. ç. turarı*

eves 1.değil: (< ET *ermez*, → *emes*, ET *er-mez* TuvW 159 b) *şoolug-daa e.* ; *şileen e.* ; *şoolug-la e.* ; *şıdaar e.* ; *atkan e.* ; *şoolug e.* ; *kaaptar e.* ; *e.+in (...)* bilip ; *düktüg e.* ; *damçıdıp e.* ; *turar e.* ; *solun e.* ; *Düktüg-ool e.* ; *döstüner e.* ; *oglu e.-tir* ; *kiji e.* ; *ajıg e.* ; *e.-tir men* ; *korgunçug-daa e.* ; *tevek teveri e.* ; *çavis e.* ; *körgen e.* ; *aaylıg e.* ; *amdannıg e.-tir* ; *korgunçug e.-tir* ; *bagay e.* ; *hoomay e.* ; *ındıg e.+in* ; *oglu e.* ; *köstür e.* ; *düktüg e.* ; *kiji-bürüs e.* 2. cümle sonu edatı: (...) *e.*

evespe / **eves be** / değil mi: (*ermez mü* TuvW 159 b) (...) *e. b.*

ezil- / **estir** / erimek: (TuvW 159 b) *e.-i hona bergen*

fotoapparat fotoğraf makinası: (<Rus.*fotoapparat*) *f.-bile tırttırıp*

haak asma, küçük söğüt: *h.+tar arazınga*

hadıñ kayın ağacı: (< ET *kadıñ* TuvW 161 b) *h.+narnıñ çuluktuu* ; *argada h.+nardan* ; *çuluktug h.+narnı*

hag- / **haar** / kapamak, kapatmak, örtmek: (→ Mo. *kağa-* “kapamak; her taraftan saldırmak, kuşatmak” L 905 a, TuvW 161 b) *h.-ıp tura*

hala- / **halaar** / değiştirmek: (< Mo. *kala-* L 916 a, TuvW 162 a) *kaş h.-aş* ; *kire h.-an*

halak yazık: *ışkındıñ h.*

halaptıg lanetli: *bajı h.*

halbakta- / **halbaktaar** / yapışmak, tutunmak, sarılmak, asılmak: (**halbak+ta-n-* TuvW 162 a) *h.-ıp turgaş* ; *h.-ngaş-daa (...)* ; *ınaar h.-ıp* ; *h.-nıp ünüp-le*

halı- / **halır** / zıplamak: (< ET *kalı-* “atlamak < yükselmek” = Mo. *kali-* “uçmak, havalanmak; ölmek” L 919 b, TuvW 162 a) *h.-p kelgen* ;

halış- / **halçır** / **halıjar** / → *halı-* : *h.-ıp kelgeş*

halıt- / **haldır** / binmek: *h.-ıp-la kaan* ; *h.-ıp ünüp* ; *munupkaş h.-ıp* ; *h.-ıp çoruy*

hamaançok yerine, ... olacağına: (*hamaan* ve çok) (*hamaan* “zararı yok, olur, nasıl olsa, ise de” TuvW 162 b) *h. üireldeşpes* ; *h. üireldeşpeñer* ; *kayı h.* ; *kiirer h.* ; *ıt h.* ; *korgudar h.*

hamaariş- / **hamaarjır** / ilgisi olmak, ilgili olmak, bağlı olmak, ilgilendirmek:
(*hamaar-ış-; *hamaar-< Mo. *ķamiyara-*, Hal. *ħamaara-* L 924 a, TuvW 162 b) *h.-ır be*

handıkışıl ilgi, merak: (*handıkışıl*-l TuvW 163 a) *kelgen h.-ın*

hanı derin; derinlik: (TuvW 163 b) *bodalдарının h.+zın ; h.+zı-bile mederep*

hap torba, kese: (< ET *ķap* TuvW 163 b) *h.+ka sup ; h.+ka suga ; h.+ta hūnezin ; h.+tan ujulgaş*

hapta- / **haptaar** / torbaya koymak: *karaaη h.-p*

har 1. yıl, yaş: (TuvW 163 b) *iyi-le h. ; iyi h.-daa ; h. ĉaap ; iyi-le h.+lıg ; on hire h.+lıg*

2. kar: *h. kiji*

hara- / **haraar** / bakmak, yukarı bakmak, bakınmak: (< Mo. *ķara-*, Hal. *ħara-* L 932 a, TuvW 163 b) *h.-p köör ; h.-p keerge ; h.-p körüp ; h.-p algan ; h.-p turganı ; h.-p kelgeş ; h.-p körgen ;*

haraada- / **haraadaar** / acımak, vahlanmak: *h.-anı ildenη*

haragan baklagiller ailesinden olan bir ağaç türü: *h.+narga (...) itpaktalıdır*

harattın-/ harattınar / → hara- : (hara-t-in-) *h.-ıp ĉoruur ; h.-ıp turarı*

harı cevap: (< Mo. *ķariġu* L 937 b, TuvW 164 a) *utkalıg h. ; h.+nı bilip ; h. dıynaaş ; h. dıynalgan ; h. bildingen ; oonη h.+zında*

harıla- / **harılaar** / cevaplamak: (< Mo. *ķariġula-* (<*ķariġu+la-*) L 938 a, TuvW 164 a) *avazı h.-aş ; (...) h.-an ; oglu (...) harılay ; şiiṭpirliğ h.-an ; ool h.-an ; düktüg amıtan h.-an ; akızı h.-an ; Maksim h.-an ; avazı h.-an ; ugbazı h.-an ; açazı h.-an ; demgizi (...) h.-an ; demgileri (...) h.-annar ; seziktig h.-an ; Düktüg-ool h.-an*

harılzaa ilgi, alaka, bağ: (< Mo. *ķarılĉaġa(n)* L 939 b, TuvW 164 a) *h.+lıg deerzin*

harılzaş- / **harılzajır** / iletişim kurmak: (**harılza-ş-*; **harılza-*< Mo. *ķarılĉa-* L 939 b, TuvW 164 a) *h.-ır men; ada-ıyezi-bile h.-kaş ; kijiler-bile h.-ıp ; kompyuterler-bile h.-ır*

harın tamamen, tamamıyla; her ne kadar; fakat, tersine, aksine: (< Mo. *karin* L 939 b, TuvW 164 a) *h. şöleen* ; (...) *h.* ; *h.-daa mırıñay* ; *didiler h.* ; *ı.-ı. harın* ; *h.-daa (...)*

har-nazı yaş: (*nazı* “yaş” < Mo. *nasu(n)* L 566 b, TuvW 221 b) *h.-n.+nın alır*

havak alın: (**kapak* → Az. *gabag* TuvW 164 b) *h.+ın düygen*

havan (~ *haman*) domuz; yaban domuzu: (TuvW 164 b) *h.+narnıñ höyün* ; *h.-bile hoyun* ; *h.+nı (...)* *körgen-dir*

havır- / **havırar** / (hayvanları) sürmek: *aalçe h.-ıp*

hay-/ hayar / dolaşmak; dolanmak: (TuvW 165 a) *h.-a körünmeen* ; *h. körnüksep* ; *h.-a körnüp*

hay de- / **hay deer** 1. hayvanları sıraya koymak için çağırma nidası: *h. d.-eş* ; *h. d.-p*
2. susturmak: *h. d.-en*

haya kaya: (< ET *kaya* TuvW 165 a) *h.+larınıñ (...)* *baarınga* ; *h.+larga çağılandır* ; *h.+larınıñ undınçe* ; *h.+larnıñ bireeziniñ* ; *h.+lar arazından* ; *h. kırında* ; *h. kırında* ; *h.+lar arazında* ; *h. artından* ; *h. artınçe*

haya körün- / **haya körnür** / geriye bakmak, geri dönmek: *h. k.-ürge* ; *h. k.-üp* ; *h. k.-üksep* ; *h. k.-meen*

haygaara- / **haygaaraar** / gözlemlemek, izlemek: *ıraktan h.-p*

hayındır- / **hayındırar** / kaynatmak: (*hayın-* “kaynamak” → *hayın-dır-* < ET *kayın-* TuvW 165 a) *odagga h.-ıpkan* ; *şay h.-ıp*

heder kaba; ters: *aray h.*

hem nehir: (< ET *kem* TuvW 166 a) *h.+den suglap* ; *h.+çe uglay* ; *h. eriinge* ; *h.+çe mañnajıp* ; *h. eriinde* ; *h.+den sug* ; *h. kıldında*

henerten ansızın, aniden, birdenbire: (→ Mo. *gene-* “endişeli olmak, sorunlu olmak” L 376 b, *genedte* “ani, beklenmedik, birdenbire” L 377 a, TuvW 167 a) *olçe h.* ; *h. aartıktay* ; *h. (...)* *alıñga* ; *h. (...)* *honup*

hep elbise, giysi: (< ET *kep* ?, Mo. *keb*, Hal. *hev* L 438 a, TuvW 167 a) *sportçu h.+nıñ*

hep-henerten pat diye, aniden: *h.-h. (...) körüp*

her- / herer / germek: (< ET (MK) *ker-* TuvW 167 a) *h.-e tırtıp ; h.-e tırtıp-tırtıp; h.-e bergen*

herek iş, mesele, sorun, uğraş, meşgale, görev, vazife; gerekli, lüzumlu: (< ET (Uyg.) *kergek* ~ (MK, KB) *kerek* “gerekli, lüzumlu”, → Mo. *kereg*, Hal. *ħereg* L 455 b, TuvW 167 b) *h.+ke albayn ; h.+ke albaan ; h.+ke-daa albaannar ; h. dep*

herekçok gereksiz: *h. çerge*

hereksel araç, alet, cihaz, aygıt; yarar: (< Mo. *keregsel*, Hal. *ħereksel* L 466 b, TuvW 167 b) *eldep-ezin derig-h. +der ; koşkadır h.*

herii-herii daha geniş: *h.-h. şuravışaan*

heveer önceden olduğu gibi: *çaygılıbışaan h.*

hevirlig şekillenmiş, biçimlenmiş, şekilli, görünüşlü: (*hevir+lig* TuvW 168 a) *ındıg h.*

hey boş; insan; konu: *h.+de-le ; h. kattırıp-la ; h. boor*

hey çerge boşuna, yok yere, sebepsizce: *h. ç. buruudadıp*

hu han- / hu hanar / memnun olmak, kanmak, doymak: (< ET *ħan-* TuvW 163 a) *h. h.-ıp*

hırın mide, karın: (< ET *karın* TuvW 169 a) *h.+çiktarınar düptep*

hıyırta- / hıyırtaar / şaşıl olmak: (*hıyır+ta-* TuvW 169 a) *h.-p körgen*

hiliñçektig sıkıntılı, eziyetli, dertli: (*hiliñçek+tig* TuvW 169 a) *konçug h.*

hire tahminen, aşağı yukarı, yaklaşık, gibi; fakat, rağmen: (< Mo. *kiri* (1) L 472 a, TuvW 169 b) *bir şımçım h. ; üye-çergezi h. ; korgar h.-dir ; çugaalaşpas h.+ñde ; h. (...); nazı-harlıg h. ; h. apardı ; h. çerlerni ; on h. ; şıdavas h.+ñde ; çipter h.+zinde ;*

hol el, kol: (< ET *kol* TuvW 170 a) *h.+ga tudup ; h.+darın (...) sungaş ; h.+darı-bile ; hünnü h.+darınga ; h.+darın çaygılaan ; iyi h.+un ; akızınıñ h.+undan ; h.+u-bile ayıtkan ; h.+un çayıp ; h.+unun (...) salaazın ; h.+u-bile (...) aytıp ; h.+u-bile aytıp ; h.+unñda çüü ; h.+darın karbañnatkan ; h.+u-bile ide ; h.+unda tudup ; h.+unda (...)*

tudup ; h.+u-bile ide ; h.+un sungan ; h.+un çağgıp ; h.+u-bile soksadıpkın ; h.+darın (...) çağgaan ; h.+u-bile ayıtkaş

homuda- / **homudaar** / acımak, merhamet etmek; saldırgan: (< Mo. *gomuda-* L 360 a, TuvW 170 b) *h.-an höönnü ; büdüü h.-za-daa ; h.-anından arın-şırayı ; Maksimni h.-dıpkın ; aajok h.-ar ; h.-p aytırğan ; h.-y beer ; çerle h.-vas ; Maksim h.-an ; udaada h.-tpas*

homudaaçal alingan, çabuk gücenir, hassas: *h.-daa bolza*

homudançıg merhametli: (*homuda-nçıg*) *h. bolgan*

hon- / **honar** / konmak, konaklamak: (< ET *ko-n-* TuvW 170 b) *h.-ganıy ol ; h.-up kelgen ; daştıgaa h.-ayn ; h.-up keerge*

hona ber- / **hona berir** / eylemin hızlı ve beklenmedik bir biçimde gerçekleştiğini ifade eden yardımcı fiil: (< ET *ko-n-* TuvW 170 b) *taylı h. b.-gen ; tula h. b.-geş ; mogattına h. b.-gen ; h.-a b.-irge*

hondur bütün gece boyu: *h.-hünzedir*

honuk yirmi dört saat, gece ve gündüz, bir gün: (< Mo. *konuğ* L 964 a, TuvW 170 b) *kaş h.*

hooçu kronik bir hastalık: *hööküynüñ h.+zu*

hoomay beceriksiz: *aray h.-dır ; h. bolgan ; h. eves*

hooray şehir: (TuvW 171 a) *h. çurttuğ ; h.+je çoruurumda ; h. çurttakçıları ; kızıl h.+da*

hoozun → hos: (TuvW 171 a) *h. çüve-dir*

hora zarar, ziyan: (< Mo. *houra* L 973 b, TuvW 171 a) *h. çedirbes*

horada- / **horadaar** / kızmak, sinirlenmek: (< Mo. *hourada-* L 973 b, TuvW 171 a) *akızınga h.-ar ; h.-p çugaalaan ; h.-y beer ; kiji-bürüske h.-ar-daa*

horjok imkansız: (*hor* ve *çok*? TuvW 171 b) *h. (...) ; (...) h. ; (...) h.-tur ; h. h.*

hos boşluk; boş yer: (< Mo. *koğusun*, Hal. *hoosun* L 953 a b, TuvW 171 b) *h. öde*

hosta- / **hostaar** / kurtarmak, serbest bırakmak: (TuvW 171 b) *h.-p alır-dır ; h.-p alır ; dürgen h.-aş ; h.-p çorudar ; h.-ar dugayında; h.-p çoruduptar ; h.-dım deer ; kinçilerden (...) h.-lup*

hostug özgür, hür: (*hos+tug*) *h. boorga*

hostug-şöleen özgür: *h.-ş. çurttap; h.-ş. çorup*

hoy koyun: (<*koy* < ET (Orh.) *końy* TuvW 172 a 1) *h. kadargaş ; h. k.-arga ; h. kajaalap ; h.+larnı körgeş ; havan-bile h.+un ; h. baraanı körge ; askak h. ; h.+un kadarıp ; h. kadararda*

hoyju çoban, koyun çobanı: (*hoy+ju* TuvW 172 a) *Şugdur dep h.*

hoy-öşkü koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlar: (*öşkü* “keçi” < ET *eçkü* TuvW 236 b) *h.-ö.+zü közülbis ; h.-ö.+zü baza ; h.-ö.+nüñ ; h.-ö.+nü beer ; h.-ö.+züñün bajın ; h.-ö.+nüñ baştıñı ; h.-ö.+nü böle ; h.-ö.+zün oray ; h.-ö.+zün uttup ; h.-ö.+nü kadarar ; h.-ö. kadarar ; h.-ö. kadargan ; h.-ö.+nü kajaadan ; h.-ö. kodandan ; h.-ö. sürüp ; h.-ö.+lüg ; h.-ö. tottur ; h.-ö. kadarıp ; h.-ö.+zün kdarbışaan ; h.-ö.+nü (...) kiirip ; h.-ö.+nü (...) kaaptar ; h.-ö.+nüñ bajın ; h.-ö. kdarbas ; h.-ö. kdarbazı ; h.-ö.+nü ündürüñer ; h.-ö.+nü (...) ündürüp ; h.-ö.+nüñ o'ttaarı ; h.-ö.+vüs ıraar ; h.-ö. ıraar ; h.-ö.+nü (...) ünüp ; h.-ö.+nü dozup ; h.-ö.+nü kiirer ; h.-ö.+nü (...) sürüp ; h.-ö. (...) tottur ; h.-ö.+nü (...) kiirip ; h.-ö.+nü (...) ündürer ; h.-ö.+züñün çanında*

hoytpak sütü fermente ettikten sonra oluşan içecek: (**hoyu-t-pak* TuvW 172 a) *h.+tı (...) hoyutkaş ; dalgan-bile h.-tır ; kılğan h. ; h.+tı (...) ijer ; h. işken*

hoyu- / **hoyuur** / koyulaşmak: (TuvW 172 b) *sütke h.-tkaş ; sütsüdür h.-dup*

höglüg neşeli, memnun: *h.+ü konçug ; h.+ü aajok ; h. ulajıp*

hök eğlence: (< ET *küg* < Çin. *qǔ* “şarkı, oyun, şiir” TuvW 172 b) *h. bodap*

hökte- / **hökteer** / eğlenmek: *h.-p orar*

hölege gölge: (< ET *kölige* TuvW 173 a) *ög h.+zinge*

hölün ert- / **hölün ertter** / mübalağa etmek, abartmak: *h. e.-tir hööredi*

höm ham deri, gön: (< ET *kön* TuvW 173 b) *çımçak h. ; h. idikterni ; h. idikterlig ; h. idikke*

hööküy zavallı: *h.+nüñ hooçuzu ; h. aarığ ; h.+nü şolalap ; h. çalgaaraaş ; h. ool ; h. (...) uştup ; h. inekterimniñ*

höön çok isteksizce, istemeye istemeye, gönülsüzce: (*höön ve çok*) (*höön* TuvW 174 a) *h.+ñü ç. bolgaş ; h. ç. (...) çöpşeereşken ; h.+ü ç.*

höön ruh hali, niyet, maksat, amaç; dilek: (TuvW 174 a) *homudaan h.+nü ; kandıg-la-bir h.+ü ; şiriin h.+ünden ; turaringa h.+neştir ; h. barın*

hööre- / hööreer / abartmak, çok konuşmak, sohbet etmek, muhabbet etmek: (< Mo. kögere- (1) L 479 b, TuvW 174 a) *h.-p turgan ; ugbazı h.-en*

hööret- / hööredir / abartmak, mübalağa etmek: *h.-i berbe*

hörek göğüs: (*kögürek < *kökürek, → Kır. kökürök TuvW 174 b) *h.+inde astıp ; köksü-h.+inde*

hörle- / hörleer / itiraf etmemek, reddetmek: *kızıdır h.-en*

hörük boynuz, kürk: *çuruk-h.+ün*

höy çok, pek çok; daha çok; birçok: (TuvW 174 b) *h. san ; eleen h. ; h. dalgannı ; havannarnıñ h.+ün ; kijiler h. ; h. kiji*

huna teke: (< Mo. *uñun-a, uñan-a*, Hal. *uñna* L 892 b, TuvW 175 a) *ak h.*

huujuur turta: *h.+lar bıjırıp*

huul- / huular / dönüşmek: (TuvW 175 a) *h.-a bergen*

huulgaazın sihirli: *h. çajıt*

huuñ kova: (< Mo. *ñubiñ* < Çin. *hu ping* L 978 a, TuvW 175 a) *biçii h.+nar*

hülee- / hüleer / almak, kabul etmek: (< Mo. *küliye-*, Hal. *ñülee-* L 500 a, TuvW 176 a) *h.-p ap*

hülüg kayışla (organla) bağlama: (*hülü-g* < Mo. *küli-* L 499 b ; < ET (Uyg.) *köl-* TuvW 176 a) *h.+ün çeşkeş*

hülümzürü- / hülümzürüür / gülümsemek, gülmek: (*hül-ümzürü-*, → GT *kül-*; YUyg. *külümsiri-*, Kzk. *külimsiri-* TuvW 176 a) *çaptap h.-en ; h.-y bergen ; arnıh.-en*

; avazı *h.-eş* ; ugbazı *h.-en* ; *h.-üp kaan* ; arnı *h.-en-daa* ; öörüp *h.-en* ; arın-şirayı *h.-en*

hülüreş- / **hülürejir** / fısıldamak: *sımıraşkan h.-ken*

hülürtkeyin- / **hülürtkeynir** / bağlamak, şamata yapmak: *h.-ip turarınar*

hün 1. gün: (< ET *kün* TuvW 176 a) *h.+çe körüp-le* ; *h.+nüñ adaanga* ; *daartazında h.* ; *çamdık h.+nerde* ; *bir h.* ; *dün-h.* ; *daarta h.* 2. güneş: *h. (...) adıştarında* ; *deestir h.+nü* ; *oyunzurap h.+nü* ; *h.+nü deerje* ; *h.+nü holdarında* ; *h.+nü toptap* ; *h.-bile oynaar* ; *h.-bile oynap* ; *h. ajar* ; *çookku h.+nerde*

hündüs gündüz: (< ET *küntüz* TuvW 176 b) *ertken düne-h.*

hünezin stok, depo: *h. kıldır* ; *h. tudup* ; *h. çemin*

hünze-/ hünzeer / gün geçirmek; gün tamam olmak: (*hün+ze-* TuvW 176 b) *oynap h.-er* ; *oynap h.-erin* ; *kadarıp h.-er* ; *oynap h.-eri*

hünzedir bütün gün: (*hünze-dir* TuvW 176 a) *h.-dir (...)* ; *h. eskerbeenner*

hüreñzimeer kestane rengimsi, kahverengimsi: (*hüreñ* “kestane rengi, kahverengi” → *hüreñ+zimeer*) (< Mo. *küreñ* L 505 a, TuvW 177 a) *h. dük* ; *h. öñnüg* ; *h. düğü*

ıgla- / **ıglaar** / ağlamak: (< ET *ıgla-* TuvW 177 b) *ı.-y kaapkaş*

ıt ses, ün: (TuvW 177 b) *ı. çok*

ıtkır sesli, gürültülü: (*ıt+kır* TuvW 177 b) *ı. sığıra*

ıtta- / **ıttaar** / seslendirmek, gürültü yapmak, konuşmak, cevap vermek; oy atmak: (*ıt+ta-*) (TuvW 177 b) *çünü-daa ı.-vaan* ; *ool ı.-vayn* ; *ı.-va dep* ; *ı.-vayn erttirip*

ılañgiya özel: *eñ ı.*

ılap tam!, doğru mu?, gerçekten!: (< Mo. *lab* L 513 a, TuvW 177 b) *ı.-la!* ; *ı.-la toda bilip* ; *ı.-la (...)* ; *ı. korguduptunar* ; *ı.-la kattırınçunga* ; *ı.-la ajına* ; *ı.-la (...)* *bolza* ; *ı. şının* ; *ı.-la daalıktap* ; *ı. kördüm* ; *ı.-la kördüm*

ılapta- / **ılaptaar** / belirtmek: *şıñguzı (...)* *ı.-an*

ılavıla-/ ılavılaar / belirtmek: *Dolaana ı.-an*

ilga-/ ilgaar / ayırt etmek, seçmek: (< Mo. *ilga-* L 406 a, TuvW 178 a) *kançap* ı.-vas ; ı.-p *bilbes*

ilgaldıg farklı: (*ilgal+dıg*< Mo. *ilgal* (<*ilga-l*) L 407 a, TuvW 178 a) *senden* ı. ; ı. *boor* ; *orançok* ı.+ın ; *kayı hire* ı.+ın

ina- / **inaar** / razı olmak, rıza göstermek, reddetmemek: (**ina-*, → ET *inan-*, *inal* TuvW 178 a) *alışkılar* ı.-vaannar ;

inaar oraya, öteye-beriye: (< ET *inaru*, *ıııaru*, *aııaru* TuvW 178 a) ı. (...) *ayıtkan* ; ı. *halbaktanıp* ; ı. (...) *apparıp* ; ı. *çookşulavas-daa*

imak sevgili, değerli, göz bebeği, aziz: (< Mo. *inağ* L 409 b < ET *inağ* TuvW 178 a) (...) ı. ; ı. *oyunnarınıı* ; *ulam* ı. ; *çovadıringa* ı. ; *eıı* ı. ; *dıka* ı.-tır

may-daa azıcık, bir parçacık: ı. *keergeer* ; ı. *çazıktırar*

ınça- / **ınçaar** / öyle yapmak, öyle davranmak: (→ ET **inç-* “öyle yapmak” TuvW 178 b) *kayıł* ı.-ş ; ı.-ar *ujugar* ; ı.-ar *şıgaap* ; ı.-ş *sogunnarnı* ; ı.-gaş *ol-bo* ; ı.-ar-*munçaar* ; ı.-ş *aştırıp* ; ı.-ngay-la bis ; *baza* ı.-ar ; ı.-p *barganda* ; ı.-gaş (...) *oyıaksap* ; ı.-ar (...) *çuuktap* ; ı.-ar *çugaalap* ; *çüge* ı.-ar ; ı.-ldııı *be* ; *ol* ı.-ş ; ı. *dep* ; ı.-nmas *bolza* ; ı.-ar *bodanıı* ; ı.-ar *çugaalajulı* ; ı.-ar *adaar* ; ı.-lıııar *oglum* ; ı.-n *siler* ; ı.-nmayn *kançaar* ; ı.-nmayn *kançaar* ; ı.-ar *adaar* ; ı.-arga (...) ; ı.-ar *bildim* ; ı.-ar *korgudupkanıııa* ; (...) ı.-ldım ; ı.-lgaştııı (...)

ınça öyle: (→ ET *inçä* TuvW 178 b) ı. *deerge* ; ı. (...) ; ı. *deeni* ; ı. *deer*

ınçalza-daa ama, fakat, bununla birlikte: (*ınça-l-sa* ve *daa* TuvW 178 b) ı. (...)

ınçan ne zaman, ... olduııında: ı. *ıııi-le* ; ı. (...) *dep*

ınçangaş ondan dolayı, o yüzden, bunun için; o halde, dolayısıyla: (*ınça-n-gaş* TuvW 178 b) ı.+tııı (...) ; ı. (...) *dep* ; ı. (...)

ınçaş o zaman, sonra (cümle sonuna gelen edat): (...) ı. ; ı. (...)

ında orada: (→ ET *anta* TuvW 179 a) ı. *turbuşaan* ; ı. *çıdıı* ; ı. *çok* ; ı. (...) *boor* ; ı. *mında*

ındı öteki taraf, yan taraf, öteki, başka: (→ Uyg. *ıntın*, TuvW 179 a) *oorga* ı.+nçe ; *hayalarınıııı* ı.+nçe ; *mırıııay* ı.+ndan-na ; *satış-setkiliniııı* ı.-ndan-na

ındıg böyle: (→ ET *antağ* (< **anı teg*) TuvW 179 a) *çüge ı.+ın* ; *ı. kijiler-dir* ; *çüü ı.* ; *ı. kijiler-dir* ; *ı. (...) çugaazından* ; *ı. bodalıñ* ; *ı. be* ; *çüve ı.* ; *boor ı.* ; *ı. bolza* ; *ı. boor* ; *çugaan ı.-dır* ; *kandıg ı.* ; *ı.-dır* ; *ı.-ı. harın* ; *ı. çugaazinga* ; *ı. divejikpe* ; *ı. bodaldan* ; *oon ı.* ; *ı. ı. dep* ; *taan ı.* ; *ı. aytirunga* ; *ı. hevirlig* ; *ı. bodalı*

ıñay bol- / **ıñay bolur** / kaçmak, gitmek: *ı. b.-gan*

ıñay -den, -dan, bu taraftan: (TuvW 179 a 1) *oon ı.*

ıra- / **ıraar** / uzaklaşmak, gitmek: (< ET *ıra-* TuvW 179 b) *ı.-y bergen* ; *ı.-y berdiñ* ; *hoy-öşküyüs ı.-ar* ; *hoy-öşkü ı.-ar* ; *ı.-y berdi*;

ırak uzak, ırak; uzaklık: (*ıra-~~k~~* < ET *ıra~~k~~* TuvW 179 b) *ı. eveste* ; *kayı ı.+tan-na* ; *kayı ı.+tan* ; *ı.+tan haygaarap* ; *ı.+tan durannap* ; *ı.+tan (...) damçıdıptarıl* ; *ı.+tan damçıdıptar*

ırat- / **ıradır** / uzaklaşmak, uzağa gitmek: (*ıra-t-*, < ET *ıra-* TuvW 179 b) *ı.-ır teveri* ; *ı.-ır olurup* ; *ı.-ı tepken* ; *ı.-ı (...) adıp* ; *ı.-ır adar-la* ; *ı.-ır adar* ; *ı.-ır atkan*

ışkajıgay çünkü: (...) *ı.*

ışkajıl her şeye rağmen, yine de (cümle sonu edatı): (...) *ı.*

ışkam boğucu: *dıkpış ı.+ın*

ıškaş 1. gibi: (**u~~k~~şaş* < **o~~k~~şaş* < **o~~k~~uşa-ş*, → ET *ohşaş* TuvW 180 b) *ı. bolgan* ; (...) *ı.* ; *ıyatkan-daa ı.* ; *kiji ı.* ; *belen ı.* ; *oglu ı.* ; *ı. kıldır* ; *ool ı.* ; *südü ı.* ; *alzıpkan ı.* ; *Maksim ı.* ; *saaskannar ı.* ; *bister ı.* ; *siler ı.* ; *hülümzüreeb ı.* ; *çaldangan-daa ı.* ; *sen ı.*

2. cümle sonu edatı: *ap bolur ı.* ; *düün ı.* ; (...) *ı.* ; (...) *ı.-ıl*

ışkın- / **ışkınar** / kaybetmek, yitirmek: (< ET *ıçğın-* TuvW 180 b) *ugaan-kudun ı.-ndıñ*

ıt köpek: (< ET *ıt* TuvW 180 b) *ı.+tar düjür* ; *ı.+tar (...) suksay* ; *ı.+tar (...) ijipken* ; *ı. üne beer* ; *ı.+tar (...) çetpes* ; *ı.+tar suksay* ; *ı.+tar (...) ijikseeş* ; *ı.+tar (...) ijipkeş* ; *ı.+tar eere-le* ; *ı.+tarivistıñ kodalçıızı* ; *ı.+tar-daa eerbedi* ; *ı.+tar bolbazıkpe* ; *ı.+tar (...) eerbediler* ; *ı.+tardan dileerimge* ; *ı.+tar (...) ijip* ; *ı.+tarnı kaygaar-dır* ; *ı.-kuş doyuldurbayn* ; *ı.+tar-daa eskerbeyn* ; *silerniñ ı.+tarınar* ; *ı.+tar-la bolgay* ; *ı.+tar*

eerbes ; *ı.+tarınar (...)* *kiiripkeni* ; *meen* *ı.+tarım* ; *hoomay eves* *ı.+tar* ; *ı. hamaançok* ; *ı.-kuştun kodançızın*

ıtpakta- / **ıtpaktaar** / çekiştirmek, kavislendirmek: (*ıtpak+ta-* TuvW 180 b) *ıyaştarga (...)* *ı.-lır-dır*

ıyaap-la kesinlikle: *ı. badıtkaar*

ıyak tam, tamı tamına, sağlamca, sağlam, güçlü, pek: (< Mo. *yağ* “tam; sıkıca” L 423 a, TuvW 180 b) *ı. saktıp*

ıyaş ağaç: (< ET *ığaç*, (MK, KB) *yığaç* < *ı+ğaç* TuvW 181 a) *ı.+targa (...)* *ıtpaktalır-dır* ; *ı. çarar*

ıyat- / **ıyadır** / utanmak, çekinmek: (< ET *ıyat-* ~ *uyad-* TuvW 181 a) *düktüünden* *ı.-kan-daa*

ıyna belki: (TuvW 181 a) (...) *ı.*

ızır- / **ızırar** / ısırmak: -) (< ET (MK) *ıdır-* TuvW 181 a) *ernin* *ı.-ıp*

ızirtın- / **ızirtınar** / ısırmak: (*ızır-t-ın-*) *dük* *ı.-ıp*

ıdik ayakkabı: (< ET *etük* TuvW 181 b) *tıva* *ı.+terden* ; *höm* *ı.+terni* ; *höm* *ı.+terlig* ; *höm* *ı.+ke*

ıjeen in, hayvan ini: (< Mo. *ıçege(n)*, Hal. *ıçee(n)* L 397 a, TuvW 182 a) *çılıg* *ı.+ge*

ılbekte- / **ılbekteer** / takmak, iliştmek: (*il-bek+te-*, → Uyg. *ilmek* TuvW 182 b) *salaazın* *ı.-eş*

ılden anlaşılır: (→ Hak. *ile* TuvW 182 b) *ı. boorga* ; *haraadaanı* *ı.* ; *ı. bolgan* ; *çipkeni-le* *ı.*

ıldik-/ ıldiger / yanılmak, hataya düşmek?? - ilişmek: *karakka* *ı.-pes*

ıldikpes çekinmeden: *ı. dees*

ımir[tiŋ] alaca karanlık: (< ET (Uyg.) *ıjir*, (MK Oğuzca) *imir*, Çağ. *imir* TuvW 183 b) *kejee* *ı.+de*

ımne- / **ımneer** / işaret diliyle konuşmak: (*im+ne-*, → Mo. *ımne-* L 409 b, TuvW 183 b) *ı.-p kaan* ; *akızını* *ı.-enini*

inek inek: (< ET *ingek* TuvW 184 a) *i. saaringa* ; *i.+ter kajaazının* ; *sütkür i.+terivisti* ; *i.+ter saar* ; *kara i.+ivistin* ; *i.+terin sag* ; *hööküy i.+terimnin* ; *i.+ter (...) kılaştapkan* ; *i.+ivisti oorlap*

internet internet, genel ağ: (< Rus. *internet*) *i.+te sayttarnın* ; *i.+çe kiiriptin* ; *i.+ke üjettinip* ; *i.+ke kiirgen* ; *i.+te koştungan* ; *i. kiirtip* ; *i. (...) dugayında* ; *i.+te sayttarga* ; *i.+te sayttarnı* ; *i.+ke koştunup* ; *i.+te çarlavışaan* ; *i.+çileri eves* ; *i.+çe kiirip* ; *i.+te bir-le oyun* ; *i.+ke (...) kıptıgıp* ; *i.+te medeeler* ; *i. dep* ; *i. (...)* ; *çaylaanın i.+çıları* ; *i.+çiler (...)* ; *i.+çe kiirgen* ; *i.+ke (...) kiirgenner* ; *i. körüp* ; *i.+ten bilip* ; *i.+ke megelep* ; *i.+çe kiirip*

irgi acaba, yoksa (cümle sonu edatı): (< ET *erki* TuvW 184 a) (...) *i.* ; *i. be*

is iz: (< ET *iz* TuvW 184 b) *i. kezip* ; *oon i.+inde* ; *i. keziirimge* ; *kiji i.+i-le* ; *kiji i.+in*

iste- / **isteer** / takip etmek, izlemek: (*is+te-*, < ET *iste-* TuvW 184 b) *i.-p tıpkas*

iş- / **ijer** / içmek: (< GT *iç-* TuvW 185 a) *amdannanıp i.-ip* ; *i.-ip al* ; *kançaar i.-er* ; *hoypak i.-ken* ; *süt i.-eri* ; *südün i.-ip* ; *süttü i.-ipkenneri* ; *doozazın i.-ipken* ; *süt i.-ipken* ; *süttü i.-ipter-le* ; *süt i.-er* ; *i.-ip alır* ; *süt i.-ikseeş* ; *südün i.-ipkeş* ; *şay i.-ip* ; *i.-iksey bergeş* ; *silerni i.-sin* ; *i.-ip aldıvıs* ; *bodun i.* ; *süttü (...) i.-ipterge* ; *i.-iksey berdim* ; *i.-iksey beerge* ; *onu i.-ip* ; *süt i.-ip* ; *süt i.-ikseeninden* ; *i.-er men* ; *saap i.-er* ; *çuluktap i.-eyn*

işti (→ *ijin*) iç, içe ait: (< ET *için* “ara, iç” TuvW 182 a) *i.+nde бүдүү* ; *aal i.* ; *i.+nde taarzınıp*

it- / **ider** / dürtmek, itmek: (< ET *it-* TuvW 185 a) *holu-bile i.-e*

itkile- / **itkileer** / iteklemek, itmek: (TuvW 185 a) *çookşuladır i.-en-daa*

iy yamaç: (→ Tof. *iy* TuvW 185 b) *aar i.+de*

ie evet: *i. dep* ; *i. dees* ; *i.i. dep*

iyi iki: (< ET *iki* TuvW 185 b) *i. salaazın* ; *i. holun* ; *i.-le har* ; *i. kiji* ; *i. har-daa* ; *i. üş udaa* ; *i. talazında* ; *i.-le harlıg* ; *i. anğı* ; *i. çanğıs*

iyik aslında, doğrusu, gerçekte: (< ET *eryük* TuvW 185 b) *körge i.* ; *çüge-le i.* ; (...) *i.*

iyikpe değil mi: (*iyik* ve *pe*) (...) *i*.

iyilee ikimiz: (TuvW 185 b) *i*. (...) *kadarar* ; *i.oynap* ; *i*. (...) *çoraannar*

iyin cümle sonuna gelen yumuşatma edatı: (TuvW 186 a) (...) *i*.

izig sıcak: (*izi-g* < ET *isig* TuvW 186 a) *bo i.+inde* ; *i. çayın* ; *bo i.+de*

izirgen- / **izirgenir** / ısınmak: (*izi-* “ısınmak” → *izi-rge-n-*) (< ET *isi-* TuvW 186 a) *i.-i berdi*

kaavit- / **kaaptar** / bırakmak: (TuvW 187 a) (bu maddeyi sonra kontrol et -tar’lar çoğul eki mi değil mi) *adıp k.-ıp* ; *sığıra k.-iptarga* ; *köre k.-iptarga* ; *boday k.-iptarı* ; *ap k.-iptar* ; *bilip k.-iptarı* ; *bilip k.-iptar-dır* ; *uštup k.-aptaan-dır alaaktırip* ; *k.-iptar sop* ; *k.-iptar-daa*

kadal- / **kadalır** / girmek, batmak, çamura gömülmek, saplanmak: (*kada-* “çakmak, kakmak; saplamak, çakmak” → *kada-l-*) (< Mo. *kada-* L 902 a, TuvW 187 a) *k.-i bergen*

kadar- / **kadarar** / otlatmak: (→ Hak. *hadar-*, → Mo. *kadağala-* L 902 a, TuvW 187 b) *hoy k.-gaş* ; *k.-ıp çoraan* ; *çedir k.-gan* ; *hoy-öşkünü k.-ar* ; *hoy-öşkü k.-ar* ; *hoy k.-arga* ; *hoy-öşkü k.-gan* ; *mal k.-ıp* ; *mal k.-arıñ* ; *hoy-öşkü k.-ıp* ; *hoy-öşküzün k.-bışaan* ; *hoy-öşkü k.-bas* ; *k.-ar bolza* ; *hoy-öşkü k.-bazı* ; *çaaskaan k.-arga* ; *mal k.-bas* ; *k.-ar bis* ; *k.-ar men* ; *aaldı k.-ar* ; *hoyun k.-ıp* ; *mal-magan k.-ıp* 2. bekçilik yapmak: *aaldı* (...) *k.-ar*

kadarçı çoban: (TuvW 187 b) *kım* (...) *k.+zı* ; *biçii k.* ; *k. be* ; *aaldıñ k.+zı* ; *aaldarıñ k.+ları* ; *k. çok* ; *konçug k.* ; *k.-bile dömey*

kaday hanım, yaşlı kadın: (TuvW 187 b) *uttuuçal k.*

kadı- / **kadır** / [ka’dır] sertleştirmek: *baarın k.-p*;

kadı beraber: (*kat-ı* TuvW 187 b) *biçiizinden-ne kadı* ; *k. oynaar* ; *k. (...) kadarıp* ; *k. barayn* ; *k. (...) oynaarıvıs* ; *k. (...) kadarar* ; *k. (...) kadarbas* ; *k. kadarar* ; *k. oynavas* ; *k. oynazıvıssa* ; *k. oynap* ; *südü-bile k.* ; *ooñ-bile k.* ; *k. turar* ; *k. çuluktaar*

kadura- / **kaduraar** / alarm vermek: *üye k.-an*

kag- / **kaar** / 1. bırakmak: (TuvW 188 a) *k.-ıp bergeni* ; *hoy-öşkünü (...) k.-iptar* ; *çaya k.-gılapkaş*

2. tasviri fiil (tezlik): kada uttu k.-pkan??? yoksa 1 mi ; ünüp-le k.-an ; sığıra k.-ıpkın ; çalgaarap k.-an ; bodap k.-an ; bijirip k.-dım ; kudup k.-an ; kılıp k.-an ; çidirip k.-dılar ; eskerip k.-aş ; dep k.-an ; azıp k.-an ; berip k.-ar ; ajıp k.-ıp ; ööredip k.-dın ; ööredip k.-nın ; berip k.-aş ; çittap k.-an ; oktay k.-ıpkas ; köre k.-ıpkas ; tanıp k.-an ; çıdıp k.-an ; körüp k.-ıp ; çorup k.-ar ; aytırıp k.-ıp ; bilip k.-anına ; bilip k.-ar ; ünüp-le k.-an ; körnü k.-ıpkas ; körüp k.-ar ; dalıp-la k.-ar-dır ; boday k.-ıpkas ; bilip k.-an ; bilip k.-anın ; bilip k.-aş ; bilip k.-ar-dır ; adap k.-anımın ; ap k.-ıp ; boop k.-an ; artıp k.-an ; tırtıp k.-an ; çarlap k.-ıptar ; ıglay k.-ıpkas ; çadıp k.-an ; udup k.-an ; körüp k.-aş ; tulup k.-an ; dep k.-ıpkın ; körüp k.-aş ; olurup k.-an ; aştap k.-ıpkındır ; aştap k.-ıptım ; hoyudup k.-an ; paktay k.-ıpkın ; adap k.-dı ; körüp k.-ıp ; adap k.-an ; adap k.-ayn ; ööredip k.-ar ; bilip k.-ıptın ; tırtıp k.-annar ; imnep k.-ıpkın ; aymaarap k.-anı ; ööredip k.-anına ; bilip k.-ar ; çadap k.-dım ; turguzup k.-badın ; turguzup k.-an ; ihip k.-ıpkın ; ide k.-ıpkas ; kurgadıp k.-an ; tırtıp k.-an ; kattırıp k.-an ; kudup k.-an ; apparıp k.-ıpkını ; ekkep k.-ıpkın ; köre k.-ıpkas ; ulajıp k.-an ; turguzup k.-aş ; bazıp k.-an ; kaygap k.-an ; ide k.-apkın ; töp k.-an ; arttırıp k.-dım ; turguzup k.-arımın ; çıdıp k.-dılar ; bilip k.-za ; çajırıp k.-aş ; turguzup k.-an ; turguzup k.-anının ; ajıp-la k.-dı ; turguzup k.-dım ; turguzup k.-dı ; tırtıp k.-an ; hülümzürüp k.-an ; ududup k.-apkas ; kajaalap k.-ar-dır ; çançığıp k.-aş ; erttirip k.-an ; çogaadıp k.-ar ; çogaadıp k.-arı ; haldıp-la k.-an ; bilip k.-ar ; bilip k.-ar-la-dır ; kaygap-la k.-an ; eskerip k.-an-daa ; çadap k.-an ; salıp k.-aş ; salıp k.-an ; salıp k.-anı ; köstüp k.-ar ; şenektey k.-ıpkas ; çaylıp k.-ar ; bilip k.-aş-la

kajaa avlu, ağıl, ahır: (< Mo. *kaşıya(n)*, *kaşıga*, Hal. *kaşaa* L 942 a, 941 b, TuvW 188 a) k.+dan ündür ; k. *çanına* ; k. *aksın* ; inekter k.+zının ; k. *kırına* ; k.+zınçe *kılaştapkan*

kajaala-/ kajaalaar / hayvanları ahıra, ağıla sokmak, çitle çevirmek:(*kajaa+la-*, → Mo. *kaşıyala-*, Hal. *kaşaaala-* L 942 a, TuvW 188 a) *mal-magan k.-jıp* ; hoy k.-p ; düne k.-p ; *mal-maganın k.-aş*

kajan-daa her zaman, daima: (TuvW 188 b) k.-d. *barbas*

kajar kurnaz, zeki: (< Mo. *kaşir* L 942 a, TuvW 188 b)k.+ı *sürgey*

kajarla- / kajarlaar / kurnazlık yapmak, deneyimli olmak: (*kajar+la-*) k.-ar *kiji* ; k.-p *turgan*

kakpak Kazakistan'ın güneyinde bir köy: *k. hayalarının*

kalbak geniş, enli, yassı; genişlik, en: (→ Mo. *kalbağar* “geniş” L 918 a, TuvW 189 a) *k. daş*

kamgala- / **kamgalaar** / korumak, savunmak: (< Mo. *kamağala-*, Hal. *hamgaala-* L 923 a, TuvW 189 b) *adın k.-ar*

kança- / **kançaar** / nasıl davranmak, nasıl yapmak: (< ET *kança-* “nereye, nerede” TuvW 190 a) *k.-ar sen ; k.-p-daa çetpes ; k.-ar adar ; sogun k.-p ; ta k.-ar ; k.-ar şığaar ; k.-ar şığaar-dır ; k.-ngaş-la (...); k.-ar bilip ; k.-p tevektes ; k.-p tanıjar ; k.-p bardıñ ; k.-ar-daa bodanırga ; k.-ar çugaalaar ; aparza k.-ar ; k.-p bilir ; k.-ar bis ; k.-ar çugaalajır ; k.-ar ijer ; k.-p turarlar ; k.-ngaş-la köörge ; k.-p bilip ; k.-p korgudup ; k.-ar-daa duzalap ; k. aayın ; k.-p ilgavas ; inçanmayn k.-ar ; k.-p tıptıp ; inçanmayn k.-ar ; k.-ar siler ; k.-p bilir ; k.-p çıtkan ; k.-p bar ; k.-ar-daa barbas ; k.-p damçıdıptarıl ; k.-p baar*

kançangaş niye, niçin, neden: (TuvW 190 a) *k.-la köörge*

kandaayne tür, ne çeşit, nasıl: *k. çüvel*

kandığ nasıl, herhangi bir, ne: (**kañyu teg?* TuvW 190 a) *k.-daa (...); k. oyun ; k.-la-bir höönü ; k.-la-bir arga ; k.-la bir çajıt ; k.-la-bir çüve ; k. ındığ ; k.-bir çüül ; bodalı k.-dır ; k. yanzılığ*

kañday kaba: *k. +ı aajok*

kañgırat- / **kañgıradır** / tıngırdatmak: *koçaldı k.-kan*

kara 2 hep beraber: *k. adıp*

kara baar karaciğer: *k. b.+ım ; k. b.+ıñ*

kara çaaskaan yapayalnız: *k. ç. artıp ; k. ç. artkaş*

kara çaңgis yapayalnız, sadece ve sadece: *k. ç. argazı ; k. ç. šiitpirge*

kara kaygamçık şaşırtıcı, olağanın dışında: (*kara* ve *kaygamçık*) (< Mo. *ğayıkamşığ* L 345 b, TuvW 194 a) *k. k. çüve ; k. k. (...)*

kara siyah; şüphe, kuşku: (< Tü.-Mo. *ğara*, → Mo. *ğara* “siyah, koyu; belirsiz, kuşkulu”, ET *ğara* L 931 a-b, TuvW 190 b) *k. sugda ; k. ineevistiñ ; çüs k.+lıg*

kara şaar kalabalık: *k. ş. bolgan*

karak çajı gözyaşı: (*karak* ve *çaş*) (< ET *yaş* TuvW 111 a) *k. ç.+tarından bilip ; bürüzünüñ k.+taringa*

karak çiveş arazında (*karak*, ?? ve *ara*) göz açıp kapayıncaya kadar, hiç beklemeden, derhal: *k. ç. a. şiiptirley*

karak göz: (< ET *karak*<*kara-ğ* TuvW 190 b) *olçe k.+tarın ; k.+ı bile ; Dolaananıñ k.+tarı ; k. uştap ; k.+tarında kılaytır ; k.+ka bezin ; k. bazıp ; k.+ka ildikpedi ; k.+ıñ haptap ; k. şimmes ; k.+taringa büzüreveen ; k.+tarın (...) çoda ; k. daalıktaar ; k.+tarıñ (...) daalıktap ; k.+ıñ mañın ; k.+ıñga (...) köstüp ; k.+ka közülbes ; k.+taringa (...) közülbedim ; oolduñ k.+taringa*

karak kulak çok şiddetle: *k. k. ç. salçıp*

karak ogu gözbebeği: *k. o. çetpes*

karañgıla- / **karañgılaar** / kararmak, karanlık olmak: (→ Mo. *karañguyıla-*, *karañkuyıla-* L 935 a, TuvW 191 a) *k.-aje çedir*

karazı- / **karazır** / şüphelenmek, kuşkulananmak: (*kara+zı-* TuvW 191 b) *k.-p egeleen ; k.-y bergen ; k.-ır-dır men*

karbañna- / **karbañnaar** / sallamak, kollarını sallamak: (*karvan*-<*karva-n-* TuvW 191 b) *holdarın k.-tkan*

karman cep: (< Rus. *karman*) *heviniñ k.+ından ; k.+ından teveen*

kaş kaç, ne kadar, birkaç: (< ET *kaç* TuvW 192 b) *k. tepkeş ; k.-la bazım ; k. halaaş ; k.-daa ulay ; k. honuk*

kat- / **kadar** / [ka'dar] sertleşmek, çatlamak: *baarım k.-ar ; baarıñ k.-sın*

kat kuş üzümü; çilek, böğürtlən vb. yemiş; reçel: (< Mo. *kad* L 902 a) *amdannıg k. ; k. eves-tir ; k. adı-bile ; k.+ka dömey ; k.+tar arazında*

katap tekrar, defa, kez, yeniden; zaman zaman: (**katap*< **kat+a-p*, → *ka't* ve ET *kata*, Hak. *hati* TuvW 193 a) *k. algırıp ; k.-k. sıgırıp ; k. ünüp ; k. çugaaladım-na ; baza k. ; bir k. ; k. (...) tıptıp ; k. tıptıp ; k. durannay*

katapta- / **kataptaar** / tekrarlamak: (*katap+ta-*) *çugaazın k.-aş ; sösterin (...) k.-aş*

katay birlikte, beraber; tamamen, çoğunlukla, büyük oranda: (TuvW 193 a) *k. kudup*

kat-çimis meyve, yemiş: (*kat* ve *çimis*) (< Mo. *ḳad* L 902 a, TuvW 192 b 1) (< ET *yemiş* (?) TuvW 121 a) *k.-ç. bijip* ; *k.-ç. bija*

katkı gülme, gülüş: (*kat-kı*<**ḳat-ḡu*, → ET (KB) *ḳatḡur-* TuvW 193 a) *akızının k.+zının* ; *k.+zın tırtıp* ; *bodu k.+zın* ; *k.+zı (...)* *dam bargan* ; *şuptuzunun k.+zı* ; *kayıtı-daa k.+zın* ; *k. baji*

katkı-itki gülme, gülüş: (*katkı* ve *itki*) (*itki*?) *ooḡ k.-i.+zi* ; *k.-i.+zi baza katap* ; *k.-i.+ḡ söktüp* ; *olarının k.-i.+zının* ; *k.-i. namday* ; *k.-i.+vis saanaynıp* ; *k.-i. üdürer*

katta- / **kattaar** / yemiş toplamaya gitmek: (*kat+ta-* TuvW 193 b) *k.-p çoraan* ; *k.-an uruglarını* ; *çanınga k.-p* ; *k.-an uruglar* ; *k.-ar çerḡe* ; *k.-ar çerinçe* ; *k.-an uruglar*

kattıḡ yemişli, meyveli: (*kat+tıḡ* TuvW 193 b) *k. çerde* ; *k. çerḡe* ; *k. çeriniḡ*

kattır- / **kattırar** / gülmek, katıla katıla gülmek: (*kat-tır-*, → ET (MK, KB) *ḳatḡur-* TuvW 193 b) *k.-ımzay bergen* ; *kıjırıp k.-ıp* ; *duḡmazık.-ıpkaş* ; *k.-ıp-la üngen* ; *Maksimniḡ k.-arı* ; *hey k.-ıp-la* ; *k.-arı dam bargan* ; *Maksim (...)* *k.-bıṣaan* ; *k.-ıp çıtkan* ; *k.-ıp çıdarın* ; *k. k.* ; *kıjırıp k.-arı* ; *şoodup k.-ar-la* ; *çaptap k.-gan* ; *k.-ışı beerge* ; *k.-ıp kaan* ; *k.-ımzap çerip* ; *k.-ışıp-la üngenner* ; *çünü k.-ışıp* ; *k.-ışı bergennerin* ; *k.-ışıp k.-ışıp* ; *baza k.-ışıp* ; *k.-ımzap orarın* ; *k.-a bergenin* ; *k.-ışıp turgannar* ; *k.-ıp üngen* ; *kadıp k.-ışıp*

kattırınçıḡ gülünç, komik: (*kattır-ınçıḡ*) *çüü k.* ; *k. tıvalaar* ; *k. çüü* ; *k. kiji* ; *ılap-lak.+ınga* ; *çamdıkta k.-daa* ; *k.-daa (...)*

kattıṣ- / **kattıjar** / birleşmek, katılmak, bir olmak, bir araya gelmek: (TuvW 193 b) *tool domakka k.-ar* ; *tool domakka k.-ar-la-dır*

kavı bölge, yöre: (< Mo. *ḳabi* L 897 a) *çook-k.+nı ergiy*

kay gerçekten: *oynaarıs k.* ; *çovadırım k.*

kayaa nereye, ne yöne, ne tarafa: (*kayı+ga* TuvW 194 a) *k. çıdır* ; *k. (...)* *uttup* ; *k. (...)*

kayam izin ver: *k. deeş* ; *k. (...)*

kayda nerede: (*kayı+da* TuvW 194 a) *k. o'ttap* ; *çalar k.* ; *k. çaştınganın* ; *avañ k.+l* ; *k. turguskanıñnı* ; *k. boor* ; *k. çoor* ; *k.-daa közülbes* ; *k. çoruurun* ; (...) *k.*

kayga- / **kaygaar** / şaşmak, şaşırmak, hayret etmek, hayretle bakmak: (< Mo. *ğayıka-* L 345 a, TuvW 194 a) *k.-p turup-turup* ; *k.-p kaan* ; *pat-la k.-p* ; *ittarnı k.-ar-dır* ; *Maksim k.-an* ; *k.-p-la kaan*

kaygagıla- / **kaygagılaar** / şaşırmak:(*kayga-gıla-*) *baştarınçe k.-an*

kayı hangi: (< ET (yazıtlar) *kañyu* TuvW 194 a) *aaldarnıñ k.-bireeziniñ* ; *k.+zın-daa bol* ; *k. aaldıñ* ; *ooldarnıñ k.+zinga-daa* ; *k. hamaançok* ; *olarnıñ k.+zınıñ-daa* ; *k.+zı-daa bile* ; *k. ıraktan-na* ; (...) *k.-bireezi* ; *k.-daa aaldıñ* ; *k. ıraktan* ; *k.-bir kijiniñ* ; *k.-bir çerçe* ; *k.+zı-daa katkızın* ; *k.+n kijıra*

kayı hire nasıl, ne ölçüde: *k. h. ayıldığ* ; *k. h. ondaktıg* ; *k. h. (...) çoruurun* ; *k. h. ılğaldun* ; *k.-daa h. ıraktan*

kayın nereden: (*kayı+ ?* TuvW 194 b) *k. tıp*

kayıl nerede: *k. inçaş* ; *çam k.* ; *bireezi k.* ; *südü k.* ; *ejıñer k.*

kayın olumsuz muktedirlik ifadesi (yapamama durumu): *k. biliril*

kaynaar nereye: (**kayı+ınaar* < **kayu inaru* TuvW 194 b) *k.-daa çaylaar* ; *k. çide*

kede- / **kedeer** / [**ke'deer**] gözetlemek, pusuda olmak, sessizce yaklaşmak: (< Mo. *gete-* L 380 a-b, TuvW 195 a) *k.-p çıdar* ; *Daş-ooldu k.-p*

kedengirle- / **kedengirleer** / belli belirsiz, fark edilmeyecek derecede gitmek: *k.-p çede*

kedere- / **kedereer** / artırmak, yükseltmek: *ertem-bilii k.-en*

keerge-/ keergeer / acımak, bağışlamak: (**keg+ürge-* < *kek+ürge-* ? → ET *kek* “kin, nefret” TuvW 195 b) *açazı k.-en* ; *k.-y bergen* ; *k.-er setkili* ; *k.-p çugaalaan* ; *onu k.-eri* ; *k.-y bergeş*

keergeeçel merhametli: (*keerge-eçel*) *k. setkili-bile* ; *k. setkili*

keergeen acıma, merhamet: (*keerge-en* TuvW 195 b) *açazınıñ k.+in*

keergençig acınacak, acınası: (*keerge-n-çig* TuvW 195 b) *k. bolgan*

kejee akşam, akşamleyin: (→ ET *kéçe* TuvW 195 b) *k.+ki hün ; düün k. ; düün k.-le ; oray k.+ge ; k. imirtinje ; k. karaŋgılaaje ; k. (...) saar*

kejee çalışan, gayretli: (< Mo. *keçegüü* L 440 b, TuvW 195 b) *oglumnuy k.+zin ; k.+zin (...)* ; *kadargank.+peyim ; k. kiji*

kel- / **kelir** / gelmek: (< ET *kel-* TuvW 196 a) *harap k.-erge ; aalga k.-erge ; k.-geni ol ; halıp k.-gen ; murnay k.-geş ; çedip k.-erge ; çedip k.-ir ; kiirip k.-ip ; kirip k.-gen ; beer k.-em ; beer k. ; çedip k. ; saktıp k.-gen ; körgeş k.-eyn ; bakılap k.-erge ; çedip k.-genin ; turup k.-geş ; ünüp k.-erge ; saktıp k.-geş ; çoogunga k.-geş ; harı k.-gen ; körüp k.-erge ; körnüp k.-erge ; çedip k.-iher ; badıp k.-erge ; aalga k.-geş ; ottup k.-gen ; maŋnajıp k.-genner ; kadargaş k.-iher ; çıgap k.-genin ; damçıp k.-bes ; arninga k.-geş ; k.-er kijin ; harap k.-geş ; Maksim k.-geş ; ünüp k. ; turup k.-geş ; damçıp k.-di ; ünüp k.-erinden ; eriinge k.-geş ; ünüp k.-erge-le ; üyezi k.-di ; ünüp k.-erin ; kirip k.-geş ; çedip k.-gen ; köstüp k.-er ; kılaştap k.-geş ; tiptıp k.-ir ; sürüp k.-irge ; utkuy k. ; çookşulap k.-irge ; k.-ip körgen ; tiptıp k.-genin ; tiptıp k.-gen ; beer k.-iher ; oorlap k.-ir ; honup k.-gen ; tiptıp k.-gen ; utkuy k.-gen ; sayırap k.-gen ; çortup k.-gen ; kirip k.-gen ; ünüp k.-geş ; çortup k.-geş ; turup k.-gen ; sagış annıp k.-gen ; çedip k.-geni ; k.-gen bolza ; körnüp k.-geş ; çedip k.-ir ; (...) *dees k.-irge ; k.-geş köörge ; k.-ir apargannar ; çedip k.-di ; honup k.-irge ; uruglar k.-irin**

kelgile- / **kelgileer** / sık sık gelmek: (*kel-gile-* TuvW 196 b) *ulgadıp k.-en ; möndüygülep k.-en*

keş [ke's] deri, post: (< ET *kiş* “samur” TuvW 197 a) *hoy k.+i*

ket- / **keder** / giymek: (< ET *ked-* TuvW 197 b) *ton k.-ip ; k.-ip algan ; ton k.-ken ; k.-ip algaş ; k.-tinip algaş*

kezek parça, grup; kısa bir zaman: (< ET *keseke*, → Mo. *keseg* L 459 a, TuvW 197 b) *k. oynaaş ; k. (...) öö tınıp*

kezek kada bir süre: *k. k. (...) bargannar*

kezi- / **keziir** / sürmek; gezmek: (*ke'zi*-< Mo. *kesü-* L 460 a, TuvW 197 b) *is k.-p ; çer k.-p ; is k.-irimge ; is-daş k.-diher-le ; k.-en k.-en*

kıdığ kenar sahil: (< ET *kıdığ* TuvW 198 a) *ojuk k.+ında ; hem k.+ında*

kıdığ-kızıgaar çevre, yöre, muhit: *k.-k. çok*

kıjır- / **kıjırır** / birbiriyle alay etmek: *olarını k.-bas* ; *meni k.-ıp* ; *olarını k.-bas* ; *m. kıjırıp* ; *k.-ıp turba* ; *k.-ıp kattırası* ; *k.-a beer*

kıl- / **kılır** / yapmak: (< ET *ķıl-* TuvW 198 a) *atpaş k.-gaş* ; *k.-ıp kaan* ; *açaŋ k.-ıp* ; *bodum k.-ıp* ; *ışkaş k.-dır* ; *sogaş k.-gan* ; *sogaş k.-ıp* ; *sütten k.-gan* ; *k.-ıp alır*

kılaŋ ışıltılı, parlak: (→ Mo. *giluŋ*, *gilüŋ* L 383 b, 384 a, TuvW 198 a) *k. tas* ; *k. tas-la*

kılaŋayn- / **kılaŋaynır** / parlamak, ışıldamak: *k.-ıp keep*

kılašta- / **kılaštaar** / gezinmek, yürümek: (*kılaş* “adım, yürüyüş, yürüme” → *kılaş+ta-* TuvW 198 a) *k.-arınıŋ çiktii* ; *k.-p kelgeş* ; *kajaazınçe k.-pkan* ; *ooŋ k.-arınıŋ* ; *ulay k.-pkan* ;

kılayt- / **kılaytır** / parıldamak: (*kılay-t-* < Mo. *gilayi-*, *giluyi-* L 382 a, 383 b, TuvW 198 b) *karaktarında k.-ır*

kıldır- / **kıldırar** / yaptırmak: (< ET *ķıl-* TuvW 198 b) *açamga k.-tıp* ; *k.-tıp aldım* ; *boostaazınçe k.-t*

kıldır gibi, olarak: (**kıl-dır-ı* < *kılduru?* TuvW 198 b) *konçuŋ k.* ; *karalar k.* ; *kortpas k.* ; *hünezin k.* ; *çok k.* ; *ışkaş k.* ; *tıppas k.* ; *oyar k.* ; *k. saggaş* ; *kıldirt k.* ; *eskerbeyn (...)* *k.* ; *opaş k.* ; *aŋdara k.*

kılıktan- / **kılıktanır** / alevlenmek, kızgına dönmek: (*kılık-ta-n-* < ET *ķılıķ* “yapı, huy, karakter” TuvW 198 b) *k.-ı bergen*

kım kim: (< ET *kim* TuvW 199 a) *kayı-bireeziniŋ k.* ; *k.(...)* ; *k. boor* ; *k.-dır men* ; *k. (...)* *adıp* ; *k. ıradır atkan* ; *ol k.-dır* ; *k. çoor* ; *k. sen* ; *k. (...)* *kadarçı* ; *k.-ıl deerzin* ; *k.-daa (...)* *öŋnükteşpes* ; *k.-daa (...)* *oynavas* ; *çüden k.+dan* ; *k.+ga-daa çugaalavas* ; *k.+niŋ-bile ujurajırın* ; *k.-daa çok* ; *k.+nı (...)* *deerin* ; *k.+ga-daa çugaalavas-tır* ; *k.-daa bolza* ; *k. apparıp* ; *k. (...)* *ekkep* ; *k. (...)* *turguzup* ; *k.+dan artık* ; *k.+niŋ-bile-daa* ; *k.-daa turbadı* ; *k.+nı (...)* *korgutpaan* ; *k.+ıl deerzin*

kınnır olayların anındalığını ifade eden yardımcı fiil: *k.-ı bergen*

kıptık- / **kıptıgar** / parlamak: *k.-ıp kelgen*

kır kenar, sınır: (< ET (MK) *ķır* TuvW 199 a 1) *o't-sigen k.+ı-bile* ; *dag k.+ından* ; *haya k.+ınga* ; *mees k.+ınga* ; *daş k.+nga* ; *kojagar k.+ınçe* ; *daglar k.+ınçe* ; *daştın*

(...) *k.+ınga* ; *seri k.+ınga* ; *k.+ınçe* (...) *üne* ; *seri k.+ınçe* ; *daş k.+ınga* ; *kajaa k.+ga* ; *şirtek k.+ga* ; *bedigeeş k.+ınga* ; *k.+ında-la bargan* ; *oorga k.+ında* ; *kojagar k.+ında* ; *haya k.+ında* ; *mees k.+ında* ; *daş k.+ında*

kırgan-ava dede: (*kırgan* ve *ava* TuvW 199 b) *k.-a.+mdan dıyna*

kırı sın- / **kırı sınar** / *vallahi, namus ve şeref üstüne (yemin anlamında): k.+m s.-ar dep* ; *k.+zı s.-ar* ; *k.+ım s.-mas*

kıs- / **kızır** / *kısmak, sıkmak, sıkıştırmak: (< ET *ķıs-* TuvW 199 b) *k.-ıp turza* ; *eginnerin k.-kan* ; *k.-a tudup**

kıs kız: (< ET *ķız* TuvW 199 b) *orlan-çikpen k.* ; (...) *k.+ım* ; *k. kiji*

kış kış: (< ET *ķış* TuvW 200 a) *k.+kı dıstanılгада* ; *k.+kı dıstanılga* ; *k.+kı düğünün* ; *kelir k.+ın* ; *k.+kı uyguzundan*

kışkı çığlık: (TuvW 200 a) *k. dıynalğan*

kıy de- / **kıy deer** / *bağırarak, çağırmak: k. d.-pter men* ; *duymam k. d.-p*

kıygır- / **kıygırar** / *bağırarak, haykırmak; çağırmak: (kıygı+r-, → Tü. haykır- TuvW 200 b) *k.-arga-daa sıgırarga-daa* ; *dep k.-ıp* ; *Maksim k.-gan* ; *k.-a bergen* ; *k.-tıptar men* ; *k.-a beerge* ; *avazı k.-gan**

kızdır itina ile: *k.-la kıza tudup* ; *k. hörleen*

kızıl kırmızı: (< ET *ķızıl* TuvW 201 a) *ökpeñ-k.* ; *k.-davan* ;

kiçeengey dikkat; ciddiyet: (< Mo. *kiçiyenğüy* L 464 a, TuvW 201 a) *k.+im küştüg* ; *k.+im koşkay* ; *k.+lig aparıp* ; *k.+lig körgen*

kiir- / **kiirer** / *izin vermek, getirmek: (< ET *kiğür-* TuvW 201 a) *aalçe k.-erin* ; *hoy-öşkünü* (...) *k.-ıp* ; *hoy-öşkünü* (...) *k.-er* ; *odardan k.-ıp* ; *oor k.-er* ; *ittarıñar* (...) *kiiripkeni**

kiji kişi, adam: (< ET *kişi* TuvW 201 b) *k. turgan* ; *ol k.* ; *demgi k.* ; *bo k.+niñ* ; *turgan k.* ; *iyi k.* ; *k. kiji??* ; *kajarlaar k.* ; *biçii k.* ; *ool k.* ; *k. bürüzü* ; *tonnug k.* ; *körgeñi k.+ni* ; *bo k.+ni* ; *tonnug k.+niñ* ; *baar k.* ; *ol k.+niñ* ; *selbeger k.* ; *aaraan k.+ler* ; *ındıg k.+ler-dir* ; *öske k.+niñ* ; *k.+ler çugaalajıp* ; *bilbes k.* ; *düktüg k.* ; *k. dürzülüğ* ; *k. korgudar* ; *k. ıškaş* ; *k. (...) körüp* ; *arın-nüür çok k.+lerni* ; *k.+ler-bile*

üreldeşpes ; ındıg k.+ler-dir ; kejee k. ; k.+ge dömey ; k.+ler (...) tanıjar ; k. aştamzıray ; korgar k. ; çerlik k. ; çerlik k.-bile ; bir-le k. ; k. ıškaş ; algan k.+nin ; çamdık k.+ler ; har k. ; Düktüg-ool k.+zig ; çugaalaan k.+niñ ; k.+lerden çaştınar ; kattırınçığ k. ; kattırgan k. ; tıvalaar k.+lerni ; biçii (...) k. ; çaptançığ k.-dir ; k. bürüzünüñ ; kızıl-davan k. ; oorlangan k.+ni ; (...) k. ; çidirgen k. ; bo k.+niñ ; k.+lerniñ ugaan-mederelin ; k.+lerniñ amıdıral-çurttalgazınıñ ; k.+ler ayıldığ ; k.+lerniñ aalınçe ; k.+ler şuptu ; öske k.+lerden ; eki k.+ler ; eki k.+lerge ; höy k. ; k.+lerniñ çanınga ; k.+lerniñ baraanından ; k.+ler eskerbeyn ; k.+niñ (...) ayıldığ ; k.+ge (...) aparıp ; mañnagılaar k.+niñ ; k.+niñ (...) ugaan-bodalın ; k.+lerniñ turlaınçe ; barır k. ; k. öttüngüleen ; bilbes k. ; attıg k. ; öske k. ; kayı-bir k.+niñ ; öske k.+lerniñ ; k.+lerden (...) eskerip ; ıškaş k.-dir ; baza k. ; öske k.+lerden ; k. korgudup

kiji-bürüs Kocaayak:k.-b. deg ; k.-b. dep ; k.-b.+ke duşkan-daa ; k.-b. algaş ; k.-b. amıtan ; k.-b. ol-la ; k.-b. deerin ; k.-b. dugayında ; k.-b. bolgan-dır ; k.-b.-tur ; biçii k.-b.+ke ; k.-b. ol ; k.-b. Düktüg-oolduñ ; k.-b. bolza ; k.-b.+tün albaaradıptarı ; biçii k.-b. ; k.-b.+tün (...) ; k.-b. köstür ; k.-b. deerge ; k.-b. baza ; k.-b.+ke ujurajıp ; k.-b.+ke horadaar-daa ; k.-b.+çe çanğan ; k.-b.+ü (...) ilgaldıg ; k.-b.+tün (...) çımıraartır ; k.-b.+tep ; silerniñ k.-b.+ünjer ; k.-b. eves

kijizig insansı, insanî, insan, insanla ilgili: (kiji+zig TuvW 201 b) ulug k.

kinçi zincir: (< Mo. ginci L 384 b, TuvW 201 b) demir k.+lerni ; k.+ler çıtkan ; demir k.+ler-daa ; k.+lerden (...) hostalıp

kinçile- / **kinçileer** / zincirlemek: (kinçi+le-) Düktüg-ooldu k.-eş

kino sinema: (Rus.kino TuvW 201 b) k.+nu saktıp ; k.+da (...) ; k. (...) dugayında ; k. deerge

kir- / **kirer** / 1. girmek: (< ET kir- TuvW 201 b) aalçe k.-er ; k.-ip tur ; k.-e halaaan ; k.-bes bolza ; deñgel k.-ip ; ögge k.-ip ; mañnajıp k.-geş ; ödeençe k.-ip ; k.-ip olur ; aalçe k.-ip ; oor k.-ip ; k.-e berip ; k.-er bolza ; aalçe k.-bes ; düne k.-ip ; k.-ip kelgen
2. harekete başlandığını belirten tasviri fiil: tevektep k.-ipken ; adıp k.-ipkenner ; üze k.-gen ;

kiriş- / **kirijer** / katılmak, ortak olmak: (kir-iş-< ET (MK) giriş- TuvW 202 a) doorazından k.-ken ; çugaaga k.-ken

kiriş giriş (ok yayının girişi), kement: *çalarnıñ k.+i ; çanıñ k.+in*

kişteş- / **kiştejir** / kişnemek: *a'ttar k.-ip*

klass sınıf: (< Rus. *klass*) orus *k.+ta*

koçal kazan: *k.+ga sug uzup ; k.+darga turguzup ; daştın (...)k.+ga ; süttüg k.+dar ; k.+darda süttü ; k.+da süt ; k.+ınçe-daa körgüleen ; bo k.+dı ; meen (...) k.+ımnı ; k. (...) çıdır ; süttüg k.+darnıñ ; k.+dı (...) ekkep ; çanğıs-daa k. ; k.-k.+ı-bile ; süttüg k.+darıvıstı ; ak çuk k.+ın ; süttüg k.+dı ; k. süttü ; k. dep ; k.+çe körgeş ; sava-k. ; k.+dı ap ; k.+dı (...) çajırıp ; ol k.+dı ; öske k.+dar ; k.+dar ap ; k. bo ; k.+darın onçalap ; k. kurug-la-dır ; k.+dı (...) körgen ; bo k.+ga ; k.+dı kañğıratkan ; bo k. ; süttüg k. ; k. dugayında ; k. tutkaş*

kodan sürü: (→ Hak. *hozan*, Karaçayca-Balkarca *koyan* TuvW 202 b 1) *k. mal ; hoy-öşkü k.+dan ; aal k.+ınçe ; k. malın ; aal k.+ında ; k.+da (...) bolup ; aaldın k.+ınçe*

kodançı bekçi: (*kodan+çı*) *ıttarıvıstıñ k.+zı ; konçug k. ; olarnıñ k.+zın ; it-kuştıñ k.+zın*

koja yanında, yanı sıra;komşu; yakın, yaklaşık: (*koş-a*, → ET (MK) *koşa* TuvW 203 a) *k.+zında (...) ajıttalıp ; k. aaldarnıñ ; k.+zı malçınınıñ ; k.+zı (...) dep ; (...) k.*

kojagar zirve, sivri tepeli yüksek dağ: *k. kırında ; k.+nıñ hayalarınıñ ; k.+nı örü konçug ; k.+nıñ (...) çarından ; k. bajında ; k.+je körüp ; k. bajınçe ; k. kırınçe ; k.+nı (...) batkaş ; k. bajinga*

kokpa iz: *k.+larje uglay*

koldukta- / **koltuktaar** / kolunun altına almak: (< ET *koltuK* TuvW 203 a) *tonun k.-aş*

kompyuter bilgisayar: (<Rus.*kompyuter*) *k.+i bar; urug-darınıñ k.+ge ; k.+ler-bile harılzajır*

konçu- / **ko'nçuur** / azarlamak, paylamak: (TuvW 204 a) *açañ (...) k.-vas-tır*

konçug çok: (*konçu-g?* TuvW 204 a) *k. amdannıg ; ol k. ; şevergini k. ; örü k. ; höglüü k. ; k. kadarçı ; aştanınıñ k. ; k.+un aa ; k. hiliñçektig ; k. aparganıñ ; kijiniñ k.+u ; k. kodançı ; k. seremçileldig ; k. çuluktug ; şıñgızı k. ; donğunu k.*

koptakta- / koptaktaar / tekmelemek: (< Rus. *koptak* “ayak”) *ulam k.-an*

korgulçun kurşun: (< Mo. *ḳorgulcin* L 966 a, TuvW 205 a) *k.+ga katay*

korgunçug korkunç, korkulu: (*kork-unç-ug*, (→ *kort-*) < ET *ḳorḳınçıḡ* TuvW 205 a) *köngüs k. ; k.-daa eves ; k. eves-tir ; k.-daa (...); k.+u sürgey*

korgut- / korgudar / korkutmak: *k.-ar sen ; k.-ar dees ; k.-ar boor ; meni (...)* *k.-uptunar ; oorlarını k.-up ; düktüg kiji k.-up ; sen k.-up tur ; k.-ar hamaançok ; ooldar k.-up ; k.-up turda ; k.-pa dep ; k.-paan men ; uruglar k.-up tur ; olarnı k.-up ; k.-ar dep ; kiji k.-up ; inçaar k.-upkanına ; k.-ar bolzumza*

kort- / korgar / korkmak: (< ET *ḳorḳ-* TuvW 205 a) *k.-kanın bildirtpezi-bile ; dıka k.-paan ; k.-kanı (...)* *hona ; k.-a beer ; duñmazı k.-pas ; k.-up-irgip ; k.-pas sen ; çüge k.-ar ; boduñ k.-ar ; k.-pas men ; senden k.-pas ; k.-kanından (...)* *urugnuñ k.-kanı ; amıtandan k.-kaş ; k.-a bergen ; k.-pa duñmay ; k.-pa (...)* *k.-a berdiñ ; k.-padım-daa ; k.-ar men ; çıdından k.-ar ; k.-a bergey-le ; menden k.-arga ; k.-kaş (...)* *k.-kanından (...)*

kortuk korkak: (*kort-uk* TuvW 205 b) *Dolaananıñ k.+un*

koşka- / koşkaar / zayıflamak, zayıf düşmek: (*koş+ka-* < ET (MK) *ḳoş* “yük, eşya, ağırlık; çift” TuvW 205 b) *k.-y bergeş ; kodañızın k.-dıptar*

koşkat- / koşkadır / zayıflatmak: (*koş+ka-t-* TuvW 205 b) *k.-ır hereksel*

koştun- / koştunar / katılmak: (*koş-ul-un-* < ET *ḳoş-* “katmak” TuvW 205 b) *internette k.-gan ; internetke k.-up*

kovay- / kovayar / uyumamak: *k.-ıp olurup*

ködee köy: (< Mo. *ködege* “bozkır, step” L 477 a, TuvW 206 a) *k. çurttakçılarınıñ*

ködür- / ködürer / kaldırmak: (< ET *kötür-* TuvW 206 a) *holdarıñar k.-üñer ; holun k.-gen ; holdarın k.-gen*

kögeerjik dışı deri şişe, matara: *k.+ke kudup ; k.+ti ajutkaş ; k.+ti ap*

kögüs göğüs: *k.+ü-höreende*

kögüt- / kögüder / sevindirmek: (*kögü-t-* < Mo. *köki-* L 483 a, TuvW 206 b) *onu k.-ken*

köngüs bütün, büsbütün, tamamen, tam, tümnden: (TuvW 207 a) *k. korgunçuğ* ; *k. biçii* ; *k. bilbezin* ; *k. uttupkan-dir*

kör- / **köör** / 1. görmek, bakmak: (< ET kör- TuvW 207 a) *hünçe k.-üp-le* ; *toptap k.-üp* ; *kaңçangaş-la k.-ürge* ; *harap k.-ür* ; *toptap k.-geş* ; *toptap k.-ürge* ; *teveeniñ k.-gen* ; *amırap k.-geş* ; *k.-ür bis* ; *k.-gey-le bis* ; *ulgattır k.-gen* ; *Dolaananı k.-geş* ; *avam k.-beyn* ; *k.-e kaaptarga* ; *k.-e kaapkaş* ; *k.-geni kijini* ; *ergiy k.-ürge* ; *düün (...)* *k.-düm* ; *k.-üp algaş* ; *kezip k.-ürlerge* ; *harap k.-üp* ; *ool k.-dövüs* ; *açazınçe k.-gen* ; *uunçe k.-ürge* ; *kedep k.-geş* ; *Maksim k.-ürge* ; *kedep k.-ür* ; *uunçe k.-üp* ; *olçe k.-üp* ; *daštarnı k.-üp* ; *dort k.-üp* ; *olçe k.-gen* ; *k.-üp keerge* ; *toptap k.-gen* ; *k.-gen bolza* ; *ogluñçe k.-gen* ; *k.-gey-daa bis* ; *kojagarje k.-üp* ; *duñmazın k.-ürge* ; *çaptap k.-üp* ; *k.-üp kaaş* ; *dagje k.-ürge* ; *kiçeengeyliñ k.-gen* ; *kırınçe k.-ürge* ; *k.-üp çoraan* ; *orarın k.-üp* ; *harap k.-gen* ; *kelgeş k.-ürge* ; *k.-p kaap* ; *kaңçangaş-la k.-ürge* ; *Düktüg-oolçe k.-gen* ; *turuñarda k.-düm* ; *eldepsinip k.-gen* ; *televizorga k.-ürümge* ; *Dolaana k.-gen* ; *kırınçe k.-geş* ; *k.-üp olurgan* ; *südün k.-ürge* ; *onu k.-geş* ; *hıyırtap k.-gen* ; *hoylarnı k.-geş* ; *baraanı k.-gen* ; *havannı (...)* *k.-gen-dir* ; *koçalınçe-daa k.-güleen* ; *onu k.-geş* ; *k.-e kaapkaş* ; *açazı (...)* *k.-geş* ; *k.-düm-ne* ; *koçalçe k.-geş* ; *keep k.-gen* ; *duñnavas k.-bes* ; *akızınçe k.-gen* ; *televizordan k.-ürge* ; *albaanın k.-geş* ; *k.-üp turgan* ; *malgaşka k.-düm* ; *nomçup k.-üp* ; *durannap k.-ürge* ; *çooktan k.-ür* ; *kelgeş k.-ürge* ; *durannap k.-ürümge* ; *duranga k.-düm-ne* ; *ılap k.-düm* ; *durannap k.-eeli* ; *ılap-la k.-düm* ; *k.-beenim çüüldü* ; *k.-beenin çüveni* ; *arnınçe k.-geş* ; *durannap k.-ürge* ; *kelgeş k.-ürge* ; *kiji k.-dövüs* ; *k.-dü be* ; *k.-üksey bergen* ; *dolgandır k.-zünerge* 2. tasviri fiil (rica anlamı taşır) *aytırıp k.* ; *çıgıp k.-em*

körgüs- / **körgüzer** / göstermek: (*kör-güs-<körgüz-* TuvW 207 b) *duñmazınğa k.-ükseen-daa* ; *televizorga k.-üp* ; *k.-üp turar* ; (...) *k.-üp* ; *k. çe*

körün- / **körnür**/ görülmek, gözlemlenmek: (*kör-ün-< ET (MK) körün-* TuvW 207 b) *k.-ü kaapkaş* ; *k.-üp keerge*

körüş görünüş: (*kör-üş-< ET körüş* TuvW 207 b) *k.+ünge büzürep*

köskü görünen, görülür: (TuvW 208 a) *sıldıstarnıñ k.+zü-daa*

kösküleñne- / **kösküleñneer** / göze çarpmak, görünmek: (*köskü+leñ+ne-*) *biske k.-p* ; *oglu k.-er-dir*

kövüde- / **kövüdeer** / artmak, çoğalmak, büyümek; (biyolojide) artmak, üremek, çoğalmak: (*köp+te- >köpüte- ? TuvW 208 b) oon-daa k.-er

közül- / **köstür** / görünmek, gözükmek: hoy-öşküzü k.-bes ; mal baraanı k.-bes ; k.-p turar ; k.-dür olurup ; ol k.-gen ; k.-gen bolgan ; k.-üp keer ; k.-beyn baarın ; k.-beyn baar ; k.-beyn bargan ; k.-bes bolgan ; k.-ür aparganı ; karaaŋga k.-üp ; karakka k.-bes ; k.-ür eves ; bezin k.-bedim ; olarga k.-üp ; k.-dü be ; yanzılıg k.-ürü

kudarançığ üzgün, kasvetli: dıka k.

kudu aşağı, alçak: (→ Uyg.-Br. *ķutı+ķı* “aşağıdaki, alttaki” TuvW 209 a) k. (...) *çunğulap* ; *meesti k.* ; k. *batkaş* ; k. *maŋnap* ; k. *sürüp*

kudurgay inme, iniş, meyil: (TuvW 209 b) k.+nı (...) *çunğulap*

kulak kulak: (< ET (yazıtlar) *ķulķaķ*, ET (Uyg., MK) *ķulģaķ*, *kulaķ* TuvW 209 b) k.+ı *düley-dir* ; k.+ınga *dıŋnalğan-daa* ; k.+ıŋ *kumnap*

kumna- / **kumnaar** / kumlanmak: *kulaaŋ k.-p*

kurgag kurak, kuru: (*kurga-g*, → ET *ķurgāķ* TuvW 210 a) k. *taldar* ; k. *çemden*

kurgat- / **kurgadır** / kurutmak: (*kurug+a-t-*, < ET (MK) *ķurgā-* TuvW 210 a) k.-ip *kaan*

kurug boş: (< ET *ķurıģ* <*ķurı-ģ* TuvW 210 b) *koçal k.-la-dır* ; k. *tıptıp*

kurut kurut, peynir türü: (< ET *ķurı-*) k.+tarnı (...) *tö tırtıp* ; k.+tar *çıp*

kuş kuş: (< ET *ķuş* TuvW 210 b) *ıt-k. doyuldurbayn* ; *ıt-k.+tuŋ kodançızın*

kut- / **kudar** / dökmek, koymak, doldurmak: (< ET *ķud-* TuvW 211 a) k.-up *kaan* ; *kögeerjikke k.-up* ; *süt k.-up* ; k.-up *albaanın*

küjen- / **küjenir** / çaba göstermek, çaba sarfetmek, gayret göstermek, çabalamak: (*ķüş+e-n-<ķüşen-* TuvW 211 b) k.-ip k.-ip *atkanından*

küştüğ güçlü: (*ķüş+tüģ* < ET *ķüşlüğ* TuvW 212 a) *kiçeengeyim k.* ; k. *bolgaş*

küze- / **küzeer** / istemek, dilemek, arzulamak: (< ET *ķüse-* TuvW 212 b) *ool k.-en*

küzel istek, arzu, dilek: (*küze-l*, → Mo. *küsel* L 508 a, TuvW 212 b) *ındıg k.+i* ; *ol k.+in* ; *Düktüg-oolduŋ k.+i*

lager kamp (Rus.) *dıştanılga l.+inge*

maga-bot vücut: *bügü m.-b.+u ; amıtannıñ m.-b.+un*

makta- / **maktaar** / övmek, meth etmek: (< Mo. *mağta-* L 520 a, TuvW 214 a) *avazı m.-an ; m.-nıp turba ; dep m.-an*

mal hayvan: (< Mo. *mal* (< Ar. *māl*) L 523 b, TuvW 214 a) *kodan m. ; m. kadarıp ; suksaan m. ; m. kadararıñ ; m. baraanı közülbis ; m. suksay ; m. kadarbas ; m. baji ; kodan m.+ın ; m.+ınıñ bajın*

malçın çoban: (< *mal+çın* ~ Mo. *malçı(n)* L 524 a, TuvW 214 a) *m. aaldarnıñ ; ıışkaş m.+narga ; m.+nıñ oglu*

malgaş çamur (sokaktaki); bataklık: (< ET (MK) *balçıK* → *bılçaK*, → Hak. *palğas* “sulu çamur” TuvW 214 b) *m. (...) bar ; m.+ka kördüm*

mal-magan → mal: (*mal* ve *magan*) *m.-m. kajaalajıp ; m.-m.+nı kajaalaas ; m.-m. kadarıp*

mana- / **manaar** / beklemek: (< Mo. *mana-* L 525 a, TuvW 214 b) *meni m.-p tur ; m.-y berdi ; m.-ar men ; biçii m. ; m.-p turar ; m.-p turarın ; m.-p olurup ; silerni m.-p ; çettikpeyn m.-ar ; m.-p turgan ; m.-p çoruur-la ; dıñnadın m.-p ; m.-p çıdarı*

mañ hız, sürat: (< ET *mañ* “adım” TuvW 214 b) *karaañ m.+ın*

mañaa burada: (*bo+* (?), TuvW 215 a) *m. ujurajır ; m. olurup ; m. olur ; m. (...) manap ; m. ekkep ; m. turguzup ; m. (...) turdu ; m. çoraan ; m. (...)*

mañna- / **mañnaar** / koşmak, koşuşturmak, kaçmak; yürümek: (< ET *mañ* “adım” → *mañ+na* TuvW 215 a) *ool (...) m.-p ; m.-p orgaş ; m.-anın ool ; kijiniñ m.-arınıñ ; çayañnadır m.-p ; m.-şıp kelgenner ; kudu m.-p ; sürüp m.-arı ; m.-p çañçıkkın ; hemçe m.-şıp ; çayañnadır m.-gılaar ; oon (...) m.-arınıñ*

margıldaalaş- / **margıldaalajır** / tartışmak; yarışmak: (*margıldaa+la-ş-*) *m.-laşpas bis ; tep m.-kaş*

margış- / **margıjar** / tartışmak, münakaşa etmek; yarışmak, yarışmaya katılmak: (*margı-* “tartışmak, münakaşa etmek; üstelemek, direktmek” → *margı-ş-*) (< Mo. *margı-* L 529 a, TuvW 215 a) *ol m.-pas-daa ; m.-aalı çe ; aña m.-aalı ; m.-ıp turarın*

maşına araba: (<Rus.*maşına*) *m.+lig kijiler*; *m. keerge*

medee haber, bilgi: (< Mo. *medege(n)* L 532 a, TuvW 215 b) *m.+ni (...) kiirgen*; *dugayında m.+ler* ; *ol m.+lerni* ; *internette m.+ler* ; *höy m.* ; *m.+lerin nomçaaş* ; *m. kiirgenner* ; *bolur m.+vis* ; *m.+ni (...) taradıpkan*

medeele- / **medeeleer** / haber vermek, bildirmek: *m.-y bergen*

medere- / **medereer** / kendini kaybetmek: *m.-p bilbeen*

meen benim: (*meniñ* <*beniñ*, → ET (Orh.) *ben* TuvW 215 b) *m. ünümnü* ; *m. oglumnun* ; *m. teveem* ; *m. sogunnarım* ; *m. çam* ; *m.-bile bodal* ; *m.(...) bodaarımını* ; *m. adımını* ; *m. adım* ; *m. kırım* ; *m. (...) koçalımını* ; *m. oglum* ; *m. ıttarım* ; *m. çurjum* ; *m. (...) çüve-dir* ; *m. bodalımını*

mees güneşli yön (dağ için); güneşli: (< ET *meñiz* “yüz güzelliği, parlaklık; renk, renklilik” TuvW 215 b) *m.+tin (...) baaringa* ; *m.+tiñ bajınçe* ; *m. bajından* ; *m.+terniñ (...) bajında* ; *m. bajında* ; *m. bajınçe* ; *m.+te (...) olurgan* ; *m.+ti kudu* ; *m.+çe çorupkan* ; *m. kırında* ; *m.+ti (...) deskeleer* ; *m.+ti (...) dürgen* ; *m. kırında* ; *m. arninga*

megele- / **megeleer** / yalan söylemek; kurnazlık etmek, kurnazca davranmak: (< Mo. *mekele-* L 534 a) *m-ve daan*

men ben: (< ET *ben*, *men* TuvW 216 a) *baza m.* ; *kadarar m.* ; *iyik m.* ; *m. (...) aldım* ; *m. (...) tevektep* ; *beripter m.* ; *m. baza* ; *m. adar* ; *adar m.* ; *m.+i manap* ; *alır m.* ; *adar m.* ; *m. be* ; *m. aştırıp* ; *m.+i murnay* ; *kım-dır m.* ; *boldur m.* ; *adar-la m.* ; *m. (...) adar* ; *boldur m.* ; *utturbas m.* ; *depter m.* ; *kaar m.* ; *turar (...) m.* ; *m. Düktüg-ool m.* ; *kaaptar-dır m.* ; *m.+çe (...) bilbes* ; *apaar m.* ; *m. çoruptayn* ; *manaar m.* ; *m.+i kijirıp* ; *şıdaar m.* ; *tevekter m.* ; *udar m.* ; *kadarbas m.* ; *m.-daa (...) kadarbas* ; *oynavas m.* ; *çugaalap (...) m.* ; *kiji m.* ; *kortpas m.* ; *m. (...) çugaalajıp* ; *m.+i korgudar* ; *m.+çe damçıt* ; *kıygırtıptar m.* ; *ap tur m.* ; *çıldırğaar (...) m.* ; *kaan m.* ; *akıñ bile m.* ; *m. (...) eves-tir m.* ; *m.+i (...) adap* ; *kaar m.* ; *m.+i udup* ; *m.+çe damçıp* ; *turar m.* ; *m.+i korguduptunğar* ; *m.+i tıppas* ; *beer m.* ; *m. (...) çugaalaptarımğa* ; *homudavas m.* ; *körgen-dir m.* ; *çedirbes m.* ; *baar m.* ; *m.+i çemeleerde* ; *m.+i (...) dep* ; *m. kançap* ; *bolgan-dır m.* ; *kaygaar-dır m.* ; *m.-daa (...) honayn* ; *kirbes m.* ; *m.+i edertip* ; *korgar m.* ; *bolur m.* ; *m.-daa (...) eskerbeyn* ; *karazır-dır m.* ; *ijer m.* ; *uttupkan-dır m.* ; *albas m.* ; *m. (...) be* ; *şıdavas m.* ; *kaar-la-*

dır m. ; keer m. ; m. çoongan m. ; m. korgudar ; m.+den korgarga ; m. baza ; m. (...)
eves ; m. (...) bolgaş ; m. Tas-kıs ; m.+i eskerbes-daa ; m. (...) alıyn ; korgutpaan m. ;
çugaalaar m. ; damçıdıptar m. ; m. (...) ajıttap

mendileş- / **mendilejir** / selamlaşmak: *dep m.-ken*

meneergen- / **meneergenir** / küstahça davranmak, gururlu olmak: *Dolaana m.-gen*

mejee bana: (**men+ge*, TuvW 216 b) *m. moon-daa ; m. (...) deer ; m. berip ; m. (...)*
berip ; m. çugaalap tur ; m. çugaaladı ; m. ekkep ; m. (...) dep ; m. baza

mesildeş- / **mesildejir** / kavga etmek, hararetle tartışmak: *m.-i beerge*

mınça- / **mınçaar** / bunun gibi yapmak: (**bunça-*, TuvW 217 a) *ınçaar-m.-ar ; m.-ar*
mogattınçıp

mında burada: (< ET *bunta*, *munta* TuvW 217 a) *m. çedip ; m. çaştına ; m. (...)* ;
ında-m.

mındaa sonra: *m.-la (...) kergen ; m. (...) çaştına*

mındıg böyle: (< ET (Tuny) *büntegi*, (Uyg.) *muntağ*, (MK, KB) *mundağ* TuvW 217
a) *m. çılıgda*

mırıñay bütün, büsbütün, tamamiyle: (→ Hak. *pray* “bütün” TuvW 217 a) *m.*
çogunda ; m. oraytadıp ; m. öskeer ; m. ındından-na ; m. çoogunga ; m. solun ; am m.
; harın-daa m. ; m. çanına ; m. yozulug ; m. dam bargan ; m. çoogundan

mıyıs boynuz: (**büñyüz*, Çağ. *müñüz*, Hak. *mūs*, YUyg. (Jar.) *muñuz*, Kır. *müñüz*,
Kzk. *müyiz* TuvW 217 a) *uzun m.+tıg*

moga- / **mogaar** / yorulmak, hastalanmak, bitkinleşmek: (→ Rus. *moga* “bir tür grip,
kuru bir grip, Çin gribi” TuvW 217 b) *m.-p-şılavas-daa*

mogat- / **mogadır** / kapris yapmak, şımarık (çocuk hakkında); gücenmek,
darılmak: (**moga-t*; → Mo. *mogutur* “inatçı” ve *mogulçar* L 542 a, TuvW 217 b) *m.-*
ıp turba

mogattın- / **mogattınar** / → *mogat-(mogattın-)* *m.-a hona bergen ; m.-çıp çüñeril ;*
dep m.-gan ; mınçaar m.-çıp

monu bunu: (**bonı*, → ET *bunı*, *munı* TuvW 218 a) *m. körüp*

moon buradan, burasından: (**bondan* < *bo+n+dan* TuvW 218 a) *m.-daa artık ; m. soṅgaar*

moon bunun: (**bonuṅ*, → ET *munuṅ* TuvW 218 b) *m. dugayında ; m.-bile çugaalaşkan ; ol m.*

moorat- / **mooradır** / bayılmak, baygınlık geçirmek: *meni m.-ır ; m.-ır tutturup*

möndüy- / **möndüyey** / damlamak, damla oluşturmak: (TuvW 219 a) *m.-gülep kelgileen*

mööreyleş- / **mööreylejir** / yarışmak, iddialaşmak: *m.-ir bis ; tevektep m.-iili*

mun- / **munar** / binmek: (< ET (Orh.) *bin-*, OT *mün-* TuvW 220 a) *m.-up algaş ; adın m.+upkaş*

mungarançig üzüntü: *hire m.+ın; kiji bürüzünge m.*

muṅgara- / **muṅgaraar** / aptallık etmek; üzülmek, ağlamak, özlemek: *m.-an ayannıg ; m.-p çoruur ; ooṅ m.-anın ; ooṅ m.-lin*

muṅgargay üzgün, ahmak???: *m. apargaş ; ooṅ m.+ın*

murna- / **murnaar** / önde olmak, ileride olmak, ileri geçmek; geride bırakmak: (*murun* “ön, önce, evvel” → *murun+a-*) (< ET *burun* Kzk., Kır. *murun* TuvW 221 a) *m.-y kelgeş ; m.-y çorupkan ; akızı m.-p*

murnu geçmiş, önce, evvel: (*murun+u*) *ooṅ m.+nda ; duṅmazınıṅ m.+nga*

murun ön, önce, evvel: (< ET *burun* “burun” → “ön, önce”, Kzk., Kır. *murun* TuvW 221 a) *ündürer m.+da*

mün açıkça, doğrudan: *m.-ne körgeṅ-dir*

namda- / **namdaar** / azalmak, şiddeti azalmak, dinmek, yatışmak: (< Mo. *namda-* (< *nam+da-*) L 563 a, TuvW 221 b) *n.-y beerge*

narın karışık, karmaşık, zor: (→ Mo. *narın* “ince, narin; dikkatli, ayrıntılı” L 566 a, → Tü. *ince iş* “özenli, dikkatli iş; özen, dikkat gerektiren iş; ayrıntı” TuvW 221 b) *çurttalgazınıṅ n.+ın*

nazı-har → *har-nazı: eleedi n.-h.+lıg*

nom kitap: (< Mo. *nom* L 590 a, TuvW 223 a) *n.+narda (...)* *bijip*

nomçu- / **nomçuur** / okumak: (*nom+çu-*) *n.-p körüp*

nomna- / **nomnaar** / ders vermek, bilgi vermek: (*nom+na-*) *n.-nıp-la üngen*; avazı *n.-ngan*

noutbuk dizüstü bilgisayar: (< Rus. *noutbuk*) *n. tudup*; *n.+un ajıldatkaş* ; *n. çok* ; *n. sattırıp* ; *n. (...) dugayında* ; *bodunuñ n.+undan*; *n.+un ekkeldirip* ; *n. bar* ; *n.+tar sattırıp* ; *n.+unga (...)* *körüp*

o't-sigen kuru ot, saman: (*o't* ve *sigen*) (< ET ot TuvW 229 a) (→ Tof. *sigen*, Hak. *sıgen* TuvW 250 a) *terey o.-s.*

o'tta- / **o'ttaar** / otlamak, ot yemek: (*o't+ta-* < ET (MK) *otla-* TuvW 229 b) *kayda o.-p* ; *o.-p bar* ; *o.-p bar* ; *o.-y beerge* ; *taramık o.-p* ; *orta o.-vas* ; *tottur o.-p* ; *hoy-öşkünüñ o.-arı* ; *o.-p alzınnar*

odag ocak, ateş: (*oda-g* < ET *otag*, Tof. *odag* TuvW 224 a) *o.+ga hayındırıpkan* ;

odar otlak, mera, yaylak: (TuvW 224 a) *o.+dan aalçe* ; *o.+je ündürer* ; *o.+je ündürüñer* ; *o.+ga bargaş* ; *o.+je ündürüp* ; *o.+ga çugaalap* ; *o.+je (...) ünüp* ; *o.+dan kiirip* ;

odun- / **ottur** / uyanmak: (< ET *odun-* (**od-un-*) TuvW 224 a) *o. oglum* ; *o.-up kelgen* ; *uyguzundan o.-mayn*

ojaa- / **ojaar** / dikkat etmek, farkına varmak: (TuvW 224 b) *kiji o.-vas*

ojuk sehpa: (→ Tof. *ohuk*, ET *oçuķ* TuvW 225 a) *o. kıldında*

ok [o'k] kurşun, mermi; ok: (< ET *oķ* “ok” TuvW 225 a) *o.+tug boo*

okpan-çikpen uyanık, açıkgoz, çok zeki: *o.-ç.+inden añgıda* ; *o.-ç. köre*

okta- / **oktaar** / doldurmak; atmak, fırlatmak, göndermek, salmak: (*ok+ta-* TuvW 225 a) *o.-y kaapkaş* ; *o.-pkannarı ol*

ol o: (< ET *ol* TuvW 225 a) *o. boldunmas* ; *o.-la sagiji-bile* ; *o.+çe urup* ; *o.+nu öttür* ; *o. kiji* ; *o.-dur aa* ; *o.+nu toptap* ; *o.+nu-daa* ; *o.+nu (...) albaan* ; *kelgeni o.* ; *o. konçug* ; *o. çugaalaan* ; *o.+nu (...) ap* ; *o. deerge* ; *bargannarı o.-dur* ; *o. be* ; *o. aytırgan* ; *o. margıspas-daa* ; *o.+çe karakterin* ; *o. kım-dır* ; *kijini o.* ; *o. kijiniñ* ;

o.+nu (...) albaannar ; turarı o. ; o.+nu (...) i.-ip ; döo o. ; o. sonuurgal ; o.+nu (...) dalaştırğan ; o.+nu (...) körgeş ; o. ool-bile ; o. şitpirleen ; o. bilip ; o.+nu (...) çuuktap ; o.+çe körüp ; o. (...) murnunda ; o. algırıp ; o.+çe henerten ; o.+çe körgen ; o. közülgən ; o.-la çeringe ; o.-la doraan ; o.+çe (...) ; maga-bodun o. ; o.+nu damçıdarı ; o.+çe körnüp ; o. moon ; o. arazında ; o. ooldu ; o.+nu udar ; o. ugaan ; turganıñ o. ; o. amıtan ; turarıñ o. ; bolurun o. ; o.+nu bildirtpeziniñ ; o. olçaan ; çugaalaanından o. ; o. çanı ; o.-la bolgay ; çugaalaarıñ o. ; o.+nu (...) körgüzükseen-daa ; o.+nu körüp ; o. oolga ; o.+nu (...) çaylaar ; o. inay-daa ; o. oolduñ ; aytırganım o.-dur ; o.+zu (...) çıttagılaaş ; o.+nu (...) tutkulaaş ; o.+nu (...) doktaadıp ; turarı o.-dur ; o.+nu (...) dep ; damçıdarı o. ; o.+nu damçıdarı ; o.+nu (...) bilir ; o.+zu (...) deen ; o.+nu udup ; o.+nu sürüp ; o. bodap ; o.+nu (...) keergey ; o.+nu keergeeri ; o.+nu (...) çaştınar ; o.+nu sütteer ; bergenneri o. ; o.+nu dıynaaş ; o.+nu körgeş ; ijiplenneri o.-dur ; o. bodunga-daa ; kattırarı o. ; o.+nu eskerip ; kaapkanı o. ; turarları o. ; o.-la bolgay ; o. çookşulap ; boor o. ; alğanıñ o.-dur ; boor o. ; o.+nu ijiip ; o. koçaldı ; aparganıñ o.-dur ; o.-la-dır-la ; konçu o. ; apparganı o. ; kiji-bürüs o. ; bolganı o.-dur ; o. kire berip ; o.+nu adıp ; o. çüül ; o.+nu (...) eskerbeyn ; o. (...) dep ; o. oolduñ ; kaarı (...) o. ; o. saktıp ; o.+nu (...) köör ; o. (...) boor ; o.-dur am ; o. tayılırılaan ; o.+nu doktaadır ; o. küzelin ; o. bodaan ; o. ında ; o. (...) çiiir ; o.+nu çiiir ; o.+nu çipkeni-le ; o. düktüg kiji ; o.+nu (...) şınzıdıp ; o. çüü ; deerıñ o. ; o.+nu çemelep ; o.+nu segirip ; o.-daa (...) boor ; o.+nu tudup ; o. uruglar ; o.-daa a.-vas ; çıdarı o.-dur

olar onlar: (TuvW 225 a) *o.+ga alaagıp ; o.+nıñ (...) çoruurun ; o.+nın bajın ; o.+nı (...) sürüp ; o.+nı (...) oraytadıp ; o.+nı ap ; o.+nı (...) uglay ; o.+je körüp ; o.+je harap ; o.+nıñ-bile üreldeşpes ; o.+nı kırıbas ; o.+je (...) harap ; o.+nı kırıbas ; o.+nıñ kayızınıñ-daa ; o.+nıñ arazında ; o.+nı çaptap ; o.+nı manap ; o.+nıñ çanında ; o. (...) ünüp ; o.+nıñ çoogunga ; o.+nıñ ujurajıp ; o.+nı (...) uktup ; o.+nıñ aal-oranın ; o.+nıñ soonçe ; o.+dan aytırıp ; o.+nı çıgıp ; o.+nıñ çanınga ; o.+nıñ katkı-itkiziniñ ; o. (...) kirgen ; o. eerbes ; o. eerbedi ; o. (...) ijikey ; o.+nı sanaan ; o.+nı (...) kıygırğan ; o.+nı çettikpeyn ; o.+dan çaştınıp ; o.+ga duja bergeş ; o.+nıñ a'-ş-çemin ; o.+nı (...) oyup ; o.+nıñ kodançızın ; o.+ga çookşulay ; o.+nıñ çamdızın ; o.+nı korgudar ; o.+ga köstüp ; o.+nıñ (...) köstürü ; o.+nı korgudup*

ol-bo diğەر: (ol ve bo) *o.-b. oynunnarı ; o.-b. çerlerden ; o.-b. çaya*

olçaan çok benzeyen: (TuvW 225 a) *ol o.*

olur- / **olurar** / 1. oturmak: (< ET *olur-*, OT(MK) *oltur-*, (KB) *oldur-*, Yak. *olor-* TuvW 225 b) *o.-up algaş* ; *o.-a düşken* ; *kırında o.-gan* ; *o.-a düşkeş* ; *o.-up algan* ; *ıradır o.-up* ; *olurup a.-ılı* ; *maḡaa o.* ; *manap o.-up* ; *işken o.-gan* 2. tasviri fiil (süreklilik): *körüp-le o.-gan* ; *oynap o.-gaş* ; *közöldür o.-up* ; *çunup o.-gan* ; *körüp o.-gan* ; *şaylap o.-gaş* ; *kirip o.-ur*

on on: (< ET *on* TuvW 226 a) *o. hire*

onçala- / **onçalaar** / saymak, sayıyı kontrol etmek (hayvanlar için): (*onça+la-*, → Mo. *onçala-* “ayırmak” L 612 a, TuvW 226 a) *koçaldarın o.-p*

ondaktıg tehlikeli; belalı: (*ondak+tıg* TuvW 226 a) *kayı hire o.+tıg* ; *bajı o.+tıg*

onzagay özel: *baydalı o.*; *o. çerde*

oḡ ne de olsa, yine de, bununla beraber, netice itibariyle: (...) *o.*

oḡgarıl- / **oḡgarılır** / uyanmak: *o.-ıp kelgen*

oo cümle sonunda vurguyu arttırıcı türden bir ünlem: (TuvW 226 b) (...) *o.*

oojuktur- / **oojukturar** / sakinleşmek: *Maksimni o.-up*

oojum yavaş yavaş: *o. dozup*; *o. çookşulap*

oojurga- / **oojurgaar** / yatışmak, sakinleşmek: (→ Mo. *agucim*, Hal. *uujim* L 18 b, TuvW 227 a) *o.-y beerge* ; *duḡmazın (...) o.-tkan* ; *kortkanı o.-p* ; *maḡın o.-dıp*

ool çocuk: (< ET *oḡul* TuvW 227 a) *o. küzeen* ; *sagıjı-bile o.* ; *o. biçii* ; *o. (...) maḡnap* ; *o. (...) toptap* ; *maḡnaanın o.* ; *o.+umnun kejeezin* ; *o. çugaalaan* ; *m. oglumnun* ; *o.+un çaptaan* ; (...) *o.+um* ; *o. amıray* ; *bezin o.+darzıg* ; *çamdık o.+darnı* ; *o.+dar çidirip* ; *o.+dar oyunu-dur* ; *o. kiji* ; *o.+darnı bireezi* ; *o.+darını bireezi* ; *tonnug o.* ; *Şugdurlarnı (...) oḡlu* ; *dezer o.* ; *ospaksıraar o.* ; *düüngü o.* ; *o. çordu* ; *o.+duḡ (...) tonun* ; *o. körüksey* ; *çaştınar o.* ; *döö o.-bile* ; *ol o.-bile* ; *demgi o.* ; *o.+du (...) köör* ; *o.+darnı kayızına-daa* ; *o.+duḡ turganı* ; *tonnug o.* ; *o.+unun dugayında* ; *o. uttavayn* ; *o. (...) deskeleer* ; *o.+duḡ (...) oynaksaanın* ; *o.+duḡ setkilinge* ; *o.+duḡ (...) çoogunga* ; *o.+duḡ arnıñçe* ; *o. bodaan* ; *amıtan o.+dan* ; *o. (...) bilbeyn* ; *o. boday* ; *o.+ga (...) apargan* ; *o. bodaptarga* ; *o. aytırarga* ; *o.+ga (...) ol o.+du* ; *oynavas o.-dur* ; *amıtan o.+ga* ; *tonnug o.+ga* ; (...) *o.+um* ; *o.+u (...)*

harulay ; oynavas o.-dur ; o.+unun adı ; o.+unçe körgen ; düktüg o.-daa deer ; Şugdurlarnıñ o.+un ; Şugdurlarnıñ o.+u-bile ; biçii o.-daa ; o. udup ; odun o.+um ; o. hülümzürüy ; ol o.+ga ; o.-bile (...) üreldespeñer ; hööküy o. ; o. (...) apargan ; düktüg o.+dan ; ol o.+duñ ; o.+ga sagındırgan ; aarığ o.+du ; o. harulaan ; indıg o.-bile ; eleedi o. ; uruglar o.+dar ; o. bile urug ; o. (...) çugaalaan ; aaldarnıñ o.+darı ; o.+unun (...) orarın ; meen o.+um ; o.+u (...) digen ; o.+unga (...) ulajıp ; o. bilip ; o. sert kingan ; o. (...) alızıpkan ; o. (...) bilip ; biçii o. ; malçınınñ o.+u ; ugaanı bagay o.+u ; ol o.+duñ ; çurjum o. ; Şugdurnunñ o.+unun ; o.+duñ sagıjı ; aşaktıñ o.+u ; aşaktıñ o.+u-daa ; o.+duñ bodalı ; o.+duñ bodaldarından ; o.+dar uruglar ; o.+duñ karakteringa ; o.+dar korgudup ; deer o.+dan ; o.+duñ bodunga ; o.+du (...) korgudupkaninga ; o. kedip

oolak oğul, çocuk, oğlan çocuğu: (ool+ak< ET (MK) oğla~~k~~TuvW 227 a) biçii o.-tır

oon oradan, ondan: (TuvW 227 a) o. (...) ; o. deskelep ; o.-daa kövüdeer ; o. (...) hoy kadarıp ; o. seri kırında ; o. katap ; o. başka ; ; o. (...) albas ; o. nomçup ;

oon onun: (→ ET anıñ TuvW 227 a) o. adıştarında ; o. daştı ; o. soondan ; o. daayınıñ ; o. (...) alğanı ; o.-bile ; o. çaagin ; o. sogunu ; o. izinde ; o. katkı-itkizi ; o. (...) bergeni ; o. (...) indın ; o. turganı ; o. (...) kelgenin ; o. (...) oynunnarınıñ ; o. murnunda ; o.-bile oynaksaanın ; o. ününün ; o. çugaazınıñ ; o. çugaazın ; o.-bile çöpşeeleşken ; o. üye-çergezi ; o. bodaldarınıñ ; o. arın-şırayınıñ ; o. düğü ; o. bodalın ; o. (...) deenin ; o. adın ; o. çanına ; o. harızında ; o. aarın ; o. aayına ; o.-bile ujurajıksavas ; o. arnıñçe ; o. (...) düğü ; o. sonuurgaaçalı ; o. ugaan-sarılı ; o. (...) teveri ; o. (...) çaştınganın ; o. (...) ijeri ; o. muñgaraanın ; o. muñgaralın ; o. adaanda ; o. (...) çugaazına ; o.-bile kadı ; o. sagış-setkilin ; o. indıg ; o. bodunga ; o. kılaştıarınıñ ; o. (...) şının ; o. (...) turarı ; o. (...) aytırunga ; o.-bile (...) çoruptar ; o. muñgargayın ; o. (...) çoruurun ; o. sagıjından ; o. bodu-bile ; o. çoogunga ; o. bodunga ; o. kattıra bergenin ; o. dugayında

oor hırsız: (< ET oğrı TuvW 227 a) süt o.+u ; o. amutan ; o. amutan-dır ; o. dep ; o. deerge ; o.+lar (...) boor ; o.+larnı korgudup ; o. kirip ; o. tıptıp ; o. kiirer ; o.+nu (...) kiiripkeni ; o.+lar baza

oorga sırt: (< ET oğurğa TuvW 227 a) bir o.+nı ; o. kırında ; o. indıñçe ; o.+ı ajıp

oorla- / **oorlaar** / çalmak, aşırarak, hırsızlık yapmak: (*oor+la-* TuvW 227 b) *o.-ngan kijini* ; *süt o.-dip* ; *o.-ar dep* ; *süt o.-va* ; *süt o.-p* ; *o.-p keer* ; *südüvüstü o.-p* ; *o.-nır apargan-dır* ; *o.-nır-dır sen* ; *o.-arı bagay* ; *o.-p appaar*

oor-suk hırsız: *o.-s. çookşulavayn* ; *o.-s. bildinip*

opay- / **opayar** / artmak, yükselmek: *örü o.-aş*

or- / **orar** / → *olurar* 1: *o.-arın körüp* ; *kıranga o.-banar*

→ *olurar* 2: *oynap o.-gaş* ; *mañnap o.-gaş* ; *ijip o.-a* ; *bilip o.-ar* ; *çugaalajip o.-ar-daa* ; *çugaalajip o.-ar* ; *bilip o.-arında* ; *amırap o.-arı* ; *ünüp o.-ar* ; *kaap o.-ar* ; *aytırtınip o.-ba* ; *algas o.-gan* ; *kattırıp-la o.-ar* ; *çadap o.-gan* ; *kattırımzap o.-arın* ; *höktep o.-ar* ; *kiirip o.-a* ; *dıñnap o.-a* ; *dıñnap o.-gan* ; *saktıp o.-gan* ; *çugaalap o.-ganı*

oran ülke: (< Mo. *orun*, → Yak. *oron* ay. fakat Yak. *oron* “yurdun içi” L 623 a-b, TuvW 227 b) *oların aal-o.+ın* ; *silerin aal-o.+ınarje*

orançok çok: *o. ilgaldın*

oray geç, sonra, sonraki: (< Mo. *oruy* L 621 b, TuvW 228 a) *o. kejeege* ; *o. dünege*

orayta- / **oraytaar** / gecikmek: (→ Mo. *oruyta-*, Hal. *oroyto-* L 621 b, TuvW 228 a) *o.-an-dır* ; *o.-y berdi*

oraytat- / **oraytadır** / geciktirmek: (*orayta-t-*) *mırıñay o.-p*

orlan cesur: (< Mo. *orila-* “haykırmak, bağırarak” L 619 a, TuvW 228 a) *konçug o.* ; *o.-çikpen kıs* ; *o. çanı-bile*

orta orada, o zaman: (TuvW 228 b) *o. o'ttavas*

oruk yol: (< ET *oruk* TuvW 229 a) *o.+ka (...)* *çiir*

orus Rus: (→ Mo. *orus* “Rus” L 624 a, TuvW 229 a) *o.+tap (...)* *deer* ; *o. klassta*

oskun- / **oskunar** / düşürmek, kaybetmek; bırakmak: (TuvW 229 a) *ugaan-kudun o.-up* ; *o.-up egeleeni*

ospaksıra- / **ospaksıraar** / çekinmek: *o.-ar ool*

ot-kös yangın, yanan kömür: (*ot* ve *kös*) (< ET *ot* TuvW 229 a) (< ET (MK) *köz* TuvW 208 a) *o.-k. deg*

ottur- / **otturar** / uyandırmak: (**odun-tur-* ~ **odun-ur-* TuvW 229 b) *avamnı o.-up* ; *uyguzundan o.-up*

ovaarımçalıg dikkatli, özenli, düşünceli: *konçug o.* ; *o. bolbas*

oy- / **oyar** / yanından geçmek: (TuvW 230 a) *ıraktan-na o.-ar* ; *ıraktan o.-up*

oy zaman, vakit: *o.(...)*

oylat- / **oyladır** / kaçırmak, uzaklaştırmak: *meni o.-ıp*

oyna- / **oynaar** / oynamak, çalmak (bir müzik aleti): (*oyun+a* < ET *oyna-* TuvW 230 b) *o.-ar oynunnarın* ; *dögerezin o.-an* ; *çeje o.-ar* ; *o.-p egeleen* ; *o.-ar oynunnar* ; *hün-bile o.-p* ; *kadı o.-p* ; *o.-ar bis* ; *ınçaar-mınçaar o.-alı* ; *o.-p algaş* ; *bistiñ-bile o.-ar* ; *kadı (...)* *o.-p* ; *tevektep o.-zın* ; *o.-ar (...)* *oyunnarınıñ* ; *daş (...)* *o.-arı* ; *kezek o.-aş* ; *k. (...)* *o.-arıs* ; *tevek o.-vas* ; *o.-p-daa çoraay-la* ; *o.-vas men* ; *o.-p çunup* ; *iyilee o.-p* ; *kadı o.-vas* ; *kadı o.-zıvıssa* ; *o.-p turgaş* ; *tevektep o.-p* ; *ooldar (...)* *o.-arıska* ; *üjülee (...)* *o.-p* ; *çaştınıp o.-arı* ; *o.-p turgan* ; *o.-p hünzeeri* ; *o.-p turar-dır*

oynaksa- / **oynaksaar** / oynamak istemek: *üye-çergezi-bile o.-ar-la* ; *uruglar-bile o.-p* ; *kadı o.-p* ; *ooñ-bile o.-anın* ; *ooñ-bile (...)* *o.-vas*

oyun oyun: (< ET *oyun* TuvW 230 b) *oynaar o.+narın* ; *o.+zurap hünnü* ; *oynaar o.+nar* ; *ooldar o.+u-dur* ; *ol-bo o.+narnı* ; *kandıg o.* ; *solun o.* ; *ınak o.+u* ; *o. bajı*

oyun-baştak şaka: *o.-b. +ıñar ındıg*

oyunçuk oyuncak: *o. çüve*

oyun-toglaa kitlesele dans, jimnastik; gezinti: *o.-t. bolgan*

ödek yer; komşu: *kajaazının ö.+in* ; *aal ö.+inçe* ;

ög köy, çadır: (< ET (Orh.) *eb* “ordugah, çadır; ev”, ET (Uyg., MK, KB) *ev*, *ew*, Tar. *öy*, *Oyr.*, *Tel.*, *Leb.* üy TuvW 231 a) *ö.+je kire* ; *ö. hölegezinge* ; *ö.+den ırak* ; *ö. çanına* ; *ö.+ge kirip* ; *ö.+den üne* ; *ö.+ge saylay* ; *ö.+nün (...)* *eezinden* ; *ö.+nün eezi*

öjegereen ~ **öjegeer** kasten, bile bile, bilerek, inadına: (*öje-geer* TuvW 231 b) *ö. (...)* *utturgan*

öjeş- / **öjejir** / inat etmek; inadına yapmak: (öje-ş-< ET öçe-, → Mo. öşi- L 645 a, TuvW 232 a) ö.-keni (...) *ildeŋ*

ökpe akciğer: (< ET öpke TuvW 232 a) ö.+ŋ-kızıl

ölüm ölüm: (öl-üm< ET ölüm TuvW 232 b) *uygu bile* ö.+nü

öndey- / **öndeer** / yattığı yerden doğrulmak: ö.-ip *keep*

önemçi- / **önemçiir** / kasten üstelemek, inatla üstüne gitmek: ö.-y *bergen*

öŋ renk: (< ET öŋ, → Mo. öŋge(n) L 637 b, TuvW 233 a) *hüreŋzimeer* ö.+nüg

öŋnükteş- / **öŋnüktejer** / arkadaş olmak: (öŋnük “arkadaş, dost” → öŋnük+te-ş- TuvW 233 a) *ooŋ-bile* ö.-pes

öö tın- / **öö tınar** / astıma tutulmak: ö. t.-ip *çutkannar*

öören- / **öörenir** / çalışmak, öğrenmek: (< ET ögren-< *ögür+e- TuvW 234 a) ö.-gen *çaŋı-bile* ; *klassta* ö.-ip

ööret- / **ööredir** / öğretmek: (<öğret-<*ögür+e-t- TuvW 234 a) ö.-ip *kagdıŋ* ; *bagay* ö.-ip ; *tevektep* ö.-ip ; *tevekteeringe* ö.-ip ; ö.-ip *çoraan-daa*

öörü- / **öörüür** / sevinmek, büyük sevinç duymak: (< ET ögir- TuvW 234 a) ö.-y *bergen* ; ö.-p *hülümzüreen*

öörüşkülüg neşeli, memnun: *arın-şırayınıŋ* ö.+ü

ööskü- / **öösküür** / yayılmak: (TuvW 234 a) ö.-p *üngen*

örü yukarı, yukarı doğru; daha da: (< ET örü<ör-ü TuvW 235 b) ö. *bedidir* ; ö. *konçuŋ* ; ö. *deskeleer* ; ö. *ulam* ; ö. *ünüp* ; ö. *opaş*

ös- / **özer** / büyümek: (Çağ. ve Kıpçakça metinler ös-, → Mo. ös- “büyümek, artmak” L 645 a, TuvW 236 a) *oynap* ö.-kenner

öske başka: (< ET özge TuvW 236 a) ö. *çaje* ; ö. *kijiniŋ* ; ö. *koçaldar* ; *boodan* ö. ; *bisteŋ* ö. ; *silerden* ö. ; ö. *turlaglardan* ; ö. *kiji* ; ö. *kijilerniŋ* ; ö.-daa *çem* ; *senden* ö. ; ö. *kijilerden* ; ö.+zi (...) *dep*

öskeer başka, başka türlü; ters, aksi, tersine, aksi istikamete, aksi yöne: (özgerü <özge+rü TuvW 236 a) ö. *uŋugup* ; ö. *turguzup* ; ö. *turgustuŋ* ; ö. *çardığıp*

öskeril- / **öskerlir** / değişmek; çekimli olmak; ihanet etmek: (*öske+r-il- TuvW 236 a) *ö.-i bergenin* ;

ösküs öksüz: (< ET *ögsüz* <*ög*+*süz* TuvW 236 b) *ö. amıtan*

öt- / **öder** / geçmek, içinden geçmek: (< ET *öt-* TuvW 236 b) *ö.-e beeringe*

öt öd, safra: (< ET *öt* TuvW 236 b) *ö.+ü çarlır*

öttün- / **öttüner** / öykünmek, taklit etmek: (→ ET (MK, KB) *ötgün-* TuvW 236 b) *kiji ö.-güleen*

öttüngen taklit: *amıtannıñ ö.+in*

öttür arasında, -den...-e, bir yerden öteki tarafa; bütün, hep: (< ET *ötrü* TuvW 237 a) *onu ö.*

öy- / **öer** / ahmaklaşmak: *ö.-üy bolgannar*

öy zaman: (Alt *öy* < ET *öd* TuvW 237 a) *ol ö.+de*

pakta- / **paktaar** / içirmek: *p.-y kaapkan*

pat son derece, çok; tümüyle, tümünden, büsbütün: (TuvW 238 b) *p. şaanga kiir* ; *p.-la kaygap* ; *p. bilir* ; *p. töngeş*

radio radyo: (< Rus. *radio* TuvW 240 a) *r.+da çugaalap*

saamçı- / **saamçur** / kabarmak, şişmek: *s.-y bergen*

saañayın- / **saañaynır** yayılmak: *s.-ıp turuvusta*

saaskan saksagan: (< ET *sagızğan* TuvW 241 a) *s.+nar ıkaş*

sag- / **saar** / sağmak: (< ET *sag-*, → Mo. *sağa-* L 656 a, TuvW 241 b) *inek s.-arınğa* ; *kejee s.-gaş* ; *süt s.-ıp* ; *süt s.-ar* ; *inekter s.-ar* ; *süt s.-jık* ; *kıldır s.-gaş* ; *inekterin s.* ; *s.-ıp ijer*

sagin- / **saktır** / düşünmek, hatırlamak, anımsamak: (< ET *sakın-* TuvW 241 b) *s.-ıp alğan* ; *s.-ıp kelgen* ; *s.-ıp kelgeş* ; *s.-ıp (...)* *mendileşken* ; *avazın s.-ıp* ; *s.-ıp alır* ; *s.-ıp albas* ; *s.-ıp organ*

sagındır- / **sagındırar** / düşündürmek: (*sagin-dır* < ET *sakın-* TuvW 241 b) *duñmazı (...)* *s.-gan* ; *Maksimge s.-gan* ; *oolga s.-gan* ; *s.-ıpsıñza*

sagingır keskin zekalı: (*sagin-gır*) *tıvingır-s. +ı duzalaan*

sagış akıl, beyin: (< ET *saķış* TuvW 241 b) *ol-la s. +ı-bile* ; *s. çovaan* ; *s. +ında (...)* *kirer* ; *s.-setkilin doyuldurup* ; *Daş-ooldun s. +ınga* ; *Daş-ooldun s. +ı* ; *s. +ım be* ; *ooldun s. +ı* ; *ooŋ s. +ından* ; *s.-setkilinde (...)* öşkerli

sagış alın- / **sagış alınır** / tahmin etmek: *s. a.-ip kelgen*

saktı (→ *sagin*) *s. honup*

sal- / **salır** / koymak, bırakmak, yerleştirmek, salmak: (< ET *sal-* TuvW 242 a) *çanına s.-gaş* ; *s.-ip algaş* ; *s.-ip kaaş* ; *s.-ip kaan* ; *s.-ip kaanı*

salaa parmak: (< Mo. *salağa(n)*, Hal. *salaa* L 663 b, TuvW 242 a) *s. +ların durannay* ; *i yi s. +zın* ; *biçe-s. +zın* ; *biçe-s. +zı-bile* ; *akızınıŋ s. +zın* ; *duŋmazınıŋ biçe-s. +zın*

salbagar darmadağın: *albagar-s.*

salça- / **salçaar** / karıştırmak: (TuvW 242 b) *epti-le s.-ştır*

salım kader, takdir, kısmet; istidat, yetenek: (*sal-ım?* TuvW 243 a) *çayaanından s. +nı*

salım-çol kader: *s.-ç. +dug aparıp*

salış- / **salçır** / yığılmak: (*sal-ış-* TuvW 243 a) *s.-ip ıŋay*

san sayı: (< ET *san* TuvW 243 b) *çugaalaşkan s. +ında-la* ; *höy s.*

sana- / **sanaar** / saymak: (< ET *sana-*, → Mo. *sana-* L 668 b, TuvW 243 b) *olarnı s.-an*

sanalda- / **sanaldaar** / önermek, teklif etmek; konuşmak, düşünmek: (*sanal* “öneri, teklif; konuşma; düşünce, fikir” → *sanal+da-*) (< Mo. *sanal* L 670 b, TuvW 244 a) (...) *s.-an*

sarıl akıl: (< Mo. *sarağul*, Hal. *saruul* L 674 b, TuvW 244 b) *ooŋ ugaan-s. +ı*

sarıldıg akıllı: (*sarıl+dıg* TuvW 245 b) *ugaan-s.*

sava kap, tas: (< Mo. *saba* L 653 a, TuvW 245 a) *holunđa s. +nı* ; *s. +nı beer* ; *s. +da (...)* *ap* ; *s. +ların birreezin* ; *s. +zın çajıra*

sava-saŋga çanak çömlek, kap kacak: *s.-s. +ŋnı kayda* ; *s.-s. turar*

say çekirdek, iç (çam fıstığı veya ayçiçeğinin): (→ Mo. *sayir* L 660 b, TuvW 245 b)
tooruk s.+ı

sayıra- / **sayıraar** / ağzı sulanmak: *aksinga s.-p*

sayt internet sitesi: (< Rus. *sayt*) *s.+tarnıñ bireezin* ; *s.+tı (...) nomçuy* ; *s. dugayında* ;
internette s.+targa ; *internette s.+tarnı* ; *s.+tardan nomçup*

sayzıra- / **sayzıraar** / gelişmek, ilerlemek: (< Mo. *sayicira-* L 662 a, TuvW 246 a)
çok s.-an

seedeñne- / **seedeñneer** / kıt akıllı olmak, eksik akıllı olmak; budala olmak:
(*seedeñ+ne-* TuvW 246 b) *s.-y bergen* ; *s.-dipter eldep-ezin*

seen senin: (< ET *seniñ* TuvW 246 b) *s. teveeniñ* ; *s.-bile tevektep* ; *s. sogunnarıñ* ;
s.-bile (...) tutçur ; *s. şaañ* ; *s.-bile (...) barayn* ; *s. bodalıñnı* ; *s. akıñ* ; *s. adıñ* ; *s. çugaañ* ;
ançuıñnı s. ; *s. duranıñga* ; *s. çoogunga*

segi- / **segiir** / iyileştirmek, kurtarmak: *ugaan-s.-eni bagay*

segir- / **segirer** / kapmak, kavramak, yakalamak: (TuvW 246 b) *onu s.-ip*

selbeger yüklü: *s. tonnug* ; *s. düktüg* ; *s. kiji* ; *s. ton*

selber → **selbeger**: *s. tonnug*

semder → **selbeger**: *s. amitan*

sen sen: (< ET *sen* TuvW 247 a) *boor s.* ; *baktaksap tur s.* ; *kançaar s.* ; *çugaalavas s.* ; *s. (...) çorduñ* ; *turgan s.* ; *s. kançaar* ; *şıgaar-dır s.* ; *baza s.* ; *alır s.* ; *depter s.* ; *a s.* ; *s.+ı ajır* ; *boor s.* ; *bolgay s.* ; *s.-ne s.* ; *baştay s.* ; *s.+ı ajır* ; *s.+ı şaañ töndür* ; *s.+den-daa ıradır* ; *kım s.* ; *s.+ı kıy* ; *kiji s.* ; *amitan (...) s.* ; *korgudar s.* ; *kaar-dır s.* ; *alır s.* ; *şıdaar s.* ; *s. (...) çugaalap tur* ; *bilir s.* ; *s.+den ilgaldıg* ; *s. Maksim* ; *kattırıp tur s.* ; *s.+ı (...) dep* ; *s. (...) şolalap* ; *turar-dır s.* ; *s. (...) korgar* ; *hire-dir s.* ; *s.+den kortpas* ; *s.+çe (...) damçıdıptım* ; *s.+ı kıygırtıptar* ; *s. çizin* ; *s.+ı (...) çaştına* ; *s.+ı baza* ; *s.+ı (...) ööredip* ; *turar-dır s.* ; *s. (...) kançap* ; *s.+ı (...) korgudup* ; *ınak-tır s.* ; *s.+ı kijıra* ; *s.+ı şootpaan* ; *çijeeleerge s.+ı* ; *beer s.* ; *harlıg s.* ; *s.+ı (...) ekkelgen* ; *tıvalaar-dır s.* ; *deer s.* ; *amitan-dır s.* ; *kaan s.* ; *s. (...) iş* ; *s.+ı eerbediler* ; *s.+ı bilip* ; *sagjik s.* ; *çıtkan s.* ; *bodaar s.* ; *oorlanır-dır s.* ; *ujuraşpas s.* ; *s.+ı (...) körüp* ; *kaar*

sın- / **sınar** / kırılmak, parçalanmak: (*sı-n-< ET sın- TuvW 248 b*) *eegizi s.-zın* ;
çaagı s.-zın

sırbaɲna- / **sırbaɲnaar** ürkme: (*sıgıttan (...) s.-p*

sırbaş kın- / **sırbaş kınnır** / ürkme: (*sırbaş ve kınnır*) *s. k.-gan* ; *s. k.-gaş*

sırtık yastık: (*TuvW 249 b*) *düktüg s.*

sıvırıl- / **sıvırlır** / sızmak, dışarı sızmak: *dük s.-ıp*

sıyaptamahkar: *s. boor*

siler siz: (*TuvW 250 a*) *kadarar s.* ; *s.+ge çugaaladım* ; *çoraay-la s.* ; *s.+ni eş tırtıp* ;
şıdavas-tır s. ; *s.+ni manap* ; *s.+ni (...) algaş* ; *ınçan s.* ; *dıɲnaan s.* ; *ulus s.* ; *orar s.* ;
s. be ; *kançaar s.* ; *s.+ni işsin* ; *s.+den öske* ; *s. ıškaş* ; *s.+niɲ aal-oranıɲarje* ; *s.+niɲ*
ıttarıɲar ; *s. (...) dıɲnaan* ; *s.+niɲ-bile oynap* ; *s.+niɲ çanıɲarga* ; *s.+ge aytıp* ; *s.+niɲ*
kiji-bürüzüɲer

sirtilet- / **sirtiledir** / sarsılmak, sallanmak: *çüree s.-ir*

sogaɲnat- / **sogaɲnadır** / kafa sallamak: *bajın s.-kan* ; *bajın s.-ıp*

sogun ok: *eki s.+narnı* ; *bagay s.+narnı* ; *s. şileen* ; *seeɲ s.+nariɲ* ; *meen s.+narım* ;
ujugar s.+nardır ; *bagay s.+nar* ; *s. kançap* ; *s.+nardan hamaarjır* ; *s.+narnı (...)*
şilip ; *s.+nar ekkeeyn* ; *s.+nar berip* ; *s.+nar bagay* ; *s.+narnı şilip* ; *ça-s.* ; *ça bile*
s.+narnı ; *s. adıp* ; *s.+nu (...) uglaaş* ; *s.+nu (...) adıp* ; *ooɲ s.+u* ; *akızınıɲ*
sogununıɲ ; *bodunuɲ s.+unçe* ; *s.+unga kaş-la*

sok- / **sogar** / vurmak, dövmek: (*< ET soḱ- TuvW 251 b*) *bajın s.-aş* ; *dürgeɲ-dürgeɲ*
s.-up ; *s.-up kaaptar*

soksat- / **soksadır** / durdurmak: (*soksa-t-< Mo. coḡsu- L 1067 a, TuvW 251 b*) *s.-ıp*
çadaaş ; *holu-bile s.-ıpkın* ; *dep s.-kan*

solun gazete; ilginç, enteresan: (*< Mo. sonin L 727 a-b, TuvW 251 b*) *s. bolgaş* ; *s.-*
na bolgay ; *s. bolgan* ; *s. apargan* ; *s. eves* ; *s. oyun* ; *s.-daa çamdıkta* ; *s. (...) boor* ;
s.-setküülde ; *s.+narda bijik*

sonuurga- / **sonuurgaar** / ilgilenmek, merak etmek, alakadar olmak: (< Mo. *sonirka*- L 727 b, TuvW 252 a) *s.-p aytırgan* ; *dıka s.-vas* ; *s.-p egeleen* ; *akızı (...) s.-aş* ; *s.-dıp turar* ; *Dolaana s.-an* ; *s.-vayn bargan*

sonuurgaaçal meraklı: (*sonuurga-açal*) *ooñ s.-açalı* ; *s.-açal (...)*

sonuurgal ilgi, merak: (*sonuurga-l* ~ Mo. *sonirkal* L 727 b, TuvW 252 a) *ol s.*

soñ son, arka: (< ET *soñ* TuvW 252 b) *olarıñ s.+unçe* ; *s. daarta*

soñgaar geri, geriye; kuzeye: (**soñgaru* TuvW 252 a) *moon s.*

soñna- / **soñnaar** / arkada olmak: (*soñ+na*-< ET *soñ* TuvW 252 a) *duñmazı s.-p*

soo- / **soor** soğumak: (< ET *soğı-* TuvW 252 b) *s.-y beerge*

soonda sonra: (*soñ+unda*) *bolgan s.* ; *dü'ş s.* ; *apargan s.*

soondan sonra: (*soñ+undan*) *ooñ s.*

soora yanlışlıkla: *s. adarınga* ; *s. ujuup* ; *s. deer* ; *s. doskan* ; *s. çugaalapkanın* ; *s. çugaalaptarımga* ; *s. tıvalaarga*

soruk kir- / **soruk kirer** / telkin etmek, teşvik etmek: (*soruk ve kir-*) (< Mo. *corilga* L 1072 a) *s. k.-ip kelgen*

soygala- / **soygalaar** / foyasını ortaya çıkarmak: *s.-p kaanın*

sögül- / **söktür** / boşaltmak, koyvermek: *s.-üp turba*

söölgüson, sondaki, sonuncu: (**sööl+gü*< Mo. *segül* L 683 b, TuvW 253 b) *s. üyede* ; *s. sösterin*

sös oskundur- / **sös oskundurar** / kelimeyi bırakmak: *s. o.-up (...)*;

sös söz, laf: (< ET *söz* TuvW 254 a) *s. oskundurup* ; *aksı-s.+üñ-bile* ; *s. eder* ; *söölgu s.+terin*

sportçu sporcu: (*sport* “spor” → *sport+çu*) (< Rus. *sport* TuvW 254 a) *s. heviniñ*

sug 1. su: (< ET (Orh.) *sub*, ET (Uyg., MK, KB) *suv*, *suw*, Şor *sug* TuvW 254 b) *kara s.+da* ; *s. uzup* ; *s. ijip* 2. toplu genellemeye yarayan edat:) *s. bolza*

sug çaş- / **sug çajar** / su sıçratmak, ıslatmak: (*sug* ve *çaş-*) (< ET *saç-* TuvW 111 b)
s. ç.-ip oynap

suggar- / **suggarar** / sulamak, suvarmak: (*sug+gar-< →* ET *suvgar-* TuvW 254 b)
s.-ip algaş

sugla- / **suglaar** / sulamak; dereden veya kuyudan su çekmek: (*sug+la-*, < ET *suvla-* TuvW 254 b) *hemden s.-p ; s.-p ekkeeli*

suk- / **sugar** / sokmak, koymak, giydirmek: (< ET *suḵ-* TuvW 255 a) *aksınçe s.-kaş ; hapka s.-up ; s.-a beerge*

suksa- / **suksaar** / susamak: (**sug+sa-< ET suvsa-* TuvW 255 a) *s.-an mal ; s.-y bergen ; s.-y bergeş ; kım-daa (...) s.-aş*

suksun içecek, içecek maddesi, meşrubat: (*suksa-un* TuvW 255 a) *hoytpak (...) s.-dur*

sumu bölge, Tuva Cumhuriyeti'nde yönetim birimi: *mırıñay s.+ga-daa ; s. çağırıkçı*

sun- / **sunar** / çekmek, germek, sündürmek; sunmak, uzatmak (< ET *sun-* TuvW 255 a) *holdarın (...) s.-gaş ; salaazın s.-gan ; Düktüg-oolçe s.-gan ; Maksimge s.-gan ; holun s.-gan*

surga- / **surgaar** / akıl vermek, akıl öğretmek, doğruyu göstermek: (< Mo. *surğa-* L 739 a, TuvW 255 b)

suur köy: (< Mo. *sağuri(n)*, Hal. *suur'(n)* L 659 b, TuvW 255 b) *s.+dan ayan-çoruktap*

suyba- / **suybaar** / okşamak, eliyle yoklamak: (**suyba-< *sīpa-*, Türk. *sīpa-*, → ET *sıḵa-*, Osm. *sığa-* TuvW 256 a) *borbaktay s.-p ; düğün s.-an*

sülde-sünezin ruh: (< Mo. *sünesü(n)* L 744 a) *s.-s.+in algaş*

sümele- / **sümeleer** / öğüt vermek, öğütlemek, nasihat vermek: (*süme* “öneri, tavsiye” → *süme+le-*) (< Mo. *sübe* L 741 a, TuvW 256 a) *Dolaana s.-en*

sür- / **sürer** / sürmek, kovalamak, avlamak: (< ET sür- TuvW 256 b) s.-üp *ekkelgen* ; *ündür* s.-üpterimge ; *hoy-öşkü* s.-üp ; *teveen* s.-üp ; *olnu* s.-üp ; *hoy-öşkünü* (...) s.-üp ; s.-üp *apparza* ; s.-üp *keerge*

sürgey oldukça, hayli, çok; oldukça iyi: (< Mo. sürkey L 745 a, TuvW 256 b) *çiktii* s. ; s. *apargan*

süt süt: (< ET süt TuvW 256 b) s.+ke *hoyutkaş* ; s.+ten *kılğan* ; s.+südür *hoyudup* ; s. *ijeri* ; s.+ke (...) *inak-tır* ; *avam* s.+ü ; s.+teer *deeş* ; s.+ün *köörge* ; s.+tü (...) *turgustuñ* ; s.+tüg *koçaldar* ; s.+ün *ijip* ; s.+tü *ijipkenneri* ; s.+tü *düjür* ; s. *ijipken* ; s.+tü *ijipter-le* ; s. *ijer* ; s. *ijikseeş* ; s.+ün (...) *ijipkeş* ; s. *kudup* ; s.+tüg *koçaldarnıñ* ; s. *ooru* ; s. *saap* ; s. *oorladıp* ; s.+tüg *koçaldarivıstı* ; s.+kür *inekterivıstı* ; s. *saar* ; s.+tüg *koçaldı* ; s.+üñnün *amdannu* ; *koçal* s.+tü ; s. *alırı* ; s.+tü *arttırıp* ; s.+tü *tottur* ; s.+tü *töndür* ; s. *ijiksey* ; s. *ap* ; s. *oorlava* ; s.+ü-bile *kadı* ; s.+ü *çok* ; s. *sagjik* ; *ineevıstıñ* s.+ün ; s.+ü *kayıl* ; *dolu* s.+tüg ; s. *oorlap* ; s.+tü *bilbeyn* ; s.+üvüstü *oorlap* ; *beer* s.+tü ; s. *albas* ; s. *ijip* ; s. *ekkelbediñ* ; s. *çokta* ; s. *berbes* ; s. *ijikseeninden* ; s.+tü *algaş* ; s. *dalgan*

sütkür inek sütü bol inek, sütlü inek: (sütkür ve inek) (süt+kür) s. i.+ter *barda*

şaa tön- / **şaa töner** / yorulmak, yorgun düşmek: (*şag 1* ve *töner*) (tön- “bitmek” < ET (MK, Oğuz) tön- TuvW 277 a) ş. t.-geş ; ş.+ñ t.-dür ; ş. t.-dü ; ş.+n t.-dür ; ş.+m t.-dür

şaanga kir- / **şaanga kiir** / aşırı yorgun olmak, yorgunluktan halsiz düşmek: (*şag 1* ve *kiir*) *pat* ş. k.-ir

şaaraş boş, geniş: ş. (...) *kajaa* ; ş. *kajaanıñ* ; ş. *demirlerinin* ; ş. *demirler* ; ş. *kajaa*

şag 1 güç, kuvvet: ş.-la *boor* ; *bo* ş.+da ; ş.+ı (...) *töñgeş* ; ş.+ı-bile

şag 2 çağ, eski zaman: (Tü.-Mo.? L 156 b, TuvW 258 a) ş.+da (...) ; *apargan* ş.+da

şak- / **şagar** / yakmak, çakmak (kibritle): (< ET (MK) *çaķ*- TuvW 258 b) *dooray* ş.-ıp

şala azıcık, biraz: (→ Alt. *çala* TuvW 258 b) ş. *bagay*

şay çay: (< Mo. çay L 160 b, TuvW 260 b) ş. *hayındırıp* ; ş. *ijip* ; *ayakta* ş.+ın

şayla- / **şaylaar** / keyifle çay içmek; yemek, öğle yemeği yemek: (çay+la-, → Mo. çayila- L 161 a, TuvW 260 b) *ş.-p olurgaş ; şaylay beer*

şel- / **şeler** / hızla çekmek, hızlı yazmak: (→ GT *çel-* TuvW 261 a) *ş.-e tırtıpkan*

şenekte- / **şenekteer** / dirsek vurmak: (şenek+te TuvW 261 a) *ş.-y kaapkaş*

şet körpe ve iğne yapraklı ağaç: (TuvW 261 a) *ş.+ter çanına*

şevergin iyi: *ş.+i konçug*

şıda- / **şıdaar** / dayanmak, tahammül etmek; yapabilmek: (< Mo. *çida-* L 176 b, TuvW 261 a) *adıp ş.-ar ; ş.-ar-la (...) tırtıp ; çugaalajip ş.-ar ; tevektep ş.-ar ; kadıp ş.-vas-tır ; aaşkınıp ş.-ar ; korgudup ş.-ar ; duzalap ş.-vazın ; bilip ş.-vas ; şınzıdıp ş.-ar*

şıgaa- / **şıgaar** / hedeflemek: *kançaar ş.-p ; kançaar ş.-r ; kançaar ş.-r-dır ; inçaar ş.-p*

şıjık- / **şıjıgar** / sinirlenmek, kızmak: (TuvW 261 b) *ş.-a bergen ; avazı ş.-kan*

şık çayır: (< ET (MK) *çig*, Kutb. *çık*, Tercüman *çık* TuvW 261 b) *ş.+ka turguzup ; ş.+ta (...) kördüm*

şıla- / **şılaar** / yorulmak: *mogap-ş.-vas-daa*

şımçım çimdik: *bir ş.*

şın gerçek, doğru: (< Uyg. *çın* < Çin. *zhen*, → Mo. *çin* “metin, sabit; gerçekten, içtenlikle”, Hal. *çin* L 188 b, TuvW 262 b) *ş.+ın çugaalap ; ş.+ın (...) ; ş.+nu-bile hüleep ; ilap ş.+ın*

şınap gerçekten, tam olarak; ciddi olarak, gereği gibi: (TuvW 262 b) *ş.-la şevergini ; ş.-la (...) ; ş.-la düktüg ; ş.-la ale*

şınçı gerçekçi; doğru, dürüst: (şın+çı TuvW 262 b) *ş. aksı-sözün*

şınzıt- / **şınzıdar** ikna etmek, güvence vermek: *ş.-ıp şıdaar*

şıngu güçlü, ciddi, sıkı: *ş.+zı konçug*

şıitpir karar, hüküm: (< Mo. *şıidbüri*, Hal. *şıydver* L 704 a, TuvW 264 a) *dıñkara çağgıs ş.+ge*

şiiipirle- / **şiiipirleer** / karar vermek: (*şiiipir+le-*, → Mo. *şiidbürile-* L 704 a, TuvW 264 a) *ş.-p alğanı* ; *ol ş.-en* ; *ş.-p alğan* ; *ş.-p çadap* ; *ş.-y tırtıp* ; *dep ş.-eş* ; *Maksim ş.-en*

şiiipirliğ kesin, kati: (*şiiipir+lig* TuvW 264 b) *ş.+i aajok* ; *ş. harulaan*

şili- / **şiliir** / seçmek, ayırmak, dikkat etmek: (< Mo. *şili-*, *şile*-<**sılı-* L 707 a, TuvW 264 b) *sogun ş.-en* ; *ş.-p alır* ; *ş.-p al* ; *ş.-p alğan*

şim- / **şimer** / kapamak: *karak ş.-mes*

şimçe- / **şimçeer** / hareket etmek, hareketlenmek, kımıldamak, kıpırdamak: (TuvW 265 a) *ş.-ş-daa diveen* ; *ş.-ş diveyn*

şimçeeşkin hareket, davranış: (*şimçe-eşkin* TuvW 265 a) *ooŋ (...)* *ş.-in*

şimçen- / **şimçenir** / hareket etmek: *ş.-iri taan*

şimeen gürültü: (< Mo. *çimege(n)* L 185 a, TuvW 265 a) *daaş-ş.-daa dıŋnalbadı* ; *daaş-ş. çokka-la*

şimeerge- / **şimeergeer** / gürültü yapmak, ses çıkarmak: (→ *şimeen* TuvW 265 a) *ş.-ve ş.-ve*

şinçilekçi araştırmacı: (*şinçile-kçi* < Mo. *şincile-* L 714 a, TuvW 265 b) *ş.+leringe berip*; *bir ş.;* *ş.+ler (...)* *salbaan* ; *bo (...)* *ş.+ler* ; *ş. ertemdennerniŋ* ; *ş.+lerniŋ odaandan*

şinçilig ...'ya benzemek; ... görünüşlü: (< Mo. *şinci* “görünüş, dış görünüş; işaret” L 713 a, TuvW 265 a) *ş. apargan*

şinek güç: *ş.+i çoŋu*

şiriin çok ciddi, kesin: *ş. aytırgan* ; *çuŋaazınıŋ ş.*

şirtek halı, yer halısı: (**şir+te-k* TuvW 265 b) *çadıp kaan ş.+ke* ; *ş. kırınŋa*

şkola okul: (< Rus. *şkola* TuvW 266 a) *ş.+ga (...)* *çidirip*

şolala- / **şolalaar** / takma ad takmak: (*şola+la*-< Mo. *çola*, *çolu* L 196 b, 197 a, TuvW 266 a) *dep ş.-p* ; *hööküynü ş.-p*

şooça kilit: *kajaanıŋ ş.+zın*; *ooŋ ş.+zı*

şooçalıg kilitli: *ş. çordu*

şoolug çok değil, gerçekten değil: *ş.-la herekke ; ş.-daa eves ; ş.-la eves ; ş. eves*

şoot- / **şoodar** / alay etmek: (→ Mo. *şigud-* (1), *şogud-* L 700 b, 755 b, *şogud* L 755 b, TuvW 266 b) *ş.-pas çoor ; ş.-up kattırar-la ; seni ş.-paan*

şöleen özgür, boş: (*şölee* “izin, tatil, çalışanların dinlenme günü” → *şöleen* < Mo. *şilüge(n)*, Hal. *şölöö(n)* L 183 a,b, TuvW 267 a) *ş. boor*

şuptu hepsi: (< Mo. *şibtu*, *şubtu* L 696 a, 757 a, TuvW 267 b) *ş. (...) çarlap ; ş. +zunıñ katkızı ; ş. çetçe-dir ; ş. +zun çinçerledivis ; kijiler ş.*

şura- / **şuraar** atlamak, zıplamak: *herii-herii ş.-vışaan ; ş.-y bergeş*

şuuş- / **şuujar** / dizilmek, dizi olmak, sıra olmak; sıra halinde hareket etmek: (TuvW 267 b) *ş.-a bergen*

şuut düz, doğru; doğrudan, düz yol: (< Mo. *şigud*, *şugud*, Hal. *şuud* L 700 a, 757 b, TuvW 268 a) *ş.-la ; ş.-la aymaarap ; ş. eskerbes*

şüve tamam mı: (...) *ş.*

ta belli değil, belki; dek, değin, kadar, beri vb. edatlarla birlikte kullanılarak bir fiilin, bir hareketin, bir yerin, bir şeyin başladığı veya sona erdiği noktayı, zaman ve uzaklık bakımından abartmalı bir biçimde anlatan bir söz: *t. kançaar ; t. (...) ; t. kançap ; t. dep*

taagi karışık saç, saç topağı: (< Mo. *dağaki* L 217 a, TuvW 268 b) *düğünün t.+zı ; çökpek çökpek t.+nı ; demgizi t.+zın ; çökpek-çökpek t.+larlıg ; düğün t.+lıg-dır ; t.+zın aştap*

taan 1.ala karga: (Hak. *taan*, Alt. *taan* TuvW 268 b) *t. indıg* 2. gerçekten: *t. am*

taanda gerçekten, olamaz!: *t. deeş ; t. (...)*

taarış- / **taarjır** / yaramak, yakışmak, uygun düşmek, uymak: (< Mo. *tağara-* L 764 b, TuvW 269 a) *t.-ı bergen ; t.-ır ışkış ; çerle t.-padı*

taarzın- / **taarzınar** / mutlu olmak: (**taar+zı-n-* TuW 269 a) *aajok t.-gan ; çugaazınga t.-mayn ; iştinde t.-ip*

tal söğüt: (< ET *tal* TuvW 269 a) *kurgag t.+dar*

tala yön, taraf: (< Mo. *tala* L 771 a-b, TuvW 269 a) *bir t.+zında* ; *iyi t.+zında* ; *duu t.+zında*

tahgır uzak, çok uzak: (*taliy-gır*< Mo. *taliy*- L 773 a, TuvW 269b) *t.+da taygalarje*

tahytır uzak, çok uzak: *t. tep*

tanı- / **tanır** / tanımak (< ET *tanu*- “önermek, tavsiye etmek”, Har. metinler *tanı*- “bilmek”, → Mo. *tani*- L 778 b, TuvW 269 b) *onu (...) t.-vaan* ; *t.-p kaan* ;

taniş- / **tanır** / tanışmak: (*tanı-ş-*, → ET *tanu*ş- TuvW 269 b) *ool-bile t.-ıp* ; *t.-ıp algaş* ; *kiştejip t.-ar* ; *çugaalajip t.-ar* ; *kançap t.-ar* ; *barıp t.-ıp*

taptıg hoş, tatlı, lezzetli; büyüleyici, çok hoş; uygun şekilde: (**tap+ıg*, → ET *tap* “dilek, istek” TuvW 270 a) *t. durannap*

tara- / **taraar** / dağılmak, yayılmak: (< Mo. *tara*- L 779 b, *tarğa*- L 782 a TuvW 270 a) *t.-p egeleen*

taraa aymak hububat: *t. (...) a.+ın*

taraa tahıl, tohum, çekirdek, buğday, darı: (< Mo. *tariya(n)* L 781 a = ET *tariğ* TuvW 270 a) *dalgan-t.+ını çip* ; *süt dalgan t.*

taramık dağınık: *t. o'ttap*

tarat- / **taradır** / yaymak, genişletmek: (*tara-t*-< Mo. *tara*- L 779 b, TuvW 270 b) *kım t.-ıpan*

tas dazlak, kel: (< ET *taz* TuvW 270 b) *kılan t.* ; *kılan t.-la* ; *t. (...)*

tavarılga rastlantı; olay, hadise: (*tavar*- “uğramak, girmek, içine girmek” → *tavar-ılga* TuvW 271 a) *bolgan t.+lar*

tavarış- / **tavarır** / karşılaşmak, tesadüf etmek, rastlaşmak: (*tavar-ış-* TuvW 271 a) *ooldu t.-tır*

taybın barış: (< Mo. *tayibun* < Çin. *tai ping* L 767 b, Hal. *tayvan* TuvW 271 a) *t. çe* ; *t. dees*

tayga orman kuşağı, kozalaklı bitki örtüsü: (< Mo. *tayga* L 768 a(1), TuvW 271 a) *t.+lar uunçe* ; *t.+je çoruptar*

tayga-taŋdı orman: *t.-t. +zınçe salıptar-dır ; t.-t. +zınçe hostap*

tayga-taskıl → *tayga: t.-t. +ınçe ; t.-t. +ınıŋ*

tayıl- / taylır / güvenlice geçmek: *t.-ı hona bergen*

tayılbur açıklama, not: (< Mo. *tayilburi*, Hal. *taylbar* “açıklama, izah; not” L 768 b, TuvW 271 b) *uzun t. +ın*

tayılburıla- / tayılburılaar / açıklamak, yorumlamak: (*tayıl-bır+la-* ~ Mo. *tayilburıla-* L 769 a, TuvW 271 b) *t.-p aytıp ; urug (...)* *t.-an ; Düktüg-ool t.-an ; Dolaana t.-an ; seŋee t.-dım ; ol t.-an ; çüü dep t.-arıl ; urug t.-y*

tehnika teknoloji: (< Rus. *tehnika* TuvW 271 b) *ertem-t.*

telefon telefon: (< Rus. *telefon* TuvW 272 a) *çugaalajır t. +u-bile ; t. +najıp turar*

televizor televizyon: (< Rus. *televizor* TuvW 272 a) *t. +ga körgüzüp ; t. +ga köörümge ; t. +da (...) dep ; t. +da körgüzüp ; t. +dan köörge*

tenekten- / *tenektenir* / aptalca hareket etmek, aptal olmak, aptallık etmek: (*tenek+te-n-*, < Mo. *teneg*, *tenüg* “aptal” L 801 a, L 804 a, TuvW 272 a) *t.-ip turarları*

tep- / **tever** / tepmek, itmek: (< ET *tep-* TuvW 272 b) *t.-ip kirivit ; tevek t.-ip ; t.-ip çoruy ; ajır t.-keş ; kaş t.-keş ; talıytır t.-ip ; tevekti t.-peyn ; iradı t.-ken ; ür t.-ip*

tereŋ derin: (< ET *teriŋ* TuvW 272 b) *t. o ’t-sigen*

tevek milli Tuva oyununun oynanacağı: (*tep-ek*)

tevekte- / **tevekteer** / tevek oyunu oynamak: (*tevek+te-*) *t.-p turarın ; t.-p oynap*

tın- / **tınar** / nefes almak, solumak: (TuvW 273 a) *ulug t.-gan ; ulug t.-gaş*

tıp- / **tıvar** / bulmak: (< ET *tap-* TuvW 273 a) *t.-ip algan ; t.-pas turgannar ; meni t.-pas ; t.-ip aldın ;*

tırt- / **tırtar** / 1. çekmek, çekilmek; zorla götürülmek, sürüklenmek: (< ET *tart-* TuvW 273 b) *here t.-ip ; here t.-ip-t.-ip ; aksı t.-ip ; aksın t. ; eş t.-ip ; şe le t.-ipkan ; t.-ip algaş ; çuluk t.-ip ; t.-ip kaannar ; katkızın t.-ip ; t.-ip çadap* 2. alay etmek: *t.-ip kaan*

tırtılaş kın- / **tırtılaş kinnır** / ürkerek geri çekilmek: *dep t. k.-gan*

tıva Tuva, Tuvalı: *t. idikterden*

tıvala- / **tıvalaar** / Tuvaca konuşmak (okumak/yazmak): (*tıva+la-* TuvW 274 a) *soora t.-rga* ; *arığ t.-arınga* ; *t.-ar kijilerni* ; *arığ t.-ar-dır* ; *duñmanj (...)* *tıvalaptarga*

tıvıl- / **tıptır** / olmak, görünmek; bulunmak: (*tıp-ıl-*) *t.-ıp kelgen-dir* ; *kañçap t.-ıp* ; *kurug t.-ıp* ; *katap t.-ıp* ; *t.-ıp kelgen*

tıvingır keskin zeka: *Dolaananıj t.+ı* ; *t.-sagingırı duzalaan*

toda ayrıntı, detay: *t. bodal*

toda bil- / **toda bilir** net hatırlamak: *t. b.-ıp* ; *t. b.-beyn*

todarat- / **todaradır** / gerçeği öğrenmek, keşfetmek: *şının t.-ır*

ton elbise, giysi, kıyafet: (< ET *ton* TuvW 274 b) *düktüg t.* ; *t. kedip* ; *selbeger t.+nug* ; *düktüg t.+nug* ; *selber t.+nug* ; *düktüg t.+un* ; *t.+nug ool* ; *selbeger t.* ; *t.+un ujulbaan* ; *t.+un uştup* ; *t.+ununj dügün* ; *ergi t.* ; *t.+nu dügün* ; *t.+nunj dügün*

too bıdara- / **too bıdaraar** / yaymak: *t. b.-dır çorupkannar*

tool domak masal, hikaye: (*domak* “söz, cümle, konuşma” < Yak. *tom*, Hak. *tom* “ilaç”, Yak. *domoĥ* “söz” < Mo. *domoĥ* = GT *yomak* “hikaye, anlatı, masal” TuvW 143 a) *t. d.+ta (...)* ; *t. d.* ; *t. d.+ka* ; *t. d. ıynaan* ; *t. d.+ta (...)* *deer* ; *t. d.+ka kattıjar* ; *t.-d.+tı (...)* *tayıl birlaarl* ; *t.-d. deerge*

tool hikaye, destan: (< Mo. *tuuli* L 847 a) *t.+uvustu t.+dap* ;

tooruk kozalak, sedir ağacı kozalağı; çekirdek: (< Mo. *toĥurçaĥ* “çiçeğin göbeği” = Yak. *tuorah* “kozalak” TuvW 275 b) *t. sayı*

topta- / **toptaar** / dikkatlice bakmak: *t.-p körüp* ; *t.-p körgeş* ; *t.-p köörge*

toptap dikkatlice: *t. körgen* ; *t. köörge*

tot- / **todar** / doymak: (< ET *tod-* TuvW 275 b) *hoy-öşkü t.-tur* ; *t.-tur o'ttap* ; *t.-tur çemnenip* ; *hoy-öşkü (...)* *t.-tur* ; *süttü t.-tur*

tö kaap ber- / **tö kaap beer** / her şeyi anlatmak: *t. k. b.-er dep*

tö kag- / **tö kaar** / dökmek: *t. (...)* *k.-an*

tögül- / töktür / dökülmek: (tök-ül-< ET tök- TuvW 276 a) *t.-üp cıdar*

tök- / töger / boşaltmak, dökmek; saçmak: (< ET tök- TuvW 276 a) *t.-üp kaan ; t.-üp kaaş*

tön- / töner / bitmek: (< ET (MK, Oğuz) tön- TuvW 277 a) *dıştanılga t.-üp ; t.-dür ijipkeş ; süttü t.-dür ; pat t.-geş*

töögü- / töögüür / söylemek: *t.-p orar*

tööret- / tööredir / aklını kaybetmek: *kiji-bajı t.-ir*

törel akraba; boy, kabile, tür, çeşit: (→ Mo. *törül* (<törü-l), Hal. *töröl* L 836 a, TuvW 277 a) *t.+deriniñ aalinga ; çook t.+der*

törü- / törüür / doğmak: (<< ET *törü-*, → Mo. *törü-* L 836 a, TuvW 277 b) *ösken-t.-en*

törümel doğum, doğma: (*törü-mel*< ET *törü-* “doğurmak, meydana getirmek”, → Mo. *törü-* L 836 a, TuvW 277 b) *t.+inden çayaanı*

tuduş- / tutçur / yarışmak, dövüşmek: *seen-bile (...) t.-ur*

tul- / tular / soruyu cevaplamakta zorlanmak, karşılık vermekte güçlük çekmek: (< Mo. *tul-* “dayanmak; dokunmak; ulaşmak; desteklemek; güvenmek; çatmak; savaşmak” L 840 a, TuvW 278 b) *t.-a (...) bergeş ; t.-p kaan*

tur- / turur / 1. durmak, kalmak: (< ET *tur-* TuvW 279 a) *kiji t.-gan ; t.-a düşkeş ; t.-za-la turar ; turza-la t.-ar ; tevek t.-gan-dır ; t.-gan çerenge ; t.-gan kiji ; bajında t.-du ; ool t.-gan ; t.-up kelgeş ; t.-up t.-up oon t.-ganı ; oolduñ t.-ganı ; aña t. ; amitan t.-gan ; t.-ar eves ; döö t. ; bajında t.-gan ; t.-up kelgeş ; kırınga t.-du ; t.-gan (...) koçaldar ; çüge t.-bas ; sava-saṅga t.-ar ; t.-du çop ; kım-daa t.-badı ; amitan-daa t.-badı ; t.-du çop ; t.-p kelgen ; evegen çanagaş t.-arı ; t.-buşaan bolgan* 2. tasviri fiil: *diveyn t.-gan ; tevektep t.-da ; dep t.-gaş ; tevektep t.-ganımni ; ap t.-a ; ap t.-duvus ; şıgaap t.-gan ; şıgaap t.-dum-na ; berip t.-umda ; adıp t.-gaş ; dıñzıdıp t.-da ; tudup t.-ganı ; kajarlap t.-gan ; adıp t.-gaş ; beletkenip t.-gan-na ; dep t.-ar ; körbeyn t.-ar ; höörep t.-gan ; dujup t.-gan ; tep t.-ar ; aştırıp t.-aringa ; t.-za-la t.-gan ; çaştınıp t.-ar ; çorup t.-arı ; köstüp t.-ar ; kirip t. ; çadap t.-arı ; tep t.-gaş ; kızıp t.-za ; çovattırıp-la t.-gan ; kaap t.-gan ; bergen t.-gan ; algaş-la t.-gan ; oynaksap t.-arın ; bilip t.-gan ; düjüp t.-ar ; ujurajıp t.-ar ; dep t. ; kattırıp t. ; körüp t.-gan ; maktanıp*

t.-ba ; algan t.-gan ; t.-gan bolza ; dep t.-ganıñ ; t.-ar-dır s. ; dep t.-up ; t.-up-daa berbedim ; dep t.-arıñ ; harattınıp t.-arı ; mogattınçıp t.-ar ; harap t.-ganı ; mogadıp t.-ba ; körüp t.-gan ; oynap t.-uvusta ; tırtıp t.-ar ; oynap t.-gaş ; buruudadıp t.-ar-daa ; manap t.-ar ; kırıp t.-ba ; çugaalajıp t.-dum ; ç.-jıp turar ; büzüreveyñ t.-arı ; manap t.-arın ; ap t. ; sonuurgadıp t.-ar ; kançap t.-arlar ; karbañnatkan t.-gan ; çugaalajıp t.-arı ; adap t.-ganın ; oynap t.-uñarda ; bodap t.-ar-dır ; çugaalajıp t.-ar-dır ; manap t.-ar ; kajaalap t.-gaş ; çorup t.-arı ; körgüzüp t.-ar ; haap t.-a ; ujurajıp t.-ganı ; bodaldajıp t.-ar ; amırap t.-gan ; eskerip t.-arga ; tıppas t.-gannar ; oynap t.-gan ; çip t.-gannar ; aytırtınıp orba ; aştap t.-gan ; halbaktanıp t.-gaş ; duzalaşıp t.-gaş ; dep t.-duñ ; öörenip t.-ar-daa ; çup t.-da ; söktüp t.-ba ; ünüp-le t.-arı ; kaygap t.-up-t.-up ; kattırjıp t.-ar ; çañgılanıp t.-gan ; saañaynıp t.-uvusta ; üş-üdüümñep t.-arları ; berip t.-ar ; kirip t.-uñda ; ap t.-a ; bo t. ; şaap t.-gan ; bolup t.-arın ; margijip t.-arın ; oorlap t.-up ; çulçurup t.-ar ; bilbeyñ t.-a ; bolup t.-arın ; etsip t.-gaş ; kirip t.-da ; tooldap t.-uvusta ; çugaalap t.-ar ; manap t.-gan ; körüp t.-gan ; bildinip t. ; tenektenip t.-arları ; körgüzüp t.-arı ; telefonnajıp t.-ar ; ajıglap t.-arın ; bijip t.-ar-dır ; tevektep t.-arın ; oynap t.-gannar ; bilbeeçeñnep t.-arı ; bilbeeçeñnep t.-arına ; daalıktap t.-ar-dır ; çajırıp t.-arı ; ujurajıp t.-ar ; korgudup t.-gan-daa ; kattap t.-ar-la ; çugaalajıp t.-arınıñ ; kattırjıp t.-gannar ; çorup t.-du ; oynap t.-ar-dır ; düjüp t.-ar ; korgudup t.-da ; korgudup t.-arın ; çorup-la t.-gannar

turgus- / **turguzar** / yerleştirmek, koymak: (tur-gus-< *turguz-, → ET turgur-TuvW 279 b) *t.-up algaş ; t.-up kaan ; öskeer t.-up ; öskeer t.-tuñ ; t.-up kaaş ; şıkka t.-up ; ekkep t.-up ; çünü t.-up ; kayda t.-kanıñnı ; t.-up kagdı ; t.-up kagdı ; t.-up kaan*

turlag ikametgah, kamp, konaklama yeri, oba: (→ Alt. tura, ET tura TuvW 279 b) *eşterimniñ t.-inga ; t.-inçe (...) barbas ; öske t.-lardan ; kijilerniñ t.-inçe*

tut- / **tudar** / 1. yakalamak; muhafaza etmek, tutmak: (< ET tut- TuvW 280 a 1) *holga t.-up ; çada t.-upkan ; holdarına t.-up ; t.-up algaş ; t.-up turganı ; hünezin t.-up ; t.-up algan ; koçal t.-kaş ; çoda t.-kulaaş ; kızı t.-up ; tudup a.-ır-dır ; t.-up alıyn ; tudup a.-ır ; t.-up çoraanı ; çaya t.-kulaaş* 2. kurmak, yapmak: *durannay t.-kaş*

udaa defa, kez: (< Mo. udağa, Hal. udaa L 860 b, TuvW 281 a) *iyi üş u. ; bo u.-da*

udaa-daraa ardı ardına; bazen: *u.-d. köstüp*

udu- / **uduur** / uyumak: (< ET *udi-* TuvW 281 a) *u.-uluŋar(...)* ; *u.-p kaan* ; *kijin u.-urumga* ; *u.-p çıdıp* ; *u.-dup kaapkaş* ; *u.-ur dep* ; *ür-le u.-p*

udur bir defada, hemen, aynı zamanda: *u.-la çogaattınıp* ; *u. aytırgan*

udur-dedir körüş- / **udur dedir körjür** / birbirlerinin yüzüne bakmak: *u.-d. k.-kenner* ; *u.-d. k.-ürünge* ;

udurlan- / **udurlanır** / karşı olmak, karşı çıkmak, muhalefet etmek: (*udur+la-n-* TuvW 281 b) *olarga u-ır-daa*

ug yön, doğrultu: (TuvW 281 b) (*ug+u > uu*) *ayıtkan u.+unçe* ; *dag u.+unçe* ; *Maksimniñ u.+nçe* ; *akızınıñ u.+unçe* ; *daglar u.+unçe* ; *çüveniñ u.+un* ; *taygalar u.+unçe*

ugaa- / **ugaar** / anlamak, kavramak: (< Mo. *uḡa-* “anlamak, kavramak” L 890 b, TuvW 282 a) *u.-p bilir*

ugaan akıl, zeka, anlayış: (<*uka-gan*< Mo. *uḡagan*, Hal. *uḡaan*; → Mo. *uka-* = ET *uk-* L 891 a, TuvW 282 a) *u.+ı bagay* ; *u.+ı baksırıp* ; *u.-sarıldığ* ; *u.-segeeni bagay* ; *u.-sarılı* ; *u.+nıg (...)* ; *u.+ı baksıraan* ; *u.-segeeni albaaradıptar* ; *eleen u.+nıg* ; *amitannıñ u.+ın* ; *u.-bodalın*

ugaan-kut akıl, zeka: *u.-k.+un ışkındıñ*

ugaan-mederel akıl, anlayış, idrak: (*mederel* “bilinç” < Mo. *mederel* L 533 a, TuvW 215 b) *u.-m.+ı (...)* *apaarın* ; *kijilerniñ u.-m.+ın*

ugba hala: (Samoyed dilleri *uba* TuvW 282 a) (...) *u.+y* ; *u.+zı (...)* *çıtıtap* ; *u.+zı (...)* *deerge* ; *u.+zı aybılaan* ; *u.+zinga duzalajıp* ; *u.+zı harılaan* ; *u.+zı hööreen* ; *u.+zı hülümzüreen* ; *u.+zınıñ (...)* *koçalın* ; *u.+y dep*

ugla- / **uglaar** / yöneltmek, yollamak, göndermek: (*ug+la-* TuvW 282 a) *kokpalarje u.-y* ; *hemçe u.-y* ; *dagje u.-aş* ; *aalçe u.-y* ; *u.-y kılaştapkan*

uglandır- / **uglandırar** yöneltmek: (*uglan-* “yönelmek, bir yere doğru hareket etmek” → *uglan-dır*) (TuvW 281 b) *aalçe u.*

ujuk- / **ujugar** / düşmek; uçmak: (*uş-uk-* TuvW 282 b) *öskeer u.-up* ; *ınçaar u.-ar*

ujul- / **uştur** / çıkarmak, çekip çıkarmak; (elbiseyi) çıkarmak: (? *uş-ul-* (→ ET *suçul-*) TuvW 282 b) *teveen u.-up* ; *tevek u.-up* ; *tonun u.-baan* ; *haptan u.-gaş* ; *tonun u.-up* ; *tonun u.-bazın*

ujur sebep: (< Mo. *uşir* L 859 a, TuvW 282 b) *u.-daa çok* ; *u.+un bilbeyn* ; *u. çok-la-dır*

ujuraş- / **ujurajır** / karşılaşmak, rastlaşmak, buluşmak: (<**ujura-ř-*, **ujura-* < Mo. *uşira-* L 859 b, → ET *utruş-* TuvW 283 a) *ooñ u.-ıksap* ; *u.-kan bolgaş* ; *ürgölçü u.-ıp* ; *u.-ır bis* ; *u.-ıp çordu* ; *barıp u.-ıksaan* ; *barıp u.-ulam* ; *ooñ-bile u.-ıksavas* ; *u.-kaş (...)* ; *amıtan-bile u.-kaş* ; *kımnıñ-bile u.-ırın* ; *u.-ı bergen* ; *u.-ıp turganı* ; *kımnıñ-bile-daa u.-pas* ; *daraazında u.-kaş* ; *bodu-bile u.-ır* ; *u.-ıp turar* ; *u.-ıp çadap* ; *ooñ-bile u.-ır* ; *barıp u.-ıp*

ujut- / **ujudar** /acele etmek, ileriye atılmak, çabucak yapmak: *u.-a sokkaş*

ulam daha, daha ..., gittikçe: (< Mo. *ulam* L 871 a, TuvW 283 b) *u.-na soruk kirip* ; *örü u.* ; *u. ınak* ; *u. eldepsinip* ; *u. dam bargan* ; *u. seziktig* ; *u. önemçiy* ; *u.-dam hikkileen*

ulamçıla- / **ulamçılaar** / devam ettirmek, sürdürmek: (< Mo. *ulamcila-* “geçirmek; başkasına vermek; öğretmek; anlatmak” L 871 b, TuvW 283 b) *çağırıkçı u.-an*

ulař- / **ulajır** / ittifak etmek, ortak hareket etmek: (*ula-ř-*< ET *ula-* TuvW 283 b) *añaa u.-kan*; *höglüg u.-ıp*

ulaştır durmaksızın, sürekli olarak: *u. çoruptarga* ; *u. aytırgan* ; *u.-la* ; *u. sonuurgavayn*

ulay arka arkaya, art arda, aralıksız, fasılasız, üst üste: (*ula-y*<*ula-* “ulamak, eklemek” TuvW 283 b) *u. utturgan*

ulgat- / **ulgadır** / büyümek, artmak, genişlemek: (*ulgat*-<*ulug*+*at*-< ET *uluğad-* TuvW 284 a) *karaktarın u.-ır* ; *karaktarı (...)* *ulgadıp*

ulug büyük, yüce: (< ET *uluğ* TuvW 284 a) *u. bolgaş* ; *u. kijizig* ; *u. ulustar* ; *u. dıka* ; *u. ulus* ; *u. tıngan* ; *u. tıngaş*

ulus halk, insanlar: (< Mo. *ulus*< ET *uluş* L 873 b, TuvW 284 a) *ulug u.+tar-bile* ; *u.+ka (...)* *çarlap* ; *ulug u.* ; *u. bis* ; *turar u.* ; *u.+ka çugaalaar*

urug çocuk: (< ET *urug* “tohum, döl, soy, nesil”, → Mo. *urug* “sıhrî akraba; cenin, dölüt” L 885 b, TuvW 284 b) *daayınıñ u.+u* ; *orlan u.* ; (...) *u.+m* ; *u.+nu çaptap* ; *çañnıg u.-dur* ; *u. (...) düşken* ; *bo u.+lar* ; *çugaakır u.* ; *u.+larım çarajın* ; *u.+nuñ kortkanı* ; *u. dolgandır* ; *u. korga* ; *u. eldepsinip* ; *u. (...) şimçeş-daa* ; *u. (...) bilip* ; *u. çugaalaan* ; *u. aytırgan* ; *u. çöpşeeereşken* ; *biçii u.+lar* ; *u.+ga (...) utturup* ; *u.+nuñ (...) teveen* ; *u. (...) aytırgan* ; *ool bile u.* ; *u. (...) duzalajıp* ; *u. (...) hülümzürüy* ; *u. tayılırılmaan* ; *çe çe u.+larım* ; *ool u.+u* ; *u. (...) sungan* ; *u. tayılırılray* ; *u. bilgen* ; *çoraan u.+ları* ; *kattaan u.+larnı* ; *u.+lar (...) korga* ; *u.+nuñ (...) sösterin* ; *ooldar u.+lar* ; *kattaan u.+lar* ; *u.+lar-bile oynap* ; *u.+lar korgudup tur* ; *u.+larnıñ bottarınga* ; *ol u.+lar* ; *u.+larnıñ (...) çerinçe* ; *kattaar u.-lar*

urug-darig çocuklar: *aaldarnıñ u.-d.+ınıñ*

us- / **uzar** / çekmek, çekip almak, almak, daldırıp çekmek (özellikle kova vb. nesneleri suya daldırmak): (TuvW 285 a) *sug u.-up*

uş- / **ujar** / uçmak, düşmek: (< ET *uç-* TuvW 285 a) *soora u.-up*

uştun- / **uştunar** / uçmak; kaçmak; zıplamak: *çerle u.-mas*

ut- / **udar** / yenmek, kazanmak, ütmek: (< ET *ut-* TuvW 285 b) *ulay u.-urgan* ; *belen u.-urbas* ; *u.-up alırga* ; *u.-up algaş* ; *u.-ar men* ; *u.-up alır* ; *urugga (...) u.-turup* ; *olnu u.-up* ; *u.-pkan-dır men*

ut- / **uttur** / unutmak: (< ET *unit-* TuvW 285 b 2) *hoy-öşküzün u.-p* ; *kayaa u.-p* ; *çüge u.-ur*

utka anlam: (< Mo. *udka* “öz, anlam, mana; kavram, fikir” L 862 b, TuvW 285 b) *çugaazınıñ u.+zın* ; *u.+lıg haru* ; *bodaldarınıñ u.+zın* ; *u.+zın bilip* ; *çugaazınıñ u.+zınıñ*

utku- / **utkuur** / (ziyaretçiyi) karşılamak, karşılamaya çıkmak: (< Mo. *uğu-* L 864 a, TuvW 285 b) *u.-p alır* ; *u.-y kel* ; *u.-y kelgen*

utkuştur karşısına: (TuvW 285 b) *olarje u.*

uttuuçal unutkan: (*ut-uçal*) *u.+ıñ (...) aparganıñ* ; *u. kaday*

uvaa ay, vay, oy (şaşkınlık ünlemi): (TuvW 285 b) *u. (...)*

uygu uyku: (Alt. *uyku* TuvW 286 a) *kışkı u.+zundan ; u.+zunga alzıpkan ; u.+zundan ottup ; u.-bile ölümnü*

uzat- / uzadır / uzatmak: (uza-t- < ET uza- TuvW 286 a) *o'ttaarı u.-ap*

uzun uzun: (< ET *uzun* TuvW 286 b) *u. mıyıtıg*

üggle- / **ügleer** / çevrelemek, çevirmek, kuşatmak: (TuvW 287 a) *ü.-p keep ; ü.-p turgannar*

üje- / **üjeer** / araştırmak, aramak: (< Mo. *üce-* L 1014 b-1015 b, TuvW 287 a) *ü.-ttinip orgaş ; ü.-p-çindip*

üjelee[n] üçü birlikte: (*üş+elee*) *ü. kadı ; ü. (...) kattırjıp ; ü. (...) çuuktalıp*

üleş- / **ülejir** / paylaşmak: (*üle-ş* < ET *üleş-* TuvW 287 b) *anaa-la ülejip ; baza ü.-ip*

ün- / **üner** /büyümek, çıkmak, yükselmek, gitmek, yaşamak, var olmak, tırmanmak: (< ET *ün-* TuvW 288 a) *ü.-dür sürüpterimge ; ü.-üp-le kaan ; odorje ü.-dürer ; kodandan ü.-dür ; katap ü.-üp ; dort ü.-meyn ; ü.-p keerge ; örü ü.-üp ; ü.-üp kel ; ü.-üp keerge-le ; ü.-üp keerin ; ü.-e beer ; ü.-e bergen ; ü.-üp çıtpas-tır ; halbaktanıp ü.-üp-le ; ünüp k.-geş ; ü.-üp bolur ; kattırıp ü.-gen 2. tasviri fiil (hareketin başladığını ifade eder): kadarıp ü.-er ; çaştınıp ü.-geş ; çugaalanıp ü.-gen ; çugaalap ü.-üp ; kattırıp-la ü.-gen ; kattırjıp-la ü.-genner ; dıttıp ü.-geş ; kattırjıp ü.-er ; nomnanıp-la ü.-gen ; ü.-dür sürüp ; ajınıp-la ü.-gen ;*

ün ses: (< ET *ün* TuvW 288 a) *meen ü.+ümnü ; Maksimniñ ü.+ünde ; oon ü.+ünün*

ündür- / **ündürer** / bırakmak, salıvermek; ortaya çıkarmak: (< ET *ün-tür-* TuvW 288 b) *adıp ü.-gen ; odorje ü.-er ; odorje ü.-ünjer ; odorje ü.-üp ; katkı-itki ü.-er*

ünüş-düjüt ürün, mahsul: (*ünüş* ve *düjüt*) (*düjüt* “ürün, mahsul; meyve” < ET *tüş* TuvW 148 b) (*ünüş* “bitki” < ET *ünüş* TuvW 288 b) *ü.-d. çuluk*

ür uzun: (< ET *ür* TuvW 289 a) *eleen ü. ; ü.-le udup*

üre- / **üreer** / kırmak, harap etmek: *çünü-daa ü.-veyn*

üreldeş- / **üreldejir** / kusur bulmak: *olarını-bile ü.-pes ; kijiler-bile ü.-pes ; hamaançok ü.-pes ; hamaançok ü.-pejer*

ürgölçü sürekli, daimi: (< Mo. *ürgölci* “daima, sürekli; bütün, tüm” L 1012 b, TuvW 289 b) *ü. ujurajıp* ; *ü. çettikpeyn*

üs- / üzer / kesmek, koparmak: (< ET *üz-* TuvW 289 b) *dalgan ü.-ken* ; *ü.-e kirgen*

üş üç: (< ET *üş* TuvW 290 a) *iyi ü. udaa*

üş-üdürüm üşengeç: *ü.ü+nep turarları*

үүлget- / үүлгедир / yapmak, etmek, işlemek: (→ Mo. *üyiled-* L 999 b, TuvW 290 a) *çünü ü.-ir*

üye zaman: (< Mo. *üye* L 1001 b, TuvW 290 b) *dıştanılga ü.+zinde* ; *dıştanılgañar ü.+zinde* ; *ü.+zi keldi* ; *söölğü ü.+de*

üye-çerge yaşıt: (*üye* ve *çerge*) (→ *üye*) (→ Mo. *cerge* L 1045 b, Yak. *serge*, Dol. *herge* TuvW 116 b) *ü.-ç.+zi-bile oynaksaar* ; *ü.-ç.+zinden ospaksıraar* ; *ooŋ ü.-ç.+zi*

üyen-dayan dağınık, karışık: (TuvW 290 b) *ü.-d. çüülдер*

üze-çaza sop kag- / üze çaza sop kaar / dediklerinin anlamını bilmemek, anlamamak: *ü.-ç. s. k.-ıptar-daa çıgu*

yanzı-bürü çeşitli: (< Mo. *yançu*, Hal. *yanz* < Çin. *yang zi*, → ET *yaŋ* L 428 a, TuvW 292 a) *y.-b. бүдүмелдер* ; *y.-b. çugaalar*

yanzılıg çeşitli, türlü: (*yanzı+lıg*) *y. köstürü*

yozugaar göre, dayanarak: (< Mo. *yosuğar* L 436 a, TuvW 292 b) *çaŋçıl y.*

yozulug gerçek, hakiki; gerçekten: *y.-la duzalakçızı* ; *y.-la kiji* ; *mırıŋay y.*

5. SONUÇ

Kiji Bürüs adlı hikayede geçen farklı kelime sayılarının toplamı 1184'ten fazladır. Bu kelimelerin 285'ten fazlası Moğolcadır. 19 kelime ise Rusçadır. Moğolca kelimelerden yola çıkarak Tuva dilinin Moğol dilinden etkilendiğini söylemek mümkündür.

Kiji-Bürüs adlı Tuvaca hikayenin çevirisi yapılarak Tuva dili hakkında bilgi sahibi olunması sağlanmıştır. Bu alanda çalışmak isteyen kişilere referans kaynak olması amacıyla örnek metin çevrimi yapılmıştır. Hemen her cümlede tasviri fiillerin kullanılmış olması dikkat çekilecek bir diğer noktadır. Bu çalışmadan hareketle Tuvacadaki ses değişimleri ve gramatikal özellikler kolaylıkla tespit edilebilir. Ayrıca halk edebiyatı alanında çalışan kişilere Tuva kültürünü tanımak amacıyla yardım sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Arıkoğlu, Ekrem. 2007. Tuva Türkçesi. **Türk Lehçeleri Grammeri**. Ankara: Akçağ: 1155-1234

Chamzırın, Ekaterina. 2014. Tuva Çocuk Edebiyatı Dünyası Bugünü. **I. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, 24-25 Ekim 2014**. İstanbul: Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği.

Dilek, İbrahim. 2007. Tuva Edebiyatı. **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**. c. 9. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları: 804-806

Geng, Shimin. 2001. **Materials of Tuvian Language in China**. Türk Dilleri Araştırmaları, 11: 5-21.

İlgin, Ali. 2011. **Tofa (Karagas) Türkçesi-Şekil Bilgisi**. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ishakov, F. G., A. A. Palmbah. 1961. **Grammatika tuvinskogo yazıka (Fonetika i Morfolojiya)**. Moskva.

Koçoğlu Gündoğdu, Vildan. 2012. Söz Varlığı Temelinde Tuva Türkçesinin Durumu. **Dilleri ve Kültürleri Yok olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları konulu 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 23-26 Mayıs 2012**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi: 331-337

Lessing, F. D. 1960. **Mongolian English Dictionary**. Los Angeles

Ölmez, Mehmet. 2007. **Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen parallelen**, Harrassowitz Verlag-Wiesbaden in Kommission.

Tenişev, E. R. 1968. **Tuvinsko-Russkiy Slovar'**, Sovetskaya Entsiklopediya, Moskva.

Anderson, Gregory David, K. David HARRISON. 1999. **Tyvan**, Lincom, Europa, München.

Suvaŋ Şaŋgır-ool Monguşoviç'in Biyografisi, http://www.pisateli-tuvy.ru/?view=writer_namdary&id=2/ , 03.06.2016

ÖZGEÇMİŞ

İstanbul’da doğdum. 2010 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girmeye hak kazandım. 2014 yılında bölüm 2.’liği, fakülte 3.’lüğü ile mezun oldum. Yapmış olduğum lisans tezinin Türk Dünyası Dil ve Edebiyat dergisi tarafından yayımlanması üzerine aynı alanda çalışmaya devam etmek istedim. 2014 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Eski Türk Dili bilim dalında yüksek lisansa başladım. Mayıs 2016 ‘da Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi araştırma görevliliği kadrosuna atandım.

Ayşe Şeyma FINDIK